

Az életminőség feltételei

•

Szerkesztette
Utasi Ágnes

MTA
Politikai Tudományok Intézete

Institute for Political Science of
HAS

© Barna Zsófia, Fekete Zsuzsa, Hári Péter, Kékesi Márk Zoltán, Márfi András,
Murinkó Livia, Széll Krisztián, Utsi Ágnes, Varga Attila, 2007

Minden jog fenntartva

Sorozatszerkesztő:

Szőgyi Lenke

Lektorálta:

Laki László, Szőgyi Lenke

Tárgyszavak:

**életminőség, anyagi biztonság, környezeti biztonság,
kapcsolatok, elégedettség, boldogság, a munkaöröm, a hit hatása**

ISBN 978-963-7372-49-0

HU ISSN 1787-565X

Kiadja az MTA Politikai Tudományok Intézete

1014 Budapest, Országház u. 30.

Felelős kiadó: az MTA PTI igazgatója

Műszaki szerkesztő: Kovács Mariann

Az életminőség feltételei

Szerkesztette: Utasi Ágnes

A kötet megjelenését az OTKA T 046301 számú,
Az emberi kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre
című kutatás tette lehetővé

TARTALOM

Előszó	5
Márfi András A SZUBJEKTÍV ÉLETKÖRÜLMÉNYEK TÁRSADALMI-GAZDASÁGI ÖSSZEFÜGGÉSEI	6
Fekete Zsuzsa SZUBJEKTÍV BIZTONSÁGHIÁNY ÉS ELÉGEDETTSÉG	24
Hári Péter KÖRNYEZET ÉS ÉLETMINŐSÉG A magyar társadalom attitűdjei a környezethez és ezek kapcsolata az emberek boldogságérzetével	38
Murinkó Livia ÉLETKOR ÉS SZUBJEKTÍV ÉLETMINŐSÉG	47
Kékesi Márk Zoltán A SZUBJEKTÍV ÉLETMINŐSÉG TÉRBELI VONATKOZÁSAI	72
Varga Attila MUNKAKÖZPONTÚSÁG ÉS A TÁRSAS KAPCSOLATOK ELTÉRŐ SZERVEZŐDÉSE	84
Széll Krisztián A CSALÁDBAN MEGJELENŐ ALKOHOLLAL KAPCSOLATOS PROBLÉMÁK HATÁSA A SZUBJEKTÍV ÉLETMINŐSÉGRE	94
Barna Zsófia A VALLÁSOSSÁG ÉS A SZUBJEKTÍV ÉLETMINŐSÉG.....	116

Előszó

Az emberi kapcsolatok és az életminőség összefüggését vizsgáló kutatás néhány következtetését és a munka során megfogalmazódott újabb kérdéseket tartalmazza ez a kötet. *Életminőségnek az objektív életfeltételi kereteken belül formálódó boldogság, elégedettség szintjét, a létfeltételek megélését, az objektív feltételek szubjektív érzékelését tekintettük.* Kutatási hipotézisünk szerint azonban a feltételeket nagymértékben képesek pozitív vagy negatív irányban alakítani az emberi kapcsolatok és értékirányultságok.

A kutatás résztvevői és a könyvben közölt tanulmányok szerzői egyaránt a Szegedi Tudományegyetem szociológus- hallgatói és végzett hallgatói. A szerzők elemzéseikhez és következtetéseik megalkotásához felhasználták az MTA PTI megbízásából az OTKA T046301.számú kutatás keretén belül, a TÁRKI által 2006 nyarán készített országosan reprezentatív felvétel (N=1033) adatbázisát, valamint a kutatócsoport által 2005-ben készített mélyinterjúk információ-anyagát.

Az egyes tanulmányok az objektív feltételek különböző dimenzióiban keresik az életminőséget alakító kapcsolatok hatását. Az életminőséget a szociológia leggyakrabban az elégedettségre és boldogság mértékére kérdező skálákkal méri. Köztudott azonban, hogy sem az elégedettség-érzés, sem pedig a boldogság-érzés nem követi pontosan az objektív létfeltételeket. A kettő viszonylagos függetlensége teszi lehetővé azt, hogy relatíve elégedettek és boldogok tudnak lenni a szegények és elesettek is, ám ugyancsak a létfeltételek szubjektív megélése miatt nem ritkán elégedetlenek és boldogtalanok a bőséges erőforrással rendelkező gazdagok és sikeresek is. Elgondolkodtató például az, hogy az életminőség indikátorait nemzetközi összehasonlításban vizsgálva, a tőlünk szegényebb országok jelentős része elégedettebb, boldogabb, mint mi, magyarok. Az életminőség ugyanis az objektív életfeltételek nyújtotta kereten belül az egyének szubjektív érzékelése szerint alakul. A szubjektív érzékelés pedig a vágyakhoz, a megfogalmazott és meg nem fogalmazott elvárásokhoz, értékorientációkhoz és mások eredményeihez képest alakul. Fontos szerep jut az objektív körülményekhez való alkalmazkodásnak, az adaptációs készségnek is.

A kötetben közölt tanulmányok kutatják a szubjektíven érzékelt *jólét mértékét* (Márfi), a *biztonságihiány* és a biztonság észlelését (Fekete), a *környezeti hatások okozta félelmeket* (Hári). Keresik *az eltérő életkorokhoz, életciklusokhoz* fűződő életminőség jellemzőit (Murinkó), a *térbeli környezet* elégedettséget befolyásoló hatását (Kékesi). A kötet egyik tanulmánya rávilágít a családban előforduló *alkoholizmus* életminőséget romboló hatására (Széll). Feltételeztük, hogy az olyan önfeledt tevékenység, amelynek végzése közben szinte „megáll az idő”, ugyancsak képes pozitív irányban alakítani az életminőséget. Ennek nyomán egy tanulmány keresi a *munka életminőséget alakító szerepét* (Varga), egy másik a hittel formálódó transzcendens kötelék hatását (Barna).

A vizsgálat egyes tanulmányai figyelemreméltó társadalmi következtetéseket tartalmaznak. Az emberi kapcsolatok kiemelkedő hatással képesek rontani és/vagy javítani az életminőségét, a boldogság és/vagy elégedettség érzését. A kutatás megerősítette, hogy még a forrásokban komoly hiánnyal élő rétegek körében is igen erős a vágy arra, hogy a társadalmi átlaghoz tartozónak tekintsék önmagukat. Csak nagyon kevesen, s a valóban nagyon elesettek gondolják azt, hogy a társadalmi hierarchiában „alul vannak”, hogy a többséghez képest lemaradtak! A „középre húzás” igyekezete igen erős, miközben a válaszadók túlnyomó többsége úgy érzi, hogy a közvetlen környezetükbe tartozó kapcsolataikhoz képest lemaradtak. Ez az ambivalencia áthatja a mai magyar társadalom szubjektív életminőségét.

Budapest, 2007. március 27.

Utasi Ágnes
kutatásvezető

A SZUBJEKTÍV ÉLETKÖRÜLMÉNYEK TÁRSADALMI-GAZDASÁGI ÖSSZEFÜGGÉSEI

Magyarországon egy 2006 májusában készült felmérés szerint az emberek életkörülményei saját bevallásuk szerint egy 11-fokú skálán átlagosak. Ha hiszünk az átlagoknak és azok szubjektív észlelésének, akkor megállapíthatjuk, hogy egy átlagos magyar ember szomszédjai némileg jobban élnek nála, a szomszédoknál még jobbak a munkatársak életkörülményei, míg a barátok még magasabb életszínvonalon élnek. Talán még némileg szerencsésnek is tarthatja magát az átlagos magyar, mivel ha megkérdezik őt, hogy az országos átlag hogyan is él, akkor a válaszokból az derülne ki, hogy hozzá képest némileg alacsonyabb életszínvonalon. Ugyanakkor érthető módon jóval méltányosabb életkörülményeket tartana magának igazságosnak. Ezt értelmezhetjük úgy is, hogy átlagosan a jelenlegi háztartási jövedelem körülbelül kétszeresére lenne szüksége a családoknak saját bevallásuk szerint ahhoz, hogy gondok nélkül éljenek. Emellett az átlagos válaszadó a munkájával inkább elégedett, a jövedelmével inkább nem, míg az életszínvonallal való elégedettség a kettő között helyezkedik el. Az általános szubjektív elégedettségérzetet tekintve – bár átlagértéke pozitív irányba mutat – mindössze a lakosság fele tekinthető elégedettnak.

Persze mindez nem jelenti azt, hogy boldogtalanok lennének. Ötből négy megkérdezett inkább boldog. Ez arra is utalhat, hogy a kép nem annyira rossz, mint ez az életkörülményekre vonatkozó kérdésekből kiderül. Felmerülhet a kérdés, hogy az anyagiak kevésbé befolyásolják az általános boldogságérzetet, esetleg tényleg ennyire rossz az emberek gazdasági helyzete, vagy pusztán arról van szó, hogy Magyarországon az anyagiakról valamiért nem illik megelégedettséggel beszélni? Egyáltalán, az életkörülményeket, mint fogalmat az emberek Magyarországon azonosítják-e a materiális helyzettel? Az is kérdéses, hogy – amennyiben ez így van – ez tisztán magyar jelenség, illetve szokás, netán a kelet-európai blokk volt szocialista országaira általában is jellemző? Esetleg még tágabb körre? És ha van is valami a felvetések hátterében, akkor mi lehet az oka annak, hogy ez így alakult?

Ha csak statisztikailag közelítjük a kérdéseket, akkor számításba kell vennünk egy sor objektív és szubjektív tényezőt, ami hatással van vagy lehet az életszínvonallal való elégedettségre. Ezen kívül fontos a referenciacsoportok hatásának a vizsgálata, illetve azok változása az elmúlt másfél-két évtizedben – mégsem mindegy, hogy mikor és kihez képest élünk jól vagy rosszul. Azt is meg kell vizsgálni, hogy a szubjektív életkörülmények milyen hatással vannak az általános elégedettségérzetre, illetve a boldogságérzetre, valamint a többi objektív anyagi és nem anyagi tényező ezeket hogyan befolyásolja. Arra is választ kellene adni, hogy miért érzik azt az emberek, hogy ők is, meg általában az ország többsége így él?

Nemzetközi elméletek

Az elégedettségre társadalmanként eltérő normák vonatkoznak egyes tudósok szerint. Inglehart és Klingemann arra a következtetésre jutottak, hogy nem csupán az egyéneknek, hanem az egyes kultúráknak is van normális jólléti szintjük, melyek nagyban befolyásolják az emberek szubjektív megítélését életminőségükre vonatkozóan, ettől csak kis mértékben térnek el (Inglehart – Klingemann, 2000). Kimutatták, hogy a hagyományosan protestáns vallású országokban az elégedettség magasabb szinten van némileg, mint a történelmileg nem protestáns országokban. Bár alacsony korrelációt szokás a fejlett országokban kimutatni a jövede-

lem és az egyéni elégedettség között, nem szabad itt megfeledezni arról, hogy ezek az országok általában jobb gazdasági helyzetben vannak. Ugyanakkor nem zárták ki, hogy szemantikai problémák is befolyásolhatják ennek a megítélését (pl. nem biztos, hogy amit az angol a „happy”, illetve a „satisfied” szó alatt ért, az azonos azzal, amit mi a „boldog”, illetve „elégedett” alatt).

Más megközelítést használt Diener munkatársaival, amikor abból a feltételezésből indult ki, hogy léteznek individualista és kollektivisták társadalmak (Diener et al., 1997). Ha elfogadjuk azt a tételt, hogy a protestantizmus, mint norma erősebb individuális értékrendre socializált egyéneket hoz létre, akkor azt is látjuk, hogy általában a Dienerék által individualistának titulált társadalmak általános gazdasági fejlettsége is magasabb, mint a kollektivistáké, így nem véletlen, hogy hasonló eredményekre jutottak, mint Inglehart és Klingemann. Ugyanakkor ők azért találták magasabbnak a szubjektív jólétet az individualista társadalmakban, mert az egyéni motívumok az ilyen országokban nagyobb szerepet játszanak. Diener társaival azonban szoros összefüggést talált az egy főre jutó GDP és az élettel való elégedettség között. Veenhoven (1997) is hasonló eredményre jutott a boldogsági szint mérésével, de nem zárta ki a lehetőségét a fordított relációnak. Ebben az értelemben a feltételezés az, hogy a magasabb egyéni boldogság fokozza a társadalom individualizálódását, mivel a boldog emberek – feltételezése szerint – magabiztosabbak, kreatívabbak és toleránsabbak, az ilyen társadalmakban pedig kisebb a jövedelemkülönbségek miatti feszültség.

Túlmenve a vallási hagyományok által generált különbségeken, Inglehart és Klingemann szerint az is fontos tényező a szubjektív életminőség megítélésében, hogy az adott ország rendelkezik-e kommunista múlttal, vagy a demokratikus berendezkedés régebbi hagyományokra tekint vissza. A volt szocialista országokban az egyéni jólét megítélése nem csak a hagyományos demokráciáknál alacsonyabb, hanem gyakran alulmúlja a jelenleg is kommunisztikus berendezkedéssel bíró országokét. Ennek okát Veenhoven abban látja, hogy a boldogság egyenlőbb eloszlása is inkább azokra az államokra jellemző, ahol a jövedelmi különbségek is alacsonyak, illetve nagy a szociális biztonság. Lengyel és Hegedűs (2002) szerint a rendszerváltással járó gazdasági válság önmagában is negatív hatással van a szubjektív jólétre a poszt-szocialista országokban. Ezt tovább rontja a változással kapcsolatos várakozások azonnali – vagy legalább is gyorsabb – bekövetkezésének elmaradása – mint erről még szó lesz –, illetve a csökkenő szociális biztonság és az ezzel járó növekvő létbizonytalanság.

Ingelhart centrum-periféria hipotézise (1977) szerint egy társadalom gazdasági fejlettségi foka ad magyarázatot a materiális és posztmateriális értékek fontosságára. Míg állítása szerint a fejletlenebb társadalmakban a materiális értékek (pl. magas jövedelem) dominálnak, egy bizonyos fejlettségi szintet elért ország esetén a posztmateriális értékeknek (pl. környezetvédelem) kellene túlsúlyba kerülniük. Ennek a tételnek az alkalmazhatóságát a jelenkorra cáfolni látszanak azok a vizsgálati eredmények, melyek azt mutatják, hogy hazánkban a materiális szükségletek iránti igény általánosan jóval előkelőbb helyen szerepel a fontossági listán, mint a nem materiális értékek (Róbert, 1996).

Mit értünk materiális és nem materiális értékek alatt? Értelemszerűen ami materiális, az anyagi, tehát itt elsősorban olyan tényezőket keresünk, melyek szoros kapcsolatban állnak a pénzzel, mint a legegyszerűbb, tovább nem deriválható univerzális, nemzetközileg valutáról valutára átszámítható és konvertálható csereeszközzel. Az anyagi javaink legnagyobb részének az értéke kifejezhető egy pénzösszeggel. A jövedelmünket általában konkrétan pénzben kapjuk, ilyen értelemben az elvégzett munkánk értéke is kifejezhető pénzösszeggel. A lakásunkkal sincs ez másképpen, az ingatlan ára már tartalmaz magában olyan tényezőket, mint a lakás mérete és felszereltsége, az épület kora és állaga, a környék presztízse, infrastrukturális és közbiztonsági szempontok, de akár az adott település munkalehetőségeire, etnikai- és társadalmi réteg-összetételére is reflektálhat. Azonban ezeknek mind (talán a jövedelmen kívül)

van vagy lehet nem materiális értékjellege is. Anyagi javaink közt lehet olyan, melytől nem válnánk meg semmi pénzért, és nem azért, mert kulturális tőkének tekinthető, hanem például érzelmi okokból. A munkánknál sem mindegy, hogy szívesen végezzük-e, avagy sem (persze függően attól is, hogy mennyit kapunk érte, de nem kizárólag), elégedettek vagyunk-e a munkahelyi környezettel; a lakásunkra, illetve annak környezetére sem kizárólag úgy tekintünk, mint egy néhány millió forintban kifejezhető pénzösszegre. Emellett van rengeteg más nem materiális tényező, mint az egészség, a családi kapcsolatok, a demokratikus intézményekkel szembeni bizalom, a közbiztonság, valamint a poszt-materiálisnak nevezett értékek, mint például a környezet védelme, pacifizmus, vagy akár a nemi egyenjogúság. Mivel a paletta ilyen sokszínű és meglehetősen heterogén, lehetőségünk nyílik rá, hogy megnézzük, hol mik a fontosabb értékek akár egy-egy terület szubjektív szempontjából. Országunként eltéréseket mutatnak ezek, és sok mindenre magyarázatot adhatnak.

Életszínvonal a rendszerváltás után

Szokás a rendszerváltozást követő gazdasági recessziót okolni az alapvetően rossz anyagi közérzetért Magyarországon – akárcsak a többi volt szocialista országban –, azonban önmagában ezzel nem lehet magyarázni. Már csak azért sem, mert már a rendszerváltást megelőzően, a 80-as években is az életszínvonaluk jövőbeli alakulása tekintetében a magyarok voltak a legpesszimistábbak Kelet-Európában (Sági, 2000), később ez a helyzet csak tovább romlott. Egy összehasonlító vizsgálat szerint az életszínvonal jövőbeni alakulását mindössze egy volt szovjet tagállamban, Ukrajnában prognosztizálták pesszimistábbnak, mint hazánkban (Andorka, 1994; Rose és Haerpfer, 1994; Rose, Mishler és Haerpfer, 1998). Ezzel párhuzamosan természetesen a rendszerváltás utáni Magyarországon sok más tényező is negatív hatással van a szubjektív életminőségre.

Sági (2000) az objektív jövedelmi helyzeten túl 6 fontosabb tényezőt emel ki, melyek befolyásolhatják a szubjektív életszínvonal megítélését:

- A felfokozott várakozások hatása
- Az anyagiak fontosságának hatása
- A boldogulás új szabályainak és a kognitív disszonancia feloldási módjának következményei
- A régi mechanizmusok továbbélésének hatása
- A befektetés-megtérülés várakozásoktól eltérő negatív egyenlegének hatása
- A referenciák hatása

A rendszerváltást követően a gyors gazdasági fellendülés helyett inkább az elszegényedés volt jellemző a többségre, csak igen szűk csoport tudott jelentősen javítani életkörülményein. A társadalmi-politikai változások önmagukban nem bírtak túl nagy jelentőséggel a lakosságra, mivel a politikai szabadságjogokat a többség már korábban, a 80-as években is megfelelőnek tartotta és elsősorban gazdasági változást várt (Bruszt, 1995). Azonban a megjelenő munkanélküliség, a csökkenő termelés és emelkedő infláció teljesen felkészületlenül érte a lakosságot, amelyek hatására az életszínvonal csökkenni kezdett. A felfokozott várakozás és a tényleges állapot közötti szakadék akkorára nőtt, hogy az életszínvonal szubjektív megítélése is soha nem látott mélységekbe zuhant.

A megváltozott viszonyok között leértékelődött a redisztributív szektor hatása, a piaci berendezkedés átalakította a foglalkozási struktúra igényeit. Ennek eredményeképpen sok korábban magasán értékelt foglalkozás iránti kereslet megszűnt sok mezőgazdasági és ipari állami szervezettel együtt. Míg korábban garantált volt a munka és a jó átlagos fizetés, mely elég volt a megélhetéshez, ha „az ember becsületesen végezte”, a rendszerváltás utáni gazdasági átmenet időszakában egyes szakmák szinte teljesen megszűntek, más szakismeretek pe-

dig gyakorlatilag teljesen elértéktelenedtek. Ennek hatására csökkent az emberek bizalma a rendszer meritokratikus mivoltában, egyre kevésbé hittek abban, hogy a személyes teljesítmény lineáris kapcsolatban áll az anyagi boldogulással. Mivel a disszonanciát el akarták osztalni, ami a saját képességeik és az új játékszabályok között állt fenn, elégedetlenségüket a társadalmi berendezkedés igazságosságának megkérdőjelezésével vezették le, sőt, ma sincsenek meggyőződve azért az emberek arról, hogy a legkönnyebben kemény és becsületes munkával lehet meggazdagodni. Az alkalmazkodóképesség és a rugalmasság fontos tényezővé léptek elő mind szakmai, mind életviteli szempontból. Emellett az anyagi problémák kezelésének a stratégiája is nehézséget jelentett, legtöbbször a kiadások csökkentésére helyezték a hangsúlyt vagy azért, mert féltek az esetleges adósságoktól, vagy mert nem rendelkeztek eléggé széles társadalmi tőkével, hogy ezt az időszakot átvészeljék.

A munkával kapcsolatos értékek közül kiemelkedik a magas kereset. Egy 27 országra kiterjedő nemzetközi összehasonlító vizsgálat azt mutatja, hogy a magas jövedelem, mint munkaérték fontossága Magyarországon – Izraellel karöltve – a legmagasabb, fontosabb, mint a többi volt szocialista országban (Sági, 2000). Ezek értelmében a jelenség nem magyarázható pusztán a gazdasági alulfejlettséggel. Sági szerint ez történelmileg alakult így. A magyarok hajlandóak az átlagosnál is több időt és energiát fordítani a magas jövedelem elérésére. Amennyiben ez belátható időn belül nem párosul megfelelő jövedelmi mobilitással, hajlamosak borúlátóan várni a jövőt; míg a legtöbb nyugati országban poszt-materiális célok kárpótolhatják ezt a hiányt, addig Magyarországon ez nem jellemző napjainkban.

Jelentős hatással van a szubjektív elégedettségre a referenciacsoport kiválasztása. A fentebb említetteken túl Sági három fontos, Magyarországon leginkább releváns dimenziót különített el, amelyek mentén a lakosok meghatározzák saját jövedelmi helyzetüket (Sági, 2000). Az egyik ilyen a múlt-jelen-jövő dimenzió. E szerint az emberek hajlamosak megkérdezéskor a múltbeli jövedelmükhöz hasonlítani jelenkori jövedelmüket, jövedelmi mobilitásuk irányát és dinamikáját figyelembe véve, illetve ezzel összefüggésben a jövőbeni kilátásokat is beleszámítva. Érdekes módon leginkább az idők hajlamosak a múltbeli fizetésüket használni referenciaként.

A magyar emberek életkörülményeiket, életszínvonalukat, jövedelmi szintjüket, illetve ezekkel való elégedettségüket a rendszerváltásig elsősorban a volt szocialista országokéhoz hasonlították. Ennek oka, hogy a kapitalista országok hazai „reklámja” eltért a maitól, jóval kevesebb hiteles információval rendelkeztek az emberek arról, hogy ténylegesen milyen életszínvonal jellemzi a nyugati államok polgárainak helyzetét. A Nyugat és a Kelet közötti távolság jóval nagyobb volt, mint napjainkban, főként az Európai Unióba való belépés óta.

Sági Matild kiemeli azt is, hogy míg a piacképes szaktudást igénylő foglalkozásokat – főként a magas szintű szaktudást igénylő és nagyobb felelősséggel járó beosztásokat – a piaci vállalatok (főleg a külföldi tőkéből működő cégek) a referenciaként használt nyugati jövedelemszintet megközelítően, illetve azt elérve honorálják, addig az állami szektorban hasonló pozíciót betöltő egyének jövedelme ennél jóval alacsonyabb. Ebből következik, hogy a hasonló kulturális tőke birtokában levő egyének referenciaként a piaci – nem piaci dimenzió mentén is meghatározzák saját helyzetüket.

Szokás még az országos átlaghoz való hasonlítás is. A rendszerváltás előtti időkben a legtöbb ember az átlaghoz tartozónak vélte saját életszínvonalát, kevesen vallották életkörülményeiket az átlagtól eltérőnek. Érdekes módon az 1990-es évektől sem változott meg jelentősen ez a tendencia, azaz napjainkban is jellemző a középre tartás, annak ellenére, hogy a jövedelmi különbségek jócskán megnöttek. A középre húzás elve szerint az átlagnál magasabb jövedelműek is hajlamosak hasonló módon felbecsülni az országos átlagot, lebecsülve ezzel saját pozíciójukat egy képzeletbeli jövedelmi rangsorban, átlagosnak minősítve azt (Sági, 2000). Az alacsonyabb jövedelműek esetében fontos tényező a kognitív hatékonyság elve (Taylor, 1981). E szerint az egyének hajlamosak csak felületesen figyelembe venni helyzetük

megítélésekor a kevésbé látványos információkat, míg a kiugró tényezők jóval nagyobb hangsúlyt kapnak. Fontos szempont a távolság és a ritkaság; a feltűnő dolgokat inkább észreveszik, mint a megszokottakat. Ne felejtsük el azt sem, hogy a szélsőséges szegénység kevésbé feltűnő, mint a látványos gazdagság!

Összességében azért megállapítható, hogy aki a sajátjánál magasabb életszínvonalon élő csoportokhoz képest határozza meg helyzetét az nagyobb eséllyel lesz elégedetlen, mint aki az alacsonyabb életszínvonalúakat választja referenciának.

Említést tettem már arról, hogy mennyire jelentős nálunk a közép-re húzás, nos 2001-ben a lakosságnak kétharmada azt a választ adta, hogy az életszínvonala az országos átlagnak felel meg¹. Annak ismeretében, hogy a társadalmi szakadék a rendszerváltás után jelentősen megnőtt, feltételezhetjük, hogy elsősorban kognitív tényezők állnak ennek a jelenségnek a hátterében.

Objektív életszínvonal

Az életminőség-kutatásokban megkülönböztetjük a szubjektív és objektív oldalt. Két fontosabb életminőség-kutatói modellről beszélhetünk: a skandinávról, mely az erőforrások hozzáférhetőségéből és azok feletti rendelkezésből indul ki, így inkább az objektív tényezőkre helyezi a hangsúlyt, illetve az amerikai, mely a szubjektív érzékelést és értékelést tartja fontosabbnak. Ezeknek egyfajta ötvözte Erik Allart életminőség-megközelítése (1993). Maslow mintájára ő is szükségleti hierarchiát hozott létre és három szintet különböztetett meg: „having, loving, being” (materiális-környezeti- és szociális szükségletek, illetve a személyes fejlődés szükségletei), valamint mindhárom szinten megkülönböztette az objektív tényezőket és az ezekhez kapcsolódó szubjektív attitűdöt. Itt a számunkra legfontosabb „having” szintről emelném ki az objektív, illetve szubjektív indikátorokat:

- 1 Objektív: az életszínvonal és a környezeti körülmények objektív mérése
- 2 Szubjektív: az életszínvonallal való elégedettség, elégedetlenség érzése

Objektív mutatók alatt az életszínvonal és életkörülmények területének vizsgálatakor elsősorban a jövedelmi helyzetet, a munkaerőpiaci státuszt, fogyasztási javakkal való ellátottságot és más hasonló, materiális jellegű indikátorokat értjük, vagy általánosabban nézve, például nemzetközi összehasonlításoknál akár az egy főre jutó GDP-t, illetve a különböző, elsősorban nemzetgazdasági mutatókból készített indexekre gondolunk. Itt általában központi statisztikai adatokból böngészhetünk, kérdőíves adatbázisok vizsgálatakor is inkább úgy tekintünk rájuk, mint háttérváltozókra.

Magyarország bruttó hazai termékének éves volumenindexe az előző évihez képest 1994 óta pozitív tendenciát mutat, az egy főre jutó GDP-je vásárlóerő-paritás alapján 2006-ban 17924 amerikai dollár; ez az összeg 2000 óta nő folyamatosan.

Vizsgáljuk meg a jövedelmi helyzetet. Manapság az átlagjövedelmet bruttó 130000 forint-ra becslik a szakértők Magyarországon. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint az egy főre jutó nettó nominál-átlagkereset, a reálkereset és -jövedelem is növekvő tendenciát mutat, utóbbi mutatóknál 1997 óta. Azonban az adatbázisban található bevallott jövedelmek nem tekinthetők etalonnak ilyen értelemben, inkább csak változók összehasonlításakor vehetők alapul.

Ezen kívül még azt is megfigyelhetjük, hogy nő a fogyasztás is a legtöbb fogyasztói ka-

---

¹ Ne felejtsünk el megemlíteni egy fontos módszertani változást. Napjainkban a többkérdéses, 11-fokú skálákból álló blokkal becsülik meg az emberek szubjektív életszínvonal-ítéletét, valamint a referenciák hatását. Korábban az országos átlagot meglehetősen nagy közép-re húzási lehetőséggel vizsgálták, mégpedig egy ötfokú skálán: „Az Ön és családja anyagi helyzete (életszínvonala) az országos átlaghoz képest...” és a „sokkal jobb, jobb, olyan, mint az átlag, rosszabb, sokkal rosszabb” válaszokkal.

tegória alapján. Érdekesség, hogy az egy főre jutó évi húsfogyasztás 2004-ben 8 kilogrammal volt több, mint 1999-ben. Ugyanebben a periódusban 5 literrel nőtt a sörfogyasztás, illetve egy literrel az égetett szeszes italok fogyasztása is. Megállapítható, hogy 2004-ben naponta 1300-zal több kilojoule energiát, 16-tal több gramm fehérjét, 18-cal több gramm zsírt és 22 grammnyival több szénhidrátot vettünk magunkhoz, mint öt évvel korábban. Ez növekvő jóletről ugyan árulkodik, javuló egészségről azonban nem feltétlenül – ennek a megválaszolásához inkább a dietológusok és szakorvosok véleményét kellene kikérni.

De nem csupán az étel-miszer-fogyasztás terén ment végbe jelentősebb változás, hanem a tartós használati cikkek esetében is. Nőtt a száz háztartásra jutó személygépkocsik, hűtők, videó-berendezések, és nem utolsósorban a színes televíziók és a mobiltelefonok száma; 2004-ben a háztartások háromnegyede rendelkezett mikrohullámú sütővel, automata mosógéppel, valamint száz háztartásra 35 személyi számítógép jutott. Objektíve nézve a háztartások felszereltsége javul, az életszínvonal is egyre magasabb lesz, azonban ezen cikkek beszerzése csak pillanatnyi örömet nyújt, hiányuk pedig inkább a depriváció érzését idézi elő, ha tömegesen elterjedt cikkekről van szó.

Ráadásul folyamatosan javult a lakáshelyzet is: 1990 óta 350 ezerrel nőtt a lakások száma, elsősorban a 3 és több szobásoké, míg a garzonok száma csökkent. Míg 1990-ben száz lakásra 269 fő jutott, addig ma ez a szám 239. Főleg Budapesten történt jelentős csökkenés ezen a téren, itt épült a legtöbb lakás. Országosan nézve megállapítható, hogy most már minden főre jut egy szoba (100 szobára 98 fő jut). Kérdéses, persze, hogy ezek közül mennyi a magántulajdonban levő ingatlanok aránya és ne felejtjük el azt sem, hogy napjainkban divattá vált a lakóparkok építése (főként Budapesten) és a hitelre történő lakásvásárlás. Emellett jelentősen javult a közműellátottság: a lakások több mint 90%-ában van vízvezeték és csatorna, valamint jelentősen nőtt a közcsatornával, vezetékes gázzal, vízőblítéses WC-vel és fürdőhelyiséggel való ellátottság is. Egyszerűen objektíven, számszerűen nézve a lakáshelyzet javult.

Az objektív mutatókat vizsgálva kiderül, hogy az általános életszínvonal Magyarországon javult az utóbbi években, évtizedben. A születéskor várható élettartam a nők esetében gyenge növekvést mutat (2005-ben 76,9 év), míg a férfiak esetében inkább stagnál (2005-ben 68,6 év), azonban a csecsemőhalálozások aránya jelentősen csökkent, igaz, a magzati halálozások száma és aránya emelkedett. Ugyanakkor árulkodó adat lehet az is, hogy csökkent és folyamatosan csökken a terhesség-megszakítások száma (bár az élveszületések száma is elkezdett esni már 25 éve, az elmúlt öt évben pedig stagnál) és az aránya: száz élveszülöttre 2005-ben 50 alá esett az abortuszok száma, míg a hatvanas-hetvenes években ez a szám száz fölött, 1990-ben pedig 71,9 volt. Ez jelentheti azt, hogy manapság bátrabban vállalnak gyermeket a potenciális szülők (vagy egyedülálló nők), de lehet, hogy pusztán arról van szó, hogy a párok újabban jobban odafigyelnek a védekezésre. Az is lehet, hogy elkezdtek születni a Ratkó korszak unokái, bár a demográfusok még mindig hiányolják őket.

Nemzetközi összehasonlításban látszik, hogy Magyarország egy főre számított GDP-je vásárlóerő-paritás alapján alacsonyabb a 25 országot számoló Európai Unió átlagánál. 2004-ben az EU esetében ez az összeg 26548, míg Magyarországon 17924 USA dollár. Az újonnan csatlakozott, valamint a kelet-európai országok közül ez az összeg Szlovénia, Ciprus, Málta és Csehország után a legmagasabb (bár legutóbbi hírek szerint Szlovákiában is meghaladta a magyarországi szintet), ugyanakkor a régebbi tagállamokétól – Portugália és Görögország kivételével – még jelentősen elmarad. E mutató alapján elmondható, hogy Magyarország gazdasági helyzete a volt szocialista közép-kelet-európai országok közül az egyik legjobb. Bár e mutatót a bruttó hazai termék összértékéből számolták ki, azaz az államháztartás valós helyzetéről (pl. adósságállomány) nem ad képet, de az ország infrastrukturális helyzetét sem tükrözi. Ugyanakkor az objektív életminőség mérésénél is szokták használni a GDP-t, illetve ehhez hasonló, helyenként igen bonyolult indexeket; itt a vásárlóerő-paritás alapján egy főre jutó GDP értékét veszem alapul.

A születéskor várható élettartam mutató azonban nagyon pesszimista képet nyújt Magyarországról. Az Európai Unió átlagánál mind a férfiak, mind a nők rövidebb életre számíthatnak. A férfiak 2005-ben csupán a balti államokban számíthattak rövidebb életre az Unióban, mint Magyarországon, míg Horvátországban és Bulgáriában ez a szám magasabb volt. Míg nálunk a férfiak várhatóan átlagosan 68,6 évet élnek, addig a 25 tagú Európai Unió átlaga eléri a 75 évet. A hölgyek esetében ugyan biztatóbb a hazai helyzet, mivel a születéskor várható átlagos élettartam 2005-ben 76,9 év, ám az Unióban jelenleg ez a legalacsonyabb kor és nagyjából öt évvel marad el a 25 ország összesített átlagától. Az is igaz, hogy itt a különbség az Európai Unió és a magyar átlag között kisebb, mint a férfiak esetében, ahol majdnem 7 év. Ha ezeket a számokat nézzük, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy Magyarországon messze nem ideális az összkép: az életszínvonal relatíve magas és növekvő objektív mutatói ellenére az egészségi állapotunk nem javul olyan dinamikusán, mint a gazdasági helyzet. Ugyan átlagosan jobban élünk, mint a volt szocialista országok zömének a polgárai az objektív statisztikák alapján, de sajnos kevesebbet, rövidebb életet.

Azonban nem szabad elfelejteni, hogy ezek az adatok az átlagra nézve mutatnak javulást, az egyenlőtlenség csökkenéséről nem árulkodnak. Az egyenlőtlenség pedig, mint tudjuk, az elégedetlenség egyik fő oka lehet.

Szubjektív életszínvonal

Vannak dolgok, melyek objektíve nem, vagy csak nagyon nehezen mérhetők. A „ki a legszebb?” kérdésnél például sokat számít az, hogy ki teszi fel: ha a nagymama, illik „én”-nel, ha a barátnő, akkor „te”-vel válaszolni, míg ha kérdezőbiztos, akkor általában egy ismert, leggyakrabban tévéből ismert egyénre gondolunk, mivel feltételezzük, hogy olyan választ vár, amit ő is tud magában kódolni, ami össztársadalmilag értelmezhető. A legobjektívabb mutató pedig feltehetően a szubjektív válaszok összessége, bár ez is állandóan változik. De az sem mindegy, hogy a „hogyan szolgál az egészsége, Józsi bácsi?” kérdést ki teszi fel: más, ha ivócimborá, akkor inkább szubjektív válasz várható, mint ha orvos, amikor is az a normális eset, ha panaszok sorolásával folytatódik az eszmecsere. Azonban, ha csak nem igen közeli családtagunk, barátunk, esetleg valamilyen pénzügyi bizalmasunk kérdez minket arról, hogy mennyi pénzünk van, a legritkább esetben válaszolunk – ha egyáltalán válaszolunk – precíz, valutában kifejezett értékkel erre a kérdésre, sőt, ilyen esetben leggyakrabban eléggé viszonylagos fogalmakat használunk (elég, nem elég, stb.). Azonban látható, hogy itt a pontos számok precízebb mutatók lennének a szubjektív válaszoknál.

Az objektív mutatókhoz általában rendelhetők szubjektívek is egy részterületen belül, ezek leggyakrabban attitűdkérdésekkel mérhetők (pl. „Mennyire elégedett a jövedelmével?”). Leggyakrabban az emberek személyes életterületeikkel való elégedettségre kérdeznak rá, de gyakori kérdés az általános boldogságot firtató is („Összességében hogyan érzi, mostanában mennyire boldog?”). A lekérdezettek az attitűdjeiket leggyakrabban a skálán egy érték kiválasztásával fejezhetik ki. Sokféle skála létezik függően attól, hogy mennyire akarunk precízek lenni, vagy hogy egyértelműbb vélemény-nyilvánításra akarjuk-e késztetni a kérdezetteket, vagy ki szeretnénk szűrni a középre húzást. Az utóbbi esetben páros számú hierarchizált attribútumot tartalmazó kérdést teszünk fel, leggyakrabban négyfokú skála formájában (ahol a leggyakoribb lehetséges válaszok: igen, inkább igen, inkább nem, nem). Ilyen kérdésekkel szokás mérni félelmeket, valamint bizalmat, jövővel kapcsolatos és egyéb érzéseket is. Gyakran szoktak használni egész kérdésblokkokat is egy-egy életminőségi részterület szubjektív mérésére.

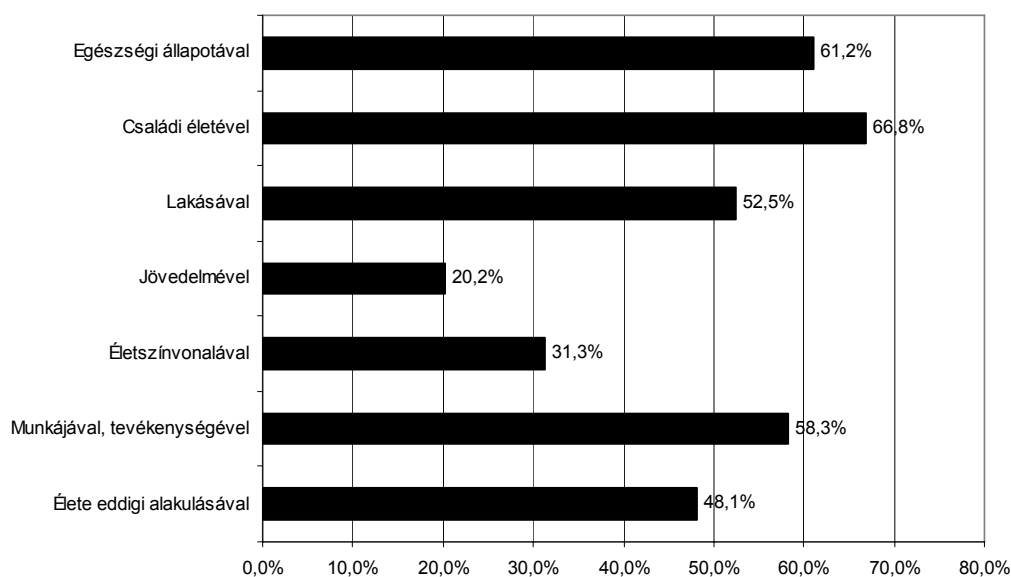
Egy sajátos kérdéstípus az, amelyiknél a megkérdezettet arra kérik, hogy saját jövedelmi helyzetét, szomszédjai, munkatársai, saját korábbi, stb. életszínvonalát, valamint az országos átlagot helyezze el egy skálán, leggyakrabban manapság egy 0-10-ig terjedő, tehát 11-fokú

létrán. Ez lehetővé teszi a referencia-csoportok vizsgálatát, segít választ adni arra a kérdésre, hogy kihez hasonlítják saját életkörülményeiket az emberek, kihez vagy mihez képest határozzák meg annak a minőségét.

Először is nézzük meg az elégedettek arányát az egyes életterületeken. Itt a TÁRKI Monitor (2002, 2004, 2006) vizsgálatainál ezekre és az ilyen jellegű változókra használt számítási módszert alkalmaztam. A 11-fokú skálán a 0 érték jelentette a teljes elégedetlenséget, míg a 10 a teljes elégedettséget. A dichotóm változót úgy hoztam létre, hogy azok a válaszadók, akik hetest és ennél magasabb értéket adtak, elégedettnek minősültek (Sági, 2003, 2005). Lásuk az adatokat:

1. ábra

Az egyes tényezőkkel elégedettek aránya (TÁRKI Omnibust 2006/8 MTA PTI Életminőség, N=1033)

2006 májusában az embereknek kevesebb, mint fele volt elégedett az élete eddigi alakulásával, ami 2003 óta tartó folyamatos javulást jelent². Ez alatt az idő alatt a jövedelmükkel és életszínvonalukkal elégedettek aránya némileg nőtt (mindkettő eddig 2006-ban volt a legmagasabb a rendszerváltás óta). A munkájukkal viszont kevesebben elégedettek 2006-ban, míg a lakásukkal elégedettek száma még jelentősebben zuhan. Amúgy az előbbi mutató felülről megközelíti az 1995-ös mélypontot, míg az utóbbi alul is múlja az 1997-es mélyrepülést.

Az egyes itemek közötti korreláció vizsgálatánál is minden kapcsolat szignifikánsnak bizonyult. Az eddigi élettel való elégedettség tűnik a legkiegyensúlyozottabb mutatónak, mely leginkább – de nem kimagaslóan – az életszínvonalal van összefüggésben. Az életszínvonalal való elégedettségre viszont erős hatást gyakorol a jövedelem, valamint a lakás és a munka, amiből arra következtethetünk, hogy *az emberek többsége az életszínvonalról elsősorban anyagi dimenzióban gondolkodik*. Érdekes, hogy az egészségi állapot – bár szignifikáns kapcsolatot mutat – van a nevezett életterületek közül a legkevésbé hatással a szubjektív életszínvonal megítélésére. Emlékezzünk a korábbiakban említett objektív mutatókra: összehasonlítva a többi kelet-európai országgal kijelenthetjük, hogy nem élünk olyan rosszul, mint amilyen keveset, tehát lehet, hogy tényleg bennünk keresendő a probléma gyökere és nem törődünk kellően az egészségünkkel.

Az életszínvonalal való elégedettségre a háttérváltozók közül hatással van a jövedelem, értelemszerűen minél magasabb a megkérdezett jövedelme, általában annál elégedettebb az

² Referenciaként a TÁRKI Monitor jelentésekben (2002, 2004, 2006) közölt adatokat vettem alapul.

életszínvonalával. Emellett a lakás értéke és felszereltsége is hatást gyakorol a szubjektív életszínvonal megítélésére. A nem-materiális tényezők közül jelentős hatása van az iskolai végzettségnek az életszínvonallal való elégedettségre – érthető, hiszen a jövedelemre is –, ugyanakkor – korábbi kutatások eredményeivel ellentétben (Szabó Andrea, Szabó László, 1994) – a kor, valamint a nem és a családi állapot hatása nem szignifikáns.

A szubjektív életszínvonal hatása a boldogságra mindig kérdéses. A bevezetőben volt már arról szó, hogy a lakosok többsége inkább boldog egy négyfokú skálán (79%). Azonban, mint arról még lesz szó, a jövedelmi helyzet – főként Nyugat-Európában, illetve a fejlett gazdaságú országokban – csak csekély mértékben befolyásolja a boldogságot és az elégedettséget. Nos, lássuk a boldogság és egy sor materiális, nem materiális tényező közötti Pearson-féle korrelációkat!

1. tábla

A különböző életterületekkel való elégedettség és a boldogság korrelációi (Pearson's)
(TÁRKI Omnibusz 2006/8 MTAPTI Életminőség, N=1033)

	Hogyan jellemezné önmagát, mennyire boldog mostanában?
Munkájával, tevékenységével mennyire elégedett?	0,237
Életszínvonalával mennyire elégedett?	0,322
Jövedelmével mennyire elégedett?	0,272
Lakásával mennyire elégedett?	0,261
Családi életével mennyire elégedett?	0,348
Egészségi állapotával mennyire elégedett?	0,332
Magyarországon a demokrácia működésével mennyire elégedett?	0,187
Saját biztonságával mennyire elégedett?	0,228
A közbiztonsággal mennyire elégedett?	0,113
Eddigi életével mennyire elégedett vagy elégedetlen?	0,403
A szignifikancia értéke mindegyik esetben 0,000.	

Láthatjuk, hogy a legerősebb kapcsolatot a boldogsággal az eddigi élettel való elégedettség mutatja. Azt is megállapíthatjuk, hogy a tágabb értelemben vett életszínvonal nagyobb hatással van a boldogságérzésre, mint a jövedelem, a lakáshelyzet és a munka. Ugyanakkor a családi élet, illetve az egészség még az életszínvonallal való elégedettségénél is fontosabb tényező. Az viszont érdekes, hogy az olyan nem materiális tényezők, mint a demokrácia működésével való elégedettség és főként a közbiztonság mily gyenge kapcsolatot mutatnak a boldogsággal.

Ha hiszünk Milbrath-nek (1978), aki arra a következtetésre jutott, hogy „az életminőség egyetlen védhető definíciója egy általános boldogságérzés”, akkor fogadjuk el a boldogságra vonatkozó kérdést a legfontosabb életminőségi indikátornak. Ha pedig ez így van, akkor láthatjuk, hogy a legfontosabb meghatározó tényezői az itt vizsgált életterületeken belül a család és az egészség, tehát a legtöbb magyar (és feltehetően külföldi) reklámszakember részéről nagyon jó húzásnak bizonyulhat a számomra eleinte elcsépeltnak tűnő és igen gyakran visszatérő „nekem a családom egészsége a legfontosabb”, vagy ehhez hasonló szlogen. Egyből ezután viszont az anyagi tényezők jönnek, jóval megelőzve az itt szereplő nem materiális jellegűeket, tehát még mindig nem történt nagy kognitív elmozdulás a Nyugat felé, mint azt az elméletből, majd látni fogjuk. És akkor még nem is beszéltem a poszt-materiális értékek ma-

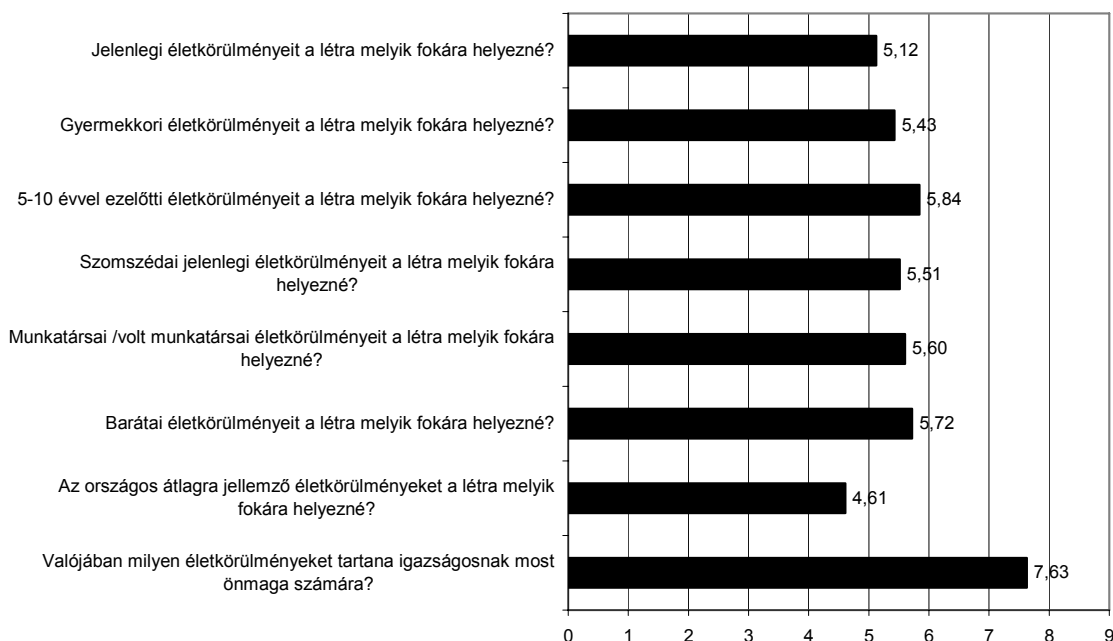
gyarországi „fontosságáról”...

Életkörülmények észlelése

A következő kérdéstípusban az átlagot érdemes először megnézni, hogy általános képet kapjunk a lekérdezettek általános helyzetértékeléséről. A 2006 májusában készült országosan reprezentatív adatfelvétel eredményei a következők:

2. ábra

Különböző életterületekkel való elégedettségek átlagai (TÁRKI Omnibusz 2006/8 MTAPTI Életminőség, N=1033)

Az ábrából látszik, hogy az emberek saját életkörülményeiket teljesen átlagosnak tartják egy olyan 11-fokú skálán, ahol a 0 az elképzelhető legrosszabb, a 10 pedig az elképzelhető legjobb értéket jelenti. Lthatjuk, hogy a saját életkörülményeiket az emberek átlagban közepesnek ítélik. Ennél csak az országos átlagot vélik rosszabbnak fél pontnyival, míg a környezetükben élők, munkatársaik és szomszédjaik életszínvonalát a többség jobbnak ítélte sajátjánál. Érdekes, vajon amikor a munkatársáról kérdezték az embereket, legtöbbször a felettesükre gondoltak-e?

A TáRKi 2005-ös Monitor vizsgálatának eredményeihez viszonyítva elmondható, hogy némileg változott a vonatkozási csoportok megválasztásának trendje. Továbbra is relatíve kevesen hasonlítják saját életszínvonalukat a volt szocialista országokban élőkéhez és egyre többen a nyugat-európaiakéhoz. Egyre gyakoribb az is, hogy referenciaként a magyarországi gazdagok életszínvonalát alkalmazzák. Azonban továbbra is az országos átlag, a saját korábbi és a lakókörnyezetében élők, illetve barátaik életszínvonala a legfontosabb referenciacsoportok a legtöbb magyar felnőtt számára³.

³ Mint azt látjuk, az országos átlagot a többség a saját életszínvonalánál alacsonyabbnak tartja. A TáRKi 2005-ös felmérésének adatai szerint a felnőtt lakosság közel kétharmada az országos átlaghoz való viszonyítást a három legfontosabb vonatkozási csoport között említette. Ezt összevetve a 2006 májusi Omnibusz vizsgálat adataival logikus, hogy ezek között a válaszadók között némileg magasabb a szubjektív életszínvonal megítélése, mint az átlagos. Érdekes módon a 2005-ös adatokból az derül ki, hogy a legnagyobb arányban az elégedettek azok közül kerülnek ki, akik a saját életszínvonalukat a barátaikéhoz hasonlítják, míg a legkevésbé azok elégedettek, akik a volt szocialista országokat, valamint a korábbi életszínvonalukat használják referenciának. Ugyanakkor nálunk inkább szokás a magasabb életszínvonalon élőkhez hasonlítani anyagi helyzetünket, mint az alacsonyabb életní-

A mi adatainkból nem derül ki ugyan, hogy mely referenciacsoport a legelőnyösebb ahhoz, hogy elégedettebbek legyünk az életszínvonalunkkal, de egyfajta referencia-használati következetesség kimutatható. Látszik például az, hogy saját életkörülményeink megítélésének tendenciájához leginkább a barátaink és munkatársaink életkörülményének megítélése áll közel – ez akár bizonyíthatja is azt a tézist, hogy leginkább saját környezetünkben gyűjtünk referenciákat⁴. Érdekes azonban az, hogy amennyiben – a már említett régi módszerektől eltérően – „visszafelé” vonatkoztatunk az emberekkel az országos átlagra, azaz először saját házuk táján kell körbenézniük, csökken a középére húzás. Korábban is láthattuk, hogy a válaszadók jelentős többsége az országos átlagot rosszabbnak ítélte a saját helyzeténél.

Másként mondva legtöbben úgy érzik, hogy jobban élnek, mint a többség – ennek a ténynek az abszurditása magyarázatot igényel. Hogyan lehetséges ez? Legkézenfekvőbb megoldásnak az tűnik, hogy az embereket – miközben saját szubjektív életszínvonaluk is javul – az országos átlagról kialakított vélemény leragadt egy korábbi ponton, mivel a többség gazdasági helyzetének javulását csak közvetetten észlelik. Meggyőződésem szerint a médiumok is megerősítik az emberekben ezt a képet, ismerve korábbi kutatások eredményét⁵. Láthatjuk azt is, hogy a legtöbb vizsgált tényezőhöz képest gyengébb a saját jelenlegi életszínvonal és az országos átlag életszínvonalának korrelációja.

Ami még érdekes lehet, az a relatíve gyenge (csak relatíve!) kapcsolat a jelenlegi életkörülmények és korábbi, főként gyermekkori életkörülmények megítélése között. Ebből arra következtethetünk, hogy vagy szinte független a genetikai kapcsolat a jelenlegi helyzet és a gyermekkori között, vagy tündérmeszerűen idézzük fel azt magunkban, nem annyira materiális dimenzióban gondolva rá, mint a jelenlegi esetében.

Jövedelmi feszültség

A jövedelmi feszültség azt mutatja, hogy milyen arányú a különbség a kívánt jövedelem és a tényleges jövedelem között⁶. Korábban láttuk, hogy az életszínvonallal való elégedettséget elsősorban anyagi tényezők befolyásolják, legfőképp a jövedelem. Nos, az átlagot tekintve a lakosság jövedelmi feszültsége Magyarországon a 2006-os felmérés szerint átlagosan 1,91, ami azt jelenti, hogy a háztartásoknak saját bevallásuk szerint átlagosan ennyiszer több, azaz majdnem dupla jövedelemre lenne szükségük, hogy gondok nélkül élhessenek. Korábbi felmérésekhez (TÁRKI, 2001) képest a szakadék szűkül. Bár az átlag továbbra is kettő körül van, a felső és alsó decilisek közelítenek egymáshoz.

---

vót képviselőkhöz. Ez alapvetően negatívan befolyásolja az elégedettséget, még akkor is, ha a döntő többség a sajátjához hasonló színvonalat képviselőket tekinti referenciának.

⁴ Láthatjuk azt is, hogy meglehetősen erős a barátok és munkatársak életkörülményeinek megítélése közötti összefüggés, ebből egyrészt az látszik, hogy meglehetősen homogénnek ítélik meg általában ezt a két csoportot, feltehetően leginkább azért, mert a kettő igen gyakran egybeesik.

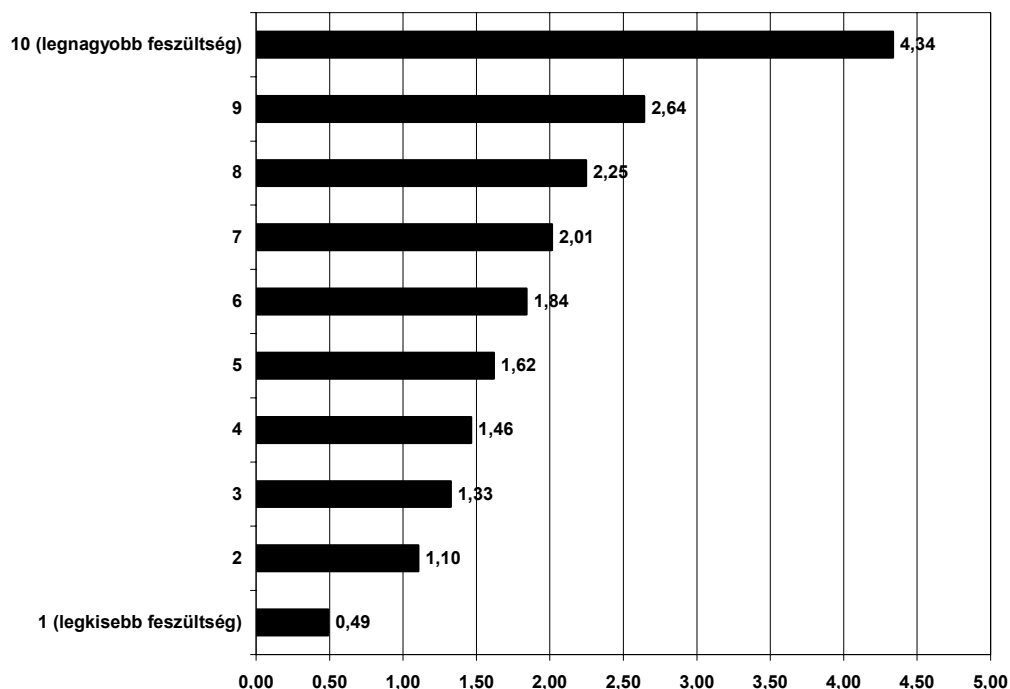
⁵ Nem hinném, hogy bárkinek újdonság lenne az a megállapítás, mely szerint például a televíziós híradók híroszszetésele dominánsan negatív, főleg a legnézettebb csatornák esetében.

⁶ Itt az egyszerűsített ekvivalencia-jövedelem mutatóval dolgoztam (Andorka, 1997).

3. ábra

A jövedelmi feszültség átlaga a jövedelmi feszültség mutatóból létrehozott decilisek szerint (TÁRKI Omnibusz 2006/8 MTAPTI Életminőség, N=436)

Mindez azt jelenti, hogy továbbra is meglehetősen nagy jövedelmi feszültséget élnek meg Magyarországon az emberek. Kuriózum azonban, hogy a szubjektív mutatókat nézve melyek azok, amelyek meghatározzák a jövedelmi feszültség mértékét?

2. tábla

Különböző tényezők korrelációi a jövedelmi feszültség deciliseivel (TÁRKI Omnibusz 2006/8 MTAPTI Életminőség, N=436)

	Pearson Correlation	Sig. (2-tailed)	N
Munkájával, tevékenységével mennyire elégedett?	-0,209	0,000	405
Életszínvonalával mennyire elégedett?	-0,391	0,000	436
Jövedelmével mennyire elégedett?	-0,418	0,000	425
Lakásával mennyire elégedett?	-0,253	0,000	434
Családi életével mennyire elégedett?	-0,116	0,015	436
Egészségi állapotával mennyire elégedett?	-0,040	0,410	436
Eddigi életével mennyire elégedett vagy elégedetlen?	-0,243	0,000	435

Kiderült, hogy a jövedelmi feszültség elsősorban a jövedelemmel való elégedettség függvénye e tényezők tükrében. Korábban tudva azt, hogy az életszínvonal szubjektív értelemben erősen függ a materiális tényezőktől (sőt, bátran mondhatjuk most már, hogy Magyarországon a szubjektív életszínvonal elsősorban materiális tényezők együttese), nem lepődhetünk meg azon sem, hogy a jövedelemnél némileg csekélyebb mértékben határozza meg

a feszültség erősségét ez a mutató. Szignifikáns korrelációt mutat a jövedelmi feszültség a lakással, munkával és az eddigi élettel való elégedettséggel, de már korábban láttuk, hogy ezek között a mutatók között amúgy is eléggé erős a kapcsolat. Ezzel szemben a családi élet megítélése és a jövedelmi feszültség között a kapcsolat igen gyenge (csak 0,05-ös szinten fogadható el), míg az egészségi állapottal nincs korreláció. Bár logikus, hogy a jövedelmi feszültség szinte kizárólag materiális jellegű, azért meglepő, hogy mennyire nincs hatással a megélt feszültség az egészségi állapotra, holott lehetne gondolni rengeteg példára, ami azt a képzetet erősíti, hogy a rossz egészségi állapot kezelése magas költségekkel jár (gyógyszerek, műtét, szanatórium, speciális segédeszközök stb., nem is beszélve a munkaerőpiacról történő esetleges kiesésről). Úgy tűnik, hogy az érintettek külön nem kalkuláltak ezekkel a kiadásokkal, amikor meghatározták, hogy mennyire lenne szükségük egy normális életvitelhez, de lehet, hogy csak az igényeik redukálódtak az egészségi állapotuk miatt.

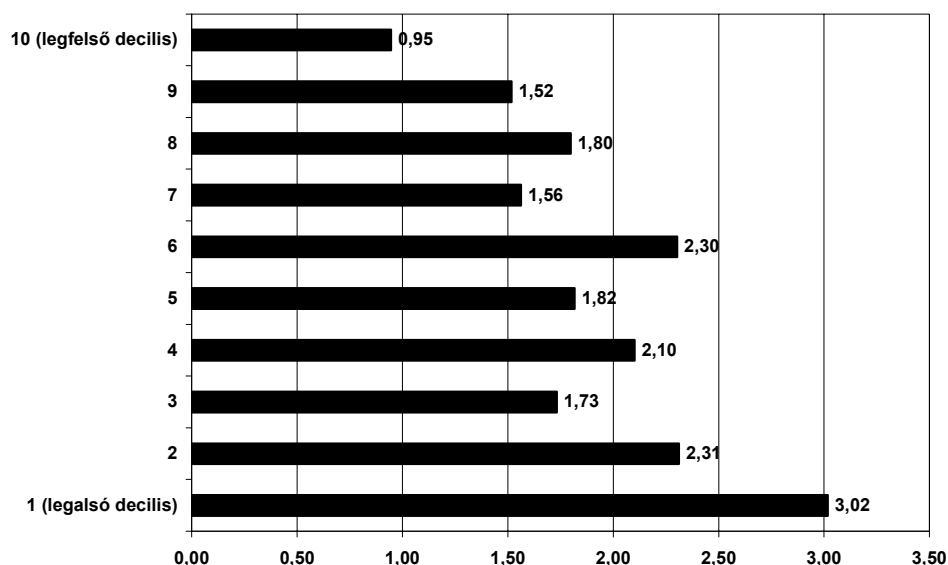
Az, hogy valaki a jelenlegi életkörülményeit mennyire taksálja, illetve mekkora jövedelmi feszültséget él meg – nos, ez is összefüggést mutat, értelemszerűen szintén inverz módon. A jövedelmi feszültséget elsősorban a jelenlegi életkörülményeiből vezetik le az emberek. Érdekes módon szintén szignifikáns kapcsolatot mutat a barátok, munkatársak és az országos átlag életkörülményeinek az észlelése a jövedelmi feszültséggel. Jelentheti-e ez azt, hogy elsősorban ezeket a mutatókat veszik figyelembe a megkérdezettek a jövedelmi feszültség arányának (illetve a gond nélküli élethez szükséges jövedelem tényleges jövedelemhez képesti meghatározásának) megítélésekor? Logikusan igen, amennyiben a korábban vizsgált összefüggéseket figyelembe vesszük (legalább is a barátok és munkatársak esetét) párhuzamosan a szubjektív jelenlegi életkörülményekkel való kapcsolattal.

A korábbi életkörülmények szinte semmilyen hatást nem gyakorolnak a jelenleg megélt jövedelmi feszültségre, legkevésbé a gyermekkor. Ez némileg talán indokolható a gyermekkori és jelenkori életkörülmények korábban vizsgált összefüggéseivel, de biztosra venni túl nagy merészség lenne.

A korábban látottakból kiindulva már szinte nem is meglepő, hogy a szomszédok gyenge referenciaként hatnak a jövedelmi feszültség kialakításánál. Láttuk erre is a korábbi adatokat és következtethetünk arra, hogy a szomszédok vagy gyenge referenciaként hatnak, vagy gyenge a szomszédsági kapcsolat Magyarországon, szemben a munkahelyivel. Lehet az is, hogy a különböző település- és lakástípusok más és más lakókörnyezeti kapcsolatrendszereket vonnak magukkal. Ne felejtsük el azonban, hogy jövedelmi feszültség-decilisekről beszélünk! Érdemes tehát egy másfajta szemléletmódot is bevezetni.

4. ábra

A jövedelmi feszültség átlaga a jövedelmi decilisek szerint (TÁRKI Omnibusz 2006/8 MTAPTI Életminőség, N=436)

Bár szignifikáns, sőt, viszonylag jelentős a korreláció a jövedelmi feszültség és a jövedelem között⁷ – nem lehetne túlságosan egyértelműen kijelenteni, hogy a magasabb jövedelem automatikusan kisebb jövedelmi feszültséget jelent. Igaz, hogy a legfelső és legalsó decilisek kilógnak a sorból, igazodva a feszültség deciliseiben tapasztalt átlagokhoz, azonban a kettő között az értékek meglehetősen hullámzóak. Ilyenkor illik segítségül hívni több háttérváltozót, hogy lássuk, mégis melyek azok a tényezők, melyek az anyagi helyzet mellett jövedelmi feszültséget okoznak.

Nos, szignifikáns kapcsolatot mutat a jövedelmi feszültég indexe a korrall, bár nem túl jelentőset. Általánosságban kijelenthető, hogy minél idősebb valaki, annál kisebb feszültséget él meg. Ha a fiatalokat vesszük, akkor érthető is a magas jövedelmi feszültség: a fiatalok természetesen többre vágnak, mint az idősebbek, azonban általában a valós egzisztenciális helyzetük és aspirációik között a szakadék jelentős (Sági, 2002). Hasonló a helyzet az iskolai végzettség esetében is: átlagosan minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál kisebb jövedelmi feszültséget él meg. Érdekes, hogy míg az egyetemi diplomások esetében a jövedelmi feszültség mindössze 1,1, addig a főiskolás végzettségűeknél ez az érték 1,5, valamint sokatmondó adat lehet az is, hogy az érettségivel rendelkezők hasonló mértékű feszültséget élnek meg, mint a szakmunkásképzőt végzettek.

Korábbi felmérések adataival szemben a vállalkozók élnek meg a legkisebb jövedelmi feszültséget, átlagosan a jelenlegi jövedelmük körülbelül másfélszeresét érzik szükségesnek ahhoz, hogy gondok nélkül élhessenek. 2001-ben a mért feszültség náluk jóval magasabb volt az átlagosnál, amit egyrészt a referenciacsoportok megválasztásának, másrészt a fiatalokhoz hasonlóan a vágyak és adottságok közötti feszültségnek tudta be Sági (2002, 2006). Az alkalmazottak és a nyugdíjasok is átlag alatti feszültséget éltek meg a felmérés idején (mindkettő kb. 1,73). Ezzel szemben az alkalmi munkából élők a munkanélküliekhez hasonlóan a jelenlegi családi jövedelmüknek több, mint a kétszeresét tartották szükségesnek a gondtalan élethez. A korábban már említett fiatalok közül a diákok még ennél is jelentősebb feszültséget élnek meg, nekik a jelenlegi családi jövedelmüknek a háromszorosa kellene képességeik kibontakoztatásához szükséges biztos anyagi háttér megteremtéséhez.

A kapott eredmények visszavezethetők az általános elégedettség relatíve alacsony mi-

⁷ Itt az egy főre jutó nettó háztartási jövedelem-változót használtam, a jövedelmi feszültség index-szel a Pearson-féle korrelációs együttható értéke -0,382.

voltára. Általános elégedettségünkre igen nagy hatással vannak az anyagi tényezők mind objektív, mind szubjektív értelemben (persze nem csupán ezek). A legtöbb nyugati országban az egyéb, életszínvonalat objektíve meghatározó, de nem materiális tényezők (egészség, család, környezet, stb.) jelentősebben hatnak az amúgy jóval magasabb elégedettségre, mint az anyagiak. Ezek szerint, annak tudatában, hogy ezekben az országokban a jövedelmi egyenlőtlenségek kisebbek, a jövedelmi feszültség pedig az elmélet szerint ilyen esetekben ugyancsak kisebb, ez is okolható a tapasztalhatóan rossz magyar közérzetért.

Összegzés

Az eddig leírtakból láthatjuk, hogy különböző mutatók, akár objektívek (pl. GDP), akár szubjektívek (elégedettség), akár egyfajta kombinált indexek (jövedelmi feszültség) más és más képet adhatnak Magyarországon lakosainak jelenlegi életszínvonaláról. Az objektív mutatók nagy része a rendszerváltozást követően folyamatos változást prognosztizálnak, a szubjektív elégedettség adatai egy évtizede évről évre, bár lassan, de javulnak, míg a jövedelmi feszültség jelentős, de szép lassan csökken. Tehát az ország tendál a társadalmi-gazdasági „normalizálódás” felé.

Elmondható, hogy Magyarországon a lakosság lassabban tér magához a rendszerváltozás utáni gazdasági sokkból. Az akkor megjelenő ingerek, a majd hogynem pillanatnyi eufória, mely a lakossággal elhitette, hogy szinte azonnali életszínvonalbeli javulás következik be, azt eredményezte már elég rövid távon, hogy a ténylegesen romló gazdasági helyzetben az emberek közérzete is jelentőset zuhanjon. És bár a múlt évtized közepétől megindult gazdasági növekedés hatására relatíve dinamikus javult az emberek életszínvonala, ennek a javulásnak szubjektív észlelése lassan következik csak be. Ez több tényezőnek is betudható. Egyrészt a vonatkozási csoportok hirtelen és drasztikus változása ment végbe, a referenciacsoportok nemzetközi összehasonlításban Keletről Nyugat felé húzódtak, rosszabbtól a jobb felé. Színre lépett Magyarországon a kognitív hatékonyság, így a szűk, de annál látványosabban nagy vagyonra szert tevő csoportok szem elé kerültek.

Véleményem szerint azonban már időszerűtlen a jelenlegi társadalmi-gazdasági körülmények között a rendszerváltás szubjektív életszínvonalra gyakorolt közvetlen hatásáról beszélni. Kétségtelen, hogy – statisztikailag is igazolható módon – jelentős volt az életkörülményekben tapasztalható visszaesés, azonban objektív gazdasági értelemben a múlt évtized második felére elértük a szocializmus végi szintet. Azonban a társadalmi átalakulás jóval lassabban megy végbe. Ismerve nemzetközi adatokat, láthatjuk, hogy Magyarország elégedettségi mutatói még a nála gazdaságilag objektíve nézve fejletlenebb, volt szocialista országokhoz képest is alacsonyabbak. Ennek okait kereshetjük a rossz egészségi mutatókban (amit KSH-s adatok is alátámasztanak), történelmi-kulturális múltunkban, talán még földrajzi elhelyezkedésünkben is, de szerintem nem hanyagolható a nálunk – főként a 80-as években tapasztalható – viszonylag „langyos” autokratikus berendezkedés alatt megkezdődött anómiás állapot. Gondolhatunk itt a szubkultúra-kutatásokból oly jól ismert túlzott kontroll és szociális vákuum fogalmakra, a második gazdaság féllegális hagyományteremtésére, ami a rendszerváltás után gazdasági jogi kérdéssé vált; míg a korábbi társadalmi elégedetlenség ezzel a módszerrel engesztelhető volt, a magántulajdon és jogállam szükségszerű létrejötte és kontrollja nem engedhetett meg magának hasonló intézményeket, egyúttal megfosztotta az érintetteket egy fontos jövedelemforrástól, vagy illegálisításba taszította őket.

Semmiképp sem szabad a fent említett engedelkeny légkört figyelmen kívül hagyni, amikor a rendszerváltást követő anómiás állapotról beszélünk. Feltételezhetően Magyarországon a volt rendszerben viszonylag jól éltek az emberek (mind gazdasági, mind társadalmi értelemben) a többi szocialista európai országhoz képest. Emellett (vagy emiatt) nem szabad megfeledkezni a rendszerváltozás körülményeiről sem, összehasonlítva azt a látványosabban

lezajlottakkal. Ezek után talán nem túl nagy felelőtlenség kijelenteni, hogy a magyarok „magasabbról zuhantak le a rendszerváltás után”, így – bár objektíve nem feltétlenül indokolt – társadalmi értelemben hosszabb folyamat az állampolgároknak az új jogállami normákhoz való alkalmazkodása. Ez pedig, mivel nálunk csak nagyon lassú az átalakulás – nagyfokú elégedetlenséget von maga után.

Felvetődött korábban a kérdés, hogy sajátosságunk-e elégedetlennek lenni anyagi helyzetünkkel. Nos, úgy tűnik, hogy a volt szocialista országokhoz hasonlóan igen, sőt az imént leírtakból arra a következtetésre jutottam, hogy nálunk még erőteljesebb ez a tendencia, ami azonban kezd visszafelé fordulni az elmúlt közel 10 évben. Gazdasági szempontból ez összefügg részben a gazdasági helyzet tényleges javulásával, igaz az Európai Unió átlagos életszínvonalától még jelentős a lemaradásunk. Emellett mentalitásbeli változás is tapasztalható, tehát érzékelhető az elmozdulás az általam feltételezett anómiás állapotból. Példaként gondoljunk csak a száz leggazdagabb magyarról készített éves listákra: eleinte inkább vonakodtak az érintettek attól, hogy viszontlássák nevüket egy országos publikációban, míg ma már presztízsnak számít, sőt, a szereplői jó reklámnak tartják. Ráadásul – bár nem lehet azt állítani, hogy az egyenlőtlenség csökkenne – a jövedelmi feszültség lassú csökkenése pozitív irányba mutat. Persze a jövedelmi feszültség csökkenése nem csökkenti az egyenlőtlenséget – ez inkább fordítva szokott működni –, de az általános szubjektív elégedettségre pozitív hatással lehet

Irodalom

- Andorka Rudolf (1994): Social Changes and Social Problems in Hungary since the 1930s. Economic, Social and Political Causes of the Domise of State Socialism. In: Seligman, A. (ed.): The Transition from State Socialism in Eastern Europe: the Case of Hungary. Comparative Social Research, Vol. 14, 49-96.
- Andorka Rudolf (1997): Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris, 123-124.
- Brickman – Coates – Janoff-Bulman (1978): Lottery Winners and Accident Victims: Is Happiness Relative? Journal of Personality and Social Psychology, 36, 917-927.
- Bruszt László (1995): Állampolgári vélemények a politikai rendszerről. Budapest, TÁRKI.
- Csikszentmihályi M. (1990): Flow: The Psychology of Optimal Experience. New York, Harper Perennial.
- Diener, E. – Suh, E. (1997): Measuring Quality of Life: Economic, Social and Subjective Indicators. Social Indicators Research, vol. 40, 189-216.
- Diener, E. – Suh, E. – Oishi, S. (1997): Recent Findings on Subjective Well-Being. In: Indian Journal of Clinical Psychology.
- Evans, Maria-Kelley – Jonathan-Kolosi Tamás (1992): Images of class: public perceptions in Hungary and Australia. American Sociological Review, 57, 461-482.
- Fekete Zsuzsa (2006): Életminőség, koncepciók, definíciók, kutatási irányok. In: Utasi Ágnes (szerk.): A szubjektív életminőség forrásai. Biztonság és kapcsolatok. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 277-309.
- Inglehart, Ronald (1977): The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics. Princeton, Princeton UP.
- Inglehart, Ronald – Klingemann, Hans-Dieter (2000): Genes, Culture, Democracy and Happiness. In: Diener, E. – Suh, E. M. (eds.): Subjective Well-Being across Cultures. Cambridge MA, MIT Press, 165-183.
- Lengyel György – Hegedűs Rita (2002): A szubjektív jólét objektív tényezői nemzetközi összehasonlításban. In: Lengyel György (szerk.): Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből. Budapest, BKÁE.
- Lengyel György – Jankó Béla (2002): A szubjektív jólét társadalmi feltételei. In: Lengyel György (szerk.): Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből. Budapest, BKÁE, 105-127.
- Milbrath, Lester W. (1978): Policy Relevant: Quality of Life Research. Paper for the 9th World Congress of Sociology, Uppsala. Buffalo/New York: Environmental Studies Center.
- Murinkó Livia (2006): A szubjektív életminőség mértéke és társadalmi meghatározottsága hat európai országban. In: Utasi Ágnes (szerk.): A szubjektív életminőség forrásai. Biztonság és Kapcsolatok. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 251-276.
- Róbert Péter (1996): Fogcsikorgatva: a megkeseredett rendszerváltás. Századvég, 1996 ősz, 59-86.
- Rose, Richard-Haerpfer, Christian (1994): New Democracies Barometer III. Studies in Public Policy, Vol. 216. Glasgow, University of Strathclyde.
- Rose, Richard – Mishler, William – Haerpfer, Christian (1998): Democracy and its Alternatives: Understanding Post-Communist Societies. Baltimore, Md., Johns Hopkins UP.
- Sági Matild (1999): Szubjektív anyagi helyzet és vonatkoztatási csoportok. In: Szivós Péter – Tóth István György (szerk.): Monitor, 1999. Társi Monitor jelentések. Budapest, TÁRKI, 193-217.
- Sági Matild (2000): Hogyan legyünk pesszimisták? Viszonyítsunk a sokkal jobbhöz! Századvég, 2000. 17. sz. nyár, 41-66.

- Sági Matild (2000): Self-Employment as a Work-Oriented: Facts and Attitudes in Comparative Perspective. Paper prepared for the 50th anniversary of ISA RC 28 on „Achievements and Outlooks", Libourne, France, May 11-14, 2000 and for the Lisbon Work Orientation Workshop, Lisbon, May 5, 2000.
- Sági Matild (2002): Elégedettség, jövedelmi feszültség. In: Társadalmi riport 2002. Budapest, TÁRKI.
- Sági Matild (2004): Elégedettség, állami szerepvállalással kapcsolatos attitűdök, kockázatvállalási attitűdök. In: Stabilizálódó társadalomszerkezet. TÁRKI Monitor jelentések 2003. Budapest, TÁRKI.
- Sági Matild (2006): A lakossági elégedettség alakulása. In: Feketén, fehérén. TÁRKI Monitor jelentések 2005. Budapest, TÁRKI.
- Simpson, Ida H.-Stark, David-Jackson, Robert. J. (1988): Class identification processes. *American Sociological Review*, 53, 284-293.
- Szabó Andrea – Szabó László (1994): Az életszínvonalról alkotott vélemények és jövedelmek összefüggései. *Szociológiai Szemle*, 1994/3. 93-123.
- Taylor, Shelley E. (1981): The Interface of Cognitive and Social Psychology. In :Harvey, J. H. (ed.): *Cognition, Social Behavior and Environment*. Hillsdale, N. J., Erlbaum.
- Veenhoven, R. (1997): Quality of Life in Individualistic Society. A Comparison of 43 Nations in the Early 1990's. In: De Jong, M. J. – Zijderfeld, A. C. (eds.): *The Gift of Society*. Nijkerk, Netherlands, Enzo Press, 149-170.

SZUBJEKTÍV BIZTONSÁGHIÁNY ÉS ELÉGEDETTSÉG

A szocialista múlttal rendelkező államok szubjektív életminőségének szintje nemzetközi összehasonlításban alacsonyabb a nyugat-európai országokénál. (Pl. Inglehart–Klingemann, 2000) A volt szovjet utódállamok és a közép-kelet-európai országok között is húzódik egy törésvonal, a keleti blokk új országainak elégedettségi mutatói jóval elmaradnak a közép-kelet-európai országokétól. Magyarországra is érvényes ez a trend, a nyugat európai országoktól jelentősen lemaradunk, de még a közép-kelet-európai államok sorában is kissé az átlag alatt vagyunk a szubjektív életminőség tekintetében.

Dolgozatomban azt a kérdést vizsgálom, hogy a biztonsághiány mennyiben tehető felelőssé a magyarországi szubjektív életminőség viszonylag alacsony szintjéért? A bizonytalanságot ellensúlyozza-e a materiális jólét, a mikrotársadalmi beágyazottság, a bizalom? Kutatásunk abból a tételtől indult ki, hogy a biztonság, illetve a szubjektív biztonságérzet az életminőség alapszükséglete (Utasi, 2006:36.)

Az életminőség és a biztonság fogalma

Az életminőség, szubjektív jóllét, illetve a bizonytalanság témaköréhez kapcsolódóan számtalan publikáció jelent meg, A biztonság, bizonytalanság, biztonsághiány, kockázat, veszély, illetve aggodalom nem egészen tisztázott, egyértelmű fogalom a társadalomtudományban, többféle megközelítés létezik. Az eddigi életminőség kutatásokban a biztonság elsősorban a társadalmi minőséggel foglalkozó munkákban jelent meg. Berman-Philips (2000) A társadalmi „bevonás”, társadalmi kohézió és társadalmi „feljogosítottság” mellett a társadalmi-gazdasági biztonságot nevezi meg az életminőség jellemzőjeként. A társadalmi-gazdasági biztonsághoz sorolja az anyagi biztonságot, munkaügyi biztonságot, lakhatási biztonságot és az egészséggondozást. (In:Hegedűs, 2001:38) Veenhoven (2001:1990) a boldogság szempontjai közé sorolja a gazdagság, szabadság, egyenlőség, kulturális klíma, szociális klíma, népsűrűség és népességnövekedés, valamint a modernitás mellett a biztonságot is.

A leggyakrabban vizsgált terület a közbiztonság, illetve az ehhez kapcsolódó biztonságérzet. Az anyagi helyzet, szubjektív, illetve relatív jövedelmi helyzet, jövedelmi mobilitás és a boldogság illetve elégedettség makro és mikro szintű összefüggéseiről is számtalan tanulmány született. (Pl. Ahuvia, 2005; Diener – Seligman, 2004; Frey-Stutzer, 2002; Hagerty - Veenhoven, 2003; Inglehart-Klingemann, 2000; Kahnemann-Diener-Schwarz,1999)

Egy Magyarországra vonatkozó tanulmány (Molnár–Kapitány, 2006) is a bizonytalanság materiális szférájára koncentrált. A relatív jövedelmi mobilitás, a szubjektíve észlelt mobilitás és a jövőbeni várható jövedelmi mobilitás, illetve a versenykényszer okozta bizonytalanság hatásait vizsgálja a szubjektív jóllétre.

Franz-Yaver Kaufmann (1973) könyve (*Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches Problem*) például számos definíciós lehetőséget, kísérletet sorol fel, de átfogó koncepciót nem alkot, elsősorban a szociálpolitikai szempontot helyezi előtérbe. A hetvenes évek Németországában jellemző bizonytalanságérzetet négy dimenzióban ragadja meg: gazdasági bizonytalanság, politikai bizonytalanság, az orientáció bizonytalansága, az egyén elbizonytalanodása, realitásvesztése, illetve az inkább a pszichológia tárgykörébe tartozó 'önbizonytalanság', belső bizonytalanság.

A biztonságot, pontosabban a biztonság hiányát, a kockázatot középpontba helyező elméletek között jelentősek az ún. késő-modern megközelítések.

A késő-modern, illetve Beck (1986) terminológiájával: kockázattársadalom fő jellemzője, hogy polgárait már nem a megélhetés problémái, hanem elsősorban posztmateriális veszélyek, különösen a technológiai újítások által okozott globális ökológiai veszélyek aggasztják, amelyek a régi típusú veszélyekkel szemben nagyobb kiterjedésűek, globális hatásaik vannak és sokszor láthatatlanok, a laikus számára érzékelhetetlenek. Az új típusú veszélyek demokratikusak abban az értelemben, hogy társadalmi, gazdasági helyzetétől függetlenül mindenkit fenyegetnek.

Beck tehát a tudomány és technológia által kiváltott globális veszélyek miatti aggodalmakat hangsúlyozza. E mellett az individualizálódási folyamatot tartja tipikusnak ezekre a társadalmakra nézve. A félelem és bizonytalanság leküzdésének hagyományos intézményes formái, mint a család, házasság, nemi szerepek, illetve pártok helyett a bizonytalansággal való megküzdés terhe mind inkább a szubjektumra hárul. Ennek során az egyének elszakadnak a tradicionális kötöttségektől, közösségektől, az egyéni életút, siker sokkal inkább a személyes döntések, illetve a kockázatvállalási és kockázattűrési képesség függvénye, mint korábban.

A választás egyidejű lehetősége és kényszere, mint a modernitás második szakaszának – vagyis a 'cseppfolyós' modernitásnak a jellemzője Baumannnál (2005:116) is megjelenik. Soha nem volt ekkora döntési szabadsága az egyénnek, ugyanakkor soha nem volt ilyen hűségvágó a választás kényszere sem. Ráadásul nincsenek olyan univerzális szabályok, amelyeket minden körülmények között követni lehet és amelyek felmentenék az egyént a döntések káros következményeiért viselt felelősség alól. Bármely referenciapont lerombolható és diszkreditálható visszamenőleg. Bauman (2001:177) szerint az a gyakorlat, hogy a szabad választás útjából minél több korlátot eltávolítunk, a félelem és aggodalom érzésének széles körű elterjedésével járt.

Giddens (1991) szerint nem a veszélyek mennyisége nőtt meg a késő-modernitásban, hanem a régi veszélyeket újak váltották fel. A mindennapi élet sok szempontból biztonságosabb, mint korábban, de összességében a 'kockázat légkörében' élünk, az igazán jelentős veszélyeket rejtő jelenségeket illetően (pl. nukleáris energia) nincs tapasztalatunk arról, hogy mit is kockáztatunk. Az igazi veszélyek nem a mindennapi élet kontextusában jelennek meg, kívül esnek az egyén saját hatókörén.

A biztonság fogalmát tekintve megkülönböztethetjük a biztonság mikro és makro szintjét, materiális és posztmateriális dimenzióját, a jelenre és a jövőre vonatkozó aggodalmakat, illetve a biztonsághiányt és a bizonyossághiányt, „amikor az emberek úgy értékelik, hogy nem lehet előre látni, mi fog bekövetkezni a jövőben.” (Vicsek, 2004:28) Tanulmányunkban elsősorban a biztonság, illetve a biztonsághiány szubjektív dimenziójával, a különféle életterületekre vonatkozó aggodalmakkal foglalkozunk. (Gyermekei jövője, anyagi nehézségek, egészségi problémák, közbiztonság, családi problémák, környezeti biztonság). Az aggodalmakon túl bevontunk az elemzésbe egy, a Kaufmann „belső bizonytalanság” fogalmához hasonló elemet is. Ennek nyomán alacsony szubjektív kompetenciájúnak azokat tekintettük, akik az alábbi négy állítás közül legalább háromról úgy nyilatkoztak, hogy részben, vagy teljesen igazak, illetve a negyedik állítás esetében inkább nem, vagy egyáltalán nem igaz rájuk: *1. Mindennapi dolgaimat nem tudom befolyásolni, 2. Manapság annyira komplikált az élet, hogy leggyakrabban nem is tudom, mitévő legyek, 3. Nem tudom problémáimat megoldani, 4. Amit elhatározok, azt véghez is viszem.*

A makro és mikro szint megkülönböztetése nem minden esetben egyértelmű. A közbiztonsággal vagy a környezeti problémákkal kapcsolatos aggodalmak egyértelműen a makro szinthez, az egészségi problémák vagy a családi problémák miatti aggodalom pedig a mikro szinthez sorolhatóak. Első pillantásra a gyermekek jövője miatti aggodalom is ide tartozik, ugyanakkor a személyes szinten túl inkább kifejez a jövőre vonatkozó általános bizonytalan-

ságot, aggodalmat, a jövőkép átláthatatlanságát. Erre utal az is, hogy azoknak is 70%-a vallotta, hogy aggódik a gyermeke jövője miatt, akiknek nincsen saját gyermekük. Az anyagi problémák értelmezhetőek az egyéni helyzetre, de országos szinten is. A kutatásunkban szereplő kérdésfeltevés alapján az előbbi valószínűbb. A posztmaterális dimenzióhoz elsősorban a környezeti biztonság egyes elemei sorolhatóak.

Biztonság, bizonytalanság Magyarországon

Magyarországra vonatkozóan mind a biztonság, mind a szubjektív életminőség elsősorban a rendszerváltáshoz kapcsolódóan tematizálódott. Sok tanulmány számol be biztonságvesztésről, elégedetlenségről, pesszimizmusról a kilencvenes évekre vonatkozóan. (pl. Farkas, 1996; Kopp et al., 1996; Róbert-Sági, 1992; Róbert, 1996; Simon, 1996)

A témában talán Ferge Zsuzsa írásai a legismertebbek (1994, 1996, 2000, Ferge-Dögei, 1998, 2002). Ferge arra a következtetésre jutott, hogy a magyarok számára a rendszerváltás elsősorban mint a korábbi biztonság elvesztése jelenik meg. A szabadság növekedése a rendszerváltás egyik fő mozgatója és legfontosabb eredménye, mivel a többi szocialista országhoz képest Magyarországon kisebb volt az elnyomás mértéke, kisebb mértékben növekedett a szabadság is. Így elsősorban a biztonságihiány érzése volt domináns.

Simon János (1996) vizsgálatának eredményei egybehangzanak Ferge Zsuzsa megállapításaival. A magyarok jelentős része számára a rendszerváltozás elsősorban a jobb élet ígértét jelentette. A gazdasági változások azonban válság formájában jelentkeztek. A rendszerváltást követően számos felmérés született a tényleges, illetve szubjektív jövedelmi viszonyokról. Már a nyolcvanas években a magyarok voltak a leginkább pesszimisták a kelet-európai országok lakosai közül saját életszínvonaluk jövőbeli alakulását értékelve. A rendszerváltás után pedig még negatívabban ítélték meg helyzetüket mind saját korábbi értékelésükhöz képest, mind nemzetközi összehasonlításban. (Lengyel-Hegedűs, 2002; Hayo-Seifert, 2002; Sági, 2000)

A rendszerváltást követően nem csak a materiális biztonság rendült meg, de átalakulás következtében redukálódtak az emberi kapcsolatok, csökkentek a közösségi kapcsolatokból származó biztonságforrások is. (Utasi, 2000)

Ismeretes, hogy Magyarország még nem, vagy csak részben tekinthető késő-modern társadalomnak. A nyugat-európai posztindusztriális társadalmakban a bizonytalanságihiány érzete határozottan kisebb, mint nálunk. (Utasi, 2000) A félelmek középpontjában Magyarországon elsősorban nem a globális környezet problémái vagy egyéb posztmaterális félelmek álltak, hanem a saját vagy valamely családtag (főleg a gyermek) anyagi helyzete és munkaerőpiaci helyzete. Posztmaterális aggodalmakat inkább a magasabb iskolai végzettségűek, illetve a fővárosban élők élik át (Lengyel-Vicsek, 2004). Ellentétben például a brit állampolgárokkal, a magyarok a biztonság hiányát, a bizonytalanságot jobban megszokták a jelenlegi élet természetes velejárójaként fogják fel. Míg a késő-modern társadalmakban az önmegvalósítás a cselekedetek egyik fő mozgatórugója, addig Magyarországon a lakosság jelentős hányada számára a magasabb jövedelemre való törekvés, az alapvető biztonság megteremtése a cél. (Vicsek, 2003)

A szubjektív bizonytalanságérzet és az élettel való elégedettség összefüggései

Az EURÓPA 2000 nemzetközi kutatás adatai alapján végzett elemzések nyomán elmondható, hogy a biztonság jelentős magyarázó erővel bír a szubjektív életminőségre. Minden vizsgált ország esetében a biztonság, illetve biztonságihiány objektív mutatóival szemben a szubjektív tényezők magyarázóereje volt nagyobb. Magyarország esetében a materiális szféra elemei dominálnak az élettel való elégedettség magyarázatában, egyetlen kapcsolati bizton-

ságra utaló tényező sem bírt jelentős magyarázóerővel. Az izoláció, a kapcsolatok nyújtotta biztonság hiánya is szubjektív vetületén, vagyis a magányosság érzésén keresztül fokozza az elégedetlenséget (Fekete, 2006).

Az adatbázis adottságai miatt azonban nem volt lehetőség a bizonytalanságérzetet megragadó változók bevonására. Elemzésemhez ezúttal az „Az emberi kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre” kutatás adatait használtam. (TÁRKI OMNIBUSZ 2006/8. MTA PTI Életminőség N=1033). Az étellel való általános elégedettségen túl egyes életterületekre vonatkozó elégedettségről is rendelkezünk adatokkal. Először azt vizsgáltam, hogy milyen szerepet tölt be a személyes biztonsággal, illetve a közbiztonsággal való elégedettség az általános elégedettség magyarázatában a többi életterülethez képest. Az egyes területekkel való elégedettség az étellel való elégedettség varianciájának csaknem 50%-át magyarázza. A saját biztonsággal, illetve a közbiztonsággal való elégedettség fontossága viszonylag hátra sorolódik a többi életterülethez képest. Leglényegesebbnek az egészségi állapot, illetve a családi élet bizonyult. A saját biztonsággal való elégedettség lényegesebb az étellel való elégedettségre nézve, mint a közbiztonság szubjektív megítélése. Figyelemre méltó, hogy az összes életterületi változó közül egyedül a magyarországi demokrácia működésével való elégedettség hatása az összéledettségre nem bizonyult szignifikánsnak. Ha csak a két biztonsági változót vesszük figyelembe, ezek az étellel való elégedettség varianciájának 14,3%-át magyarázzák.

1. tábla

Regresszió, függő változó: étellel való elégedettség (független változók : egyes életterületekkel való elégedettség)

	B	Stand. hiba	Beta	Szig.
Konstans	1,720	0185		0,000
Egészségi állapotával mennyire elégedett?	0135	0020	0,201	0,000
Családi életével mennyire elégedett?	0133	0020	0,192	0,000
Életszínvonalával mennyire elégedett?	0151	0034	0,185	0,000
Munkájával, tevékenységével mennyire elégedett?	0108	0021	0,158	0,000
Saját biztonságával mennyire elégedett?	0105	0031	0,123	0,001
Jövedelmével mennyire elégedett?	7,745E-02	0030	0,098	0,009
A közbiztonsággal mennyire elégedett?	-7,698E-02	0027	0,094	0,004
Lakásával mennyire elégedett?	6,377E-02	0023	0,085	0,006
Kiigazított $R^2 = 0,481$				

A családi, egészségi problémák és anyagi nehézségek miatti aggodalom valamint az alacsony szubjektív kompetencia és az étellel való elégedettség között szignifikáns negatív kapcsolat van.

A különböző életterületek miatt aggódók szignifikánsan elégedetlenebbek az életükkel. Így a gyermekek jövője, a családi, egészségi problémák, anyagi nehézségek miatt aggodalmat érzők elégedetlenebbek, mint nem aggódó társaik. Az alacsony szubjektív kompetenciájuk szintén szignifikánsan elégedetlenebbek. A közbiztonság, illetve a környezeti biztonság miatti aggodalom esetében azonban nem mutatható ki szignifikáns különbség. Az aggodalmak tehát a fenti két területet kivéve alacsonyabb elégedettséggel járnak együtt. Az étellel való elégedettség szempontjából az alacsony szubjektív kompetencia és az anyagi nehézségek miatti aggodalom a leginkább lényeges.

Szubjektív biztonságihiány és anyagi biztonság

A következőkben a materiális tényezők és a szubjektív biztonsághiány kapcsolatát vizsgáltam. Így a materiális dimenzió belül foglalkoztam az egy főre jutó ekvivalens háztartásjövedelem, a saját személyes jövedelem, a munkaerőpiaci státusz, a relatív anyagi helyzet, valamint két 'életesemény-változó' („Az elmúlt évben okoztak szomorúságot pénzügyi problémák, fizetéseképtelenség”, illetve „Az elmúlt évben nagy örömet okozott lakás, vagy valamilyen tartós fogyasztási cikk megvétele”) és a szubjektív biztonsághiány összefüggéseivel.

Amennyiben a háztartás havi nettó jövedelmére, illetve a saját havi nettó jövedelmére vonatkozó kérdésre nem válaszolt a kérdezt, de a megadott jövedelemkategóriák valamelyikébe besorolta magát, a hiányzó értéket az adott kategória átlagával pótoltuk. Az egy főre jutó ekvivalens háztartásjövedelem számítása az OECD 1-skála alapján történt.

A különböző életterületek miatt aggódók egy főre jutó háztartási jövedelmének átlaga szignifikánsan alacsonyabb, mint kevésbé aggódó társaiké. Kivétel a közbiztonsághoz kapcsolódó aggodalom. A legnagyobb elérés természetesen az anyagiak terén biztonsághiányt megelők és ilyen problémákkal nem küzdők között van.

A fenti két életesemény-változó közül a negatív bizonyult lényegesebbnek. A szubjektív biztonsághiány összes vizsgált területén szignifikánsan nagyobb arányban mutattak aggodalmat azok, akiknek az elmúlt évben okoztak szomorúságot pénzügyi problémák, fizetéseképtelenség, mint akiknek nem voltak ilyen gondjaik.

Leginkább a munkanélküliek, illetve a nyugdíjasok veszélyeztetettek a szubjektív biztonsághiány szempontjából. A munkanélküliek aggódnak legnagyobb arányban gyermekeik jövője és anyagi nehézségek miatt, körükben, és az egyéb okból inaktívak körében a legmagasabb az alacsony szubjektív kompetenciájúak aránya. A nyugdíjasok közül aggódnak legtöbben egészségügyi problémák, de a közbiztonság, vagy környezeti veszélyek miatt is.

A kérdőívben szerepelt egy, a relatív anyagi helyzetre vonatkozó kérdéssor is. Arra kértük a válaszolókat, hogy egy skálán helyezték el jelenlegi életkörülményeiket, gyermekkori, 5-10 évvel ezelőtti életkörülményeiket, szomszédaik, munkatársaik, barátaik életkörülményeit, az országos átlagra jellemző életkörülményeket, illetve azt, hogy milyen életkörülményeket tartanának igazságosnak önmaguk számára (0 – az elképzelhető legrosszabb, 10 – az elképzelhető legjobb életkörülmények).

A szubjektív biztonsághiány szempontjából a szomszédok, közvetlen munkatársak és a barátok referenciacsoportja bizonyult a leglényegesebbnek. Szinte valamennyi életterülettel kapcsolatban szignifikánsan nagyobb arányban aggódnak, illetve mutatnak szubjektív inkompetenciát azok, akik saját életkörülményeiket rosszabbnak ítélik szomszédaik, munkatársaik, vagy barátaik helyzetéhez képest. Valamennyi referenciapont mentén szignifikánsak az eltérések a gyermekek jövője miatti aggodalmat tekintve. Mivel 'életkörülmények' alatt a kérdezték feltehetőleg elsősorban anyagi tényezőket értettek, nem meglepő, hogy az anyagi nehézségek miatti aggodalom is nagyobb arányban jellemző a bármely referenciaponthoz képest relatíve rosszul élőkre.

Vizsgálatunk eredményei alapján elmondható, hogy az objektív és szubjektív anyagi helyzet összefügg a szubjektív biztonsághiánnyal. Nem csupán anyagi nehézségek miatt aggódnak a rosszabb helyzetben lévők, de gyermekeik jövője, egészségi, illetve családi problémák miatt is. A materiális szférában hiányt megelők között nagyobb arányban vannak szubjektív inkompetenciát megelők is.

Kapcsolatok, bizalom– védelem a biztonságihiány életminőség-csökkentő hatása ellen? Mikrotársadalmi kötések, beágyazottság

A kapcsolatháló segíthet az egyén anyagi gondjainak megoldásában. A társas kapcsolatok a társas támogatás jelentősen hozzájárulnak az egyén jó életminőségéhez. A támogató rendszer védi az egyént a mindennapok, válsághelyzetek és átmenetek során. Az egyik legfontosabb meghatározója annak, az emberek biztonságérzetének, a kiegyensúlyozottság, az optimizmus, az elégedettség és boldogság érzése.

A biztonság szempontjából az izolációt, vagyis a kapcsolatszegény, esetleg teljesen kapcsolat nélküli állapotot tekinthető veszélyesnek. Magyarországon magas az izoláltak aránya, vagyis az olyan személyeké, akik nem élnek partnerrel, nincs közeli barátjuk és semmilyen közéleti tevékenységet sem végeznek. A kérdezettek kevesebb, mint fele (48,35%) él partnerrel - házastárssal vagy élettárrsal. Csupán 66%-uknak van legalább egy bizalmas barátja, akivel intim dolgait is megbeszélheti, és csak mintegy egytizedük (9,1%) folytat bármilyen közéleti tevékenységet.

A szubjektív biztonságihiány különböző elemei közül leginkább az anyagi nehézségek és a szubjektív inkompetencia szempontjából lényegesek a kapcsolati tényezők. Inkább aggódnak anyagi problémák miatt azok, akiknek három vagy több gyermekük van és akik gyakran érzik magukat magányosnak. Azok viszont kevésbé tartanak anyagi gondoktól, akiknek van bizalmas barátjuk és vállálnak valamilyen közéleti tevékenységet. A keresztábra-eredmények azonban nem alkalmasak az ok-okozati viszony irányának megítélésére. A kapcsolatok bizonyára védelmet, támaszt jelenthetnek anyagi nehézségek esetén is, ugyanakkor a biztos anyagi háttérrel rendelkezők könnyebben találnak barátokra, illetve őrzik meg baráti kapcsolataikat, kapcsolódnak be tágabb közösségekbe, mint a megélhetési problémákkal küzdők. Az egyedül élők és a magányt átélők inkább jellemezhetőek szubjektív inkompetenciával, míg a baráti, vagy más kapcsolattal, csoporttagsággal rendelkezők kevésbé. Az előbbieket, akik jórészt az idősebb korosztályokból kerülnek ki, érthető módon nagyobb arányban aggódnak egészségi problémák miatt is. Környezeti veszélyektől kevésbé tartanak azok, akiknek (még) nincsen gyermekük.

A magányosok paradox módon inkább aggódnak családi problémák miatt, mint a nem magányosok. Itt azonban nem az objektív élethelyzetről, hanem az egyén szubjektív megítéléséről van szó. (Inkább, vagy teljesen igaz rá, hogy gyakran érzi magányosnak magát.). A magára hagyottság érzése pedig akkor is úrrá lehet valakin, ha családban él, vannak rokonai, hozzátartozói, leginkább talán éppen akkor, ha ezek a kapcsolatok konfliktusokkal terheltek, vagyis, ha 'családi problémáik' vannak. Összességében elmondható, hogy a kapcsolatszegények, egyedül élők általában több aggodalmat élnek át, de az objektív helyzethez képest a magányosság érzése lényegesebb.

A bizalom körei

Az Európai értékvizsgálat eredményei alapján a magyar megkérdezettek mintegy ötöde vallja azt, hogy „a legtöbb emberben meg lehet bízni”, nyolcvan százalékuk szerint pedig „az ember sohasem lehet elég óvatos”. (Tóth, 2006:16) 2006-os eredményeink szerint a kérdezettek több, mint fele (55,7%) ért teljesen egyet azzal a kijelentéssel, hogy „Csak néhány ember van, akiben teljesen megbízom.”, és további 34,2% inkább egyetért, vagyis összességében csaknem 90%-os az egyetértés.

Dánia, Svédország, Hollandia és Finnország esetében a másokban bízók aránya mintegy hatvan-negyven százalék, Romániában, Szlovákiában, Lettországbán, Lengyelországban és Görögországban húsz százalék alatt van. Egy 2004-es vizsgálat eredményei szerint Magyarországon európai összehasonlításban alacsony az intézményekbe vetett bizalom. (Tóth, 2006:16)

Kutatási adataink szerint legnagyobb bizalom egyértelműen a szűk családon belül tapasztalható (gyermek, partner, házastárs, szülő). A testvércapcsolatok már kevésbé szorosak. A nem családi személyes kapcsolatok közül a barátokban bíznak meg a kérdezettek leginkább, míg a közvetlen munkatársakkal szembeni bizalom alig erősebb, mint a szomszédokhoz fűződő. A kérdezettek több mint tíz százaléka inkább nem, vagy egyáltalán nem bízik meg munkatársaiban, a szomszédok esetében ez az arány már meghaladja az egyötödöt. Az egy-egy munkahelyen eltöltött idő csökkenésével, a munkaviszonyok gyakoribb változásával kevésbé van alkalom tartós, bizalmas munkatársi kapcsolatok kialakítására. Az állandó versenyhelyzet sem járul hozzá a munkatársak közötti bizalom kialakulásához.

Ugyanakkor még a tágabb kapcsolathálóhoz tartozó személyekkel szemben is sokkal nagyobb mértékű bizalom nyilvánul meg, mint az intézményekkel szemben. A kérdezettek csaknem 40%-a nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem, illetve inkább nem bízik meg az országgyűlésben, több mint 40%-uk vélekedik így a társadalombiztosítási rendszerről, és mintegy felük (50,2%) egyáltalán nem, vagy inkább nem bízik abban, hogy szükséghelyzetben állami segítségnyújtásra támaszkodhatna. A többség tehát inkább számíthat a család, esetleg barátok támogatására, mint az intézményekre, állami segítségre. Figyelemre méltó, hogy a társadalombiztosítási rendszerben, amely funkciója éppen valamiféle biztonság garantálása, a kérdezettek alig több, mint fele bízik meg valamilyen mértékben, és csupán 7,2% teljesen.

Viszonylagos bizonytalanság tapasztalható a bizalmas személyes kapcsolatok (családi, baráti kötelékek) körén kívül eső szféra megítélésével kapcsolatban. Ezeknél a kérdéseknél volt a legmagasabb a „nem tudom” válaszok aránya (3-5,8%). Viszonylag nagy arányban nem tudták megmondani a kérdezettek, hogy megbíznak-e, illetve milyen mértékben bíznak meg az országgyűlésben, a társadalombiztosítási rendszerben, illetve az állami segítségnyújtásban. Ezekre a területekre is az állandó változás jellemző.

Az Istenbe vetett bizalom nagyobb arányban jellemző, mint a politikai, illetve állami szférával szembeni, ugyanakkor elmarad mind a családi, mind a tágabb emberi kapcsolatok bizalmi szintje mögött.

Összességében tehát leginkább a közeli családi, baráti bizalmi kapcsolatok jelenthetnek biztonságot, olyan pontot, amelyre támaszkodni lehet az átmeneti, esetleg válságos helyzetekben, de még a lazább kapcsolatok, munkatársak, szomszédok iránt is nagyobb bizalom nyilvánul meg, mint az állami szféra iránt.

A különböző területekre vonatkozó aggodalmak és a bizalom egyes dimenziói között nem túl erős, de szignifikáns kapcsolat mutatható ki. Az Istenbe vetett bizalom szignifikáns összefüggést mutat valamennyi aggodalommal. Az általános bizalmatlanság is együtt jár az aggodalmakkal és a szubjektív inkompetenciával.

Az anyagi problémák miatti aggodalom szignifikánsan kevésbé jellemző azokra, akik megbíznak munkatársaikban, illetve barátaikban, a házastárs iránti bizalom pedig a gyermekek jövőjéhez kapcsolódó aggodalmat csökkenti. A rokoni kapcsolatokkal szemben a bizalmas baráti kötelék inkább tűnik védő faktornak a szubjektív biztonsághiánnyal szemben. A családi, munkatársi, szomszédi kapcsolatok bizalmi szintje csak nagyon csekély mértékben függ össze a biztonsághiány érzetével, illetve nincs is szignifikáns összefüggés. Az intézmények szerepe sokkal jelentősebb. Az állami segítségnyújtással kapcsolatos bizalmatlanság a környezeti veszélyek miatti fokozott aggodalommal jár együtt. Szignifikánsan nagyobb arányban aggódnak anyagi nehézségek miatt azok, akik inkább nem, vagy egyáltalán nem bíznak meg az országgyűlésben, a társadalombiztosítási rendszerben és az állami segítségnyújtásban, mint akik teljesen, vagy inkább megbíznak. Hasonló összefüggés igaz a gyermekek jövője miatti aggodalomra is.

Kevésbé érzik magukat veszélyeztetve azok, akik valamelyest bíznak a parlamentben, a társadalombiztosítási rendszerben és az állami segítségnyújtásban, sőt a családi problémák miatt is kevésbé aggódnak azok, akik bíznak az intézményekben.

A szubjektív biztonsághiány önmagában az élettel való elégedettség varianciájának viszonylag nagy részét, csaknem 20%-át magyarázza. A szubjektív inkompetencia elemei egyértelműen dominánsak, de az anyagi nehézségek miatti aggodalom is növeli az elégedetlenséget. A családi, egészségügyi problémák, vagy a gyermekek jövője miatti aggodalom nem került be a modellbe, a környezeti problémákkal kapcsolatos aggodalmak hatása sem szignifikáns az élettel való elégedettségre.

A materiális szféra mutatói közül a saját jövedelem fontosabbnak bizonyult az elégedettség szempontjából, mint az egy főre jutó ekvivalens háztartásjövedelem. A munkanélküliek és a nyugdíjasok elégedetlenebbek, mint az aktív foglalkoztatottak. A szubjektív változók közül a relatív anyagi helyzet nem bizonyult relevánsnak, a két életesemény-változó közül viszont mindkettő szignifikáns hatással van az elégedettségre, vagyis elégedettebbek az életükkel, akiknek a múlt évben örömet okozott lakás, vagy más tartós fogyasztási cikk megvétele, és elégedetlenebbek, akik ugyanebben az időszakban pénzügyi problémákkal, fizetésképtelenséggel küzdöttek.

Akik jobban integráltak, vagyis párkapcsolatban élnek, van bizalmas barátjuk, részt vesznek valamilyen közösségi tevékenységben, elégedettebbek az életükkel. Legfontosabb tényezőnek mégis a kapcsolati szféra szubjektív vetülete bizonyult. Az összes tényező közül a magányosság érzésének negatív hatása a legerősebb.

A családtagok, tágabb kapcsolatrendszerbe tartozók és intézmények iránti bizalom tényezői közül csupán az bír jelentős pozitív hatással az elégedettségre, ha valaki megbízik a gyermekeiben. Ez a pozitív hatás még a kapcsolati változók bevonása mellett is megmaradt, sőt lényegesebbnek bizonyult, mint a barátság pozitív, vagy az egyedül élés és a magány negatív hatása.

Összességében a bizonytalanság magyarázóereje meghaladja az összes többi vizsgált dimenzióét. A materiális tényezők az elégedettség varianciájának mintegy 16, a kapcsolatok 13, a bizalom csupán 8 százalékát magyarázza. A kapcsolati és bizalmi változók együttes bevonásával készült modell azonban már megközelíti a biztonsághiány modelljének magyarázóerejét, szintén 19%.

A szubjektív biztonsághiány és a materiális dimenzió összevont modelljének magyarázóereje már valamivel 25% fölött van. A stabil anyagi helyzet nagyban ellensúlyozza az aggodalmak hatását. A modellben egyértelműen a materiális tényezők dominálnak. A szubjektív biztonsághiány figyelembevétele mellett is leginkább a saját jövedelem növeli, és a közelmúltban átélt pénzügyi problémák csökkentik az elégedettséget. Szintén elégedetlenebbek a nyugdíjasok és azok, akik rosszabbnak ítélik jelenlegi életkörülményeiket az öt-tíz évvel ezelőttnél. Továbbra is szignifikáns maradt a szubjektív kompetenciahiány két eleme. Az, hogy aki úgy érzi, képtelen a problémáinak megoldására, illetve nem képes véghezvinni, amit elhatároz, elégedetlenebb az életével, nem írható csupán a rosszabb anyagi helyzet számlájára. Az anyagi tényezők kontroll alatt tartása mellett már szignifikáns hatású a természeti katasztrófa bekövetkezése miatti aggodalom is.

Csak részben igazolódott be az a hipotézis, hogy a kapcsolatok, az integráltság ellensúlyozza a szubjektív biztonsághiány negatív hatását az élettel való elégedettségre. A szubjektív inkompetencia a kapcsolati tényezők figyelembevétele mellett is szignifikánsan csökkenti az elégedettséget. A materiális tényezők kiemelt fontosságára utal az is, hogy az anyagi nehézségek miatti aggodalmat nem ellensúlyozza az integráltság. Ugyanakkor a párkapcsolatban élők elégedettebbek, míg a magányosak elégedetlenebbek az életükkel.

A bizalom, illetve a bizalom és a kapcsolati szféra változóinak együttes bevonása azonban már teljesen kioltja a szubjektív biztonsághiány magyarázóerejét. Az utóbbi modellben is csupán az anyagiak miatti aggodalom negatív hatása maradt szignifikáns a szubjektív biztonsághiány mutatói közül. Vagyis a kapcsolati és bizalmi tényezők kontroll alatt tartása mellett is szignifikánsan elégedetlenebbek az életükkel az anyagi problémákkal küzdők.

A materiális, kapcsolati és bizalmi tényezők együttes bevonása szinte teljesen eltüntette a szubjektív biztonsághiány hatását az elégedettségre. Csupán a környezeti biztonság egy eleme maradt szignifikáns, a szélsőséges időjárás okozta katasztrófák miatti aggodalom. A környezeti veszélyek közül ebben mutatkozik meg legnagyobb arányban félelem, a globálisan fenyegető veszélyeket nem érzékelik igazán.

Az összevont modellben a kapcsolati és bizalmi tényezők dominálnak, az anyagi helyzet változói közül is csupán egy szubjektív elem maradt benn. Azok a válaszolók elégedetlenebbek, akik rosszabbnak érzik saját életkörülményeiket, mint 5-10 évvel korábban. A nagycsaládosok elégedetlensége is összefügghet anyagi tényezőkkel.

Az idegenekkel szemben bizalmat mutatók kevésbé elégedettek, a partner, házastárs irányában megnyilvánuló bizalom viszont bármely más tényezőnél jobban növeli az étellel való elégedettséget.

Összegzés

Az elemzés megerősítette azt az alapvető feltevésünket, miszerint a biztonság, illetve a szubjektív biztonsághiány jelentős magyarázó erővel bír a szubjektív életminőségre nézve. A szubjektív biztonsághiány magyarázóereje meghaladja az összes többi vizsgált dimenzióét (materiális, kapcsolatok, bizalom). A szubjektív biztonsághiány vizsgált tényezői az étellel való elégedettség varianciájának mintegy egyötödét magyarázzák. A mikroszintű biztonságérzet (az egyén saját biztonságára vonatkozó szubjektív ítélete) jelentősebben hozzájárul az étellel való elégedettséghez, mint a makroszintű (közbiztonságra vonatkozó szubjektív vélekedés). Az étellel való elégedettséget leginkább a szubjektív inkompetencia és az anyagi nehézségek miatti aggodalom csökkenti.

A materiális tényezők, főleg a jövedelem kiemelten fontos az elégedettséghez. Az objektív és szubjektív anyagi helyzet - így az egy főre jutó ekvivalens háztartásjövedelem, a saját személyes jövedelem, a munkaerőpiaci státusz, az anyagi helyzet változását jelző események és a relatív anyagi helyzet, - összefügg a szubjektív biztonsághiánnyal. Akik nem aktívak a munkaerőpiacon, inkább aggódnak gyermekeik jövője és anyagi nehézségek miatt és nagyobb arányban jellemezhetőek szubjektív inkompetenciával. A szubjektív biztonsághiány szempontjából a szomszédok, közvetlen munkatársak és a barátok alkotják a legfontosabb referenciacsoportokat. Ezekkel a csoportokkal szemben lemaradást érzők nagyobb arányban élnek meg szubjektív biztonsághiányt. A két vizsgált életesemény-változó közül a negatív bizonyult lényegesebbnek.

A regressziós elemzés alapján elmondható, hogy az anyagi helyzet nagy mértékben ellensúlyozza a szubjektív biztonsághiány hatását. A különböző félelmek és a szubjektív inkompetencia figyelembevétele mellett is leginkább a saját jövedelem növeli, és a közelmúltban átértékelési gondok csökkentik az elégedettséget. A szubjektív kompetenciahiány két eleme azonban az anyagi tényezők bevonása mellett is szignifikánsan negatívan hat az étellel való elégedettségre.

Az a feltételezés, hogy a mikrotársadalmi beágyazottság, illetve a bizalom a biztonsághiány ellenében hat csak részben igazolódott.

Az objektív kapcsolati helyzethez képest egy szubjektív elem, a magányosság érzése bizonyult lényegesebbnek. A szubjektív inkompetencia elégedetlenség irányába mutató hatását a kapcsolati tényezők bevonása sem oltja ki, és az anyagi nehézségek miatti aggodalmat sem ellensúlyozza az integráltság. Ugyanakkor a bizalom, illetve a bizalom és a kapcsolati szféra változóinak együttes bevonása után már jórészt eltűnik a szubjektív biztonsághiány magyarázóereje, vagyis a materiális, kapcsolati és bizalmi tényezők együttesen jelentősen ellensúlyozzák a szubjektív biztonsághiány negatív hatását.

Irodalom

- Ahuvia, Aaron C. (2005): Honor versus Hedonism: A cross-cultural analysis of the 'missing link' between income and subjective well-being. Abstract; University of Michigan Dearborn
- Elérhetőség: <http://marketing.byu.edu/htmlpages/ccrs/proceedings99/ahuvia.htm>
- Bauman, Zygmunt (2005): Liquid Life; Polity Press, Cambridge
- Bauman, Zygmunt (2001): Globalizáció. A társadalmi következmények; Szukits
- Beck, Ulrich (1986): Risikogesellschaft, Suhrkamp, Frankfurt am Main
- Diener, Ed- Seligman, Martin E.P (2004):. Beyond Money.Toward an Economy of Well-Being. Psychological Science in the Public Interest, 5, 1-31.
- Elérhetőség: <http://www.psych.uiuc.edu/~ediener/hottopic/papersonline.htm>
- Farkas, István (1999): Rendszerváltás és közhangulat. In: Comitatus.Önkormányzati Szemle. 9 (4), p. 55-59.
- Fekete, Zsuzsa (2006): Biztonság és szubjektív életminőség, Szeged
- Ferge, Zsuzsa (1994): Szabadság és biztonság. In: Esély, 5 sz.p. 3-24.
- Ferge, Zsuzsa (1996): A rendszerváltás nyertesei és vesztesei. In: Andorka, R. - Kolosi, T. – Vukovich, Gy.(szerk.) Társadalmi Riport 1996. Budapest, TÁRKI, p.138-152.
- Ferge, Zsuzsa (2000): A szétszakadó társadalom. In: Belügyi Szemle, 6.sz. p. 3-27.
- Ferge, Zsuzsa (1996): A rendszerváltás megítélése.In: Szociológia, 1. sz. p. 51–74.
- Ferge, Zsuzsa – Dögei, Ilona (1998): Néhány társadalmi érték megítélése – az állam szerepe. Zárótanulmány. In: MHP Műhelytanulmányok 9. TÁRKI, Budapest, szerk.: Sik Endre és Tóth István György 170-177.p.
- Elérhetőség:<http://www.tarki.hu/adatbank-h/panelcd/pub/mhpzaro/42.html>
- Ferge, Zsuzsa – Dögei, Ilona (2002): A szubjektív szegénység és néhány társadalmi érték megítélése – az állam szerepe. In:Esély, 4. sz. p. ???
- Frey – Stutzer (2002a): Happiness and economics: How the economy
- Blanchflower-Oswald (2000): Well-Being Over Time in Britain and the USA, Working Paper 7487, National Bureau of Economical Research, Cambridge
- Elérhetőség: <http://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/7487.html>
- Frey - Stutzer, A. (2002b): What can economists learn from happiness research? Journal of Economic Literature, 40, p. 402–435.
- Elérhető-
ség:http://www.wcfia.harvard.edu/conferences/socialcapital/Happiness%20Readings/Frey_Stutzer_JEL.pdf
- Giddens, Anthony (1991): Fate, Risk and Security; in: Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age, Polity Press, Cambridge p.109-144.
- Hagerty, M.R. - Veenhoven, R. (2003). Wealth and happiness revisited: Growing wealth of nations does go with greater happiness. Social Indicators Research, 64, p. 1–27.
- Elérhetőség: <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub2000s/2003e-full.pdf>
- Hayo, Bernd - Seifert, Wolfgang (2002): Subjective Economic Well-being in Eastern Europe
- Elérhetőség<http://www.uni-essen.de/fb5/pdf/120-diskussionsbeitrag.pdf>
- Hegedűs, Rita (2001): Szubjektív társadalmi indikátorok – szelektív áttekintés a téma irodalmából; In: Szociológiai Szemle, 2001/2. 58-72
- Inglehart, Ronald – Klingemann, Hans-Dieter (2000): Genes, Culture, Democracy, and Happiness, In: E. Diener-E. M. Suh (eds.) Subjective well-being across cultures. Cambridge MA: MIT Press p. 165-183.
- Elérhetőség: <http://wvs.isr.umich.edu/papers/genecult.pdf>
- Kahnemann-Diener-Schwarz (1999): "Objective Happiness," in Kahnemann, Diener, and Schwartz, eds., 1999, p. 3-25

- Elérhetőség: <http://happinesspolicy.com/bibliography/>
- Kaufmann, Franz-Xaver (1973): Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches problem. Untersuchung zu einer Wertidee hochdifferenzierter gesellschaften. Stuttgart, Enke.
- Kopp, Mária – Skrabski, Árpád – Löke, János – Szedmák, Sándor (1996): A magyar lelkiállapot az átalakuló magyar társadalomban. In.: Századvég 2.
- Lengyel, György – Hegedűs, Rita (2002): A szubjektív jólét objektív tényezői nemzetközi összehasonlításban, In: Lengyel György (szerk.)(2002):Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből, Budapest, BKÁE
- Lengyel, György - Vicsek, Lilla (2004): A biztonsághiány egyéni és társadalmi komponensei; In: Kolosi-Tóth-Vukovich (szerk.): Társadalmi riport, TÁRKI, Bp.
- Molnár, György – Kapitány, Zsuzsa (2006): Mobility, Uncertainty and Subjective Well-being in Hungary, MTA Közgazdaságtudományi intézet
- Elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/03800/03843/03843.pdf>
- Róbert, Péter–Sági, Matild (1992): Amikor a sokkal jobb még mindig rossz.Szubjektív társadalmi helyzet Magyarországon nemzetközi összehasonlításban' In. Szociológiai Szemle 4.sz. p. 15-38.
- Róbert, Péter (1996): Fogcsikorgatva: a megkeseredett rendszerváltás.In: Századvég 2.sz.p. 59-86.
- Sági, Matild (2000): Hogyan legyünk pesszimisták? Viszonyítsunk a sokkal jobbhoz!, In:Századvég, 17. sz.
- Simon, János (1996): A demokrácia értelmezése a posztkommunista országokban. In: Szociológiai Szemle 1. sz.
- Tóth István György (2005): Bizalomszint, kötelezettségi hálók és társadalmi tőke; In: Medgyesi Márton -Tóth István György (szerk.) : Kockázat, bizalom és részvétel a magyar gazdaságban és társadalomban; TÁRKI, Bp.
- Elérhetőség: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a719.pdf>
- Utasi, Ágnes (2000): Életminőség és társadalmi integráció. In:INFO-Társadalomtudomány 50. Sz. p. 9-16.
- Utasi Ágnes (2006) (szerk.): A szubjektív életminőség forrásai. Biztonság és kapcsolatok, MTA Politikatudományi Intézete
- Veenhoven, Ruuth (2001): Qualities of Life and Happiness; In: G. DeGirolamo et al (eds), 'Salute e qualità della vita', Centro Scientifico; Torino, Italia, p. 67-95
- Elérhetőség: <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub2000s/2001e-full.pdf>
- Vicsek Lilla Mária (2003): Bizonytalanságérzet és meghatározó tényezők a mai Magyarországon. Ph.D. értekezés, Bp.
- Elérhetőség: http://www.lib.bke.hu/phd/vicsek_lilla_maria.pdf
- Vicsek,Lilla Mária (2004): Bizonytalanságérzet és meghatározó tényezők a mai Magyarországon; In: Szociológiai Szemle; 2 sz. p. 27.57.

Függelék

F1. tábla

A regressziós elemzésbe bevont változók

BIZTONSÁGHIÁNY	<p>Anyagi problémák miatti aggodalom Egészségi problémák miatti aggodalom Közbiztonsággal miatti aggodalom / elégedettség Saját biztonságával való elégedettség Családi problémák miatti aggodalom Gyermekei jövője miatti aggodalom (dummy-változók: 1 - aggódom miatta, nagyon aggódom miatta; 0 – egyáltalán nem agódom miatta, ill. nem aggaszt különösebben, bár néha gondolok rá)</p> <p><i>Környezeti biztonság</i> Tart attól, hogy - Baleset lesz az atomerőműben - Méreg kerül a vízbe, levegőbe, tömegmérgezés lesz - Romlott, génkezelt élelmiszertől súlyosan megbetegszik - Az olaj- és földgázkészletek kimerülése miatt háború tör ki - Szélsőséges időjárás miatti katasztrófák - Más természeti katasztrófa (dummy-változók: 1- félek attól, hogy bekövetkezik, ill. nagyon félek attól, hogy bekövetkezik; 0 – egyáltalán nem félek tőle, hogy bekövetkezik, ill. nem félek tőle, bár néha gondolok rá)</p> <p><i>Belső bizonytalanság</i> Szubjektív inkompetencia - Mindennapi dolgaikat nem tudom befolyásolni - Manapság annyira komplikált az élet, hogy leggyakrabban nem is tudom, mitévő legyek - Nem tudom problémáimat megoldani (dummy változók: 1 – inkább igaz, részben igaz rá; 0 – egyáltalán nem igaz, inkább nem igaz)</p> <p>- Amit elhatároztok, azt véghez is viszem (dummy-változó: 1- egyáltalán nem igaz, inkább nem igaz; 0 - inkább igaz, részben igaz rá)</p>
MATERIÁLIS	<p><i>Objektív jövedelem</i> - Az egy főre jutó ekvivalens háztartási jövedelem természetes logaritmus - A saját jövedelem természetes logaritmus</p> <p>Munkaerőpiaci státusz - vállalkozó, saját vállalkozásban alkalmazott, - Munkanélküli, - Nyugdíjas, - Tanuló, - Egyéb inaktív (dummy-változók, referencia: alkalmazott)</p> <p><i>Szubjektív „Életesemény”</i> - Az elmúlt évben okoztak szomorúságot pénzügyi problémák, fizetéseketelenség - Az elmúlt évben nagy örömet okozott lakás, vagy valamilyen tartós fogyasztási cikk megvétele (dummy-változók. 1 - ha az elmúlt évben okoztak szomorúságot pénzügyi problémák, fizetéseketelenség, 0, ha nem, illetve 1, ha az elmúlt évben nagy örömet okozott lakás, vagy valamilyen tartós fogyasztási cikk megvétele (autó, bútor, stb.) 0, ha nem)</p> <p>Relatív anyagi helyzet Egy 0-tól 10-ig terjedő skálán helyezték el jelenlegi életkörülményeiket, gyermekkori, 5-10 évvel ezelőtti életkörülményeiket, szomszédaik, munkatársaik, barátaik életkörülményeit, az országos átlagra jellemző életkörülményeket, illetve azt, hogy milyen életkörülményeket tartanak igazságosnak önmaguk számára (0 – az elképzelhető legrosszabb, 10 – az elképzelhető legjobb életkörülmények). (Dummy-változók: Egyes értéket kapott a változó, ha jelenlegi életkörülményeit rosszabbnak értékelte, mint az adott referenciapontra (idő, ill. személy) jellemző életkörülményeket, 0-t, ha nem volt különbség, illetve saját jelenlegi körülményeit értékelte jobbnak.)</p>
KAPCSOLATOK/INTEGRÁLTSAĞ	<p>- Gyermekszám: dummy-változók; nem született gyermeke ,1,2,3, több gyermeke született; referencia-kategória: nem született gyermeke - Barát: dummy-változó; 1- van bizalmas barátja, 0 - nincs bizalmas barátja - Közélet: dummy-változó; 1- végez valamilyen közéleti tevékenységet; 0 – nem végez - Egyedül él: dummy-változó; 1 – egyszemélyes háztartásban él, 0 – nem él egyszemélyes háztartásban - Magányosságérzés: dummy-változó; 1 – teljesen, vagy részben tartja igaznak magára, hogy „Gyakran magányos”, 0 – egyáltalán nem, inkább nem tartja igaznak magára</p>
BIZALOM	<p>Teljesen, vagy inkább megbízik partnerében/házastársában, szüleiben, testvéreiben, gyermekeiben, barátaiban, szomszédaiban, közvetlen munkatársaiban, Istenben, általában az idegenekben (dummy-változók: 1 – teljesen vagy inkább megbízik, 0 – inkább nem bízik, egyáltalán nem bízik meg)</p>

F2. tábla**Regresszió, függő változó: élettel való elégedettség**

BIZTONSÁGHIÁNY	B	Stand.hiba	Beta	Szig.
Konstans	6,954	0,182		0,000
Amit elhatározok, azt véghez is viszem	-0,761	0,198	-0,196	0,000
Nem tudom megoldani a problémáimat	-0,996	0,235	-0,190	0,000
Anyagi nehézségek miatti aggodalom	-0,765	0,194	-0,184	0,000
Közbiztonság miatti aggodalom	0,516	0,170	0,138	0,003
Mindennapi dolgaimat nem tudom befolyásolni	-0,417	0,177	-0,115	0,019
Kiigazított $R_s = 0,192$				

F3. tábla**Regresszió, függő változó: élettel való elégedettség**

MATERIÁLIS	B	Stand. hiba	Beta	Szig.
Konstans	-0,286	1,700		0,000
Saját jövedelem	0,655	0,147	0,197	0,000
Az elmúlt évben nagy örömet okozott lakás, vagy tartós fogyasztási cikk megvétele	0,605	0,161	0,158	0,000
Munkanélküli	-0,657	0,186	-0,149	0,002
Az elmúlt évben okoztak szomorúságot pénzügyi problémák, fizetési képesség	-0,514	0,166	-0,133	0,004
Nyugdíjas	-0,475	0,165	-0,126	0,000
Kiigazított $R_s = 0,165$				

F4. tábla**Regresszió, függő változó: élettel való elégedettség**

KAPCSOLATOK	B	Stand. hiba	Beta	Szig.
Konstans	6,089	0,135		,000
Magány	-1,053	0,130	-0,264	,000
Végez valamilyen közéleti tevékenységet	0,663	0,186	0,106	,000
Van közeli barátja	0,345	0,116	0,090	,003
Párkapcsolatban (házasság, élettársi kapcs.) él	0,361	0,119	0,099	,002
Egy gyermek	-0,265	0,132	-0,060	,044
Kiigazított $R_s = 0,131$				

F5. tábla**Regresszió, függő változó: élettel való elégedettség**

BIZALOM	B	Stand. hiba	Beta	Szig.
Konstans	1,828	1,188		0,126
Megbízik a gyermekében	4,841	1,193	0,289	0,000
Kiigazított $R_s = 0,084$				

F6. tábla**Regresszió, függő változó: élettel való elégedettség**

KAPCSOLATOK+BIZALOM	B	Stand. hiba	Beta	Szig.
Konstans	2,018	1,166		0,085
Megbízik a gyermekében	4,270	1,142	0,256	0,000
Van közeli barátja	0,733	0,243	0,205	0,003
Egyedül él	-1,915	0,736	-0,187	0,010
Magány	-0,872	0,358	-0,173	0,016
Kiigazított $R_s = 0,190$				

F7. tábla

Regresszió, függő változó: élettel való elégedettség

BIZTONSÁGHIÁNY + MATERIÁLIS	B	Stand. hiba	Beta	Szig.
Konstans	-1,834	2,632		0,487
Saját jövedelem	0,794	0,227	0,213	0,001
Az elmúlt évben okoztak szomorúságot pénzügyi problémák, fizetési kép- telenség	-0,737	0,226	-0,199	0,001
Természeti katasztrófa bekövetkezésétől tart	0,621	0,201	0,178	0,002
Nem tudom megoldani a problémáimat	-0,660	0,225	-0,175	0,004
Nyugdíjas	-0,591	0,228	-0,160	0,010
Relatív rossz életkörülmények az öt/tíz évvel ezelőttihez képest	-0,661	0,254	-0,152	0,010
Amit elhatároztok, azt véghez is viszem	-0,765	0,312	-0,145	0,015
Az elmúlt évben nagy örömet okozott lakás, vagy tartós fogyasztási cikk megvétele	0,506	0,225	0,132	0,026
Kiigazított $R^2 = 0,255$				

F8. tábla

Regresszió, függő változó: élettel való elégedettség

BIZTONSÁGHIÁNY + KAPCSOLATOK	B	Stand. hiba	Beta	Szig.
Konstans	6,479	0,232		0,000
Nem tudom megoldani a problémáimat	-0,815	0,180	-0,211	0,000
Párkapcsolatban (házasság, élettársi kapcs.) él	0,591	0,181	0,163	0,001
Anyagi nehézségek miatti aggodalom	-0,652	0,190	-0,159	0,001
Amit elhatároztok, azt véghez is viszem	-0,795	0,235	-0,149	0,001
Magány	-0,549	0,195	-0,145	0,005
Közbiztonság miatti aggodalom	0,533	0,167	0,144	0,002
Kiigazított $R^2 = 0,229$				

F9. tábla

Regresszió, függő változó: élettel való elégedettség

BIZTONSÁGHIÁNY + BIZALOM	B	Stand. hiba	Beta	Szig.
Konstans	2,092	1,162		0,075
Megbíz a gyermekében	4,801	1,165	0,366	0,000
Megbíz az idegenekben	-0,676	0,301	-0,199	0,027
Kiigazított $R^2 = 0,159$				

F10. tábla

Regresszió, függő változó: élettel való elégedettség

BIZTONSÁGHIÁNY + KAPCSOLAT + BIZALOM	B	Stand. hiba	Beta	Szig.
Konstans	2,184	1,149		0,059
Megbíz a gyermekében	4,333	1,116	0,260	0,000
Egyedül él	-2,001	0,720	-0,195	0,006
Van közeli barátja	0,687	0,241	0,191	0,005
Magányos	-0,934	0,352	-0,185	0,009
Anyagi nehézségek miatti aggodalom	-0,662	0,242	-0,183	0,007
Megbíz Istenben	0,481	0,222	0,145	0,032
Kiigazított $R^2 = 0,229$				

F11. tábla

Regresszió, függő változó: élettel való elégedettség

BIZTONSÁGHIÁNY + MATERIÁLIS + KAPCSOLATOK + BIZALOM	B	Stand. hiba	Beta	Szig.
Konstans	6,870	0,571		0,000
Megbíz a partnerében/házastársában	3,079	0,783	0,643	0,000
Egyedül él	-4,300	0,927	-0,574	0,000
Párkapcsolatban (házasság, élettársi kapcs.) él	-2,498	0,854	-0,533	0,005
Relatív rossz életkörülmények az öt/tíz évvel ezelőttihez képest	-0,804	0,304	-0,248	0,010
Tart a szélsőséges időjárás okozta katasztrófától	0,709	0,285	0,235	0,015
Több, mint három gyerek	-1,739	0,664	-0,233	0,011
Megbíz az idegenekben	-0,598	0,293	-0,193	0,000
Kiigazított $R^2 = 0,449$				

KÖRNYEZET ÉS ÉLETMINŐSÉG

A magyar társadalom attitűdjei a környezethez és ezek kapcsolata az emberek boldogságérzetével

Az ipari forradalommal Nyugat-Európában útjára indult modernizációra támaszkodó társadalomnak egyik sarokköve volt az a tétel, miszerint az emberi jólét egyetlen fokmérője az anyagi javakkal való ellátottság. Ezt az alapvetést nem csak a társadalomtudományos gondolkodás és a társadalomszervezési gyakorlat főárama tette magáévá a modern közgazdaságtan megalapítóitól (Smith, Ricardo) egészen az 1970-es évek neoliberais gondolkodókig (Hayek, Freedman), de a kritika is ritkán lépett ki ebből a mederből. A huszadik század egész történelmét meghatározó ellenpólusnak számító marxizmusban is ugyanennyire hangsúlyossá vált a materiális javak szerepe. Fordulat (helyesebben szólva inkább lassú elmozdulás) e téren csak a múlt század utolsó harmadában figyelhető meg, amikor is a társadalomkutatók körében egyre inkább kezdett elterjedni az egydimenziós szemlélet alternatívájaként a jólét kérdésének több perspektívából történő vizsgálata. Így hódított tért fokozatosan a „jólét” (welfare) megfogalmazás helyett a „jóllét” (well-being), így kezdtek el különbséget tenni „növekedés” és „fejlődés” között.

Környezet és életminőség összefüggése

A szemléletváltás egyik legkiemeltebb területe az Ember és a Természet viszonyának kérdése. Míg az emberi faj fejlődésének évmilliói folyamán a legfontosabb feladatnak a külső erővel szembeni állandó harc, a „Természet legyőzése” számított, addig a XX. század második felére a helyzet gyökeresen átalakult. Az ember, a technika fejlődése, a rohamos népességnövekedés és az uralkodó szemlélet együttes eredményeként olyan mérvű változásokat kezdett el előidézni az ökológiai rendszerekben, amelyek azokat (s így visszahatva magát az embert is) létükben fenyegetik.

A tudományos életben a vészharangot elsőként Rachel Carlson kezdte el kongatni, aki 1962-ben a széles körben alkalmazott, ünnepelt növény-védőszer, a DDT használatából eredő negatív hatásokra hívta fel a figyelmet. Kutatásai során megállapította, hogy bár a DDT valóban elpusztítja a kártevőket, ám a levegőbe, majd a vizekbe kerülve szétterjed a különböző ökoszisztémákban, növény- és állatfajok (leginkább bizonyos madarak) tömeges pusztulásához, így nem is oly hosszú távon több egyensúlyi rendszer felborításához vezet (Carlson, 1994).

1968-ban 50 ország tudósai hívták életre a Római Klubot, mely az emberi civilizáció fejlődésének problémáit volt hivatott vizsgálni. A szervezet négy évvel később közzétette jelentését *A növekedés határai* (*The Limits of Growth*) címmel – ebben először fogalmazták meg mértékadó tudományos körök azokat a problémákat, melyeket a gazdaság gyors tempójú növekedése okoz. A Római Klub jelentése mondta ki először, ami korábban nevetségesnek számított volna: a növekedés nem folytatható a végtelenségig (Meadows et al., 1972).

A tudományos világ malmai lassan örölnék, ennél már csak a döntéshozók tehetetlenségi nyomatéka nagyobb. Arra, hogy az államok is felismerjék ezt a problémát, még igen sokat kellett várni – 1987-ben a norvég miniszterelnök, Gro Harlem Brundtland vezetésével ült össze az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága, amely az 1992-es, Rióban szervezett

konferenciát készítette elő. A Brundtland-bizottság használta először a „fenntartható fejlődés” (sustainable development) kifejezést, ami olyan fejlődést jelent, mely „képes fedezni a jelenlegi generációk szükségleteit úgy, hogy eközben nem fosztja meg ennek lehetőségétől a jövő generációkat” (Our Common Future, 1987). A fenntartható fejlődés kifejezés azóta beépült a közbeszédbe, ám a közcselekvés a legtöbb esetben még egyáltalán nem igazodik hozzá: kormányok többsége ma is fenntartható *növekedést, stabilan gyarapodó gazdaságot* ért alatta.

Ember és környezete viszonyának szemléltetésére napjainkban az egyik legnépszerűbb elmélet a Wackernagel–Rees szerzőpáros által megalkotott *ökológiai lábnyom* modell. Ennek lényege, hogy az ember ökoszisztémára gyakorolt terhelése kifejezhető egy adott *területként* (termőterület, lakóterület, szeméttároló, energiaforrás, vízforrás stb.), mely az adott egyén (közösség, ország stb.) ökológiai lábnyoma (Wackernagel, 2001). Bár az elmélet részleteiben, a konkrét számítások (számíthatóság) tekintetében vitatott, mint teoretikus modell igen szemléletesen világítja meg a fő problémát. Tekintettel a rendelkezésre álló földterület hozzávetőlegesen konstans, a népesség és az egy főre jutó termelés / fogyasztás rohamosan növekszik, egy idő után a lábnyomok összessége nagyobb lesz, mint a Földön rendelkezésre álló terület – aktuális számítások szerint ez már meg is történt (Living Planet Report, 2004). Ettől kezdve értelemszerűen zsugorodnak az egyének rendelkezésére álló anyagi erőforrások, a természet túl-használata sűrűsödő ökológiai problémákhoz, az egész folyamat csökkenő jóléthez vezet.

Bár az uralkodó neoklasszikus közgazdaságtan meglehetősen érzéketlen a fentebb vázolt problémára – valójában a különböző típusú javak teljes felcserélhetőségének elve miatt ebben a rendszerben nem is igazán értelmezhető ez a kérdés –, a dilemma nagyon jól megragadható közgazdász szemszögből is. Ennek ékes bizonyítékaul szolgál az alternatív gazdaságtan egyik vezéralakjának számító Herman Daly, aki megalkotta a *gazdaságtalan növekedés elméletét*. Ennek lényege, hogy a mikro-ökonómiában egyébként széles körben alkalmazott tételt, miszerint a produktum növelése egy idő után már csak egyre nagyobb költségek árán, exponenciálisan növekvő áldozatok árán növelhető, beemelte a makro-ökonómiába is. Eszerint a gazdaság (számszerűsítve a GDP) növekedése egy ideig valóban növeli a társadalmi hasznót, ám mostanra már előállt az a helyzet, hogy egységnyi GDP-növekedés rohamosan növekvő ráfordításokat („járulékos költségeket”) kíván, mely természeti, társadalmi, kulturális veszteségeket okoz (Daly, 2001). A társadalmi jólét jobb mérésére a GDP alternatívájaként bevezette a más alternatív közgazdászokkal közösen kidolgozott *fenntartható gazdasági jólét* (ISEW) mutatót, melynek számításakor a háztartási fogyasztást számos, a GDP számításakor figyelmen kívül hagyott társadalmi mutatót vesznek figyelembe (Daly–Cobb, 1989). Magyarország esetében nagyon jó példa a két mutató közötti gyökeres különbségre, hogy míg az 1995-ös évben a GDP jelentősen növekedett, addig ugyanebben az évben az ISEW egyik módosított változatának számító GPI (*valódi fejlődés-mutató*) értéke meredeken zuhant (Görbe-Nemcsicsné, 1998).

A fenti elméletek elsősorban makroszinten kerültek felvázolásra, ám természetesen tökéletesen értelmezhetők az individuumok szintjén is. Aligha vitatható, hogy a nettó háztartási jövedelem gyarapodása nem feltétlenül jár együtt a szubjektíven megélt általános életminőség javulásával.

Természetesen az egyén (háztartás) anyagi gyarapodását könnyű mérni – az egy főre jutó nettó jövedelem, a háztartásban rendelkezésre álló mosógépek, házimozsi-rendszerek, négykerék-meghajtású autók száma egzakt módon kifejezhető. Ezzel szemben az egyén életminősége meglehetősen sokrétű fogalom, több dimenzióban értelmezhető, jóval nehezebben számszerűsíthető fogalom. Ez azonban nem jelenti azt, hogy le kellene mondanunk feltérképezéséről, és beérnünk az egyszerűbb, ám erősen félrevezető anyagi mutató abszolutizálásával.

A szubjektív életminőség mérésére számos elmélet született az elmúlt harminc év során. Ezek részletes bemutatásától itt eltekintek, mivel korábban kutatócsoportunkból Fekete Zsu-

zsa ezt már megtette (Fekete, 2006). Jelen tanulmány keretében én csupán egyetlen elméletet emelnék ki ezek közül, melyre utána az elemzésem tényleges tárgyát képező környezetbiztonsági kérdéskört és elemzéseimet felépítem.

Erik Allart a maslow-i szükséglet-hierarchiához hasonló rendszert dolgozott ki az életminőség mérésére (Allart, 1993). Megkülönböztette az emberi szükségletek három lépcsőfokát, melyeket a „Having” – „Loving” – „Being” névvel látott el. A „Having” a birtoklás vágya, az alapvető fiziológiai szükségletek kielégítése (a materiális létezés), a „Loving” a társas kapcsolatok szükséglete, a „Being” pedig az önmegvalósítás, a személyes fejlődés vágya, a társadalomhoz és a világhoz fűződő absztrakt viszony kifejeződése. Az allart-i modell első sorban abban különbözik az igen hasonló felépítésű maslow-i elmélettől (Maslow, 1954), hogy míg utóbbiban a szükségletek határozott hierarchiába szerveződnek, a magasabb szintekre való eljutásnak feltétele az alacsonyabb szinteken való kielégültség, addig Allart szerint ezek a szintek jórészt függetlenül működnek (Fekete, 2006).

Az életminőség szintjei és a környezet

Azt, hogy a (természeti és épített) környezet jelentős mértékben hat az emberi életminőségre, aligha lehet vitatni. Ugyanakkor érdemes pontosabban is körüljárni, milyen területeken érhető tetten ez az összefüggés. Ezt itt oly módon kívánom megtenni, hogy a fentiekben röviden ismertetett allart-i modellt hívom segítségül, bemutatva, hogy környezetünk állapota az életminőség mindhárom szintjén jelentős hatást fejt ki.

A környezet, mint etikai hivatkozás—„Being”

A legtriviálisabb összefüggés természet és ember között az Allart által „Being”-nek keresztelt dimenzióban jelentkezik. A környezetvédő mozgalom jelentős részben társadalom- és természetfilozófiák dimenziójában mozgó, elméleti alapokról (is) jól felépített jelenség. Kiindulópontjául -sok esetben igencsak különböző elveken nyugvó- etikai rendszerek szolgálnak, mint például a *mélyökológia* (Naess, 2000), a *Föld-etika* (Leopold, 2000) a *Gaia-elmélet* (Lovelock, 1990) vagy éppen a különböző *tudománykritikák* (Capra, 1998; Roszak, 2000). A nagy *világvallások* is megpróbálnak (régie vagy új) válaszokat adni a környezeti válság kérdéskörére (Endreffe, 2001; Schumacher, 1991). A környezeti problémák léteével egyre több ember van tisztában, és az azokra adott lehetséges válaszok keresése mind jobban hatja át a világról való gondolkodást. A környezetvédelemmel kapcsolatba hozható civil szervezetek mind számukat, mind a kereteik között tevékenykedők létszámát tekintve egyre nagyobb súlyjal épülnek be a közéletbe, és mind több társadalmi-politikai kérdésben hallatják hangjukat – remekül megfigyelhető ez a folyamat éppen nálunk, ahol a civil társadalom kései megjelenése miatt sokkal gyorsabban megy végbe (ld. pl. Szabó, 1999). A környezetvédelem jól megfigyelhetően részévé vált a társadalmi kérdésekről való gondolkodásnak, közbeszédnek, sokaknál identitás- és életmód-meghatározó kérdéssé vált.

A környezet, mint az emberi kapcsolatok forrása--„Loving”

A „Loving” dimenziója talán az a terület, ahol a legkevésbé egyértelmű a környezet minőségének szerepe. Hogyan is függenének össze személyes viszonyaink, rokoni, baráti és ismerősi kapcsolathálózataink a környezet állapotával? Aki számára nem egyértelmű az erős hatás megléte, érdemes belegondolnia abba, hol sétál szívesebben élete párjával – a Városligetben vagy egy sugárút mentén? Hová megy szívesebben a barátaival rekreálódni – erdőbe vagy gyártelepre? A példák persze sarkítottak, de mindenképpen megvilágítják, hogy a környezetünk minősége, az általa nyújtott lehetőségek jelentősen befolyásolhatják, milyen kö-

rülmények között tölthetjük időnket a kapcsolatrendszerünkhöz tartozó személyekkel, ami természetesen e kapcsolatok jellegére, minőségére is hatással van. Ha egy város rendelkezik parkokkal, zöldterületekkel, gondozott közterekkel, jótékonyan hat a közösségi életre, társadalmi kapcsolatok kialakulására és ápolására.

A környezet, mint egészségünk alapja-- „Having”

A környezettel kapcsolatos kérdéseket feltéve sokan megfélekeznek arról a hatásról, melyet a minket körülvevő természet minősége fejt ki legalapvetőbb materiális valónkra, életünkre, tulajdonunkra. A nagyvárosokban nap, mint nap emberek halnak meg, és mind többen szenvednek krónikus légúti betegségektől a levegő minősége miatt. A mesterséges, legkülönbözőbb adalékanyagokkal „megspékelt” modern táplálékaink mérgezik szervezetünket, a globális felmelegedés okozta természeti csapásoknak évről-évre egyre többen esnek áldozatául, életüket vagy vagyonukat veszítve – aligha kell hát részletesen ecsetelni a környezetünk állapota és az életminőség materiális dimenziója közötti egyenes összefüggést.

A környezeti hatások szerepe az életminőség-kutatás adatai tükrében

A 2006-ban az életminőség-kutatás kérdőívében a fentiek miatt a természetes környezethez és annak rombolásával kapcsolatos aggodalmakhoz kapcsolódó kérdést is beépítettünk. A következőkben ezekből kísérrelünk meg néhány fontos következtetést levonni a magyar társadalom környezethez fűződő attitűdjéről.

Mennyire fontos a környezet védelme?

Az adatfelvétel során megnéztük mennyire tartják fontosnak a válaszadók a környezet védelmét. A kérdésre négyfokú skálán kellett válaszolniuk. A kapott eredmények meggyőzőnek tűnnek: a kérdezettek túlnyomó többsége állította, hogy a környezet állapota saját elégedettség-érzése szempontjából fontos (33,2%) vagy nagyon fontos (61,4%).

Természetesen a kapott adat önmagában nem sokat árul el, amíg nincs mihez viszonyítani. Ezt – mármint az összehasonlítást – két megközelítésben tettük meg: 1) mennyire fontos (és általában hol helyezkedik el) *a többi megadott értékhez viszonyítva* illetve 2) a különböző társadalmi csoportok között van-e különbség a kapott eredményben?

A kérdőívben összesen 10 tényezőnek (család, egészség, félelem nélküli élet, szerelem/szeretet, jövedelem, környezet, munka, siker, hit, politikai beleszólás) a személyesen megélt elégedettséggel való összefüggésére kérdeztünk rá. Ebben a rangsorban a *család* és az *egészség* áll az élen, melyeket szinte mindenki nagyon fontosnak tart⁸. A *környezet védelme* a középmezőnyben helyezkedik el, olyan értékeket megelőzve, mint a *munka*, a *siker*, a *hit* és a *politikai beleszólás*.

---

⁸ Bár témánkhoz nem tartozik hozzá szorosan, érdemes némi szarkasztikus mosollyal regisztrálnunk, hogy az uralkodó kurzus által világszerte leginkább propagált értékek, mint a *politikai döntésekbe való beleszólás lehetősége*, vagy a *személyes siker* mennyire is számítanak fontosnak az emberek számára...

Az értékek vizsgálatakor fontosnak tartottunk elvégezni egy adatredukciós eljárás alapuló csoportosítást, mivel elsősorban arra voltunk kíváncsiak, milyen csoportokra oszthatók a vázolt értékek. Főkomponens-elemzésünkéből két értéket – a család és az egészség fontosságát – kihagytuk, mivel a válaszok e két kérdés esetében homogének voltak.

Az így megmaradt 8 érték végül 4 értékcsoportha egyszerűsödött, melyeket a következő fantázianevekkel láttuk el: „materiális” értékek, „uralkodó teoretikus” értékek, „transzcendens” érték és „alternatív értékek”.

1. tábla
Értékfaktorkok és a környezetvédelem, mint érték helye

	Faktor			
	„Alternatív”	„Materiális”	„Uralkodó teoretikus”	„Transzcendens”
Félelem nélküli élet	0,765	0,139	0,062	0,321
Szerelem / szeretet	0,732	0,231	0,157	-0,202
Környezet védelme	0,701	0,028	0,210	0,342
Munka	0,017	0,816	0,233	0,172
Jövedelem	0,339	0,756	-0,043	-0,122
Politikai beleszólás	0,180	-0,026	0,880	0,050
Siker	0,109	0,424	0,669	0,133
Hit	0,157	0,047	0,099	0,889

A környezetünk védelme tehát afféle „szentimentális” értéknek jelenik meg a „kemény” (gazdasági – politikai – vallási) értékekkel szemben, mint az elégedettség alternatív útja, a harmonikus, belső békére épülő élet forrása.⁹ Úgy fest tehát, hogy ha visszakanyarodunk a fentebb vázolt allatt-i sémához, a magyar társadalomban a környezetvédelem inkább a „Being” szintjéhez kötődik. A szerelem/szeretet értékéhez való kapcsolódása összefüggést mutat a „Loving” szintjével, ám valószínűleg kevésbé tudatosan az emberekben ennek létkérdés volt.

Alternatív értékek	Materiális értékek
Félelem nélküli élet Szerelem / szeretet Környezet védelme	Munka Jövedelem
Uralkodó teoretikus értékek	Transzcendens értékek
Politikai beleszólás Siker	Hit

A környezetvédelemmel kapcsolatban él a köztudatban egy magát makacsul tartó sztereotípi, miszerint az nem más, mint a nyugati világ unatkozó felső-középosztályának szenti-

⁹ Érdekességként hozzáfűznénk, hogy a környezet védelme második helyen szerepel a transzcendens értékek között illetve második legmagasabb faktorértéke esetében a transzcendens faktornak van – ez majdnem eléri az alternatív értékek faktorában kapott pontszám felét. Ez igazolni látszik azt a tézist, miszerint a környezetvédelem iránti elhivatottság a hivatkozási alap, a kötődés erőssége tekintetében bizonyos mértékben hasonlatos a vallásos kötődésekhez. Sajnos a magyar nyelv ez esetben nem érzékelteti ezt a hasonlóságot olyan jól, mint pl. az angolban használt *environmentalism* / *environmentalist* kifejezések.

mentális hóbotja – amíg üres az ember hasa, addig nem foglalkoztatja ez a kérdés. Nos, ha kapott eredményeinket összevetjük ezzel a tétellel, azt látjuk, hogy ez a kép napjaink Magyarországon bizony igaznak tűnik. Ha megnézzük, hogy a különböző értékeléseket adott kérdeztettek milyen demográfiai jellemzőkkel rendelkeznek, azt látjuk, hogy szép lineáris sorok állíthatók fel a település típusa, az iskolai végzettség, az életkor és a nem tekintetében egyaránt. Eszerint a környezet védelmét fontosnak tartó tipikus állampolgár a fiatal, magasan képzett, városlakó férfi. Ez a tény is erősíti a fentebb vázoltakat, miszerint a környezet védelme elsősorban mint teoretikus, inkább a „Being” szintjéhez kötődő érték jelenik meg.

Mitől fél és mennyire?

A kérdőív másik fontos, környezetvédelmi vonatkozású blokkja a különböző negatív környezeti hatásoktól való félelem. Öt különböző típusú negatív környezeti hatástól való félelem meglétére kérdeztünk rá: a *szélsőséges időjárás miatti katasztrófák*, a *romlott (vagy génkezelt) élelmiszer miatti betegség*, az *olaj- és földgázkészletek kimerülése miatti háború*, *vízbe vagy levegőbe kerülő anyagok okozta mérgezés* és az *atomerőmű-baleset*.

Az esetleges események megadása azt a kiinduló logikát követte, hogy legyenek közöttük *közel* illetve *távoli* események, vagyis egyrészt olyanok, melyek globálisan történnek, másrészt olyanok, melyek inkább helyben, az egyénre sokkal közvetlenebbül hatva jelentkezhetnek. Az előzetes logika nem vitt tévútra, amint azt az öt válasz standardizált értékeinek klaszterezése mutatja. Sikerült ugyanis négy jól körvonalazható csoportot elkülönítenünk, a következők szerint:

„*Rettegők*” – akik minden kérdésre magas (tehát félelmet jelentő) választ adtak (23,5%).

„*Közellátók*” – akik az étel, a víz és levegő mérgezésétől és az atomszerencsétlenségtől félnek (23,5%)

„*Távollátók*” – akik a globális erőforrások kimerülésétől, és a globális felmelegedéstől félnek (16,5%)

„*Nyugodtak*” – akik egyik típusú negatív hatástól sem tartanak (36,5%)

2. tábla

Környezeti problémák és környezetvédelem – csoportok

	Csoport			
	„Rettegők” N=242	„Közellátók” N=242	„Távollátók” N=170	„Nyugodtak” N=377
Atomerőmű	1,22	0,21	-0,44	-0,72
Vízmérgezés	1,19	0,49	-0,42	-0,89
Élelmiszer	1,06	0,53	-0,37	-0,85
Készletek kimerülése	1,09	0,01	0,36	-0,87
Időjárási katasztrófák	1,01	-0,03	0,52	-0,86
%	23,5	23,5	16,5	36,5

Ha megnézzük ezeket az attitűdöket társadalmi csoportok szerint, amolyan „felemás” eredményeket kapunk. Egyrészt azt látjuk, hogy a tipikus „Rettegő” az alacsonyan iskolázott, idősebb, női válaszadó, míg a tipikus „Nyugodt” a magas végzettségű, fiatal férfi. Ez az eredmény egyrésztől nem meglepő, hiszen a különböző félelmeket elsősorban azok az információk hozzák létre, melyek a médián keresztül eljutnak az emberekhez, és az alacsonyabb képzettségű, idősebb emberek valószínűleg gyengébb szűrő-szelektáló mechanizmusokkal rendelkeznek, tehát a televízióban látott, újságban olvasott környezeti balesetek, katasztrófák mélyebb hatást gyakorolnak rájuk, mint a differenciáltabb információkkal rendelkező rétegekre. Ugyanakkor meglepő is ez az eredmény, ha összevetjük azzal a fenti megállapítással, miszerint a környezet védelmének fontossága éppen a magasan iskolázott, fiatal férfiak körében a legnagyobb – vagyis megállapítható, hogy a környezetvédelem iránti elkötelezettséget nem a félelem hozza létre, azzal különösebb összefüggésben nem áll! Újabb adalék ez ahhoz a fentebb tett megállapításhoz, mely szerint a magyar társadalomban a környezetvédelmi elkötelezettség elsősorban teoretikus szinten, a „Being” szintjén jelenik meg.

Ugyanezt a tételt erősítik meg azok az eredmények, melyeket a környezeti problémáktól való félelmek megléte és az elégedettség / boldogság közötti kapcsolat vizsgálatakor kaptunk. Ha ezek a félelmek elég erősek, érezhetően ki kell hatniuk a mindennapi elégedettség-érzetre is, hiszen mindenki számára világos, hogy állandó félelemben nehéz felhőtlenül boldognak lenni.

Ennek a kérdésnek a vizsgálatához az eredetileg négy-kategóriás klaszter-változónkat háromra egyszerűsítettük: a „közellátókat” és „távollátókat” összevontuk, mint „aggódókat”, ezáltal az eddigi nominális mérési szintű változó helyett ordinális változóval dolgozhattunk – „rettegők”, „aggódók”, „nyugodtak” – feltételezve, hogy a minden eseménytől való félelem negatívabb élmény, mint a néhánytól való.

Elsőre valóban láthatunk bizonyos összefüggést a félelem megléte és a boldogságérzet között (a nyugodtak valamelyest magasabb átlagos pontszámot adtak a boldogságra vonatkozó kérdésre), ám a statisztikai próbák ezt az összefüggést nem igazolják. Egy egyszerű (Kendall tau-B) korrelációs modellben még megfigyelhető gyenge összefüggés, ám a demográfiai változókat is bevonó regressziós elemzés egyértelműen kimutatta, hogy a környezeti problémáktól való félelem és a megélt boldogságérzet között nincs szignifikáns kapcsolat. A személyes boldogságérzetre sokkal inkább hatással vannak olyan tényezők, mint az életkor vagy az iskolai végzettség, a félelemérzettel való összefüggés inkább ezen háttérváltozók hatásának köszönhető.

Elemzésünk során megállapítást nyert, hogy a magyar társadalomban – összhangban a Nyugaton tapasztalt folyamatokkal – elméletben már teret nyert a környezetvédelem fontosságának tudata, az emberek túlnyomó többsége számára személyes elégedettsége tekintetében fontos a környezet állapota. Ugyanakkor ez a fontosság-érzet inkább csak az allart-i elméletben „Being”-nek hívott szinten, elvontabb, teoretikus módon, más „szentimentális” értékekkel együtt jelenik meg, a közvetlen létérdekek („Having”) szintjén nem. Ezzel szorosan összefügg az a megállapításunk, mely szerint a környezet romló állapotától való félelem – bár a társadalom többségének tudatában jelen van – nagyrészt még nem hat ki a tényleges személyes boldogságérzetre, azt sokkal inkább befolyásolják más, „klasszikus” tényezők, mint az iskolázottság vagy az életkor.

Irodalom

- Allart, E.: Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. In: Nussbaum, M – Sen, A. (szerk.): The Quality of Life. Clarendon Press, Oxford, 1993.
- Ayres, R. A.: A növekedésparadigma határai. In: Kovász, 1998. Tavasz, 37-60.
- Capra, Fritjof: A fizika Taója. Tericum, Budapest, 1998.
- Carlson, R.: Néma tavasz. Katalizátor Iroda, Budapest, 1994.
- Csikszentmihályi, M: Flow. The psychology of optimal experience. Harper Perennial, New York, 1990.
- Daly, H. E.: A gazdaságtalan növekedés elmélete, gyakorlata, története és kapcsolata a globalizációval. In: Kovász, 2001. Tavasz-Nyár, 5-22.
- Daly, H. E. – Cobb, J. B.: For the Common Good, Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future. Beacon Press, Boston, 1989.
- Endreffy Zoltán: Ökológiai és politikai spiritualitás. In: Cédrus, <http://www.tabulas.hu/cedrus/index1.html>.
- Fekete Zsuzsa: Életminőség. Konceptiók, definíciók, kutatási irányok. In: A szubjektív életminőség forrásai. Szerk.: Utsi Ágnes. MTA PTI, Budapest, 2006. 277-309.
- Görbe A.– Nemcsicsné Zsóka Á.: A jólét mérése, avagy merre halad Magyarország. In: Kovász, 1998. Tavasz, 61-75.
- Leopold, Aldo: Föld-etika. In: Természet és szabadság. Osiris, Budapest, 2000.
- Living Planet Report. WWF, <http://assets.panda.org/downloads/lpr2004.pdf>, 2004.
- Lovelock, James: Gaia. A Földi élet egy új nézőpontból. Gönczöl, Budapest, 1990.
- Maslow, A.: Motivation and Personality. New York, 1954.
- Meadows–Meadows–Randers–Behrens: The Limits to Growth. University Books, New York, 1972.
- Naess, Arne: A mélyökológiai mozgalom (Részlet). In: Természet és szabadság. Osiris, Budapest, 2000.
- Our Common Future. Oxford, Oxford University Press, 1987.
- Rozsak, Theodore: A Szörny és a Titán – Tudomány, ismeret, gnózis. In: Természet és szabadság. Osiris, Budapest, 2000. 36-53.
- Schumacher, E. F.: Small Is Beautiful. Harper & Row, New York, 1989.
- Szabó Máté: Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon. Villányi úti könyvek, Budapest, 1999.
- Utsi Ágnes: A minőségi élet feltételei és forrásai. In: A szubjektív életminőség forrásai. Szerk: Utsi Ágnes. MTA PTI, Budapest, 2006. 13-50.
- Wackernagel, M.: Az ökológiai lábnyom elmélete. FNA, Budapest, 2001.

Függelék

F1. tábla

Mennyire fontos a környezet állapota ahhoz, hogy elégedettnek érezze magát?

	Település típusa	Nem	Életkor	Iskolai végzettség
Nagyon fontos	2,83	1,40	53,4098	2,31
Inkább fontos	2,82	1,38	53,9737	2,15
Inkább nem fontos	2,95	1,36	54,8864	1,93
Egyáltalán nem fontos	3,00	1,27	58,2727	1,82
Átlag	2,83	1,39	53,7123	2,23

F2. tábla

Félelem szerinti csoportok és az iskolai végzettség

		Csoportok				
		Rettegők	Közellátók	Nyugodtak	Távollátók	Összesen
Iskolai végzettség	Alapfokú (vagy kevesebb)	30,6	22,7	29,7	17,0	100,0 %
	Szakmunkásképző	24,2	29,9	31,7	14,2	100,0 %
	Közép fokú	20,4	21,5	42,6	15,5	100,0 %
	Felsőfokú	12,4	17,0	49,0	21,6	100,0 %
Összes kérdezett		23,5	23,5	36,4	16,5	100,0 %

F3. tábla

Boldogságérzet, félelem és a demográfiai jellemzők kiszűrése

Model		Standardizálatlan együtthatók		Standardizált együtthatók	t	Sig.
		B	Std. hiba	Beta		
1	(Konstans)	1,960	0,107		18,346	0,000
	Fél-e?	0,028	0,024	0,036	1,183	0,237
	Iskolai végzettség	-0,110	0,018	-0,194	-6,022	0,000
	Életkor	0,007	0,001	0,222	7,201	0,000
	Település típusa	-0,013	0,016	-0,024	-0,785	0,433
2	(Konstans)	1,914	0,089		21,510	0,000
	Fél-e?	0,027	0,024	0,035	1,145	0,252
	Iskolai végzettség	-0,106	0,018	-0,187	-6,034	0,000
	Életkor	0,007	0,001	0,224	7,279	0,000
3	(Konstans)	1,967	0,076		26,051	0,000
	Iskolai végzettség	-0,109	0,017	-0,193	-6,279	0,000
	Életkor	0,007	0,001	0,226	7,375	0,000

Függő változó: Hogyan jellemezné önmagát, mennyire boldog mostanában?

ÉLETKOR ÉS SZUBJEKTÍV ÉLETMINŐSÉG

A szubjektív életminőséggel kapcsolatos kutatások három szakaszra oszthatók. Az első a különféle szempontok, elsősorban a demográfiai dimenziók szerint meghatározott csoportok boldogságának mértékét jellemezte és hasonlította össze. Ez elsősorban leíró elemzéseket jelentett. A második szakaszban elméleti modellek születtek, és olyan változók kerültek előtérbe, mint a temperamentum és a személyiség, a célok és az értékek, az adaptáció és a társas összehasonlítás. A mérés megbízhatóságának javítása is fontos kérdéssé vált, és ennek jegyében összetett mutatókat fejlesztettek ki. A kutatás legújabb, harmadik szakaszában pedig a szubjektív életminőség elméleti modelljeinek vizsgálata összetett mérőszámokat és longitudinális kutatások segítségével zajlik, amelyek során explicit módon figyelembe veszik a különböző mutatókat befolyásoló, változó pszichológiai folyamatokat is (Diener – Biswas-Diener 2000).

Több okból sem tanulság nélküli azonban a legújabb módszertani és elméleti eredmények ismeretében visszakanyarodni az első szakaszhoz sorolt vizsgálódások témaköréhez. Egyrészt az eddigi – meglehetősen ellentmondásos – eredmények elsősorban a fejlett nyugati országokra vonatkoznak, másrészt a szubjektív életminőség összetett mutatóinak használata is szükséges, harmadrészt az egyes tényezők, mint például az életkor önálló (közvetlen és közvetett) magyarázó erejét eddig nem elemezték.

Tanulmányom célja a szubjektív életminőség és az életkor közötti kapcsolat vizsgálata magyarországi keresztmetszeti adatok segítségével. Vajon különbözik-e egymástól az idősek, a középkorúak és a fiatalok szubjektív jól-léte? Melyik életkori csoport képviselői érzik magukat a legboldogabbnak vagy a leginkább boldogtalannak? Kik elégedettek az életükkel és kik nem? Az életkor közvetlen vagy közvetett módon hatással van-e a boldogság és az elégedettség mértékére? Ezekre a kérdésekre keresem a választ a következő oldalakon.

A szubjektív életminőség és az idő kapcsolata

Az egyének és csoportok életminőségét életfeltételeik és szubjektív közérzetük komponenseinek összessége adja. A szubjektív, individuálisan megélt közérzet, vagyis a szubjektív életminőség az érintettnek a léthelyzetével való elégedettségét és az ezzel kapcsolatos pozitív és negatív érzelmeit fejezi ki (Diener et al 1997).

Az emberek többsége a világ fejlett részén elégedettnek és boldognak mondja magát, azonban egy-egy országon belül a szubjektív életminőség egyéni szintjében nagy eltérések mutatkoznak. Ezek a különbségek részben az életesélyek, részben a megküzdési képesség különbözőségeiből erednek (Veenhoven 1996). Veenhoven életesélyek alatt egyrészt a társadalom jellemzőit, mint például a gazdasági jólét, a politikai szabadság, a társadalmi egyenlőség mértéke, a kultúra vagy az erkölcs állapota, másrészt az egyén társadalomban elfoglalt helyét és személyes képességeit érti.

Az egyes társadalmak folyamatosan változnak, fejlődnek, az egyén társadalmi pozíciója az életútját figyelembe véve szintén nem állandó, és részben öröklött, részben tanult képességeinek egy része is fejleszthető, tanulható. Ezáltal az egyes kohorszok nem azonos társadalmi kontextusba ágyazódnak be, az egyéni életesemények, körülmények és feltételek, valamint azok értékelése is életszakaszonként eltérő lehet.

Egy más megközelítésben az élet egyes területein kitűzött célok és normák, valamint az objektív életkörülmények közötti diszkrepancia magyarázza az elégedettség és boldogság egyénenként különböző mértékét. Idővel az egyének céljai és körülményei egyaránt változnak, ezért a szubjektív életminőség mértéke is életciklusonként különböző (Easterlin 2005).

A pszichológia is szolgál egy ismert elmélettel: az eriksoni személyiségfejlődési modell (Erikson 1991) szerint az egyének a különböző életszakaszokban más-más krízisekkel kell megbirkóznia ahhoz, hogy a fejlődés magasabb szintjére juthasson. A pszichoszociális fejlődés eriksoni nyolc stádiuma közül, amelyek a születéstől a halálig átölelik az emberi élet folyamatát, az első életév során a bizalom és az optimizmus, a második életév során az önkontroll és a megfelelésérzés, óvodás korban a saját cselekvések tervezésének és megvalósításának a képessége alakulhat ki. Az általános iskolás évek az intellektuális, szociális és a fizikai képességekhez tartozó kompetenciák elsajátításának az időszaka. A serdülőkorban a fiatalban saját magáról mint egyedi személyről egy egységes kép alakul ki, a szoros és tartós kapcsolatok létrehozásának képessége és a pályaelkötelezettség fiatal felnőttkorban jön létre. Felnőttként a családdal, a társadalommal és a jövő generációival való törődés válik elsődlegessé, míg az időskorra létrejön a beteljesülés és az élettel való elégedettség érzése, valamint a hajlandóság szembenézni a halállal.

Vajon az empiria is alátámasztja, hogy az életút során a külső körülmények és események, valamint a belső személyiségfejlődés befolyásolja a szubjektív életminőséget?

Az egyik álláspont a viszonylagos állandóságot hangsúlyozza. Az adaptációs elmélet, más néven az alapérték-elmélet (*set-point theory*) szerint a szubjektív életminőséget elsősorban a személyiség jellemzői és a gének határozzák meg, a változó életkörülmények hatása csekély, és a gyors és teljes adaptáció következtében csupán átmeneti (Veenhoven 1984; Myers—Diener 1995; Headey—Wearing 1989).

Suh, Diener és Fujita (1996) két éves longitudinális kutatásában mind az elégedettség vagy az elégedetlenség, a boldogság vagy a boldogtalanság mértéke az egyes vizsgálati alanyoknál nagy időbeli állandóságot mutatott. Ezen kívül csak az elmúlt három hónap eseményei befolyásolják jelentősen a szubjektív életminőséget, ráadásul a személyiségvonásoktól függetlenül. Ehrhardt és munkatársai (2000) is a szubjektív életminőség nagy időbeli stabilitásáról számoltak be a vizsgálati alanyok élete során. A változó életkörülmények, a különböző események hatására változik az elégedettség mértéke, de bizonyos meghatározó tényezők az élet folyamán végig változatlanok maradnak. Az időben stabil komponenseknek a változókhoz viszonyított aránya az életkorral együtt növekszik. Diener és Oishi (2004) szintén a negatív és pozitív életesemények rövid távú, múlandó hatását hangsúlyozza, azzal a megjegyzéssel, hogy a negatív élményekre intenzívebben reagálunk, mint a pozitívakra.

A másik álláspont szerint az életeseményekhez és a változó körülményekhez való adaptáció bár létezik, de nem mindig teljes. A magasabb jövedelem nem fokozza a boldogságot, mert a bevétel növekedésével együtt az igény szint is emelkedik, vagyis tökéletes adaptáció meg végbe. Ezzel szemben a családi kapcsolatok vagy az egészség esetében a körülmények megváltozásával párhuzamosan ugyan végbemegy bizonyos adaptáció, de a boldog házasság és az egészség iránti igény állandó (Easterlin 2003).

Fontos megjegyezni, hogy az adaptációs elméletben szereplő alapérték egyénenként más és más, és a szubjektív jól-lét egyes dimenzióiban is különbözhet, és bizonyos feltételek mellett változhat. Egyes emberek bizonyos életesemények esetén eltérő mértékű adaptációt mutatnak: valaki megváltoztatja az alapértékét, valakinél az adaptáció teljes (Diener et al. 2006).

A kutatásunk előző szakaszában végzett életút-interjúk elemzése során (Murinkó 2006a) is arra a következtetésre jutottunk, hogy az adaptációs elmélet nem minden esetben állja meg a helyét, és túlzottan leegyszerűsítő. Azok, akiket az életük során elkerültek a tragikus, meghatározó negatív élmények, alapvetően elégedettnek és boldognak tartják magukat. Az örök-

lött pszichológiai jellemzők és az alkalmazkodás szerepét illusztrálja az a csoport, akik bár egy nehéz gyermekkort vagy több későbbi konfliktust, megrázkódtatást tudhatnak maguk mögött, mégis életvidám, boldog emberekké lettek. Ellenben azoknak egy része, akik tragikus, sokszerű eseményeket, sorozatos csalódásokat éltek át, boldogtalanná, reményvesztetté, csalódottá vált, az esemény időbeli távolságától függetlenül.

Nemzetközi és hazai empirikus előzmények

A továbbiakban áttekintem a szubjektív életminőség és az életkor közötti kapcsolatra vonatkozó, meglehetősen ellentmondásos empirikus eredményeket, és azok lehetséges magyarázatait.

Számos kutatási eredmény szerint az életkor és a szubjektív jóllét mértéke között **nincs összefüggés**: a fiatalok, a középkorúak és az idősek egyformán boldogok és elégedettek (Veenhoven 1996; Diener et al. 1997; Easterlin 2001).

Veenhoven (1984) ezt az idős kori „beletörődéssel” és „szelektív túléléssel” magyarázza. A már említett adaptációs elmélet ad egy másik lehetséges magyarázatot a jelenségre. A pszichológia területéről a Heckhausen és Schulz (1995) nevéhez fűződő életút kontroll-elmélet (*life-span theory of control*) szerint az életkor előrehaladtával növekszik a fizikai és kognitív hanyatlás. Emellett a szaporodó nem kontrollálható élethelyzetek (pl. hozzátartozók halála, egészségi problémák) következtében az elsődleges kontrollstratégiákkal szemben (amelyek célja a külső környezet megváltoztatása, hogy az igazodjon az egyén szükségleteihez és vágyaihoz) egyre nagyobb szerep jut a másodlagos kontroll eszközeinek (amelyek a belső folyamatokra irányulnak, és a kudarcok csökkentése érdekében a lehetőségekhez igazítják a célokat). Idősebb korban ezért lehetséges a szubjektív életminőség szintjének megtartása, esetleg növelése.

Az életkor és a szubjektív életminőség függetlenségére vonatkozó eredményt többen is kiegészítették. Egyrészt Diener és Suh (1998) szerint az életkor előrehaladtával az elégedettség mértéke enyhén növekszik (mert az elvárások közelítik a lehetőségeket), a boldogságé és az intenzív, pozitív érzelmeké pedig csökken. E két hatás eredője valóban a nullához közelít. Más eredmények épp az ellenkezőjét állítják: az életkor előrehaladtával egyre több pozitív és egyre kevesebb negatív érzelmet élünk át, az összeg viszont éppúgy nulla (Ehrlich–Isaacowitz 2002).

Másrészt a boldogságot befolyásoló tényezők korcsoportonként eltérők (Lomranz et al. 1990; Myers – Diener 1995; Murinkó 2006a). Az 1980-as években, 16 országban végzett vizsgálat eredményei szerint például a társas kapcsolatokkal és az egészséggel való elégedettség idősebb korban fontosabbá válik. Lomranz és kollégái (1990) azt találták, hogy az életkorral párhuzamosan a jól-létet magyarázó tényezők száma is csökken.

Harmadrész Gutiérrez et al. (2005) egyéb változókat is bevont az elemzésbe. A személyiség öt dimenzióját vizsgálta: neurotikusság, extrovertáltság, élményekre való nyitottság, barátságosság és tudatosság szemszögéből. Az életkornak a pozitív érzelmekre gyakorolt negatív hatása az extrovertáltság és a nyitottság dimenzióinak bevonásával eltűnt, amelynek az a magyarázata, hogy az életkor növekedésével a személyiség is változik: mindkét nem esetében csökken a nyitottság, a nők körében pedig az extrovertáltság mértéke.

Más kutatások szerint az életkor és a szubjektív életminőség közti összefüggés iránya **negatív** (Lomranz et al. 1990; Koo et al. 2004). Koo és munkatársai (2004) szerint azonban az életkor nem közvetlenül, hanem az alacsony iskolai végzettségen, a házas- vagy élettárs hiányán, a kedvezőtlen egészségi állapoton és a társas érintkezések hiányán keresztül vezet a szubjektív jól-lét idős kori csökkenéséhez.

A negatív érzelmek növekedését és a pozitív érzelmek csökkenését kimutató elemzések egy része szintén összességében egy gyenge negatív kapcsolatot mutatott ki a szubjektív

életminőség affektív dimenziója és az életkor között. Ez a folyamat az életkor előrehaladtával erősödik, különösen a posztkommunista európai országokban (Pinquart 2001).

Az élet szubjektív minősége és az életkor között **pozitív** irányú kapcsolatot kimutató kutatások is léteznek, bár viszonylag kis számban (pl. Horley—Lavery Argyle 1999). Egyes kutatók azt feltételezik, hogy a pozitív kapcsolat csak az ötvenes évek végéig áll fenn, idősebb korban nem mutatható ki összefüggés (Sheldon et al. 2005). Mroczek és Spiro (2005) amerikai veterán férfiakra korlátozódó panelvizsgálatban a szubjektív életminőség 65 éves korig emelkedő, aztán csökkenő trendjét találták.

Újabb közgazdasági elemzések számos személyes jellemzőt (pl. munkanélküliség, jövedelem, iskolai végzettség, családi állapot) kontroll alatt tartva arra a következtetésre jutottak, hogy a boldogság életkori mintázata **U alakú**, és a legalacsonyabb értékeket a negyvenes évek végén járók körében mutatja (Oswald 1997; Blanchflower és Oswald 2001). Blanchflower és Oswald (2006) a lehetséges kohorsz hatások kiszűrése után is U alakú kapcsolatot talált. Ennek magyarázatául három lehetséges feltevést fogalmaztak meg: (1) a középkorú emberek már képesek alkalmazkodni az erősségeikhez és a gyengeségeikhez, ezért nem fogalmaznak meg keresztülvihetetlen terveket; (2) a vidám emberek tovább élnek, ezért itt részben egy szelekciós hatás rajzolódik ki; (3) az évek múlásával egy összehasonlítási hatás kezd el működni: akik látják a kortársaikat meghalni, jobban kezdik értékelni a saját életüket.

Easterlin (2005; 2006) kutatásai alapján a trend **fordított U alakú**: a boldogság mértéke 18 és 45 éves kor között enyhén emelkedik, majd lassan csökkenni kezd. A különbségek alig érzékelhetők, de statisztikailag szignifikánsak. Ellenben az élet egyes részterületeivel (családi élet, jövedelmi helyzet, munka, egészség) való elégedettséget különböző időpontokban vizsgálva jelentős, de egymást kioltó különbségeket találunk, vagyis az életkörülmények és az életesemények hatása egyáltalán nem elhanyagolható. A családi élettel való elégedettség lassú emelkedés után 40 éves kor körül éri el a legmagasabb értékét, majd gyorsuló ütemben csökken. Az anyagi helyzettel való elégedettség ezzel szemben 35 éves kor körül a legalacsonyabb, és utána folyamatosan növekszik. A munkával való elégedettség csúcspontja 58 éves korban van, az egészségi állapot önértékelése pedig az életkorral fokozatosan romlik.

A kérdést érintő hazai elemzések jóval kisebb számban állnak rendelkezésre, és eredményeik egységesebbnek mondhatók, mint a nemzetközi irodalom. Az utóbbi tény egyik lehetséges oka, hogy a szubjektív életminőség életkor szerinti eltérései társadalmanként eltérő mintázatot mutatnak, vagy mert általánosan érvényes összefüggés nem állítható fel, vagy mert a strukturális tényezők szerepe nagyobb.

Lengyel és Janky (2003) logisztikus regressziós modelljeiben, ahol a materiális, társadalmi és kulturális erőforrások, a nem és a településtípus szerepelnek kontrollváltozóként, a fiatalabbak elégedettebbek és boldogabbak, mint az idősek. Más elemzésekben az elégedettség esetében a középkorúaknak a fiatalokhoz viszonyított hátránya figyelhető meg, az idősek viszont a középkorúakhoz képest boldogabbak (Spéder—Kapitány 2002; Murinkó 2006b).

Egy kohorsz-hatást is létezik, amelynek alapja az eltérő történelmi háttér, társadalmi be rendezkedés, értékrendszer és ideológia közegében történt szocializáció és felnőtté válás. Valószínűleg részben más tényezők formálták az életét, az életminőségét és a preferenciáit egy, a múlt rendszerben felnövő, dolgozó és családot alapító embernek, mint annak, aki bár a szocialista érában cseperedett fel, de a munkához, a családalapításhoz kapcsolódó tapasztalatai már főként a rendszerváltás utáni időszakból származnak. Megint más a helyzet egy fiatal esetben, aki számára az új rendszer már magától értetődő és természetes, a kommunizmusról pedig csak halvány kisgyermekkori emlékei vannak (Murinkó 2006a).

Lelkes (2002) a poszt szocialista magyar társadalom jellegzetességeként említi, hogy az életkori különbségek nemzetközi összehasonlításban kimagaslóan nagyok: a fiatalok a leginkább elégedettek az életükkel, és ez az összefüggés egy sor személyes jellemző kontrollálása után is megmarad. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy az életkor az egyik legfontosabb

egyéni tulajdonság, amely képessé tesz a nagy társadalmi „traumákhoz” való adaptációra.

Kutatási kérdések és hipotézisek, módszerek

Tanulmányomban először arra a kérdésre keresem a választ, hogy a különböző életkorú egyének szubjektív életminősége szignifikánsan eltér-e egymástól. Az idézett hazai kutatások alapján feltételezem, hogy az adatok alapján igenlő választ adhatunk erre a kérdésre.

Az előző kérdéssel összefüggésben megvizsgálom, hogy – amennyiben léteznek – milyen irányú az eltérések mintázata. Feltételezésem szerint hazánkban a szubjektív életminőség az életkorral csökkenő tendenciát mutat. Úgy vélem, hogy a fiatalok a legboldogabbak és a leginkább elégedettek az életükkel, a középkorúak pedig a legkevésbé. Az idősek szubjektív életminősége a fiatalokénál alacsonyabb, de a középkorúaknál magasabb.

Az élet egyes részterületeivel (családi élet, jövedelmi helyzet, munka, egészség) való elégedettség életkori különbségeit is megvizsgálom. Feltételezem, hogy ebben az esetben is jelentős különbségeket találok. Easterlin (2005; 2006) eredményeiből indulok ki: A családi élettel való elégedettség lassú emelkedés után 40 éves kor körül éri el a legmagasabb értékét, majd gyorsuló ütemben csökken. Az anyagi helyzettel való elégedettség ezzel szemben 35 éves kör körül a legalacsonyabb, és utána folyamatosan növekszik. A munkával való elégedettség csúcspontja 58 éves kor körül van, az egészségi állapot önértékelése pedig az életkorral fokozatosan romlik.

Ha a szubjektív életminőség és az életkor közötti kapcsolat kétváltozós elemzésekkel ki is mutatható, az még nem bizonyítja, hogy ez a kapcsolat valóban létezik, nem pedig az egyes korcsoportok eltérő összetételének a következménye. Feltételezem, hogy a társadalmi-demográfiai háttérváltozók, a társas kapcsolatok és integráció, a pozitív és negatív életeseménye, valamint az elégedettséghez fontosnak tartott tényezők mint a vallott értékek kontrollálása mellett is kimutatható lesz az összefüggés. Megvizsgálom továbbá, hogy kimutatható-e az életkornak az elégedettségre és a boldogságra gyakorolt önálló, közvetlen hatása? Feltételezem, hogy igen, azonban ez a hatás gyenge és nem lineáris.

A közvetlen hatásokon kívül fontos és ritkán vizsgált kérdés, hogy léteznek-e olyan közbülső változók, amelyek segítségével az életkor és a szubjektív életminőség közötti indirekt kapcsolat mutatható ki. Több ilyen tényezőt figyelembe veszek.

Az első faktor az egészségi állapot. A mindennapi életet nehezítő betegségek előfordulási aránya az évek múlásával növekszik, és az egészségi problémákkal küzdő emberek általában kevésbé boldogok, mint egészséges társaik (Veenhoven 1984).

A jelenbeli szubjektív életminőségre a fiataalkori életkörülmények is hatással vannak, különösen a család (Veenhoven 1984). A boldogtalan emberek gyakran éltek át bizonytalan-ságérzést kiváltó eseményeket gyermekkorukban (betegséget, haláleseteket, konfliktusokat, válást), vagy nem kapták meg a vágyott szülői szeretetet. Ezért feltételezésem szerint a boldog vagy boldogtalan gyermekkor szintén befolyásolja az elégedettség és a boldogság szintjét. Úgy vélem, hogy az idősebbek körében többen számolnak be boldogtalan gyermekkorról, így a két hatás egymást erősíti.

A társas támogatást szintén fontos, az életkor és a boldogság közötti mediátor tényezőnek tételezem (Lu et al. 1997; Fernández-Ballesteros 2002). Általában magasabb szintű szubjektív jól-létről számolnak be azok, akik házasságban, tartós párkapcsolatban élnek (Veenhoven 1989), ezzel szemben a házas- vagy élettárs elvesztése – amely az idősebbek körében az életkorukból adódóan gyakrabban fordult elő – jelentős traumát jelent, és feltételezésem szerint hosszú időn keresztül kimutatható negatív hatással van a szubjektív életminőségre. Általában a boldogság magasabb szintjéről számolnak be azok is, akik rendelkeznek olyan baráttal, akivel intim dolgait megoszthatják (Myers – Diener 1995), és akik rendszere-

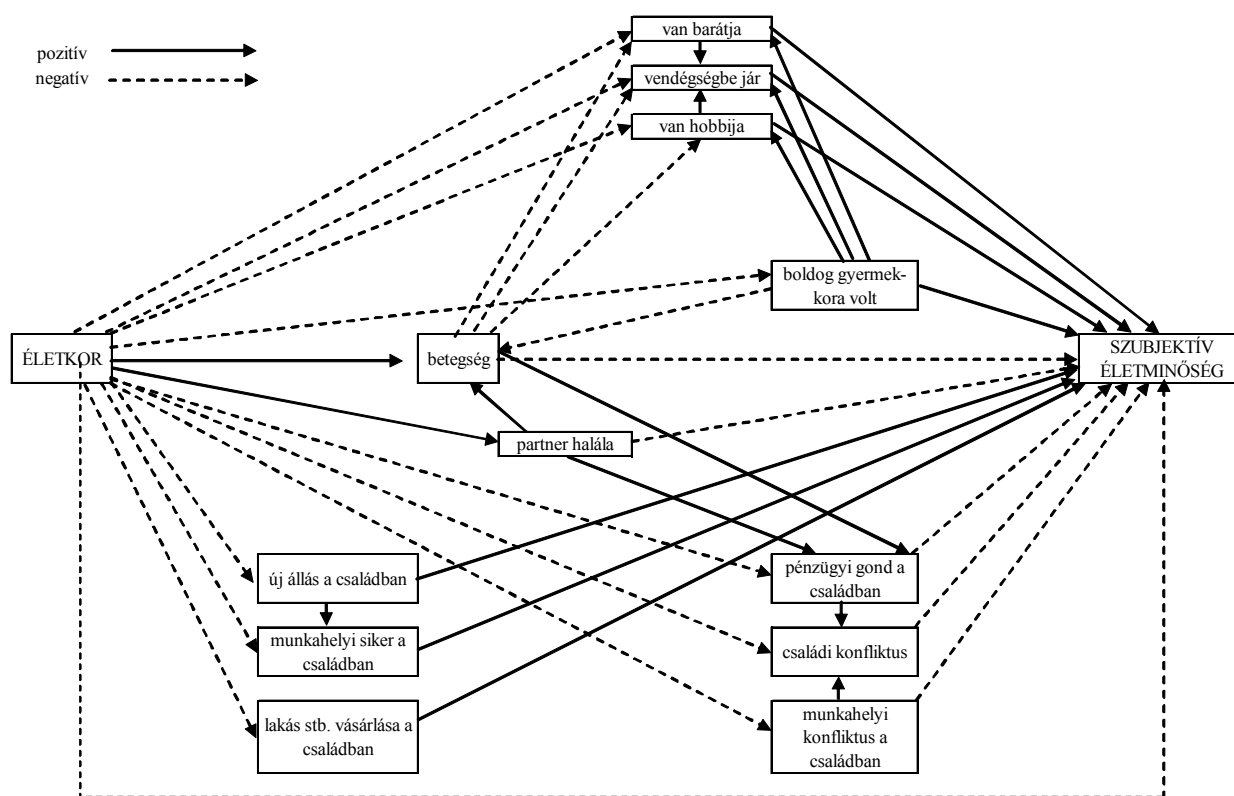
sen találkoznak a rokonaikkal és a barátaikkal (Veenhoven 1984). A hobbi, szabadidős tevékenység, mint az önmegvalósítás egy eszköze és mint egyfajta transzcendens kapcsolat is hasonló hatást eredményez (Csíkszentmihályi 1990). Azonban mint a barátok száma, mind a velük való találkozás gyakorisága az életkor előrehaladtával csökken, és az idősebbek körében (részben forráshiány, részben időhiány miatt, vagy a televízió egyeduralma miatt) kevesebben üznek valamilyen hobbit, mint a fiatalok között.

Végül számtalan olyan korszpecifikus életesemény van, amely – hacsak a teljes adaptációt hirdető alapérték-elmélet apostolainak nincs igazuk – legfeljebb egy év távlatából is hatást gyakorol a szubjektív jóllét szintjére. Ezek közül 3-3 pozitív és negatív eseményt emeltem ki, amelyek az egyének családjában előfordultak: új állás megszerzése, munkahelyi siker, lakás vagy valamilyen tartós fogyasztási cikk megvétele; pénzügyi problémák, komoly családi-rokoni konfliktus, és munkahelyi konfliktus.

A változók közötti feltételezett hatásokat az 1. ábra tartalmazza. Definiáltam néhány, a közbülső változók közötti összefüggést is, azonban a kapcsolatok teljes körének feltárására nem törekedtem. Céloom csupán annak a bizonyítása, hogy léteznek olyan tényezők, amelyek keresztül az életkor és a szubjektív életminőség összefüggést mutat.

1. ábra

Az életkor és a szubjektív életminőség közötti közvetett utak teoretikus modellje

Elemzésemben az MTA Politikatudományi Intézetének megbízásából, a TÁRKI által 2006. májusában készített Omnibusz 2006/5 felvétel adatait használtam fel. Az országos valószínűségi minta nem, életkor, településtípus és iskolai végzettség szerint reprezentatív, N=1033. Egy keresztmetszeti vizsgálatról van szó, azaz nem ugyanazokat a személyeket követtük végig évtizedeken át, és figyeltük meg, hogyan változik a szubjektív életminőségük az életkoruk, az életkörülményeik, a preferenciák és céljaik függvényében. Ezt az eredmények értelmezésénél mindenképpen figyelembe kell venni.

A függő változó – a szubjektív életminőség – mérésére két kérdés szolgált: „Összessé-

gében hogyan jellemezné önmagát? Mennyire boldog mostanában? 1 – mostanában nagyon boldog, 2 – inkább boldog, 3 – inkább boldogtalan, vagy 4 – nagyon boldogtalan?” „Kérem, hogy mondja meg, hogy összességében mennyire elégedett vagy elégedetlen az eddigi életével?” A skála 0-tól (egyáltalán nincs megelégedve) 10-ig terjedt (teljesen elégedett). A boldogság kódolását megfordítottuk, így a magasabb érték nagyobb fokú boldogságot jelent. Elégedettnek tekintettük azt, aki 6-os vagy magasabb pontszámot adott, boldognak pedig azt, aki mostanában nagyon boldognak vagy inkább boldognak tartotta magát.

Az években kifejezett életkor mint független változó vagy változatlan formában, vagy kategoriális változóként, korcsoportokra bontva szerepel az elemzésben. Öt kategóriát hoztam létre: 18-29 évesek, 30-39 évesek, 40-49 évesek, 50-62 évesek, és 63-85 évesek. A korcsoportok kialakítására azért volt szükség, mert hipotéziseim között szerepel, hogy a szubjektív életminőség és az életkor közötti kapcsolat nem lineáris.

Az életkor és a szubjektív életminőség közötti közvetlen kapcsolatot korreláció- és logisztikus regresszió-elemzéssel vizsgálom. Két modellel dolgozom: az első kontrollváltozóként tartalmazza a válaszadó nemét, családi állapotát, gyermekeinek számát, a háztartás összetételét, a megkérdezett iskolai végzettségét, lakóhelyének településtípusát, valamint munkaerő-piaci és jövedelmi helyzetét. A második modell a társadalmi-demográfiai háttérváltozók mellett a társas kapcsolatok, a társadalmi integráció, a pozitív és negatív életesemények és az értékrend néhány indikátorát is tartalmazza.

A társas, közösségi kapcsolatok mérésére a következő változókat alkalmazom: van-e barátja, eljár-e legalább havonta a barátaihoz, rokonaihoz, őt meg szokták-e látogatni, eljár-nak-e együtt szórakozni vagy étterembe, végez-e valamilyen önkéntes vagy közéleti tevékenységet, és van-e hobbi. Az egészségi állapotot is fontos integrációs szempontnak tekintem. Azt is vizsgálom, hogy mennyire tartja a válaszadó boldognak a gyermekkorát, és volt-e a gyermekkorai családjában alkoholprobléma. Két olyan traumatikus eseményre is rákérdeztünk, amely valószínűleg hosszú távon is befolyásolja a szubjektív életminőséget: ilyen a válás, illetve a partner halála. A kérdezést megelőző egy évre vonatkoztatva pedig számos, az élet különböző területeit érintő negatív és pozitív életeseményre kérdeztünk rá.

A közvetett kapcsolat kimutatására útelemzést végzek, az 1. ábrán látható elméleti modell alapján. Az egzogén változó az életkor, a függő változók az elégedettség, illetve a boldogság. Az intermediális változók pedig a társas kapcsolatok, az egészségi állapot, illetve az átélt pozitív és negatív életesemények.

A szubjektív életminőség különbségei korcsoportonként

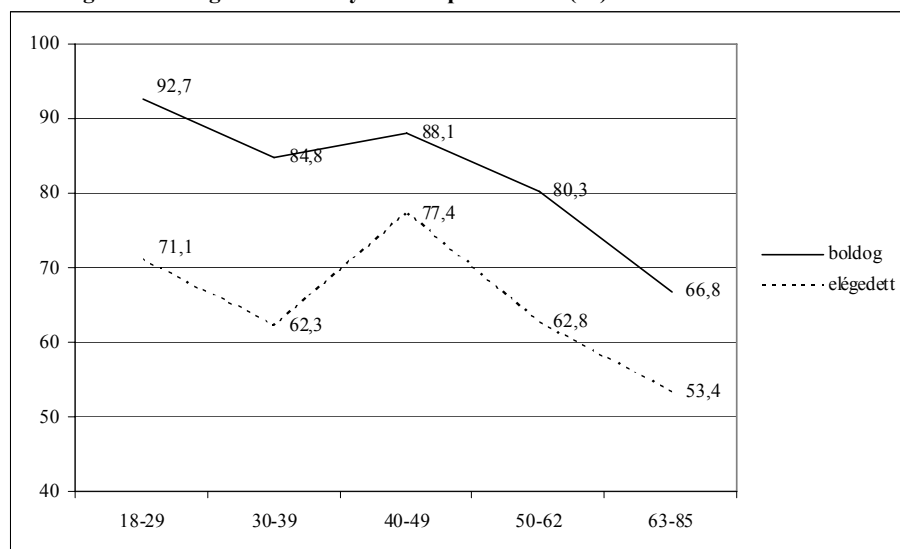
Először arra a kérdésre keresem a választ, hogy eltér-e egymástól az eltérő életkorú emberek elégedettségének és boldogságának mértéke, és ha igen, milyen módon.

A válaszadók 80,3%-a vallotta magát boldognak, 63,7%-a pedig elégedettnek. A nők 78,4%-a érezte magát boldognak, 61,2%-a elégedettnek, a férfiaknál a megfelelő értékek 85,1% és 67,3%. A szubjektív életminőség átlagos szintje tehát a férfiak körében magasabb, mint a nőknél.

A boldogság és az elégedettség életkori mintázata egymáshoz nagyon hasonló: mindkettő csökkenő trendet jelez, amely csak a negyvenes éveikben járók esetében törik meg (2. ábra). Az elégedettség átlagos szintje minden életkorban alacsonyabb, mint a boldogságé. A húszas és a negyvenes éveikben járók szubjektív életminősége a legmagasabb, a legidősebbek pedig a legalacsonyabb.

2. ábra

A boldogok és az elégedettek aránya korcsoportonként (%)

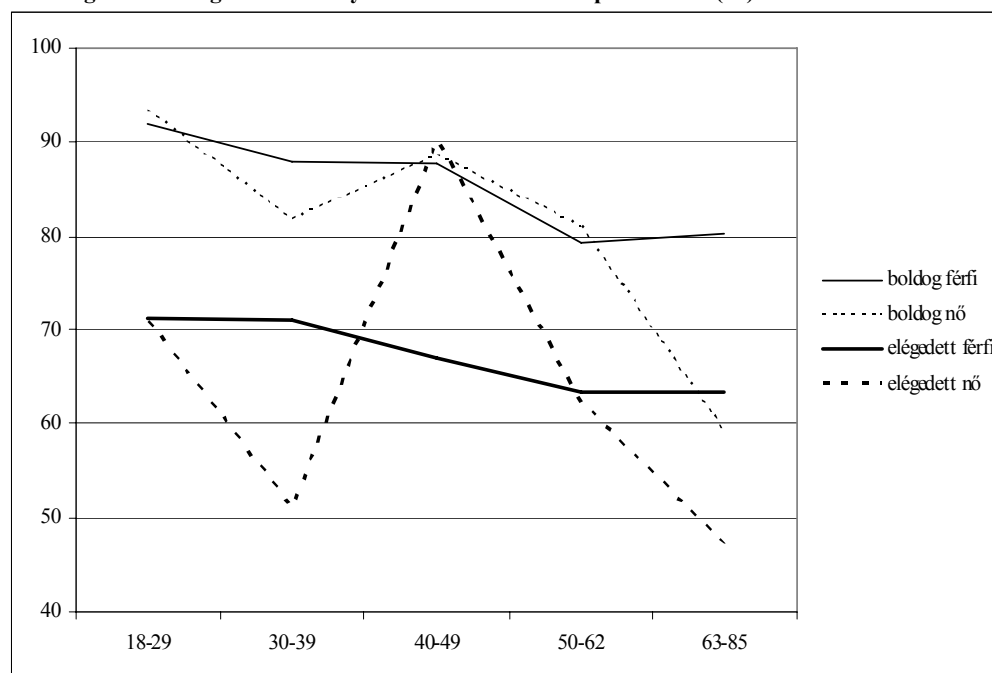

A Chi-négyzet statisztika szignifikanciái: boldogság 0,000; elégedettség 0,001.

A két nem esetében a szubjektív életminőség életkori különbségei eltérően alakulnak (3. ábra). Az elégedett, illetve a boldog férfiak aránya alig tíz százalékponttal alacsonyabb a legidősebb, mint a legfiatalabb csoportban. Bár a grafikon összességében negatív kapcsolatot mutat, a különbség statisztikailag nem szignifikáns. Ezzel szemben a szubjektív életminőség mértéke a különböző életkorú nőknél sokkal nagyobb szóródást mutat. A legfiatalabbak a legboldogabbak, őket a középkorúak követik, a legalacsonyabb értékeket pedig az idősek között találhatjuk. A negyvenes éveikben járó nők kiugróan nagy százalékban elégedettek az életükkel, a fiatal felnőttek és az idősebbek viszont sokkal kevésbé.

3. ábra

A boldogok és az elégedettek aránya nemenként és korcsoportonként (%)

A Chi-négyzet statisztika szignifikanciái: boldogság, férfiak 0,072, boldogság nők 0,000; elégedettség férfiak 0,596, elégedettség nők 0,000.

A boldogság és az elégedettség, a boldogtalanság és az elégedetlenség együttes előfordulásait vizsgálva a férfiak esetében nincsenek jelentős életkori különbségek. Mintegy kétharmad részük elégedettnek és boldognak mondja magát, ez az arány az életkorral együtt kis mértékben csökken. A másik pólust jelentő, boldogtalan és elégedetlen férfiak aránya a legfiatalabbakat jellemző 7%-ról az ötvenes korcsoportnál 19%-ra nő. A boldogság és az elégedetlenség együttes előfordulása inkább a fiatalokra, az elégedetlenség és a boldogság – egyébként jóval ritkább – együtt járása pedig inkább az idősekre jellemző.

Ezzel szemben a nők esetében szembetűnők az életkori különbségek. Külön figyelmet érdemel a harmincasok és a negyvenesek korcsoportja. Míg a legfiatalabbak 70%-a elégedett az életével és boldog, a harmincas korosztályhoz tartozóknál ez az érték csak 48%, a negyveneseknél pedig 80% (a harmincas éveikben járók ebből a szempontból az ötvenesekhez hasonlítanak). A jelentős ingadozásért a fiatal felnőtt nők nagyfokú elégedetlensége a felelős, a legkedvezőbbnek a negyvenes évikben járók értékelik az életminőségüket, a legrosszabbnak a legidősebbek látják azt.

Az élet egyes területeivel való elégedettségben is jelentős életkori eltérések figyelhetők meg (*Függelék 1. és 2. ábra*). A jövedelemmel való elégedettség mindkét nem esetében minden életkori csoportban közel azonos. A legnagyobb eltéréseket az egészség önértékelése mutatja, azonban míg a férfiak körében a csökkenés folyamatos, addig a nőknél csak 50 év fölött kezdődik. A munka és a családi élet megítélése a nők körében a már korábban látott hullámvonalat idézi: az elégedettség a negyvenes korosztályban a legmagasabb, az idősebbek és a harmincas éveikben járók körében alacsonyabb, a fiatalok esetében szintén viszonylag magas. Ezzel szemben az eltérő életkorú férfiak családdal való elégedettsége jelentősen nem különbözik egymástól. Az aktív évek alatt az idősebbek kevésbé elégedettek a munkájukkal, mint a fiatalok.

A negyvenes férfiak, valamint a harmincas és az ötven feletti nők azok, akik körében a négy vizsgált dimenzió közül legalább háromban az előző korcsoporthoz képest jelentősen alacsonyabb az elégedettség. A negyvenes éveikben járó nők és az idős férfiak elégedettsége pedig legalább három területen meghaladja az eggyel fiatalabb korcsoportba tartozókéét.

Bebizonyosodott tehát, hogy hazánkban jelentős különbség van a fiatalok, a középkorúak és az idősek szubjektív életminősége között. Ezt az eredmény két hatás eredője: a férfiak elégedettsége és boldogsága az egyes életkori csoportokban nem különbözik szignifikánsan egymástól, a nők körében viszont – főleg az elégedettség tekintetében – nagyok a korosztályi eltérések.

Igazolódott az a hipotézisem, hogy az életkor és a szubjektív életminőség között negatív kapcsolat áll fenn. Feltételeztem, hogy a középkorúak értékelik a legkedvezőtlenebbül a helyzetüket, az idősek pedig hozzájuk képest kedvezőbben, viszont az adatok ennek pont az ellenkezőjét mutatják. Az eredmények leginkább Easterlin (2005; 2006) fordított U alakú kapcsolatára hasonlítanak, azzal a két eltéréssel, hogy esetünkben az életkori különbségek nagyobbak, illetve a legfiatalabb csoport szubjektív életminősége kedvezőbb, mint a harmincas korosztályba tartozóké.

Az életkori mintázat nemenkénti vizsgálata tovább árnyalja a képet, és felhívja a figyelmet arra, hogy a két nem közötti eltéréseket minden esetben figyelembe kell venni. A férfiak esetében egy gyenge negatív kapcsolat figyelhető meg, a nők boldogsága és életkora közötti összefüggés erős és negatív irányú. A negyvenes éveikben járó nők szubjektív életminősége a legmagasabb, őket a legfiatalabb korosztály követi közel hasonló értékekkel, majd az ötvenesek és a harmincasok következnek, a sort pedig az idősek zárják.

A harmincas és a negyvenes nők elégedettsége közötti hatalmas különbség további elemzést igényel. Egyelőre annyit tudunk, hogy a fiatal felnőtt nők nem csak általában véve az életükkel, hanem annak egyes részterületeivel is jóval elégedetlenebbek, mint a náluk fiatalabb és idősebb korcsoport tagjai. A harmincasok családi élettel való elégedettsége relatíve nagyon alacsony, a negyveneseké pedig nagyon magas, de a munkával és a jövedelemmel való elégedettség is – ha kisebb mértékben is, de – hasonló mintázatot mutat. Ez alapján a harmincas-negyvenes nők családi és munkahelyi jellemzőit érdemes lesz a továbbiakban részletesen megvizsgálni.

Az élet részterületeivel való elégedettségre vonatkozó feltételezéseim közül csupán az egészség önértékelésére vonatkozó igazolódott. A többi változó mindkét nem esetében, néhány kivételtől eltekintve, a korábban bemutatott mintázatot követi. A negyvenes férfiak, a harmincas és az ötven feletti nők azok, akik körében a négy vizsgált dimenzió közül legalább háromban az előző korcsoportéhoz képest jelentősen alacsonyabb az elégedettség. A negyvenes éveikben járó nők és az idős férfiak elégedettsége pedig legalább három területen meghaladja az eggyel fiatalabb korcsoportba tartozókékat.

Az élet vizsgált részterületeivel való elégedettséget mérő változók egyszerű összegzésével létrehozott új változó életkori és nemek közötti különbségeinek alakulása a 3. ábrán láthatóhoz nagyon hasonló. Az élet általános megítélése és a munkával, a jövedelemmel, a családi élettel és az egészségi állapottal való elégedettség vagy elégedetlenség összmértéke egybeesik.

Kérdés, hogy mi lehet az oka annak, hogy a fiatal, a középkorú és az idős férfiak szubjektív életminősége alig tér el egymástól, a nőknél viszont igen jelentősek a különbségek? A férfiak általánosan magas jól-léti szinttel rendelkeznek, amely viszonylag stabil, az élethelyzetek és események hatására nem nagyon tér el ettől az alapértéktől, míg a nők érzékenyebben reagálnak az őket érő külső hatásokra? Vagy az eltérő életkorú nők élethelyzete között olyan jelentős eltérés van, amely ezt a jelenséget magyarázza? Esetleg a férfiak egyszerűen kevésbé verbalizálják a problémáikat, az elégedetlenségüket és a boldogtalanságukat?

Ezek a kérdések egy általános problémát vetnek fel: ha elégedettek vagy épp elégedetlenek vagyunk az életünkkel, ezt az általános értékelést vetítjük ki az al-területekre is, vagy épp ellenkezőleg, az életünk különféle dimenzióinak értékelése alapján döntjük el, hogy összességében mennyire vagyunk elégedettek? Ennek megfelelően két álláspont létezik arra vonatkozóan, hogy hogyan jön létre az emberben az elégedettség vagy a boldogság. Az alulról

felfelé (*bottom up*) mutató hatás azt jelenti, hogy egy kognitív mérlegelés során összegezzük az előnyöket és a hátrányokat, a kisebb, alacsonyabb szintű részterületektől felfelé, az általánosabb szint felé haladva. Ezzel szemben a felülről lefelé (*top down*) irányuló folyamat során először kialakul a helyzet egészére vonatkozó értékelésünk, és ezután az alacsonyabb szinten található problémákat is ez alapján ítéljük meg (Veenhoven 1996).

Amennyiben a *bottom up* hatás az erősebb – és Leonardi és munkatársai szerint ez a helyzet (Leonardi et al. 1999; idézi Hegedűs 2001 – létezniük kell olyan életkori sajátosságoknak, amelyek megmagyarázhatják, hogy mi az oka a szubjektív életminőség, különösen az elégedettség jelentős különbségeinek a nők és férfiak egyes korcsoportjai között. A következő fejezetben ezt vizsgáljuk.

Az egyes életkori csoportok jellemzői

A válaszadók családi állapotát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a 30 fölötti férfiak jellemzően a házas- vagy élettársukkal élnek együtt, az özvegyek aránya még a legidősebb korcsoportban is csak 14%. Ezzel szemben a harmincas és az ötvenes éveikben járó nők körében igen magas, 36%-os az olyan elváltaknak vagy házastársuktól külön élőknek az aránya, akik nem létesítettek élettársi kapcsolatot. Az idős nők között csak minden tizedik él a partnerével, az egyedülálló özvegyek aránya pedig 75%. A negyvenesek az egyetlen korcsoport, amelyben a nők több, mint fele (54%-a) partnerkapcsolatban él.

A férfiak egyetlen korcsoportban sem élnek olyan nagy arányban egyedül, mint a 30 feletti nők. A legidősebb hölgyeknél ez az arány 85%, de minden ötödik 30-49 év közötti és minden harmadik 50-62 éves nő is egyszemélyes háztartást alkot. Az idős férfiak legnagyobb része a házas- vagy élettársával kettesben él. Míg a fiatal nők 32%-a párjával és gyermekével lakik, a fiatal felnőtt nők körében már csak 8%-ról mondható ez el. A változás oka a válásokban keresendő: a harmincas éveikben járó nők legnagyobb része, 37%-a egyedül neveli a gyermekét.

A fiatal felnőtt nők legnagyobb része érettségivel rendelkezik (39,4%), és a szakmunkásképzőt végzetek aránya is viszonylag magas a körükben (28,7%). A diplomások aránya a negyvenes éveikben járó nők körében a legmagasabb (18,3%), az időseknek pedig már 70,3%-a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezik. A férfiak között a szakmunkásképzőt végzetek találhatók a legnagyobb számban (39,5%), csak a legfiatalabbak körében előzi meg az érettségi, a legidősebeknél pedig az általános iskolai végzettség.

Minden harmadik fiatal nő tanul vagy alkalmazottként dolgozik, közel ötödük pedig munkanélküli. A harmincas éveikben járó nők körében is magas a munkanélküliség (17,4%), 15%-uk pedig gyermeknevelési szabadságon van. A negyvenes éveikben járó nők a legaktívabbak: 70,5%-uk alkalmazottként, 8,2%-uk vállalkozóként dolgozik. Az ötvenes korcsoportban viszont már minden harmadik hölgy öregségi, rokkant- vagy özvegyi nyugdíjas. A férfiak vállalkozási kedve nagyobb, és a 18-39 évesek között nagyobb arányban állnak alkalmazásban, mint a nők. A munkanélküliség leginkább a fiatal felnőtt férfiakat sújtja (11,7%), de nem éri el a nők körében mért értéket.

A jövedelmi különbségeket jelzi, hogy a nők 15%-a, a férfiak 25%-a található az egy főre jutó ekvivalens háztartási jövedelem legfelső ötödében. A harmincas nők találhatók a legnagyobb arányban a legalsó kvintilisben (32%) és a legkisebb arányban a legfelsőben (3,9%). A legidősebb nőket és az 50 fölötti férfiakat érinti a jövedelmi szegénység a legkevésbé.

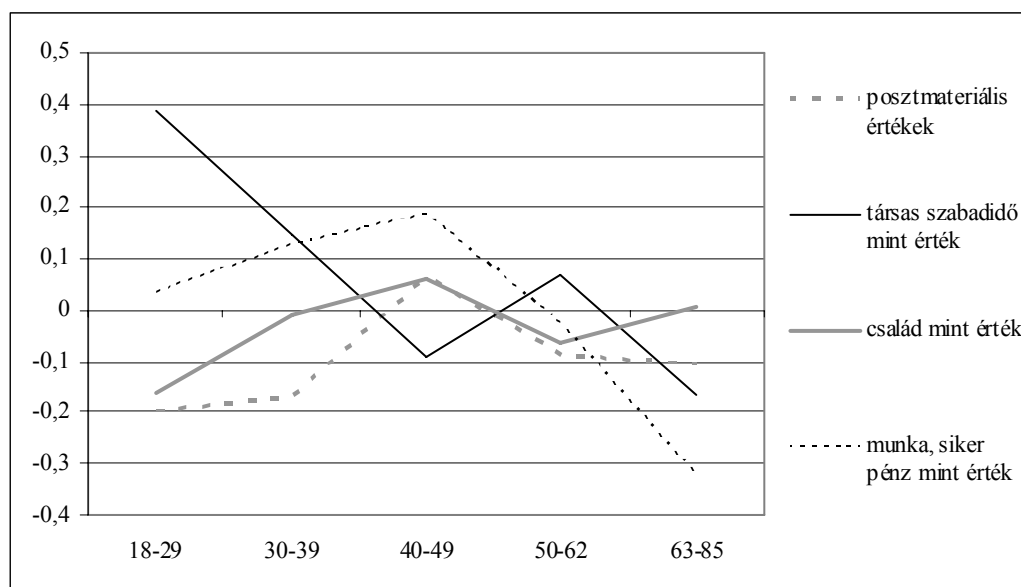
Attól, hogy két egyén életkörülményei eltérőek, még nem biztos, hogy az előnyösebb helyzetű elégedettebb, a kedvezőtlenebb szituációban levő elégedetlenebb lesz. Ennek eldöntéséhez ismernünk kell, hogy milyen tényezőket tartanak fontosnak ahhoz, hogy elégedettnék érezzék magukat. Feltételezem, hogy ezek a szempontok egy látens struktúrába szerveződnek. Ezért faktorelemzéssel létrehoztam egy, az értékrendet mérő változó-csokrot. Négy faktort

kaptam eredményül (*Függelék 3. tábla*): az első a félelem nélküli élet, a környezetvédelem és az egészség posztmateriális értékeit tartalmazza, a második a hobbit, a szabadidős tevékenységet, a közéleti tevékenységet és a barátokkal töltött időt foglalja magában, tehát egy erősen közösség-orientált, tartalmas szabadidő-eltöltési módot preferál. A harmadik faktor a család, a negyedik pedig a munka, a pénz és a siker fontosságát jeleníti meg.

A fiatal férfiak számára a társas szabadidő az elsődleges fontosságú, az azonos életkorú nők esetében különösen fontos érték nem jelölhető meg (4-5. ábra). A harmincas éveikben járó fiatal felnőttek számára a társas szabadidő rovására a munka, a pénz, a siker és a család fontosabbá válik ahhoz, hogy elégedettnek érezzék magukat. A negyvenes korosztályba tartozó férfiak számára a munka, az anyagiak és a siker lett a legfontosabb, míg a nők inkább a családra koncentrálnak. A szabadidő társas eltöltése mindkét nem esetében jelentősen csökkent a jelentőségéből; az ötvenes korcsoport esetében egy pontosan ellentétes elmozdulás figyelhető meg. Az idős nők számára a posztmateriális értékek a legfontosabbak, a férfiaknál viszont a család.

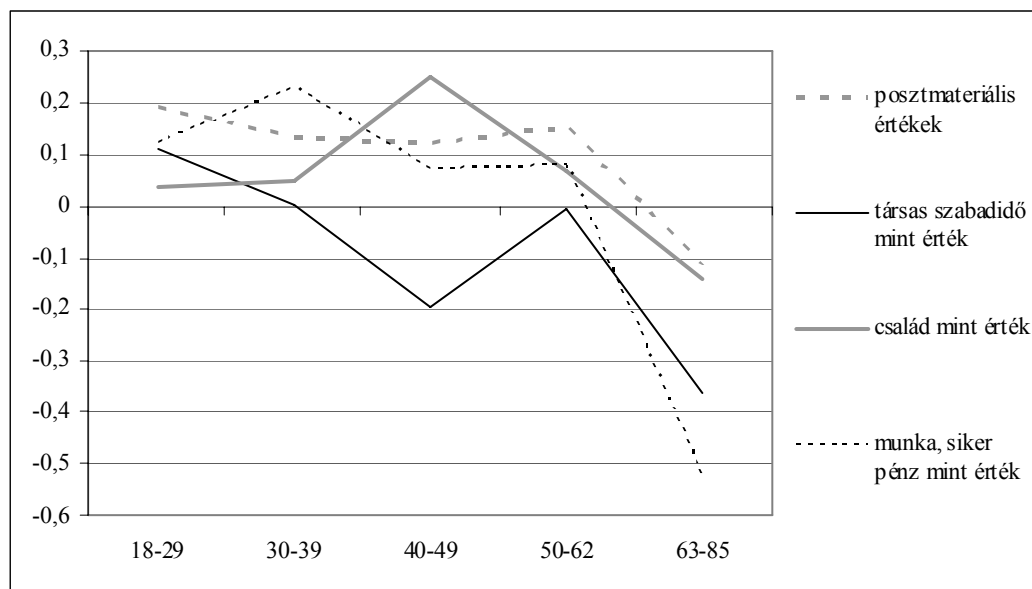
4. ábra

Az elégedettség megítélésénél figyelembe vett szempontok, férfiak (faktorszórok átlagértékei)

5. ábra

Az elégedettség megítélésénél figyelembe vett szempontok, nők (faktorszókórok átlagértékei)

A társas kapcsolatok, az egészségi állapot és a hobbi életkoronként és nemenként jelentős különbségeket mutat (Függelék, 4. tábla). Csak minden tizedik fiatal küzd egészségi problémákkal, ellenben az idősök körében ez az arány a nőknél eléri a 60, a férfiaknál meghaladja az 50%-ot. Kevesebb idős embernek van barátja, mint fiatalnak, ritkábban járnak vendégségbe vagy fogadnak látogatókat, és szórakozóhelyeket is sokkal ritkábban látogatnak. Az idős férfiak ritkábban járnak vendégségbe, mint a nők, viszont gyakrabban látnak valakit vendégül. Ez bizonyára összefügg azzal, hogy a nők nagy része egyedül és, özvegy, és ki kell mozdulnia otthonról, ha társaságra vágyik, míg az idős férfiak között sok a házasság. A férfiak viszont minden életkorban gyakrabban járnak étterembe, szórakozóhelyre, mint a nők. Szívesen végzett szabadidős tevékenységgel, hobbival a nők közül leginkább a legfiatalabbak rendelkeznek, viszont a tartalmas kikapcsolódás szerepe az ötven éven felüliek körében ismét felértékelődik. A férfiak az életkor előrehaladtával egyre kisebb arányban rendelkeznek hobbival, azonban ez minden korcsoportban meghaladja a nők körében mért értékeket. Önkéntes vagy közéleti munkát leginkább a fiatal felnőttek végeznek.

Számos életesemény előfordulásának esélye, pontosabban azok pozitívként vagy negatívként való értékelése korcsoportonként és nemenként eltérő (Függelék, 5-7. tábla). A munkahellyel összefüggő problémák és pozitív élmények az idősebbeket kevésbé érintik, mint a fiatalabb korosztályokat. Különösen a fiatal és fiatal felnőtt nők aggódnak ilyen problémák miatt. A pénzügyi problémák a nőknek okoznak nagyobb arányban szomorúságot, leginkább a két fiatal és az ötvenes korcsoportban, míg a férfiak közül ez leginkább a 30-50 év közöttiekre jellemző.

A kapcsolatok megszakadása, a családi konfliktusok nagyobb arányban okoztak a fiatalabbaknak szomorúságot, mint az idősebbeknek. Kiemelkedik a 18-29 év közötti nők esetében a válás, a 18-39 év közöttiek esetében pedig a családi konfliktus mint viszonylag gyakori boldogtalanság-forrás. A szomorúságot okozó események életkori megoszlása U alakú: a fiatalok több, a munkával és az anyagiakkal kapcsolatos problémával szembesülnek a családjukban, az idősök pedig a betegségeket és a haláleseteket említették a leggyakrabban.

A boldognak tekintett gyermekkor és a megkérdezettek életkora között negatív a kapcsolat. A férfiak körében az összefüggés egyenes vonalú, míg a nők esetében a legkevésbé a fiatal felnőttek tartják boldognak a gyermekkorukat. Az idősebbek kisebb arányban számoltak be arról is, hogy gyermekkorukban volt alkoholprobléma. A 30-50 év közötti férfiak

22-26%-a vált el vagy szakítottak az élettársával, a nőknél ez az arány a harmincas és az ötvenes korcsoportban a legmagasabb (39-43%). A partner halála főként az időseket, azon belül is a nőket érintette.

Minél idősebb egy válaszdó, annál kevesebb örömteli eseményről számolt be, vagy az átélt eseményekhez annál kisebb érzelmi értékelést kapcsolt. Új kapcsolatoknak, kibéküléseknek, valamilyen szerencsés eseménynek, lakás vagy tartós fogyasztási cikk megvásárlásának is a fiatalok örültek inkább. A harmincasoknak nők kisebb részének okozott örömet munkahelyi siker, mint a legfiatalabbaknak és a negyvenes-ötvenes éveikben járóknak, és a negyvenes korosztály örült a leginkább egy lakás vagy valamilyen tartós fogyasztási cikk megvásárlásának is. A családi konfliktusok megoldódása, a haragosok kibékülése pedig leginkább a fiatal felnőtt nőknek okozott örömet.

Összegzőként megállapíthatjuk, hogy az eltérő életkorú nők és férfiak helyzete több lényeges szempontból eltér egymástól, és ezek a különbségek hatással lehetnek a két nem szubjektív életminőségében található különbségekre is.

Korábbi kutatási eredmények alapján elmondható, hogy általában magasabb szintű szubjektív jól-létről számolnak be azok, akik házasságban, tartós párkapcsolatban élnek. A hatás oda-vissza működik: egyrészt a partner támogató társas interakciók forrása, másrészt a boldogok nagyobb eséllyel házasodnak meg, mint a kevésbé boldogok (Veenhoven 1989). Az özvegyiség kisebb mértékben csökkenti a szubjektív életminőség szintjét, mint a válás (Diener – Seligman 2004). Általában a boldogság magasabb szintjéről számolnak be azok is, akik rendelkeznek olyan baráttal, akivel intim dolgait megoszthatják (Myers – Diener 1995), és akik rendszeresen találkoznak a rokonaikkal és a barátaikkal (Veenhoven 1984). A gyermek(ek) léte viszont úgy tűnik, hogy nem járul hozzá a boldogsághoz (Veenhoven 1984).

Az egyének jobb objektív anyagi helyzete, amennyiben nem az alapvető szükségleteik kielégítése forog kockán, nem javítja szignifikánsan a szubjektív életminőséget, mert az igényszint a jövedelem növekedésével együtt emelkedik (Ahuvia 2000; Easterlin 2001; Diener – Biswas-Diener 2002). A materiális dimenzióhoz kapcsolódó szubjektív értékelés, vagyis a jövedelemmel való elégedettség, a javak birtoklása és a fogyasztás azonban fontos tényezők a boldogság és az elégedettség meghatározásában (Myers – Diener 1995; Headey et al. 2004). Azok az emberek, akik a materiális célokat más értékek elé helyezik, kevésbé boldogok, mint az immateriális célokat preferálók, még abban az esetben is, ha jobb az anyagi helyzetük (Veenhoven 1984; Diener – Biswas-Diener 2002). Általában boldogabbak a kereső tevékenységet folytatók, mint az inaktívok, mert a munka elősegíti a személyes identitás kialakítását, társas közeget, érdekes tevékenységet és értelmes célt nyújt (Myers – Diener 1995). Az eltérő iskolai végzettségű emberek szubjektív jól-létének mértéke csak kis mértékben tér el egymástól, és a különbség oka elsősorban a magasabb végzettséggel elérhető magasabb foglalkoztatási státusz és jövedelem.

A társadalmi-demográfiai változók alakulásának vizsgálata tehát közelebb vihet minket az elégedettség nemi és életkori különbségeinek megértéséhez.

A szubjektív életminőség szempontjából fontos, hogy a 30 fölötti férfiak legnagyobb része partnerkapcsolatban él, a legidősebbeknek is csak 17%-a él egyedül, a mindennapi családi kontaktusoktól elzárva. A harmincas és az ötvenes nők között magas az elváltak és az egy-személyes háztartásban élők aránya, az idős nők nagy része pedig özvegy, egyedül él, és sokuknak egészségügyi problémái vannak. A fiatal felnőtt nők több mint egyharmad része egyedül neveli gyermekét, ami egy különösen nehéz élethelyzettel állítja őket szembe. Kettős feladatot kell ellátniuk: biztosítaniuk kell a megélhetést, és nevelniük kell a gyermekeiket. A munkanélküliség is a harmincas éveikben járó nők körében a leggyakoribb, és a kisgyermek(ek)kel is ők maradnak otthon, és nem meglepő, hogy az anyagi helyzetük is viszonylag rossz. Ezzel szemben a negyvenes nők munkaerő-piaci aktivitása a legmagasabb.

A baráti, rokoni kapcsolatok ápolása, a szabadidő körükben történő eltöltése az életkor

előrehaladtával egyre ritkább. Olyan szabadidős tevékenysége, hobbija, amelyre bármikor szívesen szán időt, legkevésbé a gyermeknevelés terhét viselő harmincas-negyvenes nőknek van.

A különböző életkorú férfiak és nők mást tartanak az elégedettségük szempontjából fontosnak. A munka, a siker és a pénz a nők közül a fiatal felnőtteknek, a férfiak esetében a negyvenes éveikben járóknak a legfontosabb. A család és a társas szabadidő egymást kiegészítő értékeknek tűnnek: az egyik magas aránya mindig a másik alacsony értékével jár együtt. A fiatalok (főként a férfiak) számára a baráti kapcsolatok, a hobbi és a közéletiség a fontosabb, a negyvenes korcsoportba tartozók (leginkább a nők) számára viszont már a család az elsődleges. A társas szabadidő jelentősége a gyermekeiket a szülői házból kibocsátó ötvenes korcsoportban ismét megnő. Az idős férfiak a családi életet fontosabbnak tartják az elégedettségük szempontjából, mint a szabadidejük eltöltésének mikéntjét vagy a baráti kapcsolataikat, az idős nők esetében azonban mind a családi, mind az egyéb kapcsolatok jelentősége háttérbe szorul.

Az örömet vagy szomorúságot okozó életesemények egy része is korszpecifikus jellegű. A fiatal felnőtt és az ötvenes éveikben járó nőket érintik a leginkább a családban előforduló munkahelyi és pénzügyi problémák, válás, szakítás, családi konfliktusok. A munkahelyi sikerek a fiatalokon kívül a negyvenes-ötvenes nők életében okoznak örömet, a családi konfliktusok elrendeződése a harmincas korosztály számára a jelenti a leggyakrabban az öröm forrását.

A harmincas nők speciális élethelyzetét jelzi, hogy magas közöttük az elváltak, az egyedül élők, a gyermeküket egyedül nevelők aránya, és sokuknak okoz szomorúságot valamilyen családi konfliktus, örömet pedig a kibékülés. Alacsony a munkaerő-piaci aktivitásuk és viszonylag rossz az anyagi helyzetük. A munka, a siker és a pénz értékeit átlagon felül tartják fontosnak, azonban ez ritkán jelent számukra örömforrást. Ezzel szemben a negyvenes éveikben járó nők élnek a legnagyobb arányban partnerkapcsolatban, ők a legaktívabbak a munkaerőpiacon, és a család az elsődleges fontosságú a számukra ahhoz, hogy elégedettnek érezzék magukat. Az átlagosnál gyakrabban élnek át munkahelyi sikereket. Az idős nők nagy része viszont egyedül él, özvegy, egészségügyi problémái vannak, és a családi élet sem tartják olyan fontosnak, mint a hasonló életkorú férfiak.

Az életkor és a szubjektív életminőség közötti közvetlen és közvetett kapcsolatok

Az eddigi kétváltozós eredmények azt mutatják, hogy az életkor és a szubjektív életminőség között van összefüggés. Kérdés azonban, hogy ez valódi és közvetlen kapcsolat-e.

Az életkor és a szubjektív életminőség közötti korrelációs együtthatók negatív kapcsolatot jeleznek (1. tábla). Ez az összefüggés azonban a férfiak körében az elégedettség esetében nem szignifikáns. Az 1. modellben, a társadalmi-demográfiai háttérváltozók hatásának kiszűrése után az együtthatók abszolút értékei minden esetben csökkentek, azonban a kapcsolatok szignifikanciája megmaradt. A 2. modellben viszont az elégedettség és az életkor között az egyik nem esetében sem mutatható ki kapcsolat, sőt, a férfiak körében egy nem szignifikáns pozitív összefüggés jelenik meg. A boldogság és az életkor közötti negatív kapcsolat megmaradt, a férfiaknál még erősödött is.

1. tábla

Az életkor és az elégedettség, valamint a boldogság közötti kapcsolat
(Pearson-féle korrelációs és parciális korrelációs együtthatók)

		boldogság	elégedettség
teljes minta	férfi	-0,188***	-0,041
	nő	-0,339***	-0,194***
1. modell	férfi	-0,155**	-0,002
	nő	-0,184***	-0,145**
2. modell	férfi	-0,163*	0,039
	nő	-0,134*	-0,113

Szignifikancia-szintek: *p <0,05 ** p<0,01 ***p<0,001

Lineáris regressziós modellekkel teszteltem, hogy az életkor és a szubjektív életminőség közötti összefüggés egyben oksági kapcsolatot is jelent-e. A nőket és a férfiakat külön-külön vizsgáltam, az életkort pedig ötértékű kategoriális változóvá alakítva vontam be az elemzésbe.

A férfiak életkora egyik modellben sincs hatással az életükkel való elégedettségre. A társadalmi-demográfiai változókat kontroll alatt tartó első modellben a harmincas és az 50 évnél idősebb nők kevésbé elégedettek, mint a negyvenes éveikben járó társaik. A különféle életeseményeket és az értékorientációkat is tartalmazó modellben azonban ez a hatás már nem jelenik meg. Viszont új változók lépnek be: a posztmateriális értékrendet preferáló, a társas szabadidőt és a munkát, a sikert és a pénzt fontosnak tartó nők szignifikánsan elégedettebbek. A férfiak esetében ezzel szemben éppen a családi életet előtérbe helyezők elégedettebbek az életükkel. Azokban a családokban, ahol a közelmúltban történt válás, anyagi problémák adódtak, illetve ahol új kapcsolat, gyermekszületés vagy nagyobb vásárlás okozott örömet, ezek az események jelentősen befolyásolták a megkérdezettek elégedettségét.

A társadalmi-demográfiai tényezőktől függetlenül a fiatal nők, a fiatal és a fiatal felnőtt férfiak boldogabbak, mint a negyvenes korcsoportba tartozó társaik, az idős nők pedig kevésbé azok. A kibővített második modellben azonban az életkor hatása teljesen eltűnik. A férfiak boldogságát az egészségi problémák és a közelebből meg nem határozott szomorú események rontják, az örömteli események pedig javítják. A nőknél a halálesetek, a pénzügyi problémák és a betegség fejtenek ki negatív hatást, akik viszont legalább havonta eljárnak vendégségbe és boldog gyermekkoruk volt, boldogabbak.

A korrelációs számítások tehát alátámasztják azt a feltételezést, hogy az életkor és a boldogság közötti közvetlen kapcsolat szignifikáns és negatív irányú. Ez azt jelenti, hogy az életkor előrehaladtával a boldogság az életkörülmények változásától és a különféle életesemények hatásától függetlenül is csökken. Az elégedettség esetében más a helyzet. A férfiak elégedettsége és az életkoruk között nincsen kapcsolat, a nők körében a kontrollváltozók teljes körének bevonása után a kezdeti erős összefüggés eltűnik. Vagyis itt valódi kapcsolatról van szó, csak az egy vagy több közbülső változón keresztül, közvetetten érvényesül.

A regresszioelemzések is azt mutatják, hogy az életkor közvetlenül nem hat az elégedettség mértékére. A férfiak körében egyáltalán nem sikerült szignifikáns hatást kimutatni, a nők esetében az 1. modellben talált kapcsolat a 2. modellben eltűnt. Vagyis a harmincas és az ötvenes nőknek a negyvenes éveikben járókhoz viszonyított relatív elégedetlensége az átélt életesemények és az értékpreferenciák korszpecifikusságával magyarázható. Bár sok szempontból – pl. családi állapot, munkaerő-piaci helyzet – kedvezőtlenebb a helyzetük, mint a negyvenes korosztályé, mégsem ez okozza az elégedetlenségüket, hanem az, hogy mit tartanak fontosnak ahhoz, hogy elégedettek legyenek, és hogy milyen események történtek a családjukban a kérdezést megelőző évben, amely miatt szomorúságot vagy örömet éltek át. Természetesen az életesemények nem függetlenek az objektív életkörülményektől, de nem minden esetben hatnak az egyén szubjektív életminőségére, mert először a személyiség és az értékek egyfajta szűrőjén kell keresztül menniük.

Az útelemzések segítségével az életkor és a szubjektív életminőség között sikerült közvetlen és közvetett kapcsolatokat egyaránt kimutatni. Egyetlen változót kellett mindkét sémából kihagyni: a családtagok körében szomorúságot okozó munkahelyi konfliktust. A kapcsolatok iránya az esetek döntő többségében a feltételezéseknek megfelelően alakult.

Az életkor és az elégedettség közötti közvetlen út gyenge pozitív kapcsolatot mutat, azonban a 17 közvetett út miatt, melyeknek erőssége összesen $-0,189$, a kapcsolat teljes erőssége negatív értéket vesz fel ($-0,109$). Az életkor és a boldogság közötti közvetlen ($-0,105$) és a 20 közvetett út alkotta közvetett kapcsolat ($-0,157$) összege $-0,262$, szintén negatív.

A kétváltozós elemzések alapján a közbülső változók beillesztése az útmodellbe jogos volt, mert korszpecifikus jelenségekről és életeseményekről van szó, amelyekben keresztül kimutatható az életkornak a szubjektív életminőséggel fennálló indirekt kapcsolata. Pinquart (2001) megállapításával azonos eredményre jutottunk: az idősebbek több negatív érzelemlről és kevesebb pozitív érzelemlről számolnak be, mint a fiatalabbak.

Az életkor és a boldogság közötti közvetlen kapcsolat a feltételezéseknek megfelelően negatív, az elégedettség és az életkor közötti direkt összefüggés pozitív, de igen gyenge. A közvetetett utak erőssége mindkét esetben meghaladja a közvetlen kapcsolatét, az irányuk negatív.

Tehát – Koo és kollégái (2004) eredményéhez hasonlóan – megállapíthatjuk, hogy valóban léteznek olyan korszpecifikus, a szubjektív jóléttel összefüggésben álló tényezők, amelyeket figyelembe véve és egy modellbe köztes változókként beépítve jobban meg lehet ragadni az életkor és az elégedettség és a boldogság közötti kapcsolatot.

Következtetések

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy jelentős különbség van az eltérő életkorú egyének szubjektív életminősége között. A férfiak elégedettsége és boldogsága az egyes életkori csoportokban nem különbözik jelentősen egymástól, a nők körében viszont – főleg az elégedettségben – nagyok a korosztályi eltérések.

Az életkor és a szubjektív életminőség között negatív kapcsolat mutatható ki. A görbe alakja leginkább egy fordított U betűre hasonlít, azzal a különbséggel, hogy a legfiatalabb csoport szubjektív életminősége kedvezőbb, mint a harmincas korosztályba tartozóké.

A negyvenes éveikben járó nők magas szubjektív életminőségét magyarázhatja, hogy gyakran már egy megállapodott egzisztenciával rendelkeznek, az egészségi állapotuk még jó, és a családi életük is kiegyensúlyozottabb, mint más korcsoportoké. Rendszerint a család és a munka egyaránt örömforrást jelent számukra. Ezzel szemben a harmincas nők elégedetlensége kimagasló. Körükben magas az elváltak, a gyermeküket egyedül nevelő szülők aránya, és ez a korosztály az, amelynek egy új, kettős kihívással kell szembenéznie: egyszerre kell bizonyítania a munkahelyen és a gyermeknevelésben. Sokuknak okoz szomorúságot valamilyen családi konfliktus, munkahelyi vagy anyagi gond, örömet pedig leginkább a családon belüli problémák megoldódása jelent számukra. A munka, a siker és a pénz értékeit átlagon felül fontosnak tartják, azonban ez ritkán jelent számukra örömforrást.

Az élet részterületeivel való elégedettség mértéke korcsoportonként eltér. Az egészség önértékelése a legfiatalabbaktól az idősök felé haladva egyre rosszabb. A többi változó mindkét nem esetében, néhány kivételtől eltekintve, a szubjektív életminőség egészére jellemző mintázatot követi.

A társadalmi-demográfiai háttérváltozók, a társas kapcsolatok és integráció, az értékrend, valamint a pozitív és negatív életesemények kontrollálása mellett is kimutatható az életkor és a szubjektív életminőség közötti összefüggés. Ez csupán a férfiak esetében, az elégedettség és az életkor között nem áll fenn.

Az életkor és a boldogság közötti közvetlen kapcsolat szignifikáns és negatív irányú, azaz az életkor előrehaladtával a boldogság az életkörülmények változásától és a különféle életesemények hatásától függetlenül is csökken. A férfiak elégedettsége és az életkoruk között nincsen kapcsolat, a nők körében a kontrollváltozók teljes körének bevonása után a kezdeti erős összefüggés eltűnik. Vagyis itt valódi, de közvetett kapcsolatról van szó: az élethelyzetek különbsége nem önmagában befolyásolja az elégedettséget és a boldogságot, hanem attól függően, hogy az egyén számára fontos-e az életének az a területe, amelyről szó van, és hogy öröm- vagy bánatforrásként él-e meg egy eseményt, vagy esetleg semlegesnek tekinti azt. Például a harmincas és az ötvenes nőknek a negyvenes éveikben járókhoz viszonyított relatív elégedetlensége az átélt, pozitívként vagy negatívként értékelt életesemények és az értékpreferenciák korszpecifikusságával magyarázható. A fiatal felnőtt nőknek ritkábban okoz örömet munkahelyi elismerés, gyakrabban érznek szomorúságot pénzügyi problémák, családon belüli konfliktusok, vagy amiatt, hogy valaki a családban elvesztette munkahelyét. Gyakoribb volt a gyermekkori családjukban az alkoholprobléma, és kevésbé tartják az elégedettségükhöz fontosnak a családot, mint a negyvenes éveikben járó nők.

Az életkor és a szubjektív életminőség között indirekt kapcsolat is fennáll, amely erősebb, mint a közvetlen kapcsolat, az iránya pedig negatív. Tehát léteznek olyan, egy-egy életkori csoportra nagyobb mértékben jellemző, a szubjektív jóléttel összefüggésben álló tényezők, amelyeket figyelembe véve és egy modellbe köztes változókként beépítve jobban meg lehet ragadni az életkor és az elégedettség és a boldogság közötti kapcsolatot.

Irodalom

- Ahuvia, A. C. (2000): Honor versus Hedonism: A Cross-cultural Analysis of the “Missing Link” between Income and Subjective Well-Being. Elérhetőség: <http://marketing.byu.edu/htmlpages/ccrs/proceedings99/ahuvia.htm>. Hozzáférés: 2005. jan. 5.
- Argyle, Michael (1999): Causes and Correlates of Happiness. In: Daniel Kahneman – Ed Diener – Norbert Schwarz (szerk.): *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*. New York, Russel Sage Foundation, 353-373.
- Blanchflower, David G. – Andrew J. Oswald (2001): Well-Being over Time in Britain and the USA. *Warwick Economic Research Papers*, 616.
- Blanchflower, David G. – Andrew J. Oswald (2006): Is Wellbeing U-Shaped over the Life Cycle? Unpublished paper, Dartmouth College, US.
- Csikszentmihályi Mihály (1990). *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. New York, Harper and Row.
- Diener, Ed – Suh, Eunkook – Oishi, Shigehiro (1997): Recent Findings on Subjective Well-Being. *Indian Journal of Clinical Psychology*, márc.
- Diener, Ed—Suh, Eunkook (1998): Subjective Well-Being and Age: an International Analysis. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics* 17, 304-327.
- Diener, Ed – Robert Biswas-Diener (2000): New Directions in Subjective Well-Being Research: The Cutting Edge. *Indian Journal of Clinical Psychology*, 27, 21-33.
- Diener, Ed – Biswas-Diener, Robert (2002): Will Money Increase Subjective Well-Being?: A Literature Review and Guide to Needed Research. *Social Indicators Research* 57, 119-169.
- Diener, Ed – Seligman, E. P. (2004): Beyond Money: Toward an Economy of Well-Being. *American Psychological Society* 5 (1).
- Diener, Ed—Shigehiro Oishi (2004): The Nonobvious Social Psychology of Happiness. Elérhetőség: <http://s.psych.uiuc.edu/~ediener/hottopic/nonobvious.htm>. Hozzáférés: 2005. 09. 09.
- Diener, Ed—Richard E. Lucas—Christie Napa Scollon (2006): Beyond the Hedonic Treadmill: Revising the Adaptation Theory of Well-Being. *American Psychologist*, 61(4), 305-314.
- Easterlin, Richard A. (2001): Income and Happiness: Towards a Unified Theory. *The Economic Journal*, 111, 465-484.
- Easterlin, Richard A. (2003): Explaining Happiness. *PNAS*, 10 (19), 11176-11183.
- Easterlin, Richard E. (2005): Is There an “Iron Law of Happiness”? *IEPR Working Paper* 05.8., University of Southern California.
- Easterlin, Richard E. (2006): Life Cycle Happiness and its Sources: Intersections of Psychology, Economics and Demography. *Journal of Economic Psychology*, 27, 463-482.
- Ehrhardt, J. J.—W. E. Saris—Ruut Veenhoven (2000): Stability of Life-Satisfaction over Time: Analysis of Change in Ranks in a National Population. *Journal of Happiness Studies*, 1, 177-205.
- Ehrlich, Brian Scott – Derek M. Isaacowitz (2002): Does Subjective Well-Being Increase with Age? *Perspectives in Psychology*, Spring, 20-26.
- Erikson, Erik (1991): *Az ifjú Luther*. Budapest, Gondolat.
- Fernández-Ballesteros, Rocío (2002): Social Support and Quality of Life Among Older People in Spain. *Journal of Social Issues*, 58(4),
- Gutiérrez, José Luis González – Bernardo Moreno Jiménez – Eva Garrosa Hernández – Cecilia Peñacoba Puente (2005): Personality and subjective well-being: big five

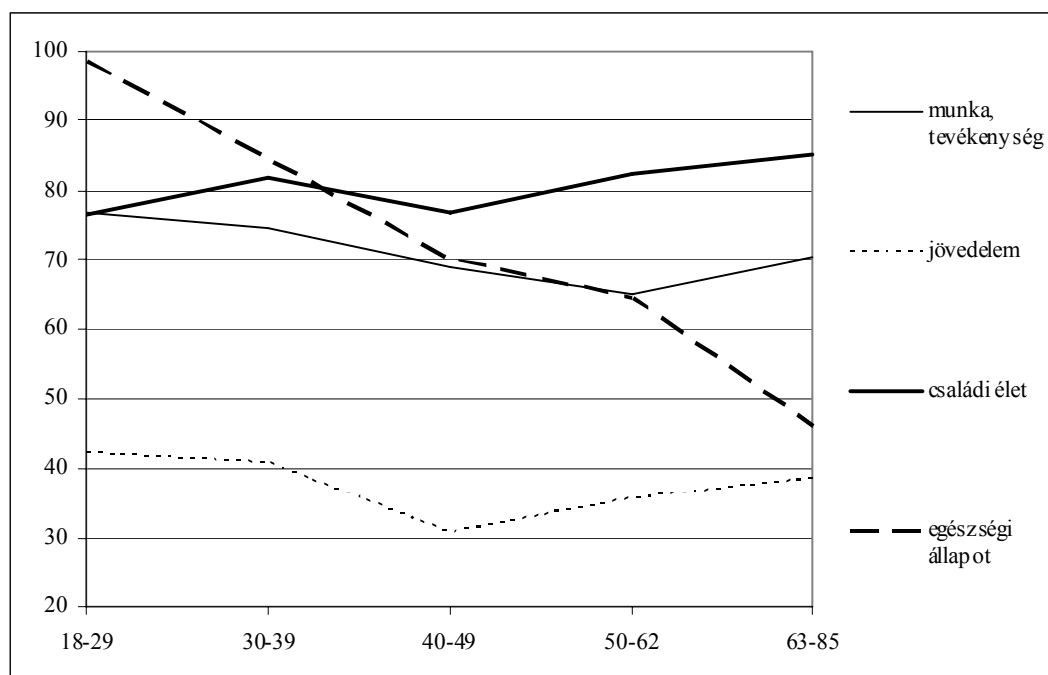
- correlates and demographic variables. *Personality and Individual Differences*, 38, 1561–1569.
- Headey, Bruce—Alexander Wearing (1989): Personality, life events and subjective well-being: Toward a dynamic equilibrium model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57 (4), 731-739.
- Headey, Bruce – Muffels, Ruud – Wooden, Mark (2004): Money doesn't Buy Happiness – or does it? A Reassessment Based on the Combined Effects of Wealth, Income and Consumption. Paper presented at the German Socio-Economic Panel (GSOEP) Users' Conference, Berlin, June 24-26.
- Heckhausen, Jutta – Richard Schulz (1995): A Life-Span Theory of Control. *Psychological Review*, 102(2), 284-304.
- Hegedűs Rita (2001): Szubjektív társadalmi indikátorok: szelektív áttekintés a téma irodalmából. *Szociológiai Szemle*, 2, 58-72.
- Horley, James – J. John Lavery (1995): Subjective Well-Being and Age. *Social Indicators Research*, 34 (2), 275-282.
- Koo, Jasook — Juil Rie—Kunseok Park (2004): Age and Gender Differences in Affect and Subjective Well-Being. *Geriatrics and Gerontology International*, 4, 268-270.
- Lelkes Orsolya (2002): Life Satisfaction and Transition from Socialism. Paper prepared for the Oxford Meeting of ISA Research Committee on Social Stratification and Mobility (RC28), 10-13 April.
- Lengyel György – Janky Béla (2003): A szubjektív jólét társadalmi feltételei. *Esély* 1, 3-25.
- Leonardi, Fabio et al. (1999): The Top-Down/Bottom-Up Controversy from a Constructionist Approach. *Social Indicators Research*, 16, 347-413.
- Lomranz, Jakob—Nitza Eyal—Dov Shmotkin—Mina Zemach (1990): Subjective Well-being and its Domains across Different Age Groups: an Israeli Sample. *Aging*, 2(2), 181-190.
- Lu, Luo—J. B. Shih—Yu Yi Lin—L. S. Ju (1997): Personal and Environmental Correlates of Happiness. *Personality and Individual Differences*, 23 (3), 453-462.
- Mroczek, Daniel K. – Avron Spiro III (2005): Change in Life Satisfaction During Adulthood: Findings from the Veterans Affairs Normative Aging Study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(1), 189-202.
- Murinkó Livia (2006a): A minőségi élet forrásai eltérő életszakaszokban. In: Utasi Ágnes (szerk.): *A szubjektív életminőség forrásai: biztonság és kapcsolatok*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 97-121.
- Murinkó Livia (2006b): A szubjektív életminőség mértéke és társadalmi meghatározottsága hat európai országban. In: Utasi Ágnes (szerk.): *A szubjektív életminőség forrásai: biztonság és kapcsolatok*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 277-309.
- Myers, David G. – Diener, Ed (1995): Who is Happy? *Psychological Science* 6, 10-19.
- Oswald, Andrew J. (1997): Happiness and Economic Performance. *The Economic Journal*, 107, 1815-1831.
- Pinquart, Martin (2001): Age Differences in Perceived Positive Affect, Negative Affect, and Affect Balance in Middle and Old Age. *Journal of Happiness Studies*, 2, 375-405.
- Sheldon, Kennon M. – Tim Kasser – Linda Houser-Marko – Taisha Jones – Daniel Turban (2005): Doing One's Duty: Chronological Age, Felt Autonomy, and Subjective Well-Being. *European Journal of Personality*, 19, 97-115.
- Spéder Zsolt – Kapitány Balázs (2002): A magyar lakosság elégedettségének meghatározó tényezői nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György: *Társadalmi riport 2002*. Budapest: TÁRKI, 162-172.
- Suh, Eunkook—Ed Diener—Frank Fujita (1996): Events and Subjective Well-Being: Only Recent Events Matter. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (5), 1091-1102.

- Veenhoven, Ruut (1984): *Conditions of Happiness*. Boston, Dordrecht, London: Kluwer Academic.
- Veenhoven, Ruut (1989): Does Happiness bind? Marriage Chances of the Unhappy. In: Ruut Veenhoven – Aldi Hagenaars (szerk.): *How Harmfull is Happiness? Consequences of Enjoying Life or not*. Universitaire Pers Rotterdam, 44-60.
- Veenhoven, Ruut (1996): The Study of Life Satisfaction. In: W. E. Saris – R. Veenhoven – A. C. Scherpenzeel – B. Bunting (szerk.): *A Comparative Study of Satisfaction with Life in Europe*. Budapest, Eötvös University Press, 11-48.

Függelék

F1. ábra

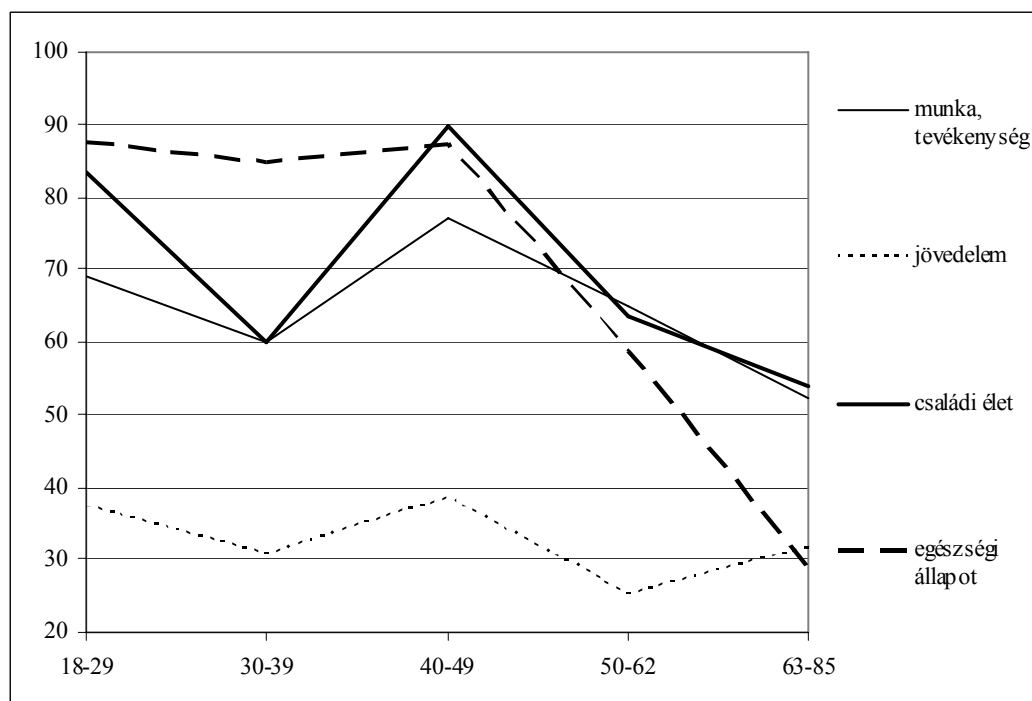
Az élet egyes területeivel elégedettek aránya korcsoportonként, férfiak (%)

A Chi-négyzet statisztika szignifikanciái: munka 0,384, jövedelem 0,531, családi élet 0,320, egészség 0,000.

F2. ábra

Az élet egyes területeivel elégedettek aránya korcsoportonként, nők (%)

A Chi-négyzet statisztika szignifikanciái: munka 0,042, jövedelem 0,529, családi élet 0,000, egészség 0,000

F1. tábla**Az elégedettség megítélésénél figyelembe vett szempontok: faktorstruktúra**

		1. faktor Posztmateri- ális értékek	2. faktor Társas szabadidő	3. faktor Család	4. faktor Munka, siker, pénz
1.	A félelem nélküli élet mennyire fontos ahhoz, hogy elégedettnek érezze magát?	0,804	0,042	0,152	0,136
2.	A környezet védelme mennyire fontos ahhoz, hogy elégedettnek érezze magát?	0,642	0,164	0,124	0,131
3.	Az egészségi állapota mennyire fontos ahhoz, hogy elégedettnek érezze magát?	0,464	0,019	0,066	0,188
4.	Hobbija, szabadidős tevékenysége mennyire fontos az életében?	-0,018	0,664	-0,043	0,035
5.	Közéleti tevékenysége mennyire fontos az életében?	0,117	0,531	0,024	0,043
6.	A barátokkal töltött idő mennyire fontos az életében?	0,059	0,506	0,114	0,107
7.	A család mennyire fontos ahhoz, hogy elégedettnek érezze magát?	0,129	-0,033	0,682	0,137
8.	A családtagokkal töltött idő mennyire fontos az életében?	0,133	0,128	0,632	0,120
9.	Jövedelmének alakulása mennyire fontos ahhoz, hogy elégedettnek érezze magát?	0,205	-0,031	0,072	0,617
10.	A munka mennyire fontos ahhoz, hogy elégedettnek érezze magát?	0,142	0,228	0,199	0,576
11.	A siker mennyire fontos ahhoz, hogy elégedettnek érezze magát?	0,251	0,281	0,174	0,358

Módszer: legkisebb négyzetek módszere, varimax rotálás. A változókat standardizált formában vontam be az elemzésbe. A KMO-mutató értéke 0,733, a magyarázott variancia 41,5%, a Bartlett-teszt szignifikanciája 0,000.

F2. tábla**A társas kapcsolatok, a hobbi és az egészségi állapot alakulása nemenként és korcsoportonként (%)**

	Korcsoportok					
	18-29	30-39	40-49	50-62	63-85	
Van-e olyan közeli barátja, akivel a legbizalmasabb dolgait is megbeszéli?	86,0	70,9	63,2	53,9	50,0	64,8***
Szokott-e legalább havonta vendégségbe, látogatóba menni?	85,4	80,7	63,6	59,6	45,6	67,6***
Szokott-e legalább havonta vendéget, látogatót fogadni az otthonában?	79,5	83,3	67,5	75,7	65,6	75,1*
Szokott-e legalább havonta a barátaival, rokonaival étteremben, szórakozóhelyen találkozni?	78,4	49,6	26,0	24,3	17,8	39,6***
Van-e olyan szabadidős tevékenysége, hobbija, amelyet bármikor szívesen végez?	80,7	75,0	68,4	67,0	61,5	70,7*
Végez-e önkéntes vagy közéleti munkát?	9,1	13,4	13,2	11,7	9,9	11,5
Van-e olyan egészségügyi problémája, amely mindennapi tevékenységében gátolja?	3,4	8,5	23,7	29,8	42,2	21,0***
NŐK						
Van-e olyan közeli barátja, akivel a legbizalmasabb dolgait is megbeszéli?	86,4	73,1	67,2	61,4	54,5	67,3***
Szokott-e legalább havonta vendégségbe, látogatóba menni?	87,3	72,0	65,6	65,2	42,5	64,8***
Szokott-e legalább havonta vendéget, látogatót fogadni az otthonában?	84,5	77,7	70,5	70,4	61,0	72,0**
Szokott-e legalább havonta a barátaival, rokonaival étteremben, szórakozóhelyen találkozni?	65,5	33,0	15,0	17,9	6,1	26,6***
Van-e olyan szabadidős tevékenysége, hobbija, amelyet bármikor szívesen végez?	71,6	53,8	53,4	68,5	63,3	63,5*
Végez-e önkéntes vagy közéleti munkát?	5,5	12,2	3,3	8,1	6,2	7,2
Van-e olyan egészségügyi problémája, amely mindennapi tevékenységében gátolja?	10,1	11,7	16,7	30,4	58,9	29,2***

Szignifikancia-szintek: *p < 0,05 ** p < 0,01 ***p < 0,001

F3. tábla

Negatív, a családban nagy szomorúságot okozó életesemények előfordulása a kérdezést megelőző 12 hónapban korcsoportonként és nemenként (%)

	Korcsoportok					
	18-29	30-39	40-49	50-62	63-85	
valaki elveszítette munkahelyét	20,5	28,6	11,8	21,2	13,5	20,0*
munkahelyi konfliktus	21,6	23,3	18,2	14,9	4,8	17,1**
válás, kapcsolat megszakadása	8,0	7,8	7,9	5,8	3,4	6,6
pénzügyi problémák, fizetéseképtelenség	28,1	42,4	31,6	24,3	13,5	28,6***
komoly családi-rokoni konfliktus, veszekedés, harag	14,8	10,3	7,8	5,9	4,5	8,7
komolyabb baleset	5,7	5,9	2,6	2,9	4,5	4,4
betegség, kórház, műtét	19,3	22,7	21,1	34,0	39,3	27,4**
közeli hozzátartozó halála	20,2	23,3	21,1	18,3	19,1	20,5
NŐK						
valaki elveszítette munkahelyét	30,9	36,6	8,2	26,9	15,8	24,3***
munkahelyi konfliktus	28,2	25,8	21,3	10,6	5,2	16,8***
válás, kapcsolat megszakadása	15,5	8,6	4,9	7,5	4,1	8,1*
pénzügyi problémák, fizetéseképtelenség	43,6	48,4	18,3	40,3	23,3	35,4***
komoly családi-rokoni konfliktus, veszekedés, harag	18,2	19,4	8,2	14,9	6,9	13,5*
komolyabb baleset	1,8	2,2	13,1	6,0	4,1	4,8**
betegség, kórház, műtét	41,8	29,0	27,9	23,9	35,6	32,0*
közeli hozzátartozó halála	18,2	13,8	16,4	15,7	21,8	17,6

Szignifikancia-szintek: *p <0,05 ** p<0,01 ***p<0,001

F4. tábla

Egyéb negatív életesemények előfordulása korcsoportonként és nemenként (%)

	Korcsoportok					
	18-29	30-39	40-49	50-62	63-85	
Előfordult-e gyermekkori családjában alkohol-probléma?	26,1	37,0	31,2	26,2	14,4	27,5**
Boldog volt-e a gyermekkor?	92,0	85,7	90,7	90,2	75,6	86,7
Volt-e olyan hosszabb élettársi, házastársi kapcsolata, amely válás miatt megszakadt?	3,4	21,8	26,3	18,3	13,3	16,8***
Volt-e olyan hosszabb partnerkapcsolata, amely a partner halálával ért véget?	0,0	0,8	2,6	7,8	15,6	5,3***
NŐK						
Előfordult-e gyermekkori családjában alkohol-probléma?	41,9	46,2	23,3	25,2	17,1	29,7***
Boldog volt-e a gyermekkor?	89,1	81,7	86,9	83,7	82,8	84,6**
Volt-e olyan hosszabb élettársi, házastársi kapcsolata, amely válás miatt megszakadt?	16,4	39,4	33,3	43,0	17,0	28,9***
Volt-e olyan hosszabb partnerkapcsolata, amely a partner halálával ért véget?	0,0	2,2	18,3	17,8	68,0	25,1***

Szignifikancia-szintek: *p <0,05 ** p<0,01 ***p<0,001

F5. tábla

**Pozitív, a családban nagy örömet okozó életesemények előfordulása a kérdezést megelőző 12 hónapban
korcsoportonként és nemenként (%)**

	Korcsoportok					
	18-29	30-39	40-49	50-62	63-85	
egy állás megszerzése, új munkahely	32,6	22,5	14,5	9,7	10,1	18,0***
munkahelyi siker, elismerés	36,0	35,6	26,0	22,5	10,5	26,7***
esküvő, eljegyzés, új partnerkapcsolat	11,4	13,3	11,7	10,7	10,1	11,5
lakás vagy valamilyen tartós fogyasztási cikk megvétele (autó, bútor stb.)	36,4	34,7	28,6	23,5	15,6	28,0**
családi konfliktusok megoldása, haragosok kibékülése	15,9	12,7	7,8	2,9	2,2	8,4***
szerencsés esemény	32,6	23,7	5,2	10,7	2,2	15,5***
gyógyulás, egészségi állapot javulása, felépülés	19,3	19,5	7,9	16,5	24,4	17,9
Gyermekszületés	12,6	17,6	7,8	12,6	8,9	12,4
NŐK						
egy állás megszerzése, új munkahely	40,9	25,8	23,3	18,0	9,9	22,5***
munkahelyi siker, elismerés	44,5	16,5	29,5	27,3	5,8	23,6***
esküvő, eljegyzés, új partnerkapcsolat	18,2	17,2	11,7	13,5	11,0	14,2
lakás vagy valamilyen tartós fogyasztási cikk megvétele (autó, bútor stb.)	34,5	31,2	41,0	26,3	10,3	26,2***
családi konfliktusok megoldása, haragosok kibékülése	9,1	20,4	6,6	7,5	2,1	8,5***
szerencsés esemény	29,1	14,0	4,9	10,4	3,4	12,3***
gyógyulás, egészségi állapot javulása, felépülés	25,5	19,4	24,6	17,9	23,4	21,9
Gyermekszületés	8,3	16,1	1,6	13,4	13,8	11,6*

Szignifikancia-szintek: *p <0,05 ** p<0,01 ***p<0,001

A SZUBJEKTÍV ÉLETMINŐSÉG TÉRBELI VONATKOZÁSAI

A jelen dolgozat témaválasztását – a személyes érdeklődés mellett – leginkább az indokolta, hogy a magyar nyelvű szakirodalomban meglehetősen kevés olyan anyag áll rendelkezésre, amelyik a szubjektív életminőség (*Subjective Well-Being*, SWB) regionális, illetve településtípusok szerinti különbségeivel, továbbá e különbségek lehetséges okainak feltárásával foglalkozik. Természetesen nem feltételezem, hogy dolgozatom terjedelmi korlátjai, illetve a rendelkezésemre álló adatbázisok biztosította keret lehetővé teszi a téma részletekbe menő és alapos feltárását, azonban reményeim szerint sikerül néhány alapvető megállapítást tennem, amelyek inspirálóan hathatnak további kutatások elkezdésére.

Számos tanulmány elemzi a falusi, illetve a városi közösségeket, mint két, egymással gyakran ellentétes értékeket valló, jelentősen különböző társadalmi-kulturális alakulatokat. Ezek azonban meglátásom szerint legtöbbször az egyik lakóhelytípushoz köthető életforma vagy életstílus mellett „törnek lándzsát”, és a másikat kárhoztatják (ezek közé tartozhat például a *falusi romantika* szembeállítása a *nagyvárosi mētellyel*, avagy a *posztmodern, felvilágosult városi értékek* összevetése a *vidéki elmaradottsággal*). Természetesen nem áll szándékomban ilyen jellegű értékítéletek alkotása, éppen ezért hipotéziseim megalkotásakor abból az elgondolásból indultam ki, amely szerint valamennyi helyi közösség, legyen az egy alföldi falu tanyavilága, vagy a főváros egyik lakótelepe, egyaránt racionális működésű (ez természetesen jelentheti mind a weberi értelemben vett cél-, mint pedig az értékrationális működést), továbbá jól megragadható, az adott térségre, életformára jellemző, koherens értékrendszerrel rendelkezik.

Magyarország településhálózatának az életminőség szempontjából meghatározó, a szakirodalomban gyakorta *települési komfortnak* nevezett szintje az elmúlt körülbelül egy évtizednyi időszak kis mértékű általános emelkedése mellett (ez leginkább a települési infrastruktúra terén történt kormányzati vagy helyi fejlesztéseknek köszönhető) területileg még mindig meglehetősen differenciált. A legtöbb mutató szerint az objektív életminőség, illetve az életszínvonal szempontjából leginkább kedvezőtlen helyzetű térségek az Észak-alföldi régió, illetve a Duna-Tisza köze, többek között azért, mert kevés a színvonalasabb szolgáltatást nyújtani képes kis-és középváros; magas viszont a fejletlenebb komfortszintű, elsősorban a szocializmus évtizedei alatt többé-kevésbé mesterségesen, korábbi falvakból létrehozott kisvárosok aránya. Kedvezőtlen helyzetben van az északkeleti régió is, elsősorban a rendszerváltást követően tönkrement nehézipari központok viszonylag nagy száma miatt. A Nyugat- és Közép-Dunántúlon ugyanakkor, elsősorban a fejlettebb városhálózatnak köszönhetően, magas a települési komfort, és ezzel együtt az objektív életminőség is.

Az angol nyelven rendelkezésemre álló szakirodalomban fellelhető, főként alkalmazott szociológiai kutatási eredmények – amellet, hogy nem biztos, hogy a magyar társadalom viszonylatában hasznosítható információval tudnak szolgálni – elsősorban az időskorúak életminőségével foglalkoznak, vélhetően azért, mert a nyugati világban végbement jelentős gazdasági fejlődés hatására az utóbbi évtizedekben viszonylag komoly üzletággá fejlődött az egyre nagyobb számú nyugdíjas ellátása, illetve ezen keresztül szubjektív és objektív életminőségüknek a lehető legmagasabb szinten tartása. Bár a hazai lakosság korfája is meglehetősen ijesztő képet mutat, mi természetesen még nem tartunk ezen a szinten.

Elemzéseimben alapvetően két kérdésre keresem a választ: egyrészt, mekkora külön-

ségek érhetőek tetten a szubjektív életminőség különböző aspektusaiban (a boldogságban, illetve az étellel, a gazdasággal való elégedettségben) az eltérő, ámde többnyire könnyen és pontosan mérhető objektív feltételekkel rendelkező régiók szerinti bontásban. Másrészt, a „horizontális”, vagyis az eltérő adottságú területi egységek közötti különbségen alapuló elemzés mellett lényegesnek tartom a különböző méretű és morfológiájú közösségek között a már említett szubjektív különbségek „vertikális” feltérképezését is. Ezért a boldogság és elégedettség dimenzióit megvizsgáltam településtípus (község - város - megyeszékhely - főváros) szerinti bontásban is. Végül, az eredmények magyarázatát kiegészítendő, megkísérlem a társas kapcsolatok jelenlétét, illetve sűrűségét beemelni az elégedettség területi vonatkozásait leíró modellembe.

A kérdéssel foglalkozó magyar és angol nyelvű szakirodalom rövid áttekintése

Meglepő módon – bár a hazai szociológiai, illetve a tágabban értelmezett társadalomtudományi irodalomban a város-falu, a vidéki és urbánus értékek ellentéte egy meglehetősen régóta és sokat boncolgatott téma – nem bukkantam olyan könyvre vagy tanulmányra, amelyik kifejezetten a szubjektív életminőség társadalmi, vagy (gazdaság)földrajzi értelemben vett térbeli különbségeire fókuszált volna. Találtam azonban jó néhány olyan írást, amelyek jelentős segítséget nyújtottak hipotéziseim megfogalmazásakor.

Csatári Bálint, illetve a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézetének (MTA RKK ATI, Kecskemét, illetve Békéscsaba) munkatársai által végzett kistérségi vizsgálatok azt igazolták, hogy a kultúra területi színvonalváltásai és a gazdaság, továbbá az életminőség területi színvonala között igencsak ellentmondásos kapcsolatok fedezhetők fel (Csatári 2003). Álláspontjuk szerint van, ahol a gazdasági fejlődést nagyrészt követi a kulturális javak gyarapodása. Ilyen térségek például Magyarországon a Nyugat–Dunántúl, valamint Budapest és közvetlen környéke. Léteznek ellenben olyan térségek, ahol a gazdaság visszaesése erőteljesebb volt, mint a kulturális intézményrendszeré, ilyen például az Alföld. Csatári harmadik típusként említi azokat a régiókat, ahol a nagyvárosok szinte szigetként emelkednek ki a kulturális javak ellátottságát tekintve is erőteljesen funkcióvesztő térségekből, mint például a Dél–Dunántúlon, vagy Észak–Magyarországon. Ez a hármas felosztás véleményem szerint releváns lehet az objektív javakkal való ellátottság és a szubjektív életminőség megítélése közötti összefüggés elemzése során is.

Dél-alföldi fiatalok pszichoszociális egészségét és étellel való elégedettségét, a jövővel kapcsolatos elvárásait mérte fel a Szegedi Tudományegyetem ÁOK Magatartástudományi Intézetének három kutatója. (Keresztes et al. 2006.) Tanulmányukban a mintába kerültek lakóhely szerinti elkülönülése alapján T-próba segítségével megállapították, hogy az étellel való elégedettség a faluban, illetve kisvárosban élők körében szignifikánsan magasabb, mint a nagyvárosokban, illetve a megyeszékhelyeken élők esetében, miközben a többi változónál (depresszív tünetek, pszichoszomatikus tünetek, az egészség és az edzettség önértékelése) nem bukkantak lényegi különbségekre. Munkájukból néhány módszertani elemet igyekeztem segítségül hívni dolgozatom elkészítésekor.

A Gallup Intézet 2000-ben készített felmérése szerint a hazai nagyvárosi (de nem fővárosi) lakosság körében a legmagasabb az étellel való általános elégedettség; a megyeszékhelyek, illetve a megyei jogú városok lakóinak 31 százaléka sorolta magát a *nagyon elégedett*, illetve az *inkább elégedett* kategóriák valamelyikébe. Sorrendben ezután a fővárosi lakosok, az egyéb városok (kisvárosok) polgárai, illetve a községekben élők következnek a felmérés eredményeinek tanúsága szerint; ez utóbbi csoportban az említett kategóriákat választók aránya már csupán 18 százalék. A 2005, illetve 2006 tavaszán az Európai Unió által készített *Eurobarometer* nemzeti jelentésének adatai szerint a magyar lakosságon belül, lakóhely szerinti bontásban vizsgálva, a leginkább elégedettnek a nagyvárosiak bizonyultak (63%-uk nyi-

latkozott úgy, hogy „elégedett az életével), őket követik a kisvárosiak (53%), és legkevésbé a falvakban élők elégedettek (48%). Ezek az adatok azonban véleményem szerint elsősorban a jövedelmi-anyagi viszonyokat tükrözik; nem, vagy nem teljesen biztos, hogy a szubjektív életminőségnek a kortárs szociológiai irodalomban általánosan elfogadott koncepciójával operálnak. A kérdőívekben megfogalmazott konkrét kérdések sem ismertek, ezért az említett eredményeket némi óvatossággal kezelem.

A statisztikai és közigazgatási vidék-meghatározások problémás volta miatt fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a rurális környezetben élők aránya a teljes magyar népességnek legalább a felére tehető, vagyis sokkal magasabb, mint a falusi népesség – vagyis a községi jogállású településeken élők – részaránya. Az életkörülmények, a gazdasági és társadalmi struktúra az újonnan, elsősorban a húszadik század utolsó évtizedétől kezdődően várossá nyilvánított települések nagyobb részében nem különbözik alapvetően a nagyobb községektől. Éppen az elmondottakból adódóan úgy gondolom, hogy az ezredfordulóra a város és a falu közötti különbség inkább nőtt, mint csökkent: az infrastruktúra jelentős fejlesztése ellenére az objektív életminőség, életfeltételek tekintetében még mindig nagy a különbség a településtípusok között.

A viszonylag kis számban fellelhető, a szűken értelmezett témával foglalkozó angol nyelvű szakirodalom közül kiemelném az amerikai Grant Youmans munkáját. Youmans (1971) és munkatársai az Appalache-hegység déli részén, meglehetősen rurális környezetben élő közösségek, illetve egy, szintén a régióban található, ámde nagyvárosi környezetben élő közösség tagjainak élettel való elégedettségét vetették össze. Az egyes közösségekben 400 fős almintákon készítettek strukturált interjúkat, az interjúalanyok 20-29 év közöttiek, illetve 60 év fölöttiek voltak. A kiválasztásnál véletlen valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztak. Az elégedettséget 24 dimenzió mentén mérték, amelyek a válaszadó saját személyével való megelégedettségétől a közvetlen társas környezeten keresztül a jövőbeli kilátásokig terjedtek. Az eredmények azt mutatták, hogy a nagyvárosi környezetben az idősebbek elégedettebbek voltak, mint a fiatalok. A rurális és urbánus környezetben élők attitűdjei közötti legnagyobb különbséget a közvetlen társas környezettel (*immediate social environment*) való elégedettségben lehetett tapasztalni, míg a válaszadók énképükkel való elégedettsége (*self-image*), illetve az általános kilátásokkal való elégedettség (*general outlook*) terén nem volt mérhető különösebb eltérés. Az idősebbek – elsősorban a szociális környezet értékelésekor – mindkét lakókörnyezetben magasabb pontszámokat adtak a fiatalabbaknál. A szerző általánosságban megállapította, hogy a megfigyelt tendencia szerint az idősebb lakosok inkább beletörődnek a (társas) környezeti adottságokba, és alkalmazkodnak azokhoz, mint a fiatalok.

Zimmer (1997) szintén amerikai idősokkal foglalkozott tanulmányában. Kiindulópontja szerint az amerikai állampolgárok nyugdíjazás utáni lakóhelyválasztáskor fontos tényezőt játszanak az illető nyugdíjas értékrendje és preferenciái, amik azonban egyénenként jelentős eltéréseket mutathatnak. 1408 nyugdíjas adott választ arra a kérdőívre, amelyikben 11, egy adott helyen való élet minőségét vélhetően befolyásoló tényezőnek a fontosságát kellett megítélni. Az eredményeket faktoranalízissel elemezve Zimmer arra a következtetésre jutott, hogy az igények három nagyobb csoportba sorolhatók: alapvető szükségletek, társas interakció és az élet(minőség) jobbításának lehetősége (*life enrichment*). Keresztátlák adatainak elemzése és többszörös regressziós modellek felállítása után a szerző megállapította, hogy a társas interakciók szerepe kiemelkedően fontos az időseknél, a rurális környezetben élő idősök körében pedig instrumentális szerepköre van a társakkal való rendszeres érintkezésnek.

Szintén a rurális és urbánus környezetben élő idősök szükségleteit, preferenciáit és elégedettségét hasonlította össze Jean P. Scott és Karen Roberto (1987), a texasi és a coloradói egyetem kutatói. Arra a végkövetkeztetésre jutottak, hogy a vidéki környezetben élő idősök boldogabbak és elégedettebbek, és – bár városi társaik könnyebben és gyorsabban férnek hozzá a magasabb szintű professzionális egészségügyi és szociális ellátórendszerekhez – sokszor

egészségesebbnek is érzik magukat. Ez leginkább az informális támogatásnak, továbbá a társas interakciók sűrűségének és egyszerre instrumentális, valamint emocionális voltának tudható be. A szerzők ezt többek között azzal a példával illusztrálják, miszerint a felmérés tanúsága alapján a vidéki közösségekben az özvegyek sokkal intenzívebb szociális életet élnek, mint városi társaik.

Az interperszonális kapcsolatok szerepe a szubjektív jól-lét alakulásában az utóbbi évek életminőség-kutatásainak egyik centrális kérdésévé vált. Utasi Ágnes könyvében (Utasi 2002) abból indul ki, hogy ha az anyagi jólét (vagyis az objektív életminőség) széles körű emelkedésével az életszínvonal magasabb szintre emelkedik, világossá válik, hogy ez önmagában már nem elég a „minőségi élethez”, és fontossá válnak az élet nem anyagi dimenziói is (ezeket a szubjektív életminőség, a szubjektív jól-lét – a már említett SWB – koncepció segítségével mérhetjük). Egyértelművé vált továbbá az is, hogy a materiális értelemben vett jóllét széles körű elterjedésének hatására egyáltalán nem az előzetesen elvárt mértékben csökken a javak egyenlőtlen eloszlása. Ez különösen igaz az elmaradottabb térségekben, és ezt kompenzálандó, kiemelkedő fontosságúvá válhatnak a személyközi kapcsolatok, kapcsolati hálók, a szolidaritás. Utasi Ágnes egy másik írásában arra talál bizonyítékot, hogy modern civilizáció társadalmainak többségében sem tűnt el a hagyományos értelemben vett szolidaritás, csak átalakult. (Utasi 2000) Ennek az átalakulásnak a legfőbb mozzanata az, hogy a kapcsolatok többségében az altruista jelleg csökken, és erősödik a reciprocitás szerepe. E tekintetben – hétköznapi nyelven megfogalmazva – a kapcsolatok anyagiassága erősödik, egyre kevésbé nyújtanak támaszt a hagyományos családi-rokoni szálak, amennyiben nem várhatnak viszonzást. Ez a tény azonban felelmezheti a – vélhetően inkább altruista jellegű – idősebbek körében működő, kistélepülési, vagy vallási-felekezeti kapcsolathálók szerepét.

Hipotézisek

A feldolgozott és dolgozatomban ismertetett szakirodalmakból is egyértelműen kitűnik, hogy a lakókörnyezet és a szubjektíven észlelt életminőség közötti kapcsolat korántsem egyértelmű. Ezért a témával foglalkozó, mennyiségi adatelemzésre épülő kutatásnál további háttérváltozók bevonása elkerülhetetlennek látszik. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az ebben a dolgozatban megfogalmazott hipotézisek és következtetések kizárólag a jelenkori magyarországi helyzetre nézve relevánsak, mivel az idő- és térbeli dimenzióknak véleményem szerint hatalmas jelentősége van a témára nézve. Hasonlóképp, a feldolgozott észak-amerikai irodalmak révén megismert kutatásokat, illetve következtetéseket csupán módszertanilag tekintettem relevánsnak.

A rendelkezésemre álló hazai irodalmakban foglaltakat, illetve korábbi tapasztalataimat alapul véve, a dolgozat bevezetőjében említett kérdéskörben tehát az alábbi két hipotézist fogalmaztam meg:

1. A városi és falusi polgárok szubjektív életminősége, jól-léte között nincsen lényeges (szignifikáns) különbség, mivel – bár a két lakókörnyezetben élők nagymértékben eltérő értékrend-profillal rendelkeznek, és az eltérő környezet teljesen más lehetőségeket kínál az embereknek – az ott élők vagy „beleszülettek” az adott világba, és ebből adódóan azt természetesnek fogadják el, vagy tudatosan – mégpedig vélhetően értékrend-szerűeknek megfelelően – választották azt.
2. A közel azonos szintű elégedettség a két lakókörnyezet-típus esetében más-más komponensekből épül fel. A rosszabb objektív életkörülményekkel, gyengébb anyagi életszínvonalon élő vidéki közösségekben a szubjektív életminőség vélhetően a városival megegyező szintjét az erős szociális háló, a magas fokú szolidaritás okozhatja. A városi környezetben a kevésbé a közösségre épülő az individuálisabb önmegvalósítás mozzanata lehet kiemelkedő fontosságú.

Mennyiségi adatelemzések

A dolgozat empirikus adatelemzéseire a TÁRKI 2006. májusi Omnibusz adatfelvételének releváns blokkja jelenti az alapot, de – néhány esetben, ahol ez szükséges – kitérek más felvételek eredményeire is. Az adatfájlokat az elemzés előtt négykomponensű (nem, kor, iskolai végzettség, településtípus) súlyváltozó használatával súlyoztam.

A szubjektív életminőség indikátorai (vagyis az elemzések során használt *függő változók*) az OMNIQL2006.SAV adatfájlban a következők: elégedettség a munkával, a végzett tevékenységekkel, az életszínvonallal, a jövedelemmel, a lakással, a családi élettel, az egészségi állapottal, a demokrácia hazai működésével, a válaszadó saját biztonságával, illetve a közbiztonsággal. Az említett tényezőkkel való elégedettséget a kérdőívben a felvétel során tízfokú ordinális skálán rögzítették, amelyen a magasabb érték a magasabb fokú elégedettség-re utal. Szintén tízfokú skálán értékelhették a válaszadók eddigi életükkel való elégedettségüket, illetve elégedetlenségüket. A „*hogyan jellemezné önmagát, mennyire boldog mostanában*” kérdésre a mintába kerültek végül négy válaszlehetőség közül választhattak, amelyek a *nagyon boldogtalantól a mostanában nagyon boldogig* terjedtek.

Első lépésként a horizontális különbségek feltárásának céljából Magyarország 19 megyéjének, illetve hét régiójának lakosai körében a szubjektív életminőség tekintetében fellelhető különbségeket igyekeztem felmérni. Egyutas variancia-analízissel vizsgáltam meg, hogy mennyiben tekinthetők homogénnek ezek a területi-közigazgatási egységek az élet különböző területeivel való elégedettség tekintetében. Tökéletesen homogénnek bizonyultak a megyék abban a tekintetben, hogy az azokban élő válaszadók mennyire érzik magukat boldognak, nem mutatható ki ugyanis szignifikáns különbség megyék szerinti bontásban ($\text{sig}=0,434$). Az összes többi függő változó esetén $\alpha=0,05$ valószínűségi szinten eltérés mutatkozik a 19 megye és Budapest főváros lakóinak megítélése alapján. Az egyes megyékben a különböző skálákra adott átlagpontokat grafikusán szemléltetve, hosszas fejtörés után, semmilyen értelmezhető összefüggést nem találtam az adott megye jellemző gazdasági-társadalmi fejlettsége, általam ismert hagyományai, társadalomszerkezete és az ott élők mért attitűdjei között, ezek alapján feltételezem, hogy az egyes megyékben lekérdezett válaszadók száma olyan alacsony (19 és 106 között változik; a medián 40 körüli értéket mutat), hogy ekkora almintaelem-számból nem érdemes lényegi következtetéseket levonni.

A hét, úgynevezett *tervezési-statisztikai régió* alapján történő bontásban már könnyebben értelmezhető eredményekre bukkantam. Csupán az egészségi állapottal, a demokrácia működésével, és a közbiztonsággal való megelégedettségben találtam szignifikáns különbségeket. Az első két változó esetében az eltérések viszonylag jól követik a régiók gazdasági fejlettségét, vagyis minél inkább fejlettebbek az adott régió makrogazdasági mutatói, annál inkább elégedettek az ott élők a demokrácia működésével, illetve egészségi állapotukkal. A közbiztonság esetében ez az összefüggés már nem állja meg a helyét: A Budapestből és Pest megyéből álló közép-magyarországi régió, Észak-Magyarország, a Dél-Alföld és a Közép-Dunántúl jellemzően sokkal alacsonyabb pontszámot kapott a benne élőtől, mint a többi régió. Közép-Magyarországon a főváros, illetve az agglomerációs övezet, valamint a leromlott gazdasági szerkezetű, közismerten magas bűnözési rátájú Észak-Magyarország esetében viszonylag könnyű lenne ésszerűnek tűnő magyarázattal szolgálni, ám a másik két, „békésebbnek” tekinthető régió esetén mélyrehatóbb elemzések elvégzése nélkül már nem vállalkoznék erre. Véleményem szerint az eddigi eredmények igazolják azon kiinduló feltételezésemet, hogy a szubjektív életminőség tekintetében nincs lényegi különbség az eltérő gazdasági-társadalmi szerkezettel és történeti hagyományokkal rendelkező térségek lakói között. A legfontosabb eredménynek azt tartom, hogy a legtöbb életminőség-kutató, köztük a holland Ruut Veenhoven (1984, 1988) által is a legáltalánosabban használt mutató, a *boldogság* tekintetében

ben nem mérhetők statisztikailag szignifikáns területi különbségek sem a megyék, sem a régiók szerinti felosztásban. Hasonlóképp, fontosnak tartom kiemelni, hogy a régiók alapján történő felosztásban nem találtam lényeges eltérést a válaszadók korábbi életével való megelégedettsége, és ami talán még meglepőbb, életszínvonalával, illetve jövedelmével való elégedettsége szerint.

Úgy gondolom, a dolgozatom témájának szempontjából a „horizontális”, vagyis a területi-regionális különbségeknél lényegesebbek a „vertikális”, vagyis a településtípus, illetve a közvetlen lakókörnyezet szerinti különbségek. Annak érdekében, hogy ezeket vizsgálni tudjam, a rendelkezésre álló adatokból kiindulva, létrehoztam két új változót. Az egyik az adott település közigazgatási jogállásából kiindulva különíti el a *nagyvárosi* (fővárosi és megyeszékhelyeken élő polgárok) és a *kisvárosi-vidéki* (a többi városi rangú településen és a községekben élők) válaszadókat. Az általam létrehozott másik új változó a kérdezőbiztos által besorolt és rögzített épülettípusból indul ki. Ez alapján a válaszadókat *rurális környezetben élők*re (kertés vagy családi házban lakók) és *urbánus környezetben lakók*ra (hagyományos városi, illetve lakótelepi környezetben élők) osztottam. Természetesen tisztában vagyok vele, hogy mindkét elkülönítés némileg önkényes, illetve nem teljesen egyértelmű abban a tekintetben, hogy a válaszadó egészen konkrétan milyen települési-, illetve közvetlen lakóhelyi környezetben él, továbbá problémás lehet az is, hogy nem tudjuk, mennyi ideje él az adott környezetben. Azonban, hasonlóan más, nem kifejezetten az adott elemzési célra készült felmérések másodlagos elemzésekor használt stratégiához, a jelen esetben is abból indulok ki, hogy a feltárt lényegi különbségek jó közelítéssel mutatnak rá olyan lényegi összefüggésekre, amelyek egy jövőbeni, részletesebb felmérés kiindulási pontjait képezhetik.

Mivel az elemzéshez használt két új csoportosító változó dichotomizált, lehetőség nyílt a kétmintás T-próba, illetve – mivel valójában ordinális mérési szintű függőváltozóról van szó – a nem-paraméteres eljárások közül a Man-Whitney próba alkalmazására. A két eljárás alkalmazása során kapott eredményeket összevetve megállapítható, hogy azok igen közel állnak egymáshoz, és egyetlen esetben sem produkáltak olyan kritikus értékeket, amelyek alapján egy-egy különbség csak az egyik eljárás szerint lett volna szignifikáns. Az átlagpontokat, illetve a szignifikáns különbségeket az alábbi táblázatok szemléltetik:

1. tábla

Az elégedettség szignifikanciaszintje rurális és urbánus településeken

Elégedettségi skála	Rurális településen	Urbánus településen	A különbség szignifikáns?	Szignifikancia-szint
<i>munka</i>	6,52	6,63	nem	0,562
<i>életszínvonal</i>	5,39	5,29	nem	0,517
<i>jövedelem</i>	4,49	4,60	nem	0,493
<i>lakás</i>	6,66	5,96	igen	0,000
<i>család</i>	7,46	7,05	igen	0,021
<i>egészség</i>	6,70	7,05	nem	0,050
<i>demokrácia</i>	5,10	5,44	igen	0,030
<i>biztonság</i>	6,71	7,07	igen	0,011
<i>közbiztonság</i>	5,98	6,25	nem	0,065
<i>eddigi élet</i>	6,11	6,33	nem	0,076

2. tábla

Az elégedettség szignifikanciaszintje falusias és városias környezetben

Elégedettségi skála	Falusias környezetben	Városias környezetben	A különbség szignifikáns?	Szignifikancia-szint
<i>munka</i>	6,53	6,58	nem	0,787
<i>életszínvonal</i>	5,23	5,52	igen	0,039
<i>jövedelem</i>	4,34	4,77	igen	0,005
<i>lakás</i>	6,53	6,30	nem	0,136
<i>család</i>	7,43	7,16	nem	0,105
<i>egészség</i>	6,75	6,90	nem	0,378
<i>demokrácia</i>	5,15	5,32	nem	0,256
<i>biztonság</i>	6,87	6,79	nem	0,590
<i>közbiztonság</i>	6,18	5,90	igen	0,041
<i>eddigi élet</i>	6,07	6,31	igen	0,036

Érdekes különbség, hogy míg a településtípus (vagyis a közigazgatási jogállás) alapján történő felosztásban a jövedelemmel és az életszínvonallal való elégedettség tekintetében nincs statisztikailag releváns különbség a nagyvárosi és a vidéki lakosság között, addig a közvetlen lakókörnyezet jellege szerinti bontásban ugyanez a különbség már szignifikáns. A városias környezetben – tehát hagyományos, többemeletes városi épületben, illetve lakótelepi házakban, ahol a vidékiesebb településeken feltehetően még erőteljesebben működő szolidaritás vélhetően gyengébb – élők elégedettebbek a jövedelmükkel és az életszínvonalukkal, mint a kertes házakban, illetve más vidékies környékek lakói. Ne feledjük, itt a *jövedelemmel való*

*elégedettség*ről van szó, vagyis a magasabb elégedettség nem feltétlenül jelenti azt, hogy a konkrét jövedelem is ténylegesen magasabb. A demokrácia működésével és a személyes biztonsággal való elégedettség tekintetében viszont a helyzet pont fordított: a település jogállása alapján létrehozott változónak van lényegi hatása, a közvetlen lakókörnyezetnek nincs: a főváros és a megyeszékhelyek lakói elégedettebbek ezzel a két tényezővel, mint a kisvárosi és a községi polgárok.

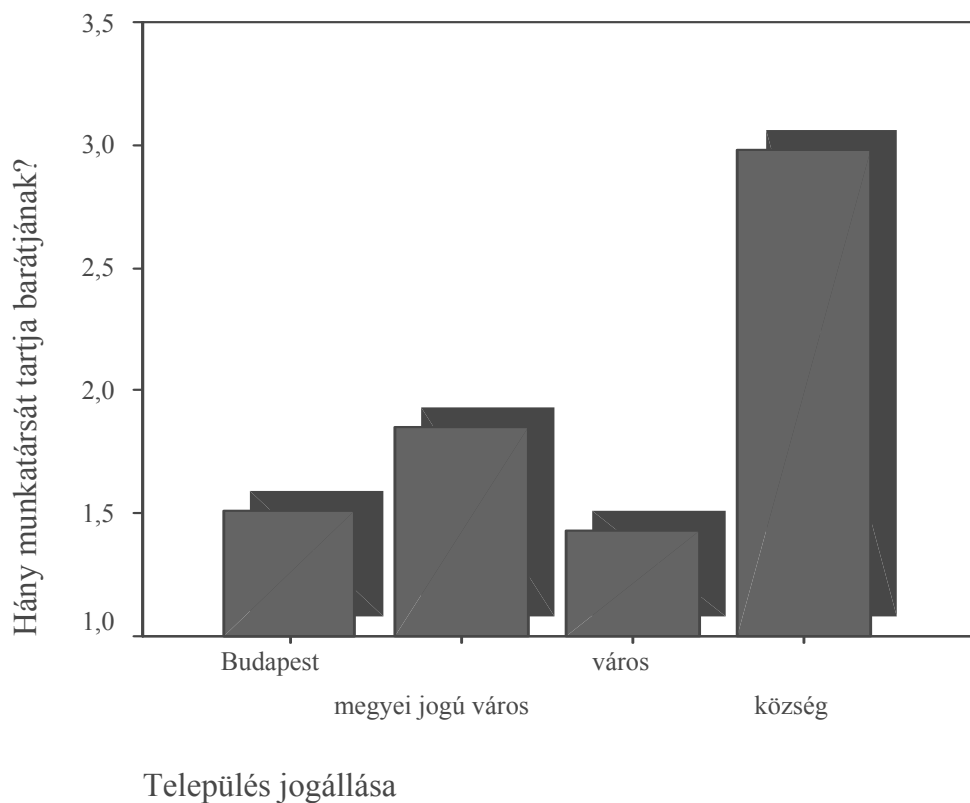
A szubjektív elégedettséget mérő tízfokú, egyirányú (vagyis ahol a magasabb pontszám magasabb elégedettséget jelöl) skálákat átlagoltam, ezáltal létrehozva egy viszonylag könnyen kezelhető skálát, amely magában foglalja az összes releváns változó hatását. Hátránya az ilyen összevonásnak az lehet, hogy valamennyi elégedettségi tényező azonos súllyal szerepel a kumulált indexben, jóllehet egyáltalán nem biztos, hogy a válaszadók számára ezek hasonló fontossággal bírnak. Feltételezem azonban, hogy a mintába került több mint ezer nagykorú magyar állampolgár eléggé heterogén csoportot alkot ahhoz, hogy ezek a preferencia-béli különbségek mintegy „kioltják” egymást. Az eredmények, úgy tűnik, igazolják első hipotézisemet, amely szerint a falusi, illetve városi, rurális, illetve urbánus környezetben élők szubjektív elégedettsége között nincs statisztikailag jelentős különbség. A település jogállását, mint csoportosító változót használva, a variancia-analízis nem mutatott ki semmilyen különbséget, vagyis a különböző jogállású településeken (község - város - megyeszékhely/megyei jogú város - főváros) élő emberek összevont megelégedettségi indexe gyakorlatilag megegyezik ($\text{sig}=0,546$). Még nagyobb a hasonlóság, ha a kumulált elégedettségi mutatót a közvetlen lakókörnyezet jellege szerinti bontásban vizsgáljuk T-próba segítségével ($\text{sig}=0,861$). A leggyakrabban alkalmazott mutató, az általános értelemben vett boldogság esetünkben négyfokú skálája pedig szinte semmilyen eltérést nem mutat: az urbánus környezetben élők átlaga 2,0837, míg a falusias vidékek lakóinak átlagpontja 2,0838. Talán mondani sem kell, hogy ez a különbség sem szignifikáns ($\text{sig}=0,998$).

A 2001-ben készült ISSP /TÁRKI/ Kapcsolatok kutatás adatfájljában nagyon hasonló eredményekre bukkantam. Nincs szignifikáns korreláció – még minimális szinten sem – az általános értelemben vett boldogság és a válaszadó településének lakosság száma között, sem lineáris, sem rangkorrelációs eljárást alkalmazva (a korrelációs együtthatók rendre 0,017, illetve 0,019). Hasonlóképp, nincsen semmilyen hatása a településtípusnak sem a variancia-analízis szerint ($\text{sig}=0,811$).

Sokat sejtető az a szignifikáns összefüggés, amely szerint a település állandó népességének nagyságával arányosan csökken a barátnak tartott munkatársak, illetve szomszédok száma (Pearson-féle lineáris korrelációs együttható: -0,163, illetve -0,121). Azonban a közeli barátok számával kapcsolatban ugyanez az összefüggés nem figyelhető meg. Hasonló eredményt hozott a variancia-analízis is: a válaszadó lakóhelyének településtípusa alapján nem mutatható ki különbség a közeli barátok számában. A községekben azonban kiugróan magas a közeli barátoknak tartott munkatársak száma más településtípusokhoz képest. Még látványosabb eredményt produkált a közeli barátnak tartott szomszédok számának településtípus szerinti összehasonlítása: a legkevesebb ilyen barátról a budapesti, a legtöbb pedig a községekben élő válaszadók számoltak be. Az eredményeket az alábbi ábrákon vizuálisan is szemléltem:

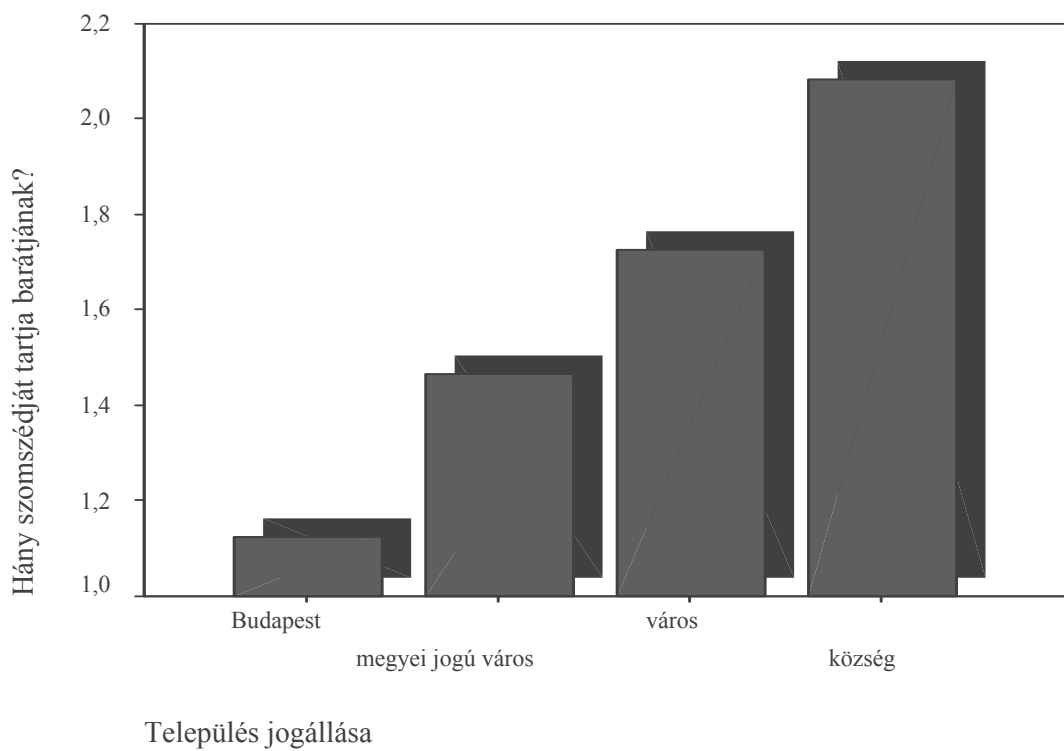
1. ábra

Hány munkatársát tartja barátjának?

2. ábra

Hány szomszédját tartja barátjának?

A csak néhány emberben bírom állítással teljes mértékben vagy inkább egyetértők aránya is az eddig leírtaknak megfelelően alakul, bár a különbség itt nem olyan szembetűnő. Budapesten és a megyeszékhelyeken jellemzően néhány százalékponttal többen élnek olyan válaszadók, akik csupán néhány emberben bíznak meg, mint a kisebb településeken. Nem mutatkozott viszont szignifikáns különbség a tekintetben, hogy milyen gyakran járnak vendégségbe, illetve milyen gyakran fogadnak vendéget a különböző méretű, illetve típusú települések lakói (sig=0,183, illetve 0,128)

Mindezek alapján sejthető, hogy a kisebb településeken élők valószínűleg nem rendelkeznek *nagyobb számú* közeli baráttal, mint a városi lakosok, viszont ezek a kapcsolatok rendre a szomszédság, illetve a munkahely köreiből kerülnek ki. Ezáltal a helyi társadalom szövetei erősebbek, feltehetőleg szorosabbak a bizalmi hálók is.

Tesztelendő második hipotézisemet, visszatértem a 2006. májusi életminőség-adatfelvételhez, és azt próbáltam elemezni, hogy az eltérő településtípusok, illetve lakókörnyezetek esetén melyek azok a tényezők, amelyek az ott élőket elégedetté teszik. Ennek érdekében mind a település jogállásából, mind pedig a lakókörnyezet jellegéből képzett dichotóm csoportosító változó szerint kiszámoltattam az erre vonatkozó négyfokú skálák átlagait. A könnyebb értelmezhetőség érdekében a skálákat az eredeti adatfájlhoz képest „megfordítottam”, vagyis itt a magasabb érték azt jelenti, hogy a válaszadók az adott tényezőt fontosabbnak tartják az elégedettségük szempontjából (minimum=1; maximum=4). A kapott eredményeket az alábbi táblázatokban szemléltetem (csak azokat a változókat emeltem be a táblázatokba, amelyek esetében $\alpha=0,05$ valószínűségi szinten szignifikáns eltérés mutatkozik az átlagpontokban)

3. tábla

A település jogállása szerinti különválasztás (nagyváros-vidék)

Tényező	Átlag kisvárosi-vidéki településen	Átlag nagyvárosi településen	Szignifikancia
a jövedelem alakulása	3,82	3,64	0,000
félelem nélküli élet	3,84	3,73	0,000
családtaggal töltött idő	3,85	3,80	0,041
barátokkal töltött idő	3,09	3,20	0,030
hobbi	2,77	3,00	0,000
részvétel a közéletben	1,86	1,98	0,046

4. tábla

A lakókörnyezet jellege szerinti különválasztás (rurális-urbánus)

Tényező	Átlag rurális környezetben	Átlag urbánus környezetben	Szignifikancia
család	3,93	3,87	0,011
siker	3,02	3,20	0,004
családtaggal töltött idő	3,85	3,79	0,049
barátokkal töltött idő	3,09	3,23	0,013
hobbi	2,82	2,99	0,008

A táblázatok adataiból kirajzolódik egy viszonylag éles különbség a két lakókörnyezet által képviselt értékrendszerrel. A táblázatokból kimaradt, szignifikáns különbséget nem produkáló tényezők (munka, szeretet, környezetvédelem, hit, politikai élet) egyformán fontosak a válaszadók számára, bárhol is éljenek. A kistelepusi, rurális közösségek lakói számára a

tradicionális kötelékek, mindenekelőtt a család, fontosabb szerepet töltenek be, mint a nagyvárosiak életében. Ugyanakkor az önmegvalósítás szabadabb, posztmodern formái (siker, barátok, hobbi, részvétel a közéletben) egyértelműen a nagyvárosi polgárokat „teszik boldogabbá”.

Az elvégzett statisztikai elemzések áttekintése után úgy érzem, hogy mindkét hipotézis, amelyet a rendelkezésre álló információk alapján felállítottam, megállta a helyét. Mindkét vizsgált adatfájl esetén egyértelműen bizonyítást nyert, hogy a szubjektív életminőség mérésére legáltalánosabban használt mutató, a boldogság, illetve a többi elégedettségi mutatóból létrehozott kumulált elégedettségi index átlaga Magyarországon a legkisebb mértékben sem különbözik a városi és a vidéki lakosság körében. Mindez arra utal, hogy – bár egy-egy település, különösen a nagyvárosok saját, belső társadalma természetesen lehet felettébb heterogén is – a városi és a vidéki társadalom valójában egyforma mértékben elégedett, egyik sem boldogabb a másiknál. Természetesen számtalan olyan polgárral találkozhatunk, akik az egyikből a másikba vágynak, vagy akár már el is költöztek eredeti lakóhelyükről a fényesebb karrier vagy a nyugodtabb időskor reményében, azonban ezek az egyedi esetek nem befolyásolják számottevően a lakóhellyel kapcsolatos elégedettség makro-társadalmi mutatóit.

Vidéki környezetben, mint ahogyan azt előzetes feltételezéseimben megfogalmaztam, valóban nagyobb a szerepe a hagyományos társadalmi kötelékeknek. Az elégedettség sok komponense közül a városi lakosok magasabb arányban tartják fontosnak az olyan posztmodern, egyedi önmegvalósításra törekvő értékeket, mint a személyes siker, a nem a munkahelyhez vagy szomszédsághoz kötődő barátság, vagy a közéletben való részvétel és a hobbi. Vidéki társaik ellenben a hagyományos kollektív értékek, a munkahely - szomszédság - barátság által biztosított bizalmi-szolidaritási háló segítségével biztosítanak maguknak magasabb fokú életminőséget.

Irodalom

- Barth, Wolfgang (1981): *Theoretische und empirische Ergebnisse zur Dimensionalität interpersonellen Verhaltens*. In: *Untersuchen zum Zwischenmenschlichen Verhalten*. Jena
- Csatári Bálint (2003): *A kistérségek és kulturális ellátottságuk, aktivitásuk néhány összefüggése*. In: *Környezetvédelmi mozaikok*. Debrecen: Tiszteletkötet Dr. Kerényi Attila 60. születésnapjára
- Enyedi György (1996): *Regionális folyamatok Magyarországon*. Budapest, Hircher Rezső Szociálpolitikai Egyesület
- Keresztes Noémi – Pluhár F. Zsuzsanna – Pikó Bettina (2006): *A fiatalok életmódja és egészsége lakóhelyük tükrében*. In: *Új Pedagógiai Szemle* 2006. június
- Nemes Nagy József (1984): *A város-falu különbségek egyenlőtlenségi mutatókból kiinduló vizsgálata faktoranalízissel*. In: *Területi statisztika* 34. évf. 4. szám
- Nemes Nagy József (2005): *Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai*. In: Dövényi Z. – Schweizer F. (szerk.): *A földrajz dimenziói*. Budapest: MTA FKI, pp. 141-158.
- Scott, Jean Pearson – Roberto, Karen A (1987): *Informal Supports of Older Adults: A Rural-Urban Comparison*. In: *Family Relations*, Vol. 36, No. 4
- Utasi Ágnes (2000): *Életminőség és társadalmi integráció*. In: *Info-Társadalomtudomány* 2000/50
- Utasi Ágnes (2002): *A bizalom hálóját - Mikrotársadalmi kapcsolatok, szolidaritás*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó
- Varga Károly: *Az életminőség értékrendszerei tényezői*. In: *Társadalomkutatás* 2004/3-4 pp. 217-245.
- Veenhoven, Ruut (1984): *Conditions of Happiness*. Boston/Dordrecht/London: Kluwer Academic. <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/>
- Veenhoven, Ruut (1988): *The utility of happiness*. *Social Indicators Research*, 20: 333-354. <http://www.eur.nl/fsw/personnel/soc/veenhoven/index2.htm>
- Youmans, E. Grant (1971): *Poverty and Life Satisfaction: A Rural-Urban Comparison*. University of Kentucky, Lexington
- Zimmer, Zachary (1997): *Rural-Urban Differences in Seniors' Neighbourhood Preferences*. In: *Journal of Housing for the Elderly*. Volume 12, Issue 1/2

MUNKAKÖZPONTÚSÁG ÉS A TÁRSAS KAPCSOLATOK ELTÉRŐ SZERVEZŐDÉSE

Arra a kérdésre keressük a választ ebben a tanulmányban, hogy a munka iránti elkötelezettség mértéke összefügg-e a társadalmi kapcsolatok szerveződésével, és ha igen, akkor milyen különbségekre bukkanunk. Utasi a hazai mikro-társadalmi szolidaritást vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az élet különböző területeiről nyert kapcsolati erőforrások különbözőképpen konfigurálódnak csoportonként, azaz a baráti, rokoni, családi, egyesületi-szervezeti tagságból származó kötelek, kapcsolatok dominanciája különböző (Utasi, 2002). Feltételezzük tehát, hogy a munkahelyi kapcsolatoknak bizonyos élethelyzetekben eltérő szerepe van, mint másokban.

A munka világa egyrészt lehetőséget ad a közvetlen kapcsolatlétesítésre, másrészt egy sor egyéb hozadéka van. Ezek közé tartozik az anyagi erőforrások biztosítása, az önértékelésben játszott szerepe, a kapcsolatok bővítése. A munkakapcsolatok elősegíthetik a reciprocitással működő különböző tranzakciókat, amelyek növelhetik a munkavállalási esélyeket. A munkaerőpiacról való tartós kiszorulás együtt jár a szolidaritási, reciprocitási kapcsolatok leépülésével. Az elköteleződés a munka iránt, a növekvő munkaközpontúság ugyanakkor együtt jár bizonyos típusú kapcsolatok felértékelődésével, azaz a munkatársak szerepének növekedésével, míg más, elsősorban családi kötelek leértékelődésével. A munka világa e mellett segíthet más típusú kapcsolatok pótlásában. Azt várjuk tehát, hogy a munkához kevésbé kötődő embereknek élénkebbek a munkán kívüli kapcsolatai, míg a munka iránt elkötelezetteknek sokkal erősebbek és sűrűbbek a munkatársi kötelei szemben a más szférákban nyerhetőekkel.

Megpróbálkozunk – legalábbis lehetőségeinkhez mérten – bizonyos rálátást nyerni a munkacentralitás és a kapcsolatok közötti ok-okozati viszonyokra is. A munka világa iránti erős kötődés magyarázata, nem nehéz belátni, sokféle belső mozgatóra visszavezethető. Ezek közül csak az egyik, hogy a munkavállaló jól érzi magát a munkahelyi társas légkörében, vagy ennek fontossága felülértékelődik bizonyos élethelyzetekben. Feltesszük tehát a kérdést, hogy a munka iránti erős elköteleződés származhat-e az utóbbi örömforrásból. Az igen válasz mellett szól, ha egyáltalán azt találjuk, hogy a munkaorientáltaknak kielégítőbbek a munkahelyi kapcsolatai, de ez nyilvánvalóan nem elég bizonyíték, hiszen e társas viszonyok előtérbe kerülhetnek a munkavégzés más aspektusai iránti elkötelezettség miatt is. Kérdőívünk lehetővé teszi, hogy az általános sikerorientált attitűd hatásával, mint belső motivációval kontrolálva vizsgáljuk a két változó viszonyát, és így közelebb kerüljünk a kérdés megválaszolásához.

A munkához való túlzottan erős kötődés valamilyen életvezetési problémára is utalhat, hisz ez nem ritkán a munkán kívüli, főképp családi kapcsolatok megromlásával, gyengülésével, vagy megszűnésével kell, hogy együtt járjon. Másrészt a munka „szükséges rosszként” való felfogása szintén bizonyos disszonanciákra utal az ember életében. Az emberi tevékenységszerkezet legnagyobb részét kitöltő munkavégzés irányába a kiegyensúlyozott embernek mindenképp pozitív viszonyba kell kerülnie, legalább valamilyen alkalmazkodási folyamat során meg kell benne találnia a „flow-t” (Csíkszentmihályi, M., 1990), a boldogságot, a szenvedélyt, mert különben az ezzel járó (feltételezett) elégedetlenségük az élet más területeit is

megfertőzi. Harmadik hipotézisünk tehát, hogy a munkavégzés tekintetében két szélső csoport életében valamilyen feszültség rejlik.

Munkamánia, munkától való elidegenedés, munkacentralitás és munkával való elégedettség

A fenti fogalmak részben átfedik egymást, viszonyukat érdemes tisztázni. A „központi élet érdek” koncepciója feltételezi, hogy az emberek saját tevékenységszerkezetük különféle területeinek különféle fontosságot, személyes hasznosságot tulajdonítanak, különböző mértékben identifikálódnak azokkal, több-kevesebb időt töltenek vele, illetve eltérő mennyiségű elégedettséget nyernek belőlük. A „központi élet érdek” fogalma Robert Dubin révén terjedt el a munkaszociológiában (Dubin, 1956, Parker, 1971), de az életszférák összehangolása persze annyira központi kérdése hétköznapijainknak, oly sok irányból megközelíthető kérdése az emberi életminőségnek, hogy nem lehet egységes „kutatási tradícióról beszélni”. A vizsgálódások központi területei elsősorban a család, a munka és a szabadidős tevékenységek. Beszélhetünk ezen élettevékenységek egymásba való benyomulásáról (*spillover*) az egymás közötti kompenzációs (az egyik területen érzett hiányt máshol pótolják) illetve szegmentációs viszonyról (a területek között érzett elégedettségnek vagy az ott végzett tevékenységnek nincs hatása más szférákra).

Az erős elköteleződés a munka iránt még nem jelent „munkamániát”, úgy, ahogyan a munkának csak mint a pénzkereset, megélhetés forrásaként elismert fontossága sem jelenti azt, hogy az egyén „elidegenedett a munkájától”, bár kétségtelen az ilyen irányú összefüggések valószínűsége. A munkacentralitás a munkának az egyén életében betöltött relatív fontosságára vonatkozik és ez még nem feltételezi, hogy a munka iránt elkötelezettebbek elégedettebbek is munkájukkal. Az elégedettség különböző forrásokból táplálkozhat egyénenként és csoportonként, valaki elégedett lehet munkájával pusztán azért, mert úgy érzi, jól keres vele. Másnál ez nem elégséges feltétele az elégedettségnek, mondjuk éppen azért, mert számára a munka központi tevékenység és abban a pillanatban nem elégíti ki expresszív igényeit.

A munkamániások a munka iránt elkötelezetteknek egy részhalmaza. A munkamánia elsősorban a munkapszichológia kérdéskörébe tartozik. Kialakulásának magyarázatára többféle elmélet létezik, kezdve a gyermekkori túlzottan teljesítményorientált neveléstől, a szorongással való tanult megküzdési, menekülési mechanizmuson át, a perfekcionista személyiségtípusig, aki mindig lehetséges teljesítménye fölé helyezi célját, és ez által állandóan újratermeli önmagát ösztökélő frusztrációit (Rácz és Kovács 2002, Seybold és Salomone, 1994). A munkamániás általában minden kapcsolatában problémákkal küszködik: az otthoniakra nem fordít elég időt, a munkahelyén pedig túlzó elvárásai vannak beosztottjaival, munkatársaival szemben, és mivel mindezek következtében életvezetési nehézségekkel küszködik, ezért egyéb pszichiátriai betegségei is vannak, ami viszont munkateljesítményét is ronthatja. A munkamánia tehát olyan viselkedés, ami az erős munka iránti elkötelezettségen keresztül az egyén és környezete számára komoly problémákat okoz. A „munkamániással”, mint pszichológiai jelenséggel nem foglalkozott külön a kérdőív. E csoport elérése standard szociológiai surveytechnikával nehéz, mivel valószínűleg a kérdezőbiztos munkaideje alatt is dolgozik, másrészt amúgy „sem érne rá” válaszolni.

Harmadrészt a munkától való elidegenedés hasonló viszonyban lehet a munkaorientációval, mint a munkamánia, azaz a gyenge munka iránti elköteleződésnek lehet az egyik alosztala is. Az elidegenedés érzése egyszerűen fogalmazva az igények és az aktuális tevékenység közötti diszharmóniából származik. Az elidegenedés egyben elégedetlenséget szül. Elsősorban az ipari, szakképzettséget nem igénylő rutinmunkákhoz kötik az elidegenedés jelenségét, mivel leginkább ez az a munkakörnyezet, ami „az emberi természettől”, vagy „az emberi tevékenységekhez” társított igényektől a leginkább eltér (lásd ennek klasszikus szociálpszicholó-

giai vizsgálatát: Blauner 1964). Látnunk kell, hogy az erős munkához való kötődés együtt járhat elidegenedettséggel is, mivel az egyes társadalmi csoportokban és egyes életutak során elsajátított különféle igények nem minden esetben elégülnek ki. Ebből a szempontból a munkamániák és az elidegenedés nem feltétlen a munka iránti elköteleződés két végpontján helyezkedik el, mert az elidegenedés, szélsőséges elégedetlenség a munkával, a munkát életük középpontjába helyezők esetében is felléphet. A munkavégzésre vonatkozó igények és tényleges lehetőségek közötti diszkrepanciákkal a kérdőív nem foglalkozott, sem a munkatevékenységet elidegenítő monotóniával, érdektelenséggel, kiszolgáltatottság érzésével, és a munkafolyamat felett érzékelt kontrollhiánnyal, mely utóbbiakkal az elidegenedettséget általában azonosítják.

A fenti fogalmi kitérőt azért tartottuk szükségesnek, hogy tisztábban lássuk, mit vagyunk képesek megmagyarázni és mit nem az elemzés során a rendelkezésre álló kérdések segítségével. A munkamániának és elidegenedésnek fellelhetjük „nyomait”, de pontos definíciójukra nem vagyunk képesek.

A csak az aktív korúakat és valaha kereső-tevékenységet végzetteket tartalmazó minta esetszáma 608. A munkának a kérdezettek életében betöltött szerepéről a következő állítások adtak információt: (1) Csak a pénz miatt dolgozom, ha megtehetném, nem dolgoznék. (2) Ha nem lenne munkám, tennivalóm, hiányozna. (3) A munka nagyon fontos dolog a számomra, de az életben sok más fontosabb dolog is van. (4) Boldoggá tesz a munka, számomra mindenél fontosabb. A könnyebb kezelhetőség érdekében a következőkben összevontan kezeljük a második és harmadik válasz-alternatívát, s ezzel végül is három csoportot különböztettünk meg:

„A munka az élet egyik lényeges szférája” N: 454, 76% „A munka pusztán megélhetési eszköz” N: 110, 19% „A munka az élet legfontosabb szférája” N: 31, 5%. Mivel a „munkacentrikusokról” igen kevés megfigyelés áll rendelkezésünkre, ezért sokváltozós elemzésről csak korlátozásokkal lehetett szó. Mindenek előtt a kétváltozós elemzések eredményeit mutatjuk be, majd utána két kulcsösszefüggést próbálunk tisztázni.

Összesen 21 változó, plusz a fontosabb háttérváltozók – nem, kor, beosztás – hatását teszteltük. A munkán kívüli kapcsolatokkal való ellátottság tekintetében lehetőségünk volt a családi és a baráti kötelek meglétének, illetve az ezekből nyert örömök intenzitásának mérésére. Felmértük, hogy a válaszadók párkapcsolatban élnek-e, van-e a háztartásukban 18 év alatti kiskorú. Úgy gondoltuk, hogy a még több odafigyelést igénylő, a családi kötelektől még jobban függő kiskorú fontosabb a kapcsolatok erősségét tekintve, mint a háztartásban élő, de már autonóm felnőtt. Betekintést nyertünk abba, hogy van-e a kérdezettnek közeli barátja, illetve, hogy mekkora örömet okoznak neki barátai. A családi kapcsolatok minőségére vonatkozóan rendelkezésünkre állt egy kérdés, ami a kérdezett elégedettségét mérte a családi élettel kapcsolatban: „Mennyire fontos Önnek, ahhoz hogy elégedettnek érezze magát a család?” Ez a családi élettel való elégettséget, két kérdés pedig a gyerekekkel és a partnerrel fenntartott kapcsolatból származó öröm intenzitását mérte.

Hasonlóan a családi élethez a munkahelyi viszonyok szerepét is tesztelhattuk a megelégedettség érzésében. Rendezésünkre állt két változó a munkahelyi társas környezet két aspektusának vizsgálatára: a társas támogatás meglétére és a munkatársakkal fenntartott kapcsolatok emocionális erejére vonatkozóan. Habár nem akadt változó, ami kimondottan a munkavégzésben fellelhető „belső” elégedettségforrások meglétéről, hiányáról, illetve igényéről adott volna közvetlen információt – ennek szerepe a függő változó magyarázatának tekintetében nem kis jelentőségű lett volna – megkérdezték a siker fontosságát a megelégedettségben.

A családi és munkahelyi szférán kívül a szabadidő eltöltését is vizsgáltuk. Egyrészt a hobbitevékenység fontosságára vonatkozóan, másrészt az önkéntes egyesületi, szervezeti munkavégzés meglétére vonatkozóan is tettünk fel kérdést. Végül az általános anómia, dezorientáció mérésére kidolgozott blokk segítségével indexet készítettünk (dichotomizált változók összeadásával), és külön is vizsgáltuk a komponensek hatását.

A kapcsolatok szerepe

A kapcsolatok közül a barátiak megléte, illetve intenzitása nem bizonyult szignifikánsan különbözőnek a munkacentrizmus három kategóriájában. Szintén nem találtunk lényeges különbséget a szabadidős tevékenységek fontossága tekintetében (A kis minta okán 0,7 alatti szignifikanciaszintnél vetettük el a nullhipotézist). A szervezeti tagság azonban az erősen munkaközpontúak között, a munkájuknak csak instrumentális értéket tulajdonítókhoz képest, gyakrabban fordul elő. Ez utóbbi kategóriához képest a semleges kategóriában is többen vesznek részt önkéntes munkában („A munka pusztán megélhetési eszköz”: 5% „A munka az élet egyik lényeges szférája”: 12% „A munka az élet legfontosabb szférája”: 19% χ^2 : 5,63 szig. szint: 0,06).

A három csoport eltérően oszlik meg a különféle összetételű háztartások között (1. táblázat). A munkacentrikusok mind a két másik csoporthoz képest inkább élnek párkapcsolat és gyerek nélkül, valamint sokkal kevésbé jellemző rájuk, mint bármelyik másik csoportra, hogy egyszerre rendelkezzenek gyerekkel és párkapcsolattal, vagyis inkább magányosak. A munkájukhoz instrumentális módon viszonyulók inkább párkapcsolatban, de gyerek nélküli háztartásban élnek, és körükben is valamivel kisebb arányú a semlegesekhez képest (de nem a munkaközpontúakhoz képest) az átlagos partner-gyerek családmódel. Érdekes eredmény, hogy a nem párkapcsolatban élő, de kiskorúval rendelkezők, azaz a potenciálisan gyermeküket egyedül nevelők csoportját is tartalmazó kategória (N: 89) nagyjából egyenletesen oszlik meg a függő változó mentén, azaz a munkát ugyanolyan mértékben tartják fontosnak, mint más típusú családban élők.

1. tábla

A munkához való viszony egyes típusai párkapcsolatok szerint (%)
(TÁRKI Omnibusz 2006 MTAPTI Életminőség aktív keresők részmintája N=608)

	A munka			
	pusztán megélhetési eszköz	az élet egyik lényeges szférája	az élet legfontosabb szférája	
Nem él párkapcsolatban, nincs kiskorú a háztartásban	17	74	9	100
Párkapcsolatban él, nincs kiskorú a háztartásban	23	71	6	100
Nem él párkapcsolatban, van kiskorú a háztartásban	18	77	5	100
Párkapcsolatban él, van kiskorú a háztartásban	17	81	2	100
	19	76	5	100

χ^2 : 11,93 szig. szint: 0,064

A három csoport összetétele a családtagjaikhoz való viszonyban is eltér egymástól. Az elégedettség tekintetében a munkájukhoz nem kötődők számára átlagosan kisebb jelentősége van a családi életnek. A munka világát csak egy fontos területnek tekintők között megfigyelünk, hogy a munkájukat előtérbe helyezők között is valamivel kisebb a szerepe a családnak az elégedettség szempontjából. A munkát instrumentális szempontból értékelő csoport átlagosan sokkal kevésbé elégedett családi életével, mint a másik két csoport. A munkacentrikusok a partnerük és a gyermekeik létét kevésbé élik meg örömként, mint azok, akik a munkát az élet lényeges szférájának tartották. A munkájuk iránt nem elkötelezettek számára is kevesebb örömet nyújt a család.

A családi kapcsolatokra vonatkozóan összefoglalásképpen elmondhatjuk tehát, hogy a munka világa iránt erősen vonzódók átlagosan kevesebb örömet nyernek közvetlen családi kapcsolataikból. Részben, mert több köztük az e tekintetben kapcsolatszegény (sem gyermek,

sem partner), de még ezen kapcsolatok megléte esetén is kisebb az ebből származó öröm aránya. Mind e mellett elégedettek, sőt elégedettebbek családi életükkel, mint a másik két kategóriába esők. Azonban a munkájukhoz instrumentálisan viszonyulók helyzete ellentmondásos, mivel egyrészt átlagosan kisebb jelentőséget tulajdonítanak családjuknak megelégedettségüket tekintve és relatíve több örömet kapnak partnerüktől és gyermekeiktől, viszont ők a legelégedetlenebbek családi életükkel, tehát valamifajta feszültséget élnek meg családi kapcsolataikban.

Logisztikus regresszióval megvizsgáltuk, hogy vajon több, jól elkülönülő szegmensről van-e szó a családi kapcsolati változók tekintetében. Úgy tűnik azonban, hogy mind a négy változó hasonló helyen magyaráz a független változót tekintve, tehát nem mondhatjuk például, hogy találhatnánk „egy családi kapcsolattal átlagosan elégedett részcsoportot, aki számára a nagy áltagra jellemző mértékben fontos a család a megelégedettség érzésében, míg van egy családjával különösen elégedetlen csoport, aki számára a gyereke és a partnere nagyon kevés örömet ad.”

A munka világának szubjektív megítélése alapján egyértelmű kép alakul ki változóink alapján a három csoport helyzetéről. A munkacentrikusok a legelégedettebbek munkájukkal, őket követi a köztes csoport, végül a legkevésbé elégedettek a „csak a pénzért dolgozók” (0-10 skála átlagai: „A munka pusztán megélhetési eszköz”: 6 „A munka az élet egyik lényeges szférája”: 6,9 „A munka az élet legfontosabb szférája”: 8,4 F: 10,9 szig. szint: 0,0).

A sorrend hasonló, de a különbségek kevésbé nagyok a munkának az elégedettségben játszott szerepével kapcsolatban (Nagyon fontos a munka: „A munka pusztán megélhetési eszköz”: 68% „A munka az élet egyik lényeges szférája”: 73% „A munka az élet legfontosabb szférája”: 81% χ^2 : 4,46 szig. szint: 0,108). A munkatársaktól nyert öröm kiemelkedően magas a munkaközpontúak között, és a másik két kategória esetében nincsen igazán nagy különbség. A munkát csak „szükséges rossznak” tartók érzik legkevésbé, hogy a munkahelyükön elegendő segítséget, támogatást kapnak munkatársaiktól

A munkahelyi társas támogatás képe kicsit másképpen fest, mert ebben a vonatkozásban a három csoport egyértelműen elkülönül. A munka szerepével kapcsolatos válaszok az alábbiak szerint oszlottak meg: A munka pusztán megélhetési eszköz 31%, a munka az élet egyik lényeges szférája: 44%, a munka az élet legfontosabb szférája: 68%. A siker a munka iránt erősen elkötelezettek számára kiemelten fontos. A másik két kategóriában azonos arányban tulajdonítanak jelentőséget a sikernek, mint a személyes elégedettséget befolyásoló eseménynek.

A két szélső csoportban – ahogyan azt feltételeztük is – gyakrabban jelentkeznek az életvezetéssel kapcsolatos problémák. Ezt jelzi az anómia index is, amely e vonatkozásban szignifikáns különbségeket mutatott. A munkaközpontúak jellemzően gyakran érzik úgy, hogy nem tudják befolyásolni problémáikat, és gyakran érzik magukat magányosoknak. Az előbbi probléma-megoldási zavarokat ebben a kategóriában nem az orientációs zavarok, értékválasztási nehézségek folyamánának véljük, hanem a túlzott munkahelyi vállalások miatt fellépő leterheltségnek. A munkájukhoz nem kötődők gyakrabban érzik, hogy nem tudják mindennapi dolgaikat befolyásolni, hogy nem lelik örömeiket munkájukban, hogy nem tudnak problémáikkal megbirkózni, és átlagban többen érzik magukat boldogtalannak.

A munkához való viszony összefüggése az életfeltételekkel

A háttérváltozók közül a beosztás (2. Táblázat) és az életkor (3. Táblázat) is szignifikáns, míg a kereset és a kérdezett neme nem mutat különbséget. A vezetőkre (felső vezetőktől, a közvetlen termelésirányítókig) és az önállókra összesen egyenként valamivel kevesebb, mint 50 megfigyelés áll rendelkezésre, így velük kapcsolatban nehéz lenne pontos következtetéseket levonni az alminta alapján. A diplomás munkaköröket betöltőkre egyértelműen jellemzőbb a „munkamánia”, míg a szakképzetlen fizikai munkásokra a munkával szembeni instrumentális viszony. Mintha az egyéb szellemiek is kissé ez utóbbi irányba „húznának”. A szakmunkások viszont „polarizálódnak” a két szélső álláspont között. Az ilyen mintájú eloszlás könnyen magyarázható elidegenedés-elméletekkel. A munka iránti elköteleződést legjobban befolyásoló jutalmak a belső (*intrinsic*) elégedettségkomponensek (kreativitás, sokszínű munkatevékenység, személyes fejlődés és siker érzése). A diplomát igénylő beosztásokban nyilván sokszínűbb a munkatevékenység. Valószínűbb esetükben az is, hogy a munkavégzés és a szabadidő sem válik el annyira, vagyis a munkán kívüli élet is részben szakmailag értékes tevékenységekkel telik el, így a szakma sokkal inkább középpontban van esetükben. A szakmunkásoknak viszonylagosan nagyobb aránya a két szélső csoportban nehezen magyarázható számunkra. Gondolhatnánk arra, hogy ez a kategória sokféle típusú munkát sűrít magába, és ezért jobban szóródik.

2. tábla

A munka világához való viszony munkamegosztási kategóriánként (%)
(TÁRKI Omnibusz 2006 MTAPTI Életminőség aktív keresők részmintája N=608)

	A munka			
	pusztán megélhetési eszköz	az élet egyik lényeges szférája	az élet legfontosabb szférája	
Önálló	13	82	4	100
Diplomás és szellemi szabadfoglalkozású	8	82	10	100
Vezető	7	89	4	100
Egyéb szellemi	18	78	4	100
Szakmunkás	22	71	7	100
Szakképzetlen fizikai	24	74	2	100
	19	76	5	100

Chi²: 22,01 szig. szint: 0,015

Életkorilag a kép összetett. Az munkához nem kötődők inkább az ötven és a fölöttiek között, valamint a húszasok között találhatók, és a két középső életkori csoportban relatíve kevesebben vannak (legkevesebben a harmincasok között). A munkájukat életük középpontjába helyezők az idősebb korcsoportokban helyezkednek el. Ez utóbbi jelenség a gyerekek „kirepülésének” és a házassági elhidegülés nagyobb valószínűségének lehet a következménye. Vagy, ha nem a kapcsolatok felől közelítünk, esetleg magyarázhatja a karrierekben való előrehaladással járó növekvő jutalmak (javadalmazási, hatalmi) motivációja. A semlegesek között legtöbben harmincasok vannak és ebből a korcsoportból vannak a legkevesebben, akik számára a munkának nincsen önmagáért való értéke, vagyis ők a „legkiegyensúlyozottabbak” a kérdésben.

3. tábla

A munka világához való viszony korcsoportonként (%)

(TÁRKI Omnibusz 2006 MTAPTI Életminőség aktív keresők részmintája N=608)

	A munka			
	pusztán megélhetési eszköz	az élet egyik lényeges szférája	az élet legfontosabb szférája	
Húszasok	21	76	3	100
Harmincasok	11	84	5	100
Negyvenesek	18	75	7	100
Ötven évesek és ötven év fölöttiek	27	66	7	100
	19	76	5	100

Chi²: 17,42 szig. szint: 0,008

Arra a jelenségre, hogy a két szélső életkori csoport kissé felülreprezentált a munkát csak pénzkereseti eszköznek tartók között, magyarázatul szolgálhat Spielerman és Kaufman vizsgálata, ami a munkaerőpiacra ható strukturális erők életkori szegmentációs hatásával foglalkozott (Kaufman és Spielerman, 1982). A szerzők ötféle életkori eloszlást figyeltek meg. Ezek közül az egyik legmarkánsabb az *U-alakú*, ami hasonló, mint az általunk a munkájukat csak instrumentálisan értékelők között találtunk. A szerzők úgy találták, hogy vannak bizonyos beosztások, melyeket (pl. irodasegéd, postai alkalmazott, pénztáros) tipikusan húszas éveik elején-közepén járók és ötven év fölöttiek foglalnak el. Ezek képzettséget nem igénylő, és előmenetelt nem nyújtó foglalkozások, ahol a fluktuáció is nagy, ami magyarázza, hogy inkább csak megélhetési szempontból értékelhetőek. Egy 1970-ben készült egyesült-államokbeli népszámláláson végzett vizsgálat eredményei természetesen erős fenntartásokkal extrapolálhatóak jelen esetre, de a háttérben álló magyarázatok hipotézisként való felhasználásának nem látjuk akadályát. Az eloszlási mintázat felderítésére a szerzők a duális munkaerőpiac (*dual labour market*) koncepciójához fordulnak. E szerint a munkaerőpiac egyik felében, az elsődleges munkaerőpiacon, a munkáltató befektet az alkalmazottak képzésébe, így a hosszabb ideje ott tartózkodó tapasztalt munkaerőt jobban megbecsülik. Ezzel szemben a másodlagos munkaerőpiacon a munkáltatónak nem érdeke a munkaerő fejlesztése, ezzel együtt nincs szerepe a javadalmazásban a munkahelyen eltöltött időnek, tapasztalatnak. Itt nincs költsége a munkahelyek közötti mozgásnak, kisebb kockázat elhagyni és belépni ezekbe. A másodlagos munkaerőpiac gyűjtőhelye azoknak az idősebb munkavállalóknak, akik pályaelhagyásra kényszerültek (pl. képzettségi és fizikai alkalmatlanság miatt), valamint a munkát csak alkalmilag vállaló (mert még tanuló), még esetleg szakmát, foglalkozást nem választó és munkatapasztalattal sem rendelkező fiataloknak.

Nincs lehetőségünk arra, hogy minden változót egyszerre beépítsünk egy magyarázó modellbe, de megtehetjük, hogy külön vizsgáljuk néhány teoretikusan érdekes változó együttes hatását. Az eddigiek alapján két ilyen kérdés körvonalazódott, az elemzéseket logisztikus regresszióval végeztük.

A bevezetőben tettük fel a kérdést, hogy a munkaközpontúságot okozhatja-e a munkahelyi társas kapcsolatok iránti megnövekedett igény. Megkülönböztethető-e a munkacentrikusok között egy inkább a munkahelyi társas kapcsolatokat előtérbe helyező, a munkahelyen társaságot kereső, illetve egy inkább sikerorientált csoport?

4. tábla

A munka motivációinak szignifikancia szintje

	Szignifikancia szint	Exp(B)
Siker fontossága	0,001	4,43
Munkatársaktól kapott öröm	0,007	1,39

Referenciakategória: „A munka az élet egyik lényeges szférája”

Chi²: 22, 92 df: 4 R_L²: 0,17 Nagelkerke-féle pszeudo R²: 0,062

A munkára, mint életük legfontosabb terepére tekintőn belül elkülöníthetünk egy sikerorientált csoportot és egy, a munkatársaktól nagyon sok örömet kapó csoportot. Úgy tűnik tehát, hogy a munkahely felülértékelése pusztán az ottani társas kapcsolatok fontossága is magyarázhatja.

A munkájukban csak megélhetési lehetőséget keresőkkel kapcsolatban azt a kérdést foglalmaztuk meg, hogy lehet-e esetükben olyan általános anómikus állapotról beszélni, ami egyszerre magyarázza családi problémáikat és a munkához való hozzáállásukat.

5. tábla

A munka és a családi élettel való elégedettség szignifikancia szintje

	Szignifikancia szint	Exp(B)
Családi élettel való elégedettség	0,209	0,954
Munkájában általában nem leli örömet	0,000	2,943
Anómia index	0,184	1,111

Referenciakategória: „A munka az élet egyik lényeges szférája”

Chi²: 4,1 df: 6 R_L²: 0,139 Nagelkerke-féle pseudo R²: 0,105

A fenti táblázat azt mutatja, hogy ezt a csoportot dominánsan a munkavégzés iránti „elidegenedés” jellemzi. A magas anómia index és a családi élettel való elégedetlenség, ami a „A munka az élet egyik lényeges szférája” referenciakategóriájától elkülöníti őket, összefügg mind egymással, mind a munkatevékenység felett érzett örömtelenségükkel. Azt mondhatjuk, hogy a munkát csak a megélhetést biztosító elfoglaltságnak tekintők között elkülöníthető egy „depresszív” szegmens, ők egyszerre szenvednek életvezetési problémáktól, egyszerre elégedetlenek családi életükkel, és egyszerre érzik örömtelennek a munkavégzést. Ugyanakkor egy másik szegmense e kategóriának mentes az ilyen tünetektől, pusztán elégedetlen a munkájával, vagy másképpen „elidegenedett” munkájától. Az eredmények helyes értelmezése végett hozzá kell tennünk, hogy a munkájukhoz instrumentálisan viszonyulóknak is csak kevesebb, mint fele (46%) érzi úgy, igaz rá, hogy a „munkájában nem leli örömet”. Tehát, mint azt a fogalmi bevezetőben kifejtettük, nem az egész csoport tekinthető munkájától „elidegenedettnak”.

Összefoglalás

Kutatásunk során kellő bizonyítékot találtunk arra nézve, hogy a munka iránti elkötelezettség a társas kapcsolatok eltérő szerveződésével jár együtt. A munkájukat életük közép-pontjába állítók több munkahelyi társas támogatásban részesülnek, több örömet nyernek innen származó kapcsolataikból, mint mások. Ezzel együtt családi kapcsolataik átlagban szegényesebbek, nagyobb valószínűséggel nem élnek együtt se párral, sem gyerekekkel. E jelenségeknek többféle magyarázata lehet. Életkori jellemzőik alapján láthattuk, hogy a munka felé fordulás a negyvenes éveik végén és az a fölött járók között jellemzőbb. Mivel az ember életében a gyerekek ekkortájt elhagyják a háztartást és mivel ebben a korszakban a házastársi elhidegülés esélye is megnő, talán ezzel együtt kerül előtérbe a munka világa az ember életében. Nem is beszélve arról, hogy a karrier sokszor ekkortájt érik el csúcspontjukat, miközben a családi élet, mint elégedettségforrás apadni kezd.

Megfigyeltük, hogy ebben a kategóriában a magányosok felelülreprezentáltak, tehát a munkatevékenység, vagy a munkatársak felé fordulás nem kompenzálhatja teljesen a családi kapcsolatok szűkösségét. A családi kapcsolatok szegényessége mellett viszont nem tapasztal-

tuk, hogy a baráti kapcsolatok tekintetében deprivált lett volna a csoport, vagy hogy például kevesebbeknek lenne szabadidős elfoglaltsága. Sőt, a szervezeti, egyesületi tagság sokkal inkább jellemezte ezt a kategóriát, mint a többit. Úgy tűnik, hogy a munka középpontba helyezése együtt jár valamifajta nyitottsággal, kifelé fordulással, amibe beleillik a sikeresség felülértékelése is. Mintha két különböző mozgatóerő működne a munka világa felé fordulás mögött. Egyrészt az egyéb szférákból nyert örömök, kapcsolatok lehetőségének csökkenése a munka szerepét megnöveli, tehát az egyén mintegy a munkával kompenzál. Másrészt a siker iránti vágy, a magas fokú aktivitás hozhatja magával a munkatevékenységbe való erősebb bevonódást, és vezethet esetleg az abúzív munkamániához. Ezt a kettősséget támasztja valamennyire alá, hogy a munkaközpontúak kategóriájába kerülés esélyét mind a siker magasra értékelése, mind a munkatársaktól nyert sok öröm, egymástól függetlenül megnöveli.

A munkájukat csak pénzkereseti forrásnak tekintők kapcsolatai lényegesen nem tértek el a munkát fontos, ám nem legfontosabb szférának tartó csoportétól. Azonban a munka világához való viszonyuk az átlaghoz képest rosszabb, kevésbé elégedettek vele, többen vannak ebben a csoportban azok, akik nem lelik örömeiket a munkájukban, és inkább érzik úgy, hogy a munkahelyükön kevesebb társas támogatásban részesülnek. Megfigyelhető, hogy az ebbe a kategóriába esők egy szegmense depresszív tüneteket mutat, tehát a munka örömtelensége nem feltétlenül „magából a munkatevékenységből” ered, hanem általános lehangoltságból. Végül – mint arra a fogalmi kitérőben is utaltunk – nem állíthatjuk, hogy a munkára csak mint megélhetési forrásra tekintők teljesen elidegenedtek volna a munkatevékenységtől. Az ebbe a kategóriába esést nem magyarázta meg teljesen sem a munkával való elégedettség mutatója, sem a munka örömtelenségét firtató kérdés.

A beosztások hierarchikus szerveződése a munkacentralitással is összefügg. Az életkor hatását tekintve nem csak a már említett életciklus hatás érvényesül, hanem feltételezzük, hogy a munkaerőpiac életkori strukturáltsága, sajátos mintázata befolyásolja a munkacentralitást. Pontosabban a felső és alsó aktív korcsoportokban tapasztalt alacsonyabb munka iránti elköteleződést azzal magyaráztuk, hogy ez a két korcsoport nagyobb valószínűséggel dolgozik a kevesebb jutalmat biztosító úgynevezett másodlagos munkaerőpiacon.

Irodalom

- Csikszentmihályi, M. (1990): Flow. The psychology of optimal experience. Harper Perennial, New York
- Dubin, Robert (1956): "Industrial Workers" worlds: A Study of Central Life Interests of Industrial Workers. In. Social Problems, 3 sz.
- Kaufman, Robert L. és Spielerman, Seymour (1982): The Age Structures of Occupations and Jobs. In. American Journal of Sociology, 4. sz.
- Parker, Stanley (1971): The Future of Work and Leisure. Praeger Publishers, New York - Wahington
- Perczel Tamás (1994): Értékkorientáció és a munka világa. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Rácz Andrea és Kovács Gábor (2002): Munkamánia. In. Kapocs, 3. sz.
- Seybold, Karen Colapietro és Salomone, Paul R. (1994): Understanding Workaholism: A Review of Causes and Counselling Approaches. In. Journal of Counselling & Development, 17. sz.
- Utasi Ágnes (2002): A bizalom hálójája: mikrotársadalmi kapcsolatok, szolidaritás. Új Mandátum Kiadó, Budapest

A CSALÁDBAN MEGJELENŐ ALKOHOLLAL KAPCSOLATOS PROBLÉMÁK HATÁSA A SZUBJEKTÍV ÉLETMINŐSÉGRE

Tanulmányom az egyes családokban megjelenő alkohol okozta problémák szubjektív életminőségre gyakorolt hatását próbálja feltárni. Tehát vizsgálatom az életminőség szubjektív oldalára fókuszál, vagyis arra, hogy az egyes emberek miként értékelik és ítélik meg – akár kognitív, akár affektív módon – az objektív környezetet, jelen esetben az alkoholproblémákkal küzdő családi miliőt. Munkám kezdetén alapvetően az a kérdés merült fel bennem, vajon az alkohol kiváltotta életkörülményeknek van-e szerepe abban, hogy az érintett egyének miként élik át léthelyzetüket, és ez milyen és mekkora változást eredményez a „jóllét” dimenzióiban.

Álláspontom szerint azok, akik mások alkoholfogyasztásából eredően bántó konfliktusokat és egyéb negatív körülményeket szenvednek el, azokban olyan lelki mechanizmusok indukálódnak és gördülnek tovább, amelyek az élet különböző dimenzióiban hátrányosnak tekinthető hatásokat eredményeznek. Tehát a problémákat okozó alkoholfogyasztás negatív hatásai az életminőség valamennyi dimenziójában érvényesülnek. Értelemszerűen, ha minél több szeszes italt fogyaszt valaki, annál kevesebb anyagi forrás jut egyéb igényeinek, szükségleteinek kielégítésére. Ez a körülmény csak fokozódik, ha az adott egyén nem csupán a saját maga életfeltételeiért felel, hanem a vele együtt élők, családtagok anyagi biztonságáért is. Továbbá, a már problémát jelentő alkoholos befolyásoltság alatt lévő ember környezeti izolálódása önmaga, és mindenekelőtt közvetlen környezete számára csökkenti az alapvető szeretetforrásokat, valamint az emberi kapcsolatok mennyiségét és intenzitását.

Mindezek hatására nem jelenhetnek meg stabil életcélok, amelyek hiánya szinte lehetlenné teszi az érintettek – megelégedést, boldogságot is eredményező – egyéni, illetve közösségi önmegvalósítását. Az így keletkezett káros benyomások kihatnak az egyes idődimenziókban (múlt, jelen, jövő) meglévő életminőség szubjektív érzékelésére, értékelésére. Tehát az alkohollal kapcsolatos problémák nem kizárólagosan egyéni problémák, hanem az adott egyén kapcsolati rendszerére is hatást gyakorolnak. Mivel a társadalmi rendszer a kapcsolati szálak egymásba fonódó hálózataként is felfogható, így a társadalmat alkotó egyének – a napjainkban egyre nagyobb súllyal megjelenő individualizációs törekvések ellenére – családi és egyéb közösségi kapcsolataik révén hatással vannak mások életére.

A fentiekből következően tanulmányom elején lényegesnek tartom az alkohol okozta problémák társadalmi vetületére rávilágítani, melynek keretében tárgyalom az alkoholizmus fogalmi és elméleti megközelítéseit, valamint röviden áttekintem a magyarországi alkoholhelyzetet és annak szociodemográfiai jellemzőit. Mivel a családot, a társadalmat alkotó alapvető mikroközösségnek tekintem, és mivel az alkohollal kapcsolatos problémák legelőször ebben az élettérben jelennek meg, elengedhetetlennek vélem a család és az alkohollal kapcsolatos problémák összefüggéseire rámutatni. Továbbá az alkohol és „jóllét” lehetséges érintkezési pontjait is görcső alá veszem. Majd mindezek után ismertetem az alkohollal kapcsolatos problémáknak az életminőség különböző tényezőire gyakorolt hatásait vizsgáló kutatásom módszerét és eredményeit.

Társadalmi probléma-e az alkoholfogyasztás?

Az alkoholfogyasztás káros következményei szerteágazóak, mikro- és makrotársadalmi szinten is érvényesülnek. Gondoljunk csak az ittas vezetés következtében okozott közlekedési balesetekre, az egyéb deviáns viselkedésekben (öngyilkosság, bűnözés) játszott szerepére, a túlzott alkoholfogyasztás miatt megszakadt családi és emberi kapcsolatokra, a társadalmi-gazdasági státuszvesztésre. Továbbá az alkohol számos fizikai betegséggel hozható összefüggésbe, amely a halandóság, az idő előtti elhalálozás növekedését vonja maga után. Mindez jelentős életminőségbeli, társadalmi és gazdasági deficitet eredményez az érintettek körének és az adott országnak egyaránt (Andorka, 1988).

„Az alkoholfogyasztás befolyásolja az egyén fizikai, pszichés és szociális egészségmagatartását.” (Csoboth, 2001: 723.o.) Tehát egy komplex jelenségről van szó, amelyben többfajta tényező együttes, és akár egymást erősítő hatása nyilvánul meg, így az alkoholizmus megközelítése többféle aspektus mentén lehetséges. Alapjaiban véve azonban ez egyáltalán nem jelent problémát, hiszen lehetővé teszi az alkohollal összefüggő jelenségek összetettebb vizsgálatát. Véleményem szerint azonban itt vigyázni kell arra, hogy egyik aspektust se tekintsük egymagában dominánsnak, mert az egyoldalú következtetések levonását eredményezheti.

Jelenleg is meghatározó az orvosi fogalmi magyarázat, amely a kontrollvesztést eredményező fizikai és pszichés függőség kialakulása felől közelít. Szociológiai értelemben viszont az számít alkoholistának, akinek az életében súlyos problémákat indukál az alkohol fogyasztása, vagyis kárt okoz az egyénnek és másoknak egyaránt¹ (Andorka, 2006). Az alkohológiai szemlélet az utóbbi években eljutott egy szélesebb körű fogalmi modellig, amelynek értelmében már alkohollal kapcsolatos problémákról lehet beszélni. Ez a nézet abból indul ki, hogy az alkohol előidézhethet rendkívül sokfajta problémát olyan embereknél is, akik orvosi tekintetben még nem alkoholisták. Ezek a problémák igen súlyos következményeket jelenthetnek az egyénre, szűkebb-tágabb kapcsolatrendszerére és végeredményben a társadalom egészére (Andorka, 1994a).

Az alkoholproblémákkal küzdők megszegik a családi élet és a munkahelyi szerepek elvárásait, nem tartják be a társadalom írott, avagy íratlan szabályait, ezáltal deviánsnak minősülnek (Andorka et al, 1972). Lényeges, hogy az európai kultúrkörben nem az alkohol fogyasztását tekintik devianciának, amely a társasági élet velejárója, hanem az alkoholizmust. Másképpen fogalmazva az ivás az európai kultúra részét képezi. Tehát a mértékletes alkoholfogyasztás, az ún. szociális ivás széles körben elfogadott és megengedett, sőt egyes vizsgálatok alapján a kis mennyiségű alkohol fogyasztásának lehetnek egészségmegőrző funkciói (Pikó, 2005).

Az alkoholizmus, mint deviáns viselkedés kifejlődésére, előfordulására és elterjedtségére különböző magyarázó elméletek születtek. A *biológiai jellegű elméletek* lényegében a genetikai meghatározottságot, az örökletesség szempontját hangsúlyozzák. A *pszichológiai magyarázatok* szerint az alkohol fogyasztása valamilyen feszültséghelyzetből, illetve depressziós, neurotikus állapotból indul ki, és ezen instabil szituációk megszüntetésére, a meglévő gátlások feloldására irányul. A *szociológiai elméletek* az alkoholizmus társadalmi gyakoriságának okára, a nagy társadalmi folyamatok és az alkoholizmus közötti összefüggésekre próbálnak reflektálni. Tehát a társadalomban gyökerező kulturális okok feltárására törekszenek, amelyek további differenciálódást eredményeznek az elméletek terén, és ezáltal eltérő elméleti irányvonalak alakultak ki (kulturális-, minősítés-, anómiaelméletek).

A *kulturális teóriák* az alkoholfogyasztás iránti, mind mikro-, mind makroszinten meg-

---

¹ Itt érdemes megjegyezni, hogy az alkoholizálás okozta negatív hatások (pl. egészségi állapot romlása, kapcsolati izolálódás, család felbomlása stb.) nem szükségképpen járnak együtt és nem mindenkinél ugyanolyan módon jelentkeznek. Ebben nagy egyéni és társadalmi különbségek fedezhetők fel (Hegedűs-G. Kiss, 1974).

nyilvánuló szociokulturális viszonyulásra helyezik a hangsúlyt. A magyar közéleti és köznapi kultúrában is számos esetben megjelenik az alkohol fogyasztásának elfogadottsága, bánatot enyhítő szerepe. Egy irodalmi példaként idézném Vörösmarty Mihály: Vén cigány című költeményének refrénjében megjelenő sorokat: "...szív és pohár tele búval, borral, húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal." Ha a hétköznapi életet tekintjük, akkor például az ünnepi alkalmak többségében nagyon sok helyen kerül alkohol az asztalra és ilyenkor a családok jelentős hányadában számottevő alkoholemennyiség fogy el.² Természetesen ez nem azt jelenti, hogy az általános magyar kultúra a közvetlen okozója a magyarországi alkoholproblémák elterjedtségének. Azonban a közvetlen és a tágabb értelemben vett környezet iváshoz kapcsolódó toleranciaszintje, a kulturális szabályok és viselkedési minták nagyban befolyásolhatják az alkoholizmus elterjedtségét, hiszen a kulturált ivás az adott kultúra alkoholfogyasztási szokásait és attitűdjeit hivatott visszajelezni.

Ehhez szorosan kapcsolódik a *minősítés vagy címkézés elmélete*, amely szerint az az alkoholista, akit a közvetlen környezete, illetve a társadalomban uralkodó hatalmi és intézményi rendszer annak tart.

Az *anómiaelméletek* az össztársadalmi folyamatok szerkezeti jellemzői mentén vizsgálódnak. Durkheim (1982) szerint az anómikus állapot a társadalomban megjelenő gyors és nagy társadalmi, gazdasági és/vagy politikai változások előidézte gyengülő norma- és értékrendszer következtében alakul ki. Ennek hatására az egyén nem talál kapaszkodót az életében, amely a deviáns viselkedések táptalaját adja. Merton (1980) részben ebből kiindulva a társadalomban elfogadott és elvárt célok, és az azokhoz vezető legitim eszközök között fennálló ellentmondást, feszültséget emeli ki az anómia kialakulásának okaként, amely végeredményben deviáns viselkedési formákat eredményez. Ennek értelmében az alkoholista nemcsak az eszközöket utasítja el, hanem lemond a célokról is. Ez a magatartásbeli hozzáállás teremti meg azt a diszfunkcionális alapot, amely a társadalmi kapcsolatok elégtelen működését idézi elő. (Az előzőekben vázolt elméleti megközelítésekről bővebben: Andorka–Cseh–Szombathy–Vukovich, 1968; Andorka et al, 1972; Andorka–Buda, 1974; Andorka–Buda, 1982; Andorka, 1985; Andorka, 1988; Andorka, 1994b; Andorka, 2006; Hegedüs–G. Kiss, 1974; Moksony, 1986.)

Magyarországon az alkoholizmushoz és alkoholfogyasztáshoz kapcsolható problémák elterjedtsége meglehetősen súlyos gondokat jelent. Annak ellenére állítható ez, hogy az érintettek számáról igen nehéz a valóságot hűen tükröző adatokat nyerni, hiszen az alkoholizmus elterjedése csak közvetett módszerekkel mérhető, vagyis becslés alapján történik. Az egyik ilyen becslési-módszer a Jellinek-képlet, amely a májzsugorodásban meghaltak számából indul ki, a másik a Ledermann-módszer, amely lényegében a súlyos fogyasztók számát becsli és az egy főre jutó összes alkoholfogyasztáson alapul. A különféle gondozó intézetekben nyilvántartott alkoholisták száma sem adhat egzakt képet a jelenségről, mivel az csupán töredéke a ténylegesen alkoholproblémákkal küzdőknek, és annak tendenciáiból lényegében a gondozóintézetek kapacitására, fejlettségére illetőleg fejletlenségére következtethetünk (Andorka, 2006). Az alkohollal összefüggő egyéb problémák nyomán követésére az ittasan okozott közúti balesetek, az alkoholos befolyásoltság alatt elkövetett bűncselekmények és a szülők alkoholizmusa miatt veszélyeztetett kiskorúak száma adhat támpontot (Andorka, 1994a).

A jelenleg rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján elmondható, hogy az alkoholizmus mérésére szolgáló adatsorok hullámzóak és eltérő tendenciákat mutatnak. A rendszerváltást követő évtizedben az egy főre jutó alkoholfogyasztás 10 és 11 liter között mozgott, a nyilvántartott alkoholisták száma szinte folyamatosan csökkent, az alkoholos májbetegség miatt meghaltak százezer lakosra vetített száma a '90-es évek közepéig emelkedő, majd stag-

---

² Hozzátevé, hogy ezeken az összejëvöteleken sokszor gyermekkorúak is részt vesznek, aminek következményeként már gyermekkorban elkezdödik az alkoholfogyasztással kapcsolatos szocializációs minták internalizálása.

náló illetve kismértékben csökkenő görbét ír le. (KSH, 2003). Az ezredfordulót követően a nyilvántartott alkoholisták száma és az alkoholisták becsült száma további folyamatos csökkenést jelez, viszont az egy főre jutó alkoholfogyasztás az ezredfordulót követően megugrik, majd stagnál (1. tábla). Utóbbit tekintve Magyarország még mindig Európa „élmezőnyébe” tartozik.

Az ittasan okozott közúti balesetek száma a '90-es években történő csökkenést követően újból növekvő tendenciát mutat. A veszélyeztetettként nyilvántartott kiskorúak száma az elmúlt évtized közepén érte el tetőpontját, amely legfőképpen az anyagi okok miatt következett be. Azóta viszonylagos csökkenés látható, de ennek ellenére az összes nyilvántartott veszélyeztetett gyermekek száma jelenleg is magas, a 2005-ös adatok szerint 223.594 fő. Ebből az alkoholizmus miatt veszélyeztetettek aránya 10% körül mozog (Magyar Statisztikai Évkönyvek).

1. tábla

Az alkoholisták becsült számának és a nyilvántartott alkoholisták, valamint az 1 főre jutó alkoholfogyasztás számának alakulása

	Az alkoholisták becsült száma (ezer fő) ¹⁰			Az addiktológiai és pszichiátriai gondozókban nyilvántartott alkoholisták száma (fő)			1 főre jutó alkoholfogyasztás (100 fokok, literben)
	<i>férfi</i>	<i>nő</i>	<i>összesen</i>	<i>férfi</i>	<i>nő</i>	<i>összesen</i>	
1980	172	52	224	43476	6474	49950	11,7
1990	425	163	588	53070	11346	64416	11,1
1995	778	274	1052	43139	11584	54723	10,0
2000	624	205	829	32326	9946	42272	10,0
2001	554	201	755	30318	9046	39364	11,0
2002	545	173	718	26554	8973	35527	11,1
2003	527	191	718	26296	8776	35072	11,1
2004	514	178	692	24340	8879	33219	11,1
2005	324	108	432	24470	8418	32888	...

Forrás: Egészségügyi Statisztikai Évkönyvek, Magyar Statisztikai Évkönyvek megfelelő számai

„Összességében tehát: a rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján nehezen eldönthető, hogy az alkoholfogyasztással kapcsolatos problémák hogyan alakultak a rendszerváltás utáni évtizedben.” (Elekes, 2000: 156.o.) Vagyis a statisztikai adatok ellentmondásos tendenciái csak bizonytalan következtetések levonását teszik lehetővé. Továbbá az adatokat a társadalmi ellátórendszerek hatékonysága és az alkoholpolitika irányultsága is befolyásolja.

A statisztikailag mért adatokból mégis látható, hogy az alkoholfogyasztás demográfiai és társadalmi jellegzetességgel bír. A legalapvetőbb differenciáló tényezők a nem, a kor, a családi állapot, az iskolai végzettség, a jövedelem, valamint az egyes társadalmi rétegek közötti különbség. Összességében elmondható, hogy az alkoholizmus sokkal elterjedtebb a férfiak esetében, amelynek az eltérő biológiai és pszichológiai beállítódások mellett szociokulturális gyökerei is lehetnek, hiszen a nők családi és társadalmi kontrollja nagyobb, mint a férfiaké. Az egyedül élők között gyakoribb a nagyobb mennyiségű és problémát okozó alkoholfogyasztás, amely egyedüllét lehet az alkoholfogyasztás következménye és oka is. Tekintettel arra, hogy az alkoholizmus progresszív betegség, leginkább a középkorúakat veszélyezteti, körükben szedi legtöbb áldozatát a szó átvitt és legszorosabb értelmében is. Továbbá többnyire az alsóbb, hátrányosabb helyzetű társadalmi réteget érinti súlyosabban (Andorka–Cseh–Szombathy–Vukovich, 1968). Azonban, ahogyan Elekes megállapítja: „A problémás alkoholfogyasztás ma sokkal inkább megtalálható a társadalom szélesebb rétegeiben és sokkal inkább kötődik a csak puhább mutatókkal mérhető, az élet egyéb területein

¹⁰ 1996-tól a BNO X. revíziójára való áttérés miatt (amely lehetőséget ad az alkoholos májbetegségben meghaltaknak más betegségcsoportba való besorolására) az adatok a korábbi évekkal nem összehasonlíthatóak.

megmutatkozó elégedetlenséggel, kielégítetlenséggel.” (Elekes, 2003: 404-405. o.)

Mint láttuk, a statisztikai adatokból nehéz egyértelműen meghatározni az alkoholfogyasztással kapcsolatos problémák egyértelmű alakulását, ezért azok feltárására különböző társadalomtudományos kutatások, főként epidemiológiai vizsgálatok törekednek. Ezekből az tűnik ki, hogy az ivási szokások nemenként eltérnek: az alkoholfogyasztásban a nőknél nagyobb szerepe van a különféle lelki megrázkódtatásoknak, a férfiaknál viszont a környezet rászoktató hatása dominál. Továbbá az alkoholfogyasztás megkezdése egyre fiatalabb korra tevődik át és igen széles körben elterjedt, amely terjedés főként a nők esetében gyorsult fel (Elekes–Paksi, 1999). Ez azért veszélyes, mert az alkohol a nők emocionális családösszetartó szerepét, családi kohéziós erejét szakítja el és rombolja le.

Az eddig tárgyaltakból kiviláglik, hogy az alkoholizmus okainak feltárása és az általa okozott problémák tárgyalása egy átfogó szemléletet igényel, tehát egy tágabb konstellációba ültetve érdemes vizsgálni ezt a problémakört. Ebből következően az alkohol okozta problémákat nem lehet csupán magánügyként kezelni, azoknak kihatásuk van a családi, közösségi és társadalmi élet eltérő szegmenseire. Ezért állítható, hogy a társadalom egészét érintő, összetársadalmi problémáról van szó, melynek tárgyalásakor nem szabad megfelelkezni az uralkodó alkoholpolitika szerepéről és a családi-társadalmi szocializáció fontosságáról sem.

Család – alkohol - életminőség

Az alkohol családra gyakorolt hatása nyilvánvaló, hiszen az alkoholfogyasztásból eredő problémák elsőként a családban jelentkeznek. A család szerepet játszik az alkoholizmus kialakulásában, fennmaradásában és következményeinek enyhítésében (Kelemen, 2001). A család a társadalom alapvető intézményeként meghatározó a szocializációs folyamat jelentős részében. A gyermek a családi szocializáció során sajátítja el azokat a társadalmi szerepeket, amelyeket a későbbiekben alkalmazni fog. Ezek a szocializáció során beépült viselkedési minták igen lényegesek a későbbi társadalmi beilleszkedésben (Cseh-Szombathy, 1979).

Mivel a család a társadalmi integráció és szolidaritás alapkövét jelenti, a kiegyensúlyozott családi légkör elengedhetetlen feltétel a szocializációs folyamat végkifejlete szempontjából. A szocializáció zavaraiból adódóan a család deviáns mintákat is adhat, amelyek kihatnak az egyén társas viselkedésben megnyilvánuló attitűdjeire, tulajdonképpen egész személyiségképére (Andorka–Buda–G.Kiss, 1971; Buda, 1980). Azonban azt sem mellékes megemlíteni, hogy az alkohollal kapcsolatos negatív sérelmekből eredően az alkohollal és az ahhoz kapcsolódó viselkedési mintákkal szemben ellenazonosulás is végbemehet (Szikszay-Tóth, 1999).

A felnőtt ember számára is alapvető a család, hiszen olyan közösséget teremt, amely megkönnyítheti (ugyanakkor meg is nehezítheti) az élet folyamán felmerülő problémák, feszültségek feloldását. A társadalmi integrációt lényegében a családi kötelékekből eredő szolidaritáskapcsolatok teszik lehetővé (Utasi, 2002a). Vagyis mindenek előtt a családban nyilvánulhat meg a szolidaritás és bizalom nyújtotta lelki biztonság, amely menedéket jelent az élet viharaival szemben. Ez az oltalmi szituáció hullhat darabokra az alkohol okozta problémák által, ami a család minden tagjában előreláthatatlan destruktív lelki folyamatokat indíthat el.

Különösen veszélyes az így kialakult instabil állapot a gyermekekre nézve, hiszen ők a legvédtelenebbek a külső körülményekkel szemben, számukra a legfontosabb a család biztonságot, nyugalmat nyújtó légköre. Fontos ez azért is, mert a gyermek nem választhatja meg, hogy milyen családba szülessen, az ott uralkodó életviteli attitűdök determinálhatják későbbi életének alakulását. Ezt támasztja alá a szülőkhöz fűződő viszony szubjektív megítélésének, alkoholfogyasztásra gyakorolt hatásának jelentősége, vagyis az alkoholfogyasztás egyértelmű összefüggést mutat a családi háttérrel (Elekes–Paksi, 2000).

A modern világ igen gyors és drasztikus változásai következtében a társadalomban élő embert egyre több inger éri, amely felszínes kapcsolatainak számának növekedését eredményezi.

Ez az értékstruktúrák polarizálódásához vezet, vagyis szerkezetileg újfajta attitűdök jelennek meg a társadalomban. Az egyik leglényegesebb változás az instabil és folyamatosan lazuló emberi kötelékek megjelenése, a bizalom elvesztése, nemhogy másokban, de még önmagunkban is. Az ambivalens értékrendszer, a tradíciók és az individualizmus összeütközése a párok hosszú távú együttléte ellen hatnak. Ha ezt tovább tetőzzük az alkohol által előállott személyiségi torzulásokkal és annak hatásaival, akkor még nagyobb mértékű zavarodottság lesz úrrá az egész családban és a tagadás-szégyen kettőssége hatalmasodik el az egymással való érintkezési helyzetekben.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a családról alkotott nézetek, a társas kapcsolatok alakulása és működése szempontjából nagy jelentősége volt annak a folyamatnak, amit Beck (1999) individualizációs hullámnak nevezett. Vagyis az életutak egyre inkább individualizálódnak, amelynek következtében a társadalmi csoporthelyzet egyre kevésbé válik meghatározóvá. Az egyén inkább döntései, választásai, adottságai útján fut be sajátos életutat, tehát egyre kevésbé fontos, hogy hová született. Annyira kiterjedtté válnak a mobilitási lehetőségek, hogy az emberek életútja leválik a családról. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a család alapvető, fentebb említett funkciói háttérbe szorulnának.

Megkérdőjelezhetetlen, hogy az utóbbi évtizedekben felgyorsult társadalmi folyamatok zajlottak le. Egyrészt növekedett az általános jövedelmi- és életszínvonal, ami addig elérhetetlen fogyasztási lehetőségeket és életmódokat tett lehetővé. Másrészt emelkedett a női munkavállalás és keresőtevékenység dominanciája. Harmadrészt egyre modernebb születésszabályozási eszközök terjedtek el. Negyedrészt pedig behatolt a média, a tömegkommunikáció a család mindennapi életébe, ami lehetővé tette új viselkedési modellek megismerését (Cseh-Szombathy, 1991).

Mindezek értékbeli változásokat generáltak a családi életben, amelyek jelentős terhet jelentenek a családok számára, valamint ezek a változások konfliktusok, feszültségek forrásává válhatnak. Az alkohol további konfliktusforrást jelent, hiszen az alkoholproblémákkal küzdő családok nagy része nem képes tagjai számára sem anyagi, sem emocionális tekintetben megfelelő családi háttérrel nyújtani. Pedig a családi háttér alapvető jelentőségű a depresszió megelőzése szempontjából fontos tulajdonságok (bizalom, céltudatosság, küzdeni tudás) erősítésében is (Kopp et al, 1996). Hiszen: „A feszültségek elviselését végül is jelentősen könnyíti, ha az individuum bárkivel megoszthatja a pszichés terheket.” (Utasi, 1991: 178.o.) A legnyilvánvalóbb közeg, ahol ezt megteheti, nem más, mint a család. Azonban a túlzott és rendszeres alkoholfogyasztás megváltoztatja az egyén gondolkodását, valamint a kommunikációs csatornák romlását idézi elő.

A család rendszerében meghatározott szerepek vannak, amelyek az alkohol által okozott személyiségbeli torzulások következtében felborulnak. Tehát az alkoholproblémákkal terhelt család nem képes funkcióinak megfelelni, a tagjai számára kívánatos stabilitást, biztonságot, védelmet, érzelmi igényeket megadni (Szikszay-Tóth, 1999). Az alkohol okozta viselkedési változások eredménye sokszor az agresszió, a családi kommunikáció elégtelensége, a családi életből való kivonulás, a társas kapcsolatok izolálódása (Buda, 1987). Az erőszak és durvaság, a megszakadó kommunikáció azért is súlyos jelenség, mert a jó kapcsolatok a problémák nyugodt megbeszélésén, egymás véleményének meghallgatásán alapulnak (Gödri, 2003). Tehát a családon belüli állapotok és kapcsolati minőségek kiemelt jelentőséggel bírnak az egyének életminőségére.

Az élet minőségét meghatározó tényezők tárháza meglehetősen széles és sokrétű, színes és változatos, mint maga az ember. Az mindenképpen megállapítható, hogy az egyén pszichológiai ismérvei mellett az őt körülölelő környezet is befolyásoló tényezőjévé válik az életminőség szubjektív észlelésének. Ezért is szükséges ebben a tárgykörben a tudomány különböző területeinek többféle aspektus mentén vizsgálódnia.

A pusztán anyagi dimenzió semmiképpen nem elhanyagolható, főként nem a magyar

viszonylatban, ahol az általános elégedetlenség fő okát az életszínvonal és a jövedelem adja (Sági, 2000). Azonban ez az aspektus meglehetősen egyoldalú keresztmetszetét nyújtja a minőségi élet kritériumainak. Ha a társadalom, mint rendszer működési mechanizmusát csupán az anyagi szemléletmód, a fogyasztás állandóan megújuló piaci igénye hatja át, az még nem feltétlenül teremt a társadalom tagjai számára nagyobb és tartósabb boldogságot (Utasi, 2002a).

Tehát az anyagi jólét, az alapvető létfenntartás külső feltételei nem elegendőek a minőségi élet eléréséhez, ahhoz mindenképpen kívánatos a lelki szükségletek kielégítése, amely minőségi, intenzív és biztonságot nyújtó emberi kapcsolatok, valamint az élet értelmét adó életcélok révén valósulhat meg. Ez a három dimenzió („birtoklás”, „szeretet”, „létezés”) jelenik meg Allardt (1993) életminőség-konceptiójában.

A kedvező objektív életfeltételek nem feltétlenül járnak együtt az elégedettség és boldogság érzésével, hiszen ha az életminőség szubjektív oldala valamilyen hiányt jelez, az boldogtalanságot, elégedetlenséget szülhet (Hankiss–Manchin, 1976). Meglátásom szerint ezt a negatív állapotot teremti meg az alkohol okozta családi és kapcsolatrendszeri probléma.

Az alkohol a fizikai tünetek mellett számos pszichés, mentális problémát eredményez a használójának, de azoknak is, akik csak közvetve kerülnek kapcsolatba vele. Az alkohol hatása alatt álló ember viselkedésbeli torzulásai megkeserítik a többi családtag életét, így az, a boldogság és elégedettség érzését nagymértékben befolyásolja. A társas kapcsolatoknak, a társas támogatásnak a fizikai és lelki egészségre gyakorolt pozitív hatása van. A kultúra és életmód nemcsak anyagi javakban, hanem a társas kapcsolatok minőségében, intenzitásában is megnyilvánul. A szociális izoláció gyakoribb depressziót, fizikailag és lelkileg sebezhetőbb, egészségtelenebb embereket eredményez (Pikó, 2002). Az izoláció visszahat az életminőségre, a kapcsolatok hiánya gyakran vált ki boldogtalanságérzést. (Utasi, 2002b)

A rendszerváltozás hatott a szubjektív életminőségre. Megbomlott a társadalmi integráció, redukálódtak az emberi kapcsolatok, ezáltal a biztonságforrás is csökkent. A család integrációs szerepének erőssége tette lehetővé, hogy a meginduló gazdasági, társadalmi átalakulás ne okozzon még súlyosabb következményeket (Utasi, 2000). Az alkohol éppen ezt a családon belüli integrációs többletet emészti fel.

Hipotézis és koncepció

Hipotézisem szerint a családban megjelenő alkohollal kapcsolatos problémák emocionális deficitje negatív módon hat a szubjektív életminőségre. „Szubjektív életminőségnek az objektív életfeltételi kereteken belül, s azok hatására formálódó boldogság, megelégedettség szintjét, megélését, a feltételek szubjektív érzékelését tekintjük.” (Utasi, 2006: 35.o.)

Konceptióm mentén elindulva külön vizsgáltam azokat, akiknek gyermekkori és/vagy felnőtt családjában jelen volt/van az alkoholizmus negatív következményeinek megélése: a szomorúság, megkülönböztetve azoktól, akiknél nem okoz/nem okozott problémát az alkohol.¹¹ Így négy csoport különíthető el: az egyikben kizárólag gyermekkori alkohol okozta problémák előfordulása szerepel (gyermekkori érintettség), a másodikban kizárólag a felnőtt korban tapasztalt alkoholproblémák (jelenlegi, felnőttkori érintettség), a harmadikban az előbbi kettő metszetét adó gyermekkori és felnőttkori alkoholproblémák együttesen fordulnak elő (mindkét érintettség), végül a negyedikbe azok az emberek tartoznak, akiknek életében nem okoz ill. okozott problémát az alkohol (egyikben sem érintettek). Továbbá szükségesnek tartom az első három csoportot összevetni azokkal, akikhez nem kapcsolódnak ilyen jellegű

---

¹¹ Az „Előfordul-e, hogy családtagjai közül valaki alkohol hatása alatt okoz szomorúságot Önnek?” kérdés álláspontom szerint egyértelműen a jelenlegi, felnőttkorhoz kapcsolódó családtagok, többnyire folyamatos alkoholfogyasztásából származó problémák negatív hatását méri. Ezért az erre a kérdésre adott igen válaszokat a felnőttkori, azaz a jelenlegi családban meglévő alkoholproblémaként értelmezem.

problémák.

Kutatásom céljának egyértelműen az egyes családokban megjelenő alkohol okozta problémák szubjektív életminőségre gyakorolt hatásának feltárását tekintem. Továbbá töreksem felderíteni azt, hogy egy konkrétan az alkohollal kapcsolatos problémákra irányuló leendő kutatás tárgyát mennyiben képezhetik az általam létrehozott alkoholtipológiai csoportok. Vagyis, hogy érdemes lehet-e ilyen jellegű alkoholtipológiai csoportminták részletesebb elemzése. Azt is célnak tartom, hogy tanulmányommal hozzájáruljak az alkohollal kapcsolatos problémák iránti nagyfokú érdeklődés minél intenzívebb felélesztéséhez, amely az 1980-as éveket jellemezte. Ezek az évek Andorka Rudolf szavaival élve az „...alkoholizmus kutatásának „aranykora” voltak.” (Andorka, 1994a: 277.o.) Ugyanakkor nem az a cél vezérel, hogy álszerűen módon harcot indítsak az alkohol fogyasztásával szemben, hanem hogy nyomatékoítsam az alkoholfogyasztás problematikus vetületeit.

Vizsgálataim lényegi alapját az „Emberi kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre” című OTKA kutatás keretében és az MTA Politikai Tudományok Intézetének támogatásával végzett TÁRKI „Omnibusz 2006/05” kérdőíves adatfelvétel adja. Valamint érintőlegesen megemlítem a kapcsolódási pontokat a kutatás első, kvalitatív szakaszában a kutatócsoport tagjai által gyűjtött ötven igen részletes életút-interjúval, amelyek legalább érettségizett, 20-65 év közötti, városban élők körében készültek. Ezeket az interjúkat részletekbe menően nem fogom elemezni, mégis fontosnak tartottam megemlíteni közülük azokat, amelyekben olyan alkohol által sújtott emberi életek rajzolódnak ki, melyek a némi empátiával rendelkező ember számára megdöbbentő életképeket villantanak fel.

A kérdőíves adatfelvételnél a többlépcsős, arányosan rétegzett, szisztematikus valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztak, amely biztosítja a felnőtt (18 éven felüli) lakossági minta reprezentativitását. A teljes minta elemszáma 1033 fő. Itt lényeges megemlítenem, hogy az általam előállított csoportok összlétszáma megváltozott a hiányzó adatok következtében, vagyis a kutatásom során a teljes minta elemszáma 1018 főre redukálódott. A kérdőív felvétele személyesen, kérdezőbiztosok által történt a Leslie-kulcs alkalmazásával.

A kapott eredmények ismertetése előtt elengedhetetlennek tartom rámutatni bizonyos módszertani problémákra is elemzéseim kapcsán. Az egyik ilyen problémát az adatfelvétel módszertani jellege adja, ezért kutatásom során a felnőtt magyar népesség nem, korcsoport, életkor és településtípus szerinti arányával súlyozott mintán dolgoztam. A második problémakört a használt fogalmak szubjektív megértése szolgáltatja, mint például a család, vagy a problémák megítélése és azok érzelmi lenyomatai, amelyek szintén az egyén szubjektumának szűrőjén mennek keresztül.¹² A harmadik problémacsokrot az általam kialakított alkoholtipológiai csoportok jelentik, hiszen a kategóriáimból hiányzik egy átmenet a múltból a jelenbe, tekintve, hogy vannak olyan emberek, akiknek sem gyermekkorában nem fordult elő, sem jelenleg nem jelentkezik alkohollal kapcsolatos probléma. Ez viszont nem jelenti azt, hogy nem került még kapcsolatba ilyenfajta családi gondokkal. Mindezeket a problémákat látva és ismerve, nézetem szerint kutatásom alapvetően mégis tükrözni képes az arányokat és jellemzési irányvonalakat, amelyek a valóságban is megtalálhatóak.

Az alábbiakban tehát az általam létrehozott csoportok mentén fogom megvizsgálni a szubjektív életminőség különböző indikátorainak, a boldogságnak és az elégedettségnek az alakulását. Elemzéseimet az SPSS 10.1 verziójával végeztem el. A statisztikai próbáknál a szignifikancia szintet (α) 5%-ban határoztam meg.

---

¹² Ez azonban kutatásomat illetően nem annyira lényeges, hiszen az életminőség szubjektív oldalát vizsgálom.

Az alkoholproblémákkal küzdő interjú-alanyok életérzéséről

Az ötven interjút tekintve nyolcban, tehát minden hatodikban egyértelműen megjelenik az alkohollal kapcsolatos valamilyen típusú és mértékű probléma. Ezekben az interjúkban a boldogtalanság és szomorúság érzése elsősorban a családi alkoholproblémákhoz köthető. Az ebből fakadó deviáns viselkedési formák (pl. agresszivitás, megcsalás, veszekedések) mindennapossá válása rajzolódik ki az elbeszélésekből, amelyet legérzékletesebben egy 51 éves nő fogalmazta meg:

„Persze azért gondold el, nagyon-nagyon hosszú ideig végül is egy alkoholista ember mellett élni, hát, szerintem nem volt egy leányálom senkinek. És azt hiszem ez¹³ az egész családnak egy megváltás volt annak idején.” (Gabi, 51 éves nő)

Lelketlenségnek hathat, de az interjúalanyok közül többen is megemlítik, hogy az egyik kivezető út, amely úgyszólván megszabadíthatja a családtagokat a lelki megpróbáltatásoktól, az magának az alkoholistának a halála. Ez hozhat a család életébe újra nyugalmat és kiegyensúlyozottságot.

Egy másik lehetséges út a válás, hiszen sokszor válóokként szerepel a túlzott alkoholfogyasztás, amely szintén gyakran megjelenik az interjúkban egyik felől megnyugvást hozva, másik felől egy újabb törést eredményezve. Ilyen annak a középkorú hölgynek az esete, aki elvált masszív alkoholista férjétől és már tíz éve egyedül él, de még mindig lelki megrázkódást, feszültséget jelent számára volt férjének állapota.

„Tartjuk a kapcsolatot. Van némi lelkiismeret furdalásom ezzel kapcsolatban. [...] én magára hagytam egy alkoholbeteget, akinek úgy tűnik, hogy én voltam az életében az egyetlen fék. Tehát én még valamiféle kontrollt jelentettem, ha én levettem róla a kezem, akkor ő elég gyorsan elindult lefelé a lejtőn, úgyhogy az elmúlt tíz évben ő, ő megjárta az addiktológiát is. De hát ő elég nehéz helyzetben van, és valahányszor találkozunk, ez ilyen súlyos lelki nyomásként nehezedik rám, hogy mindig szembesülök az állapotával.” (Kati, 37 éves nő)

Sőt az alkoholhoz való fordulást olykor éppen a válás eredményezi, erre példa az egyik interjúbeli megjegyzés:

„...de hát ugye belevetette magát az alkoholba hogy elváltunk, de rendesen és azóta már nem érdeklik ezek a dolgok...” (50 éves férfi)

Az alkohollal kapcsolatos interjúk szinte mindegyike megemlíti a családi élet szeretetlenségét, és az ebből következő szeretetlenséget, a valahova való tartozás, a valamibe való megkapaszkodás, kötődés erősebb lelki igényét. Ez jelenik meg abban az interjúban, ahol az interjúalany, az apa alkoholizmusa miatt elvált édesanya magatartásáról és annak új, szintén alkoholista párkapcsolatáról vall.

„Az apu alkoholista volt, az anyu meg... nem voltunk fontosak számára, tehát... ennyi. És aztán elváltak a szüleim. Ezzel a kedvencebbik tesómmal beköltöztünk Kerekegyházára, falura költöztünk apámhoz. Merthogy ez a házasság sokkal rosszabb volt, merthogy a férfi agresszív volt, alkoholista és tesóm visszaköltözött apuhoz. Ezt az időszakot jellemzi, hogy szerelmes volt ebbe a pacákba, nem foglalkozott velem, és akkor a... nagyon sokat dolgoztam, azért, hogy szeretetet csikarjak ki, vagy elismerést, azért mindent megcsináltam...” (Éva, 51 éves)

Ezekből a teljesség igénye nélkül kiragadott példákból látszik, hogy az alkohol képes

---

¹³ Értsd: az alkoholista apa halála

szétrombolni azokat a kötelékeket, amelyek biztonságot, elégedettséget és boldogságot eredményezhetnek. Tehát az alkoholfogyasztásból származó problémák tovább növelik az élet bizonytalansági faktorait, emelik a kitaszítottság, eltaszítottság érzését.

Az alkoholprobléma előfordulásának gyakorisága, valamint az alkoholtipológiai csoportok szocio-demográfiai jellemzői

A reprezentatív mintában elgondolkodtató előfordulási arányokat találunk. Az „Előfordul-e, hogy családtagjai közül valaki alkohol hatása alatt okoz szomorúságot Önnek?” kérdésre adott igen válaszok aránya 21 százalék. Tehát minden ötödik ember életében indukál negatív lelki folyamatokat valamely családtag alkoholos befolyásoltsága. Ha a gyermekkori alkoholproblémák előfordulását nézzük, közel harminc százalékos (28,8%) az arány.¹⁴ Ebből óvatossan arra következtethetünk, hogy némileg csökkent az alkohol okozta problémák gyakorisága, de még mindig rendkívül magas ez az előfordulási arány.

A megkérdezettek 14 százalékában a gyermekkori és a felnőttkori családban is megjelent az alkoholprobléma. Fontos, hogy ez az arány nem a családokra érvényes, mivel a megkérdezettek egy részénél a gyermekkori és felnőttkori család egybeesik. Sem gyermekkorban, sem jelenleg alkoholból származó probléma nem fordult elő a minta 64,2 százalékában. A válaszolók 7 százaléka kizárólag felnőttkori családban megjelenő alkoholproblémáról számolt be, a kizárólag gyermekkori családban előforduló boldogságdeficitet előidéző alkoholproblémák előfordulása ennek egy kicsivel több mint kétszerese (14,8%), ami szintén az alkohollal kapcsolatos problémák viszonylagos csökkenésére utalhat.

Tehát összességében az alkohollal kapcsolatos problémák idődimenziótól független megnyilvánulása együttesen 35,8 százalékot tesz ki, ami rendkívül magas szám, hozzátevé azt is, hogy ez – a módszertani problémáknak megfelelően – még nem feltétlenül a teljes valaha érintettek számát takarja, takarhatja. (2. tábla)

2. tábla

A reprezentatív minta megoszlása a gyermekkori és jelenlegi alkohollal kapcsolatos problémák tekintetében (a hiányzó adatok következtében N=1018)

			Előfordul-e, hogy családtagjai közül valaki alkohol hatása alatt okoz szomorúságot Önnek?		Total
			igen	nem	
Előfordult-e gyermekkori családjában alkoholprobléma?	igen	Count	142	151	293
		% of Total	14,0%	14,8%	28,8%
	nem	Count	71	654	725
		% of Total	7,0%	64,2%	71,2%
Total	Count		213	805	1018
	% of Total		21,0%	79,0%	100,0%

A szociodemográfiai jellemzőket vizsgálva szignifikáns különbség mutatkozik nem, életkor, iskolai végzettség és a kapcsolatban élés szerint az alkohollal kapcsolatos problémák tekintetében felállított csoportokat illetően.¹⁵

A nemet vizsgálva egyedül a gyermekkori alkoholproblémák fordulnak elő nagyobb

¹⁴ Itt az „igen, gyakori volt” és az „előfordult, de csak ritkán” válaszkategóriákat összevontam, mivel vizsgáltam szempontjából az alkoholprobléma előfordulása releváns.

¹⁵ Chi-négyzet próbával történő függetlenség vizsgálat eredményei, valamint az adjusztált standardizált reziduálisok alapján, mely utóbbinál a negatív érték a vártnál kisebb (alulreprezentáltság), míg a pozitív a vártnál nagyobb (felülreprezentáltság) szignifikáns eltérést jelent.

arányban a férfiak között (nő: 13,9%; férfi: 15,9%). A nemek közötti legjelentősebb eltérés a jelenlegi érintettség esetében van a nők irányában, valamint ugyanígy szignifikáns eltérés mutatkozik a nem érintettek esetében is, de ez esetben a férfiak javára. Tehát megállapítható, hogy a nők gyakoribb részesei a jelenlegi alkohollal kapcsolatos lelki problémáknak, ami nem meglepő, hiszen a statisztikai adatok és felmérések szerint az alkoholisták számának nemenkénti aránya négy az egyhez a férfiak javára.

Az életkor vizsgálatánál főként a fiatalok és az idősek között érvényesül szignifikáns eltérés.¹⁶ Így a vártnál nagyobb arányban fordulnak elő a mindkét érintettségű fiatalok és a nem érintett időskorúak. Kisebb arányban a nem érintett fiatalok, valamint a kizárólag gyermekkorában alkoholproblémákat tapasztaló időskorúak.

Az iskolai végzettség¹⁷ tekintetében az alapfokú végzettségűek alulreprezentáltak a nem érintettek csoportjában, viszont felülreprezentáltságuk tapasztalható a mindkét érintettségű és a gyermekkori érintettségű kategóriákban. Az érettségizettek a nem érintettek között felülreprezentáltak. Tehát az eredmények alapján összességében megállapítható, hogy az alkohollal kapcsolatos probléma az iskolai végzettség mentén lefelé haladva növekszik. Elgondolkodtató azonban, hogy a jelenlegi alkoholproblémák a felsőfokú végzettségűek között elterjedtebbek, mint az iskolai végzettség szerint kialakított többi csoportban (8%).

A kapcsolatok hatásának elemzésénél megállapítható, hogy akiknek nincs társas kapcsolatuk, azok körében magasabb a mindkét érintettség előfordulási gyakorisága (szignifikáns felülreprezentáltság), valamint a jelenlegi alkoholproblémák előfordulásának aránya is. Ez mutatja, hogy nem feltétlenül csak a partner, hanem más családtagok (elsősorban a szülők) is okozhatnak bánatot az alkohol által. A gyermekkori alkoholproblémák előfordulásának aránya viszont a kapcsolattal rendelkezőknél nagyobb. Ebben az adatban megmutatkozhat a gyermekkori érintettek szeretetet és biztonságot jelentő kapcsolatok iránti igénye is.

Ha az alkohollal kapcsolatos problémák meglétét, illetve hiányát mutató csoportokat hasonlítjuk össze, akkor egy jellemző kivétellel mindben találunk szignifikáns különbséget közöttük. Ez a kivétel a kapcsolatban élés mutatója, ami nem meglepő, hiszen az előbbieken láthattuk, hogy nem csupán a párkapcsolatban élők szenvednek az alkohol okozta problémák miatt, mivel a család nem csak partnerkapcsolatból áll, abban vannak egyéb kapcsolati viszonyok is, elsősorban a szülő-gyermek kapcsolat.

Az elégedettség csoportonkénti különbözőségei

Az elégedettség érzését befolyásoló tényezők fontossága

Az elégedettség megnyilvánulása a szubjektív életminőség fontos tényezője. Ennek szemügyre vételezésénél első lépésként érdemes megvizsgálni az elégedettség érzését befolyásoló tényezők fontosságát. Ezt az egyes tényezőkre adott „nagyon fontos”, „inkább fontos”, „inkább nem fontos” és az „egyáltalán nem fontos” válaszkategóriák együttes átlagértékei és az egyes válaszok előfordulási gyakorisága jelzi. Ezek alapján egyértelműen megállapítható, hogy általában véve az elégedettség érzéséhez a legfontosabbak az egészség és a család. Ez a két tényező az elégedettségérzet tekintetében szinte egyenrangú szerepet tölt be. Továbbá igen jelentős a félelem nélküli élet, vagyis a biztonságérzet iránti igény, az erős érzelmi kapcsolatot szimbolizáló szerelem és szeretet valamint a jövedelem. Az elégedettség

¹⁶ Korcsoportok: 18-34 évesek a fiatalok, 35-54 évesek a középkorúak, az 55 év felettiek az idősek csoportja. (Azért ezeket a korcsoportokat alkottam meg, mert a statisztikai felmérések alapján a 35-54 éves korosztály a legveszélyeztetettebb.)

¹⁷ Három fókú változót hoztam létre: az alapfokba a szakmunkás vagy alacsonyabb végzettség, az érettségi kategóriájába a szakközépiskolai vagy gimnáziumi végzettség és a középfokú technikum, míg a felsőfokúak csoportjába a főiskolai vagy egyetemi végzettség, illetve a felsőfokú technikum került.

érzésének forrása szempontjából már kevésbé fontosak a társadalom által elfogadott célok és a külső, objektív létfeltételek, mint például a munka, a megóvott környezet és a siker. A legkevesbé fontos, sőt inkább nem fontos összetevője az elégedettség érzésének a politikai szférához kapcsolódó véleménynyilvánítás.

Az alkoholproblémák vizsgálatánál felállított csoportok összehasonlításakor tisztázni kell, hogy az elégedettség érzéséhez szükséges tényezők fontosságát mérő négy fokú skála lényegében ordinális mérési szintű.¹⁸ A statisztikai teszt eredményeként látható, hogy az alkoholtipológiai csoportok egyedül a jövedelmek alakulásának elégedettségben játszott szerepének fontossági megítélésében különböznek szignifikánsan egymástól.

Ezt a jövedelmi tényezőt közelebbről megvizsgálva elmondható (3. tábla), hogy a mindkét érintettség esetén az 'egyáltalán nem fontos' válaszok aránya 1,4%, míg a többi csoportban ilyen válaszokat nem találunk. Tehát ebben a csoportban az elvárthoz képest túlreprezentált ez a válaszkategória. Mindebben az életút-interjúkból is kiérződő szeretetelenség mutatkozhat meg, amely az anyagi javak helyett inkább az emocionális beállítottságot helyezi előtérbe. Ebből következhet, hogy ennél a kategóriánál a többi csoporttal ellentétben megjelennek olyanok, akik a jövedelem alakulását egyáltalán nem tartják fontosnak az elégedettségük létrejöttéhez.

3. tábla

A jövedelmek elégedettség érzésében való fontosságának megoszlása az egyes alkoholtipológiai csoportokban¹⁹

		Alkoholtipológiai csoportok			
		mindkét érintett	jelenlegi érintett	gyermekkori érintett	nem érintett
Jövedelem fontossága	nagyon fontos	81,2%	80,3%	83,6%	74,6%
	Adj. reziduális	1,2	,6	2,0	-2,7
	inkább fontos	16,7%	16,9%	13,2%	22,8%
	Adj. reziduális	-1,1	-,7	-2,3	2,9
	inkább nem fontos	,7%	2,8%	3,3%	2,6%
	Adj. reziduális	-1,4	,2	,7	,4
	egyáltalán nem fontos	1,4%	,0%	,0%	,0%
	Adj. reziduális	3,6	-,4	-,6	-1,9
Total		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

A nem érintettek csoportjánál a 'nagyon fontos' válaszok megjelenése alulreprezentált, amely esetében a hiányzó várt válaszok áttevődnek az 'inkább fontos' válaszkategóriába. Ez mutathatja azt, hogy akiknél nem fordult elő alkoholból származó probléma, azok az elégedettség érzésének forrását a jövedelmen kívül egyéb, számukra nagyon fontosnak ítélt tényezőkben találják meg, mint például az emocionális biztonság.

A gyermekkori alkoholproblémákban érintettekről szólva kitűnik, hogy a jövedelmet nagyon fontos tényezőnek tartják az elégedettség érzésének eléréséhez. Ennek vélhetően az alkohol által okozott anyagi konfliktusokból eredő biztonságihiány az oka, amely a biztos egzisztencia iránti vágyat erőteljesebben ébreszti fel az érintettekben.

Az alkoholproblémákban érintetteket összevetve a nem érintettekkel, a két csoport között szintén a jövedelem elégedettségre gyakorolt erősségének megítélése tekintetében van szignifikáns különbség. Vagyis az alkoholproblémák megléte összességében határozottabb véleményekre sarkall, mint az azok hiányában fellépő véleménynyilvánítás. (4. tábla)

¹⁸ Továbbiakban az ordinális mérési szintű változóknál több csoport összehasonlításakor Kruskal-Wallis tesztet, két csoport összehasonlításánál Mann-Whitney próbát alkalmaztam.

¹⁹ A táblázatban az adjusztált reziduálisok által mért szignifikáns eltérés vastagon szedve.

4. tábla

A jövedelmek elégedettség érzésében való fontosságának megoszlása a valamilyen alkoholproblémával rendelkező együttes csoport és a nem érintettek tekintetében²⁰

		Van-e alkohollal kapcsolatos probléma	
		van	nincs
Jövedelmének alakulása nagyon fontos mennyire fontos ahhoz, hogy elégedettnek érezze magát?	Adj. reziduális	82,2% 2,7	74,6% -2,7
	Adj. reziduális	15,3% -2,8	22,8% 2,8
	Adj. reziduális	1,9% -,7	2,6% ,7
	Adj. reziduális	,6% 1,9	,0% -1,9
Total		100,0%	100,0%

Az objektív életfeltételekre adott elégedettségi mutatók

Az elégedettség további vizsgálatánál az egyes objektív életfeltételekre adott elégedettség mértékét figyelem meg, amelyet egy 11 fokú skála mért az 'egyáltalán nincs megelégedve' (0) választól a 'teljesen megelégedett' (10) válaszig. A teljes mintában a családdal való elégedettségi átlagérték a legmagasabb (7,3), majd ezt követi a saját biztonsággal (6,82), az egészséggel (6,8), a munkával (6,57), a lakással (6,42) és a közbiztonsággal (6,05) való elégedettség. A legalacsonyabb értékeket a magyar demokráciával (5,22), az életszínvonallal (5,36) és a jövedelemmel (4,53) kapcsolatos elégedettség kapta, mondhatni ezeknél már az elégedetlenség érzése a meghatározóbb.

Ha ezen objektív életfeltételekre adott elégedettségi mutatók mentén hasonlítjuk össze az alkoholtipológiai csoportokat, akkor szignifikáns eltérések találhatók az életszínvonallal, jövedelemmel, lakással, a magyarországi demokráciával és a közbiztonsággal kapcsolatos elégedettségi értékeknél.²¹

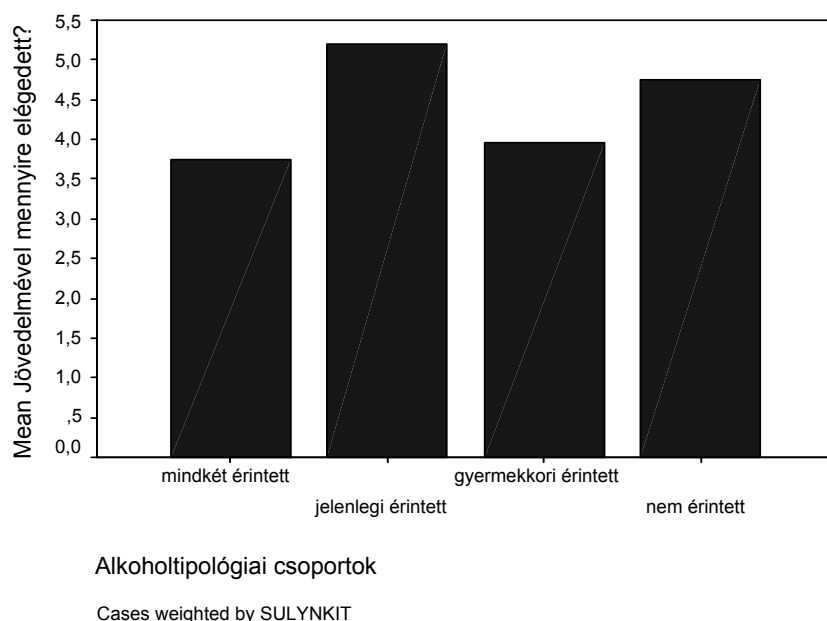
Az életszínvonallal való elégedettség tekintetében a mindkét érintettségű csoport a jelenleg érintettek és a nem érintettek csoportjaitól különbözik jelentősebben. A kizárólag jelenlegi érintettség és a kizárólag gyermekkori érintettség szignifikáns különbözősége tapasztalható a magyarországi demokrácia működésével és a közbiztonsággal való elégedettség eseteiben. A jövedelemmel, valamint a lakással való elégedettséget nézve térnek el egymástól leginkább a csoportok, amely két tényező láthatóan összefügg egymással. Szignifikáns különbséget találunk a mindkét érintettségű kategóriába tartozók és a jelenleg érintettek, illetve a nem érintettek között, továbbá a gyermekkori érintettek és a kizárólag jelenlegi érintettek, illetve a nem érintettek csoportjainak tagjai között. Az utóbbi két objektív életfeltételre adott elégedettségi átlagértékeket oszlopdiagramon ábrázolva rendkívül jól szemléltethetőek ezek a különbségek (1.,2. ábra).

²⁰ A táblázatban az adjusztált reziduálisok által mért szignifikáns eltérés vastagon szedve.

²¹ Továbbiakban az intervallum mérési szintű változóknál több csoport összehasonlításakor egyutas varianciaanalízist (valamint Bonferroni post hoc eljárást), két csoport esetén független két mintás t-próbát alkalmaztam.

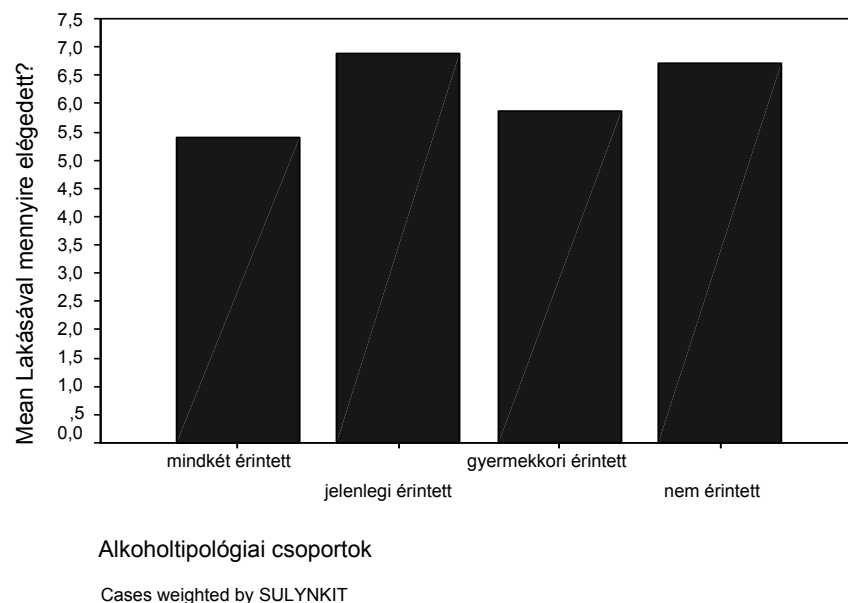
1. ábra

A jövedelemmel való elégedettség átlagértékei az egyes alkoholtipológiai csoportok tekintetében

2. ábra

A lakással való elégedettség átlagértékei az egyes alkoholtipológiai csoportok tekintetében

Igen érdekes, hogy a fentiekben említett kilenc objektív életfeltétel közül egy (család) kivételével mindben a jelenleg érintettek csoportjánál a legmagasabbak az elégedettségi indexek. A családdal való elégedettség esetében a nem érintettek a legmagasabb elégedettségi átlag, amelyet egy picit lemaradva a gyermekkori érintettek elégedettsége követ. Ez az elégedettség a kizárólag gyermekkorban érintetteknek minden bizonnyal annak köszönhető, hogy olyan családi fészkek megteremtése a céljuk, amely a negatív mintát adó gyermekkori család ellentettje. Ugyanakkor a gyermekkori alkoholproblémáktól való érintettség mély nyomai fedezhetőek fel abban, hogy náluk a legalacsonyabb a munkával, az egészséggel, a magyar demokráciával, a saját és a közbiztonsággal való elégedettség átlagértékei.

Tehát összességében az mondható el, hogy az egyes alkoholtipológiai csoportok szigni-

fikánsan különböznek az objektív életfeltételekre adott elégedettségi szintekben. Ezekből kivételt képeznek a családdal, a saját biztonsággal, az egészséggel és a munkával való elégedettségi értékítéletek. Megállapítható, hogy a gyermekkori és felnőttkori alkohol problémákban egyaránt érintettek és a kizárólag gyermekkorban alkoholproblémáktól szenvedők elégedettsége a legalacsonyabb az objektív feltételek tekintetében. Továbbá a kizárólag gyermekkori érintettek a családdal az egyedülként elégedettebbek, az összes többi tényezőt tekintve kisebb elégedettségi szintet érnek el, mint a jelenlegi érintettek és a nem érintettek csoportjai. Ez főként a biztonság tényezőinél (demokratikus intézmények működési problémái, saját és közbiztonság) érhető tetten, ami vélhetően a gyermekkori biztonságot adó családi kötelékek hiányának tudható be. Ezzel szemben a kizárólag felnőttkori érintettek a társadalmi presztízt is jelentő tényezőkkel (munka, lakás, jövedelem, életszínvonal stb.) lényegében a legelégedettebbek. A nem érintettek csoportja többnyire egységes ítéletet ad az objektív életfeltételek mentén megvizsgált változókra, vagyis a különböző tényezők alapján való elégedettségük náluk mutatja a legnagyobb koherenciát.

Ha ezek után csak az alkoholproblémák meglétét, illetve hiányát jelző indikátor mentén kialakított csoportokat vizsgáljuk, akkor a két csoport között az egzisztenciális életfeltételekben, az ahhoz szükséges forrásokkal való elégedettségben (életszínvonal, jövedelem, lakás elégedettségértékei) találunk szignifikáns különbséget. Ennek oka minden bizonnyal az, hogy a jelenlegi érintettek elégedettségi többlete nem képes kiegyensúlyozni az egzisztenciális életfeltételekkel és a gyermekkori traumákkal terhelt csoportok alacsonyabb elégedettségi szintjét.

Az általános elégedettségi szint vizsgálata

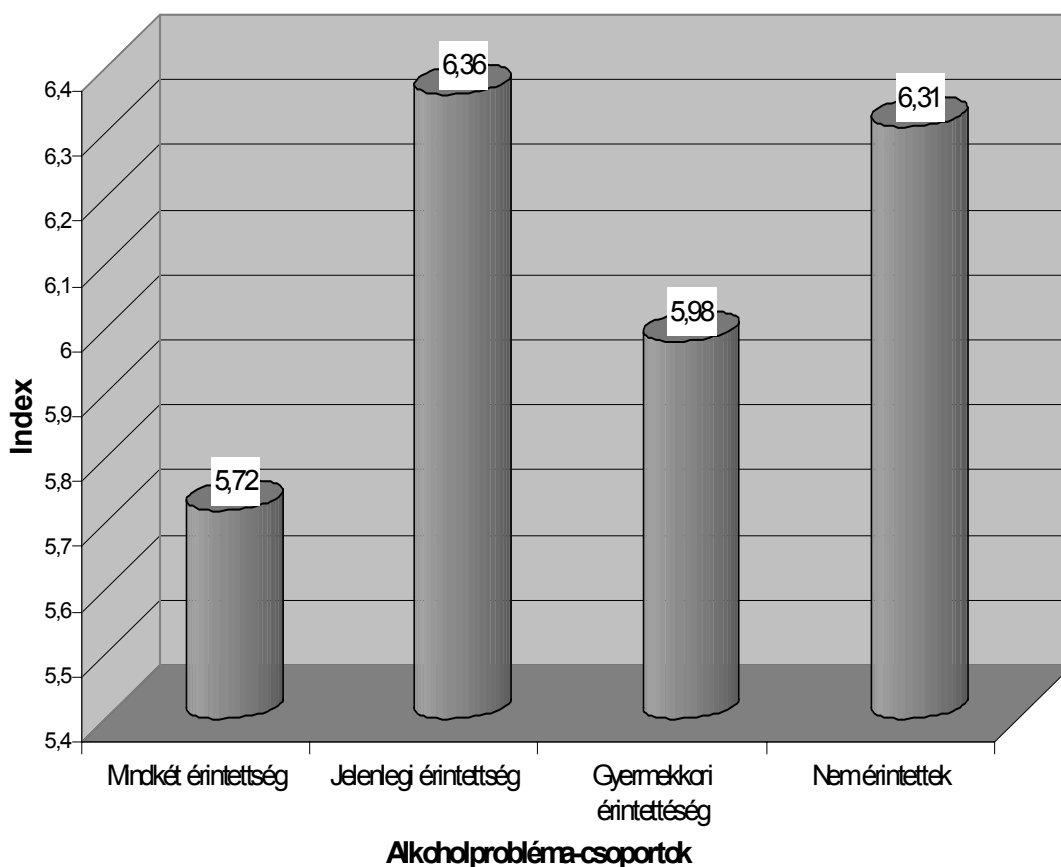
Érdemes megnézni az általános elégedettségi szint különbözőségeit is az eltérő alkoholprobléma-csoportokban. Ezt is az előzőekben már említett 11 fokú skálán mérik. A teljes mintára vetített általános elégedettségi index 6,18, ami általában véve inkább elégedettséget jelez.

Az elégedettségi index átlagos értékeit csoportonként összevetve (3. ábra) egyértelműen látszódik, hogy az alkoholproblémával való mindkét érintettség mennyire meghatározó, ebben a csoportban a legkisebb az elégedettségi index értéke (5,72). Ennél egy kicsivel nagyobb értéket képviselnek a kizárólag gyermekkori alkoholproblémák által érintettek (5,98). Tehát a gyermekkori szocializációs hibák, valamint a gyermekkorban és jelenleg egyaránt meglévő alkoholproblémák meghatározó erejük és nagymértékben befolyásolják negatív irányban a szubjektív életminőséget.

Az előzőekben megismert eredmények alapján már nem is annyira meglepő, hogy a legelégedettebbek a jelenleg alkoholproblémákból adódó konfliktusokkal küszködők (6,36), nem pedig a nem érintettek tagjai (6,31). Ez annak lehet köszönhető, hogy az egyes családtagok általi túlzott alkoholfogyasztás okozta esetleges problémákat az objektív életfeltételekkel, mint például munkával, megfelelőbb életszínvonallal és jövedelemmel, valamint a közbiztonságba és a demokráciába vetett nagyobb bizalommal kompenzálni tudják. Ezt támasztják alá az ezekkel a tényezőkkel való nagyobb elégedettségük. További lehetséges okként hozható fel az is, hogy a jelenleg érintetteket alkotó egyének az alkoholt, mint stressz-oldót, feszültségoldót fogják fel, sőt lehet, hogy e célból maguk is használják. Ezáltal családtagjuk alkoholos befolyásoltságát és az abból eredő problémákat felszínesebben kezelhetik. Valamint hozzá kell még tenni azt is, hogy a jelenleg alkoholproblémákkal küzdők nem szívesen beszélnek helyzetükről, a már említett szégyen és tagadás viselkedésbeli hozzáállás következtében sokszor próbálják eltitkolni az alkoholproblémák meglétét.

3. ábra

Összességében mennyire elégedett eddigi életével

Az előbbiekhöz igazodva az alkoholprobléma csoportok összevetése szignifikáns különbséget jelez az egyes csoportok között, amely szignifikáns különbség a nem érintettek és a mindkét érintettségben lévők között mutatkozik.

Az alkoholproblémák meglétét mutató három csoport együttesében az általános elégedettségi index értéke 5,95. Az alkoholproblémák kizárólagos megléte ill. hiánya felől közelítve szintén meghatározó különbség mutatkozik az ezen jellemző mentén kettéosztott csoportok között.

Az eddigiekben megpróbáltam kimutatni az alkohol negatív hatását a szubjektív életminőség elégedettségi dimenziójában. Az adatok alapján megállapítható, hogy az elégedettséget hátrányosan befolyásolják az alkohol miatt keletkező problémák. Ez mind a gyermekkori, mind pedig a kettős érintettség alatt álló csoport esetén tetten érhető, hozzáfűzve azt, hogy az utóbbi csoport esetében a hatás kumulálódik és hátrányosabb szituációt eredményez. A felnőttkori családban már nem tapasztalható ilyen egyértelmű helyzet, hiszen az általános elégedettséget nézve a legnagyobb érték náluk fordul elő. De azt biztosan megállapíthatjuk, hogy a nem érintettek meglegedése általában véve kiegyensúlyozottabb képet mutat a másik hároménál. Mindezek után áttérek a szubjektív életminőség másik lényeges indikátorának, a boldogság érzetének a vizsgálatára.

A boldogság-érzet csoportonkénti különbségei

A boldogság örömforrásai

A boldogság a szubjektív életminőség szintézise (Utasi, 2002a). A boldogság és az öröm egymással együtt járó fogalmak. A világon számos örömforrás áll rendelkezésre a sporttól kezdve a művészeteken át, a tudományos életen keresztül egészen a hétköznapi apró örömekig. Az ember társas lény, amelyből egyértelműen következik, hogy a legmeghatározóbb örömforrása a másik ember. A társas kapcsolatok minősége így óhatatlanul hatást gyakorol az egyéni élet minőségére.

Ezért először megvizsgálom a közeli társas kapcsolatok örömforrás erősségét a már megszokott négy csoport között. Az elégedettség méréséhez hasonlóan ezt is egy 0-tól induló 11 fokú skála méri, az „egyáltalán nem okoz nekem örömet” pólustól indulva egészen a „boldogságot jelent nekem” kijelentésig bezáródóan. Ennek értelmében a minél magasabb átlagértékek jelentik az adott tényező boldogságot adó erősségét.

A magyar társadalomban a gyermek értéke, a gyermek iránti vágy erőssége igen magas, vagyis rendkívül erős a család- és gyermekközpontúság (Pongrácz-S.Molnár, 1997). Ez a tény a megkérdezettek válaszai alapján is szembeötlő, hiszen a teljes mintában a megkérdezettek legerősebb kapcsolati örömforrása a gyermek (9,45), majd rögtön utána az unoka következik (9,36). Ezt az egyértelmű értékrendszerbeli megnyilvánulást jelzi, hogy ezekhez a kapcsolati formákhoz tartoznak a legkisebb szórásértékek (1,28 ill. 1,551). A továbbiakban is a családhoz köthető kapcsolatok dominálnak, úgy mint a partnerhez (9,06), az anyához (8,73), a testvérhez (8,12) és az apához (8,07) fűződő érzelmi kötődések. Egy külön blokkot alkotnak a barátok, az egyéb közeli hozzátartozók és munkatársak 6,4 és 7,6 közötti értékekkel. A valamely szervezeti tagság, mint boldogságforrás megelőzi a transzcendens kapcsolatok boldogságélményét (6,16 ill. 5,99). Végül a szomszédokkal való kapcsolat megítélése a legrosszabb, mindössze 5,66.²²

A csoportokat a partner, anya, apa, gyermek, unoka, testvér, valamint az egyéb közeli hozzátartozó, vagyis a családi körre szorítkozó örömforrási átlagértékek alapján hasonlítottam össze. A kapott értékekből következően elmondható, hogy az alkoholológiai csoportok között szignifikáns különbség van a partner, az anya, az apa, a testvér és az egyéb közeli hozzátartozó örömforrásként való megítélésében, a gyermek és unoka esetében viszont nem szignifikáns a különbség.²³

A partner, mint örömforrás szempontjából a jelenlegi érintettek és az összes többi alkoholológiai csoport között mutatkozik szignifikáns különbség. Ez megmutatkozik a partner örömforrási átlagértékének ebben a csoportban a többi csoporthoz képest tapasztalható több mint egy értékponttal való csökkenésében. Ebből az látszik, hogy a jelenlegi érintetteknél a partner alkoholfogyasztásából adódó problémák a hangsúlyozottabbak. Az apa, mint örömforrás tekintetében a mindkét érintettségű csoport különbözik jelentősen a nem érintettek és a jelenleg érintettek csoportjától. Továbbá a gyermekkori alkoholprobléma által érintettek és a nem érintettek csoportjainak különbségei a meghatározóak. A testvért, mint örömforrást nézve pedig a gyermekkori érintettség és a nem érintettek között mutatható ki szignifikáns eltérés. Az egyéb közeli hozzátartozót tekintve a mindkét érintettség és a gyermekkori érintettség, valamint a jelenlegi érintettség és a nem érintettek csoportjainak egymáshoz viszonyításait kivéve az összes többi csoport összevetése szignifikáns eltérést mutat.

Összességében elmondható, hogy ezekben a különbségekben megmutatkozik a család tagjai által alkohol hatására okozott boldogságdeficit. Ez látható abból is, hogy a nem érintet-

²² Itt meg kell jegyezni, hogy a sok hiányzó adat miatt az elemszámok lényegesen mérséklődtek.

²³ A gyermekek és az unokák esetében meg kell említeni azt, hogy sok esetben az életkorukból kifolyólag nem fogyasztanak alkoholt, így értelemszerűen nem is képesek alkohol hatása alatt szomorúságot okozni a családtagjaiknak.

tek csoportjánál a családtagok a többi csoporthoz viszonyítva lényegében kiegyensúlyozottabb örömforrást jelentenek.

Az alkohol előfordulásának két változóérték mentén (igen – nem) történő csoportokat elemezve, az anya, az apa, a testvér és az egyéb közeli hozzátartozó, mint örömforrás mentén bukkannunk szignifikanciára. A partner örömforrásként való megítélésénél viszont már nem, amely utalhat arra, hogy sok esetben nem a partner által szenvednek el az emberek alkohol okozta szomorúságot.

A gyermekkori és az általános boldogságérzet vizsgálata

A továbbiakban a boldogságérzés tényleges megjelenésére fókuszálva megvizsgálom a gyermekkori boldogság alakulását, majd az általános boldogság jelzőszámait csoportonkénti bontásban és a teljes reprezentatív mintára egyaránt.

A gyermekkori boldogságérzet feltárására irányuló kérdés válaszai alapján a teljes mintában túlnyomórészt a pozitív megítélés dominál, vagyis az „inkább boldog” és a „nagyon boldog” válaszok együttes aránya 85,5%. A minta több mint egy tizede azonban inkább boldogtalannak, 2,8 százaléka pedig nagyon boldogtalannak érezte magát a gyermekkorában.

Az egyes csoportokban a gyermekkori boldogságérzet előfordulási arányait megfigyelve szembevetendő a gyermekkori érintettség és a mindkét érintettség boldogtalansági deficitje. A gyermekkori alkoholproblémáktól szenvedett emberek majdnem 1/4-e a boldogtalanság szférájába helyezte gyermekkorát. A gyermekkori és felnőttkori alkoholproblémákkal együtt sújtottaknál ez az arány mintegy 30 százalékos. Ez a deficit főleg a nagy boldogságérzetek lényegesen kisebb arányában jelentkezik, hiszen látható, hogy az alkoholprobléma nélküli gyermekkorok esetében közel 20 százalékkal nagyobb a nagyon boldogok aránya a másik két alkoholproblémás csoporthoz viszonyítva. Tehát a gyermekkori alkoholproblémák, a szociális nehézségek, a bizonytalan családi háttér mind-mind fokozták a gyermekek szubjektív életminőségi hátrányait. (5. tábla)

5. tábla

A gyermekkori boldogságérzet gyakorisági eloszlásai az egyes alkoholtipológiai csoportokban (%)²⁴

	Gyermekkori érintettség (N=151)	Jelenlegi, felnőttkori érintettség (N=71)	Mindkét érintettség (N=142)	Nem érintettek (N=654)	Együtt (N=1018)
<i>nagyon boldogtalan</i>	2,0	1,4	4,9	2,8	2,8
<i>inkább boldogtalan</i>	22,5*	9,6	24,7*	6,8**	11,7
<i>inkább boldog</i>	65,3	60,3	57,0	58,7	59,6
<i>nagyon boldog</i>	10,2**	28,7	13,4**	31,7*	25,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az egyes alkoholtipológiai csoportok a gyermekkori boldogságérzet tekintetében is szignifikánsan különböznek egymástól. A módosított standardizált reziduálisok alapján a várthoz képesti legjelentősebb eltérés az inkább boldogtalan és a nagyon boldog válaszkategóriák esetében jelennek meg. Határozottan látszik, hogy a mindkét érintettségű és a gyermekkori érintettségű csoport az inkább boldogtalan válaszkategóriában a teljes minta arányához képest felülreprezentált, ugyanakkor a nem érintettek csoportja a nagyon boldog gyermekkor volt kategóriában. A gyermekkori és a mindkét érintettség esetén még az is észrevehető, hogy a gyermekkori boldogság nagyfokú megítélése mentén a vártnál szignifikánsan kisebb arány-

²⁴ A * jelöli az adjusztált reziduálisok által mutatott pozitív szignifikáns eltéréseket, a ** jelöli az adjusztált reziduálisok által jelzett negatív szignifikáns különbségeket.

ban képviseltetik magukat. A nem érintettek esetében pedig az inkább boldogtalan válaszkategóriában szignifikánsak a negatív különbségek. A jelenlegi érintettek mutatják az átlaghoz képest a legkiegyensúlyozottabb gyermekkori boldogságérzetet. Ez tulajdonítható annak is, hogy a jelenlegi problémák által a gyermekkorban tapasztalt esetleges rossz emlékek háttérbe szorulnak.

Az alkoholproblémák meglétét illetően felállított két csoportot vizsgálva, szintén megállapítható szignifikáns különbség az alkoholproblémákat valaha is átéltek és a nem érintettek között. Ezeket tekintve is az inkább boldogtalan és a nagyon boldog kategóriáknak a két csoporton belüli különbözősége tűnik ki.

Az „Összességében hogyan jellemezné önmagát? Mennyire boldog mostanában?” kérdéssel mért általános boldogságérzet alapján a teljes minta 81,4 százaléka a boldogság pólusán helyezkedik el (12,4% nagyon boldog, 69% inkább boldog mostanában). Tehát elmondható, hogy 5 magyar emberből 4, általában boldog az életében. Az „inkább boldogtalanok” és a „nagyon boldogtalanok” aránya sorrendben 16,3 ill. 2,3%. Ezeket az arányokat összevetve a gyermekkori boldogságérzés együttes arányaival, azok a két pólus (boldogság-boldogtalanság) mentén lényegében megegyeznek. Azonban az egyes pólusokban már eltérések vannak: az inkább boldogok aránya felnőttkorban nagyobb, míg a gyermekkoránál több mint tíz százalékkal több a nagyon boldogok aránya.

Az egyes alkoholtípológias csoportokban (6. tábla), a mindkét érintettségűeknél kiemelkedő az inkább boldogtalanok aránya (23,2%). Továbbá a boldogság érzésének aránya ennél a csoportnál a legkisebb, összesen 74,6 százalékuk érzi többé-kevésbé boldognak magukat, míg a másik három alkoholtípológiai csoportnál ez az arány több mint 80 %. Viszont megfigyelhető az az érdekes jelenség, hogy a jelenlegi család jóvoltából alkohollal kapcsolatos gondokat átélők között legnagyobb a nagyon boldogok aránya (19,1%). A negatív pólust tekintve viszont a nagyon boldogtalanok aránya majd minden esetben kétszer akkora, mint a másik három csoportnál (4,4%). A gyermekkori boldogságérzethez hasonlóan ennél a mutatónál is a gyermekkori alkoholproblémákat átélők között a legkisebb a nagy boldogságot érzők aránya.

6. tábla

Az általános boldogságérzet gyakorisági eloszlásai az egyes alkoholtípológiai csoportokban (%)²⁵

	Gyermekkori érintettség (N=151)	Jelenlegi, felnőttkori érintettség (N=71)	Mindkét érintettség (N=142)	Nem érintettek (N=654)	A teljes mintában együtt (N=1018)
<i>nagyon boldogtalan</i>	2,7	4,4	2,2	2,0	2,3
<i>inkább boldogtalan</i>	17,1	14,7	23,2*	14,8	16,3
<i>inkább boldog</i>	71,3	61,8	64,5	70,4	69,0
<i>nagyon boldog</i>	8,9	19,1	10,1	12,8	12,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az egyes csoportok közötti összehasonlításakor az eredményekből látható, hogy a csoportok szignifikánsan különböznek. A módosított standardizált reziduális alapján a két változó esetén várt gyakoriságok szignifikáns pozitív irányú eltérését a mindkét érintettségű csoportot az inkább boldogtalan kategóriájában találjuk.

Összességében tehát megállapítható, hogy a boldogság szubjektív érzékelésénél a mindkét érintettségű csoportban a többi csoporthoz képest nagyobb százalékban jelennek meg a boldogtalanok, míg a legdominánsabb nem érintettek boldogságérzete. Továbbá az általános boldogság tekintetében a jelenlegi érintettek véleményének eloszlása a határozottabb válasz-

²⁵ A * jelöli az adjusztált reziduálisok által mutatott pozitív szignifikáns eltéréseket.

kategóriák (nagyon boldogtalan ill. nagyon boldog) felé irányul. A gyermekkori érintettség esetében megállapítható, hogy a valamely családtag túlzott alkoholfogyasztása következtében átélt problémák bizonytalanabb boldogságérzetet eredményeznek.

Az alkohollal kapcsolatos probléma meglétét vizsgáló dichotóm változó mentén felosztott minta két csoportja szintén szignifikáns különbséget mutat az általános boldogságérzet tekintetében.

Összegzés

Tanulmányom első részében rámutattam arra, hogy a problémás alkoholfogyasztás mindmáig rendkívül súlyos társadalmi jelenség Magyarországon, amely elviselhetetlen anyagi, fizikai és pszichés terheket ró az egyénekre, a családokra és az egész társadalomra egyaránt.

Az alkohollal kapcsolatos problémák a szubjektív életminőség különböző indikátoraira gyakorolt hatását elemezve, annak eredményeiből következően megállapítható, hogy sok tekintetben szignifikáns különbség mutatkozik a valamilyen típusú alkoholproblémákkal való érintettség és a nem érintettek csoportjai között. Továbbá az egyes, általam felállított alkohol-tipológia csoportok között szinte minden tekintetben szignifikáns különbség áll fenn az elégedettség és a boldogság érzésének eltérő aspektusaiban.

A mindkét érintettség (gyermekkor és felnőttkor) rendkívül erős negatív hatást gyakorol a szubjektív életminőségre, a legalacsonyabb értékeket eredményezve az elégedettség és a boldogság különböző indikátoraiban. Az alkohol majdnem ugyanekkora deficitet jelent a gyermekkori érintettség esetén. Elsősorban a szülői családi otthon szeretetteljes békéjének hiánya és az abból fakadó lelki traumák okoznak elégedetlenséget, valamint a boldogság intenzívebb átélésének képtelenségét, sőt boldogtalanságot eredményeznek. Így nem feltétlenül igaz rájuk az a mondás, hogy az idő begyógyít minden sebet. Tehát a gyermekkori alkohol-problémák hatása, valamint a gyermekkorban átélt alkohollal kapcsolatos problémák után a jelenlegi családban is átélt alkohol okozta szomorúság egyértelműen csökkenti a szubjektív életminőséget.

Ilyen egyértelmű hatást a kizárólag jelenlegi családjában alkoholgondokat átélők között nem sikerült kimutatni. Ebbe a kategóriába tartozók életminőségének szubjektív felfogása egészen eltérő az előbb említett két csoporthoz viszonyítva. Nagyon érdekes, hogy az általános elégedettség náluk adja a legmagasabb átlagot, és a boldogságérzet aránya is náluk a legnagyobb. Esetükben a családi biztonsághiányból fakadó negatív érzések némi dominanciája tapasztalható, amelyet a társadalmi szerepek és státuszok (munka, jövedelem, életszínvonal) erősítésével próbálnak több-kevesebb sikerrel kompenzálni. Persze itt nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a jelenlegi érintettek sokszor szándékosan vagy látens módon nem veszik figyelembe, sőt tagadják az alkoholproblémák meglétét és azok kihatásait.

Az alkoholproblémáktól nem sújtott csoport elégedettsége általában véve kiegyensúlyozottabb képet mutat, a boldogságérzetük is nagyobb arányú a másik három csoporténál.

A társadalomtudománynak meglátásom szerint kötelessége olyan jelenségekkel foglalkoznia, amelyek ártalmasak a társadalmat alkotó emberek életminőségére. Hiszen a rohamosan fejlődő technikai környezet ellenére, mégiscsak az ember, az emberi élet a legfontosabb érték, amelynek minőségi létéhez elengedhetetlenek a társas kapcsolatok, az abból gyökerező örömforrások, a társadalmi szolidaritás. Véleményem szerint nem túl nagy bátorság kijelenteni, hogy a túlzott alkoholfogyasztás által generált konfliktusok a közvetlen környezet, legfőképpen a család működésében keltenek zavart, ezáltal a kapcsolati örömforrásokat veszélyeztetik, ami egyenes úton vezet a szubjektív életminőség romlásához.

Irodalom

- Allardt, E. (1993): *Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research*. In: Nussbaum, M.–Sen, A. (ed.): *The Quality of Life*. Oxford, Clarendon Press, 88-94.
- Andorka R. (1985): *Az alkoholizmus terjedése Magyarországon. Szociológiai magyarázatok*. Világosság, 1985/2, 103-111.
- Andorka R. (1988): *Az alkoholizmus magyarországi kutatása*. In: Moksony F. (szerk.): *Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarokról*. Kossuth Könyvkiadó, 11-38.
- Andorka R. (1994a): *Alkoholizmus és alkoholpolitika*. In: Moksony F.–Münnich I. (szerk.): *Devianciák Magyarországon*. Közélet Kiadó, 266-296.
- Andorka R. (1994b): *Devians viselkedések Magyarországon – általános értelmezési keret az elidegenedés és az anómia fogalmak segítségével*. In: Moksony F.–Münnich I. (szerk.): *Devianciák Magyarországon*. Közélet Kiadó, 32-75.
- Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába* (szerk.: Spéder Zs.). Budapest, Osiris Kiadó
- Andorka R.–Cseh-Szombathy L.–Vukovich Gy (1968): *Alkoholizmus*. KSH Népeségtudományi Intézet Közleményei 24., Budapest
- Andorka R.–Buda B.–G. Kiss J. (1971): *A család szerepe egyes deviáns viselkedésformákban*. In: Lőcsei P. (szerk.): *Család és házasság a mai magyar társadalomban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 226-270.
- Andorka R.–Buda B.–Cseh Szombathy L.–Hegedűs I.–G. Kiss J.–Simon Gy. (1972): *Az alkoholizmus kifejlődésének tényezői*. Statisztikai Időszaki Közlemények 245., Budapest, KSH
- Andorka R.–Buda B. (1974): *A deviáns viselkedés szociológiájának elméleti problémái*. In: Andorka R. – Buda B. – Cseh-Szombathy L. (szerk.): *A deviáns viselkedés szociológiája*, Budapest, Gondolat, 11-45.
- Andorka R.–Buda B. (1982): *Elméletek-vizsgálatok-következtetések. A jelenség szociálpszichológiai megközelítése*. In: Fekete J. (szerk.): *Alkoholizmus. Kórkép vagy korkép?* Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Beck, Ulrich (1999): *Túl renden és osztályon?* In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Kiadó. 418-464.
- Buda B. (1980): *A család szerepe a deviáns magatartásformák kialakításában (különös tekintettel az alkoholizmusra)*. In: Dr. Bálint I. (szerk.): *Megelőzés-gyógyítás-rehabilitáció*. (Válogatás az Alkoholológia I-IX. évfolyamából), Budapest, Medicina, 76-95.
- Buda B. (1987): *Utószó*. In: Burr, A.: *Alkoholista a családban*. Budapest, Medicina
- Cseh-Szombathy L. (1979): *Családszociológiai problémák és módszerek*. Budapest, Gondolat
- Cseh-Szombathy L. (1991): *A családi értékek változása és ennek hatása a családi funkciók alakulására*. In: Utasi Á. (szerk.): *Társas kapcsolatok*. Budapest, Gondolat, 7-19.
- Csoboth Cs. (2001): *Magatartásepidemiológia*. In: Buda B.–Kopp M.–Nagy E. (szerk.): *Magatartástudományok*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 715-727.
- Durheim, E. (1982): *Az öngyilkosság: szociológiai tanulmány*. (Ford.: Józsa P.) Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Egészségügyi Statisztikai Évkönyvek*, KSH, Budapest
- Elekes Zs. (2000): *Alkoholprobléma az ezredvégi Magyarországon*. In: Elekes Zs.–Spéder Zs. (szerk.): *Törések és kötések a magyar társadalomban*. Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, 152-169.
- Elekes Zs. (2003): *Az alkoholfogyasztás és az alkoholt fogyasztók jellemzői*. In: Spéder Zs. (szerk.): *Család és népesség – itthon és Európába*. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet – Századvég Kiadó, 374-405.
- Elekes Zs.–Paksi B. (1999): *Középiskolások droghasználata és alkoholfogyasztása Magyarországon*. Elérhetőség: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a125.pdf>

- Elekes Zs.–Paksi B. (2000): *A család hatása a fiatalok alkohol- és drogfogyasztására, valamint egyéb viselkedészavaraira*. In: Spéder Zs. – Tóth P. P. (szerk.): *Emberi viszonyok*. Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, 161-180.
- Gödri I. (2003): *A házasságok és az élettársi kapcsolatok minőségének és stabilitásának néhány metszete*. In: Spéder Zs. (szerk.): *Család és népesség – itthon és Európában*. Budapest, KSH Népességtudományi Kutatóintézet – Századvég Kiadó, 197-230.
- Hankiss E.–Manchin R. (1976): *Szemponatok az élet „minőségének” szociológiai vizsgálatához*. Valóság, 1976/6, 20-34.
- Hegedüs I.–G. Kiss J. (1974): *Alkoholizmus Magyarországon*. In: Andorka R. – Buda B. – Cseh-Szombathy L. (szerk.): *A deviáns viselkedés szociológiája*, Budapest, Gondolat, 338-358.
- Kelemen G. (2001): *Alkoholizmus, szenvedélybetegség és erőszak a családban*. In: Kelemen G. (szerk.): *Szenvedélybetegség, család, pszichoterápia (Addiktológiai és pszichoterápiai tanulmányok)*. Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 42-52.
- Kopp M.–Skrabski Á.–Löke J.–Szedmák S. (1996): *A magyar lelkiállapot az átalakuló magyar társadalomban*. Századvég, Új Folyam 2., 87-102.
- KSH (2003): *Társadalmi helyzetkép, 2002*. KSH, Budapest
- Magyar Statisztikai Évkönyvek*, KSH, Budapest
- Merton, R. K. (1980): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. (Ford.: Berényi G.) Budapest, Gondolat Könyvkiadó
- Moksony F. (1986): *A társadalmi beilleszkedési zavarok értelmezési keretei*. (Andorka Rudolf és Kolozsi Béla tanulmányai alapján.) In: *Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 57-72.
- Pikó B. (2002): *Egészségyszociológia*. Budapest, Új Mandátum Kiadó. 94-116.
- Pikó B. (2005): *Az alkoholfogyasztás és az alkoholizmus szociológiája*. In: Pikó B (szerk.): *A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban*. Szeged, JATE Press, 129-140.
- Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit (1997): *A gyermekvállalási magatartás alakulása*. Elérhetőség: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/nok/szerepvalt/ponracz97.html>
- Sági M. (2000): *Az anyagi helyzettel való elégedetlenség és vonatkoztatási csoportok*. In: Kolosi T.–Tóth I. Gy.–Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2000*. TÁRKI, Budapest, 260-297.
- Szikszay P.–Tóth M. (1999): *Deviáns alkoholológia (A Minnesota Modell első 10 éve)*, Györköny, Szőlőtő Alapítvány
- Utasi Á. (1991): *Az interperszonális kapcsolatok néhány nemzeti sajátosságáról*. In: Utasi Á. (szerk.): *Társas kapcsolatok*. Budapest, Gondolat, 169-193.
- Utasi Á. (2000): *Életminőség és társadalmi integráció*. INFO-Társadalomtudomány 50. szám, 9-16.
- Utasi Á. (2002a): *A bizalom hálója*. Mikrotársadalmi kapcsolatok és szolidaritás. Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Utasi Á. (2002b): *A társadalmi integráció és szolidaritás alapja: a bizalmas kapcsolatok*. Századvég, Új Folyam 24., 3-25.
- Utasi Á. (2006): *A minőségi élet feltételei és forrásai*. In: Utasi Á. (szerk.): *A szubjektív életminőség forrásai. Biztonság és kapcsolatok*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 13-49.

A VALLÁSOSSÁG ÉS A SZUBJEKTÍV ÉLETMINŐSÉG

Dolgozatom fő témájául a hit (ezen belül a vallásosság) és a boldogság kapcsolatának vizsgálatát választottam. A szubjektíven átélt boldogságot meghatározó dimenziók közül egyesek befolyásoló hatása bárki számára evidensnek tűnhet. A magas iskolázottság nagy valószínűséggel magasabb jövedelmet eredményez, ami feltételezhetően meghatározó az élet-színvonal és a boldogság szempontjából. Az optimizmus, az extrovertáltság is inkább a boldog emberek sajátja, és köztudott, hogy az egészség megléte vagy hiánya is jelentősen befolyásolja közérzetünket, elégedettségünket. De mi lehet a helyzet a vallás és a boldogság terén? Az utóbbi évtizedek során a szekularizációs folyamatok felgyorsulásával a történelmi egyházak jelentősen visszaszorultak minden területről, tehát feltételezhetnénk, hogy csökkent a befolyásuk az emberek életére és így a szubjektív boldogságra is. Másrészt viszont jelen van egyfajta innovációs tendencia, mely egy új vallásosság terjedését mutatja: az új vallási jelenségek, mozgalmak közül egyesek az elmúlt évszázad során alakultak ki, mások az európai kultúrától idegen, de a kereszténységhez hasonlóan nagy múltú vallások. Mivel ezek egyre több embert vonzanak, felmerülhet a kérdés, hogy mennyire befolyásolják híveik szubjektíven átélt boldogságát.

Elsőként szeretnék áttekintést nyújtani az életminőség és a vallás kapcsolatára irányuló kutatási eredményekről, irodalmakról, ezután a vallásosság változásait, a szekularizáció folyamatát és a megjelent új irányzatokat ismertetném röviden. Az elméleti háttér és egyes korábbi vizsgálatok alapján felállított hipotéziseimet empirikus módszerek segítségével fogom tesztelni.

Vallás és szubjektív életminőség

A nyugati jóléti államokban a hatvanas évektől meginduló életminőség-kutatások ráirányították a figyelmet az objektív jólét mellett a szubjektíve észlelt jólétre is. Ez utóbbi – meglehetősen komplex fogalom lévén - az elmúlt évtizedekben kedvelt vizsgálati témává vált. A terület empirikus felderítésének kezdetei elsősorban Ruuth Veenhoven kutatásaihoz köthetők. Megállapítása szerint a boldogság úgy fogható fel, mint „egy egyén életének, mint egésznek az átfogó észlelése” (Veenhoven 2003, p 128). Annak ellenére, hogy a boldogság szubjektív, rendkívül nehezen megragadható fogalom, Veenhoven szerint - például a boldog évek számával - mérhető, sőt e fogalmat találja a legjobb mutatónak az életminőség mérésére (Veenhoven 1984).

A szubjektív jólét és a vallás kapcsolatával az időközben igen szerteágazóvá váló életminőség kutatások nagyrészt csak érintőlegesen foglalkoztak. A nemzetközi szakirodalomban található ugyan valamennyi publikáció ebben a témában, azonban a hazai kutatások között egészen a legutóbbi évekig szinte semmilyen formában sem szerepelt ez a terület. A jólét e szegmensét érintő elemzések eredményei gyakran ellentmondanak egymásnak, ami tulajdonképpen nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy maga a vallásosság nehezen mérhető, és lassan, de folyamatosan változó fogalom. A legtöbb kutatás eredménye mindenesetre meg egyezik néhány pontban: a vallás nyújtotta társas támasz és koherens világkép pozitívan befolyásolja az elégedettséget.

A vallási, egyházi közösségbe tartozás hatásával Taylor és Chatters foglalkozott (Taylor - Chatters 1988). Megállapításuk szerint ezek a közösségek alkalmasak arra, hogy a társas támogatás különböző formáit elvesztettek számára biztosítsanak hasonló attitűdökkel, értékekkel bíró emberekből álló szociális hálózatot. Ez elsősorban az idős, egyedülálló, rossz egészségi állapotú, vagy más szempontból hátrányos helyzetű csoportokat érinti, nem véletlen, hogy közöttük nagyobb arányban találhatunk hívőket, vallásgyakorlókat. A vallásgyakorlás, a vallási közösség rendezvényein való részvétel igen fontos dimenzióját képezi a vallásnak, és egyben jól mérhető is, megjegyzendő azonban, hogy ezekből az adatokból nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket a vallásosság, a hit mértékével kapcsolatban.

Hegedűs és Lengyel többváltozós módszerek segítségével vizsgálta többek között a templomba járás gyakorisága és a boldogság közötti összefüggést (Lengyel - Hegedűs 2002). Eredményeik szerint a gyakori templomba járási arány az ország szubjektív jóléti szintjével erős pozitív kapcsolatban áll, tehát a vallásos gyakorlat növeli a szubjektív jólétet.

Az előbbi két tanulmány eredményeinek ellentmond Ellison vizsgálata, aki nem talált szignifikáns kapcsolatot a szertartásokon való részvétel és a szubjektív életminőség között (a szubjektív életminőség mutatóiként a boldogságot és az élettel való elégedettséget alkalmazta). A hit tekintetében viszont szoros összefüggést tapasztalt: az Isten vagy egyéb transzcendens lény létezésében való bizonyosság erős pozitív hatással bír (Ellison 1991).

A társas támasz, a kapcsolati háló életminőségre gyakorolt hatását sokan támasztották alá elemzéseikkel. Felmerülhet viszont a kérdés, hogy a vallási közösségekbe tartozók esetében a pozitív hatást pusztán a közösség által nyújtott társas támogatás eredményezi, vagy hozzájárul ehhez a vallás nyújtotta speciális értékek hatása is. Ellison és Krause egy másik kutatásban az egyházi tagoktól kapott társas támogatás egészségre gyakorolt hosszú távú hatását vizsgálta (Krause - Ellison 2002). Tapasztalataik szerint a hívők társadalmi státusza az egyházon belül is leképződik, ami azt eredményezi, hogy a tagok elsősorban a hozzájuk hasonlóaktól kapnak támogatást. A papok által nyújtott szociális támasz viszont kevésbé bizonyult jelentősnek. Az egyházi-felekezeti közösségekben végzett önkéntes munka, és az ezzel együtt kialakuló kapcsolati háló jelentőségét Veenhoven is elismeri.

Némileg más szemszögből vizsgálódva Pollner is foglalkozott a társas támogatás hatásával (Pollner 1989). Meglátása szerint a vallás olyan transzcendens kapcsolattartási lehetőséget kínál híveinek, mely segítségével nem csak élő, valós személyekkel, hanem már elhunyt hozzátartozókkal és túlvilági, transzcendens lényekkel is kommunikálhatnak.

A vallás másik előnyös hatása a pozitív életszemlélet, a koherens világkép kialakításában keresendő. Egyes kutatók szerint a vallás segít a tudat kontrollálásában, a konstruktív gondolkodás lehetővé teszi az elérhető célok kijelölését. A reális, elérhető célok optimistábbá és boldogabbá tehetik az embereket (Emmons 1986).

Livingston szerint azok kevésbé boldogtalanok, akik koherens, szisztematikus világképpel rendelkeznek (Livingston 2002). Megállapította, hogy a teljes ateizmustól az erős hitig terjedő skálán a boldogtalanság indexe fordított „U” alakot vesz fel, tehát az ateisták és az erősen vallásosak a legkevésbé boldogtalanok. Ami mindkét esetben közös, az a határozott, biztos elképzeléseken nyugvó egységes világkép.

Az eddigi kutatások eredményei lehetségesnek tartják, hogy a vallásosság és az életminőség között fennáll valamiféle kapcsolat, viszont e kapcsolat erősségét, jelentőségét különbözőképpen ítélik meg. Elképzelhető az is, hogy a tapasztalt kapcsolat háttérben más okok, erősebb hatású háttérváltozók húzódnak meg. Nagy valószínűséggel az egyházak körében végbemenő szekularizációs folyamatok (melyekre később még kitérek) is negatív irányban befolyásolják a vallás jelentőségét, szerepét az emberek életében, és ezáltal természetesen a szubjektív jólét kapcsán is. A vallásosság és a szubjektív életminőség összefüggésének időbeni változásaira Veenhoven fordított némi figyelmet egy 1980-as évekbeli kutatásában (Veenhoven 1984). 1940-es évekbeli holland és észak-amerikai adatok alapján a boldog em-

bereket vallásosabbnak találta, mint a kevésbé boldogokat. Lehetséges magyarázatként az egyházak korábban még jelentős funkcióit nevezte meg, például a vallási közösségek anyagi és lelki támaszt nyújtó szerepét, az egzisztenciális problémák enyhítését. Ezek viszont a szekularizáció során meglehetősen elsorvadtak, ami indokolja azt a tényt, hogy napjaink modern társadalmaiban nem talált szignifikáns különbséget a különböző egyházak tagjainak szubjektív életminősége között. Ezzel szemben a tradicionális társadalmakban, ahol az egyházak térvessztése még nem, vagy csak részben ment végbe, kimutatható volt a különböző egyházak tagjai és a felekezethez nem tartozók szubjektív életminősége közötti különbség.

Mikrotársadalmi kapcsolatokkal, szolidaritással foglalkozó írásában Utasi felmérte, hogy az emberek szerint mely tényezők fontosak az életminőséghez (Utasi 2002). Ebben a sorrendben az első helyekre az egészség, a család, a jövedelem és a szerelem került, a hit pedig az utolsó előtti helyre szorult. Ennek oka valószínűleg az elmúlt néhány évtized erőszakos vallásellenességében keresendő. Megállapítása szerint a vallás értékei maradtak egyedül változatlanok, időtállóak a felgyorsult társadalmi változások közepette. Felhívja a figyelmet arra is, hogy ezen értékek hatása elég gyenge.

Említést tennék továbbá Kékesi tanulmányának tapasztalatairól, mely a vallás és a boldogság összefüggéseit vizsgálta (Kékesi 2006). Mélyinterjúk elemzésével a következő eredményeket kapta: egyrészt a vallás szerepe elhanyagolható a szubjektív boldogság szempontjából, másrészt ha mégis látható közöttük valamiféle kapcsolat, az nagyobb valószínűséggel tudható be a vallási közösségen belül létrejött kapcsolati háló hatásának, mint magának a vallásos hitnek. Fontos viszont, hogy a nagyon erős hit, vagyis az extrém vallásosság önmagában is képes növelni a szubjektív boldogság érzetét.

A szubjektív életminőség és a vallás összefüggéseivel kapcsolatos szakirodalom áttekintése közben felmerültek bizonyos kérdések. Több kutató is kételyeinek adott hangot, hiszen a kérdéskör vizsgálata során kapott eredmények gyakran ellentmondtak egymásnak. Ez nagy valószínűséggel annak tulajdonítható, hogy az egyházak, a vallás és maga a vallásosság is komoly változásokon ment keresztül az utóbbi évtizedek során. A továbbiakban ezért szeretném röviden áttekinteni a szekularizáció folyamatát, eredményeit.

A vallás társadalomban betöltött szerepének változásai

Maga a vallás nagyon összetett, nehezen megragadható szegmense a társadalmi jelenségeknek, ezért elsőként fogalmának meghatározásairól, dimenzióiról és funkcióiról tennék említést. Meglehetősen sok aspektusból fogalmazhatjuk meg, mit is értünk vallás alatt. Elsőként egy durkheimi meghatározást veszek alapul, mely szerint ez a szent dolgokra vonatkozó hitek és gyakorlatok egységes rendszere (Durkheim 1925, idézi Andorka 1997, p. 548). Ebben az esetben a fogalom nemcsak magát a hitet, hanem az ahhoz kapcsolódó közösségformáló tevékenységek együttesét is magában foglalja. Yinger definíciója lényegében az előző bővítése: a vallás olyan hit-, és gyakorlatrendszer, mely segítségével valamely embercsoport az emberi élet végső kérdéseivel birkózik (Yinger 1970, idézi Andorka 1997, p. 548).

A vallásosság dimenziói közül itt csak a legfontosabbakat fogom megemlíteni, melyekből egyértelműen következtethetünk a vallás társadalomban betöltött funkcióira. Az adott vallás bizonyos tételeiben való hit, a vallási ismeretek, valamint az általa előírt erkölcsi normák járulnak hozzá egy stabil, egységes világkép kialakításához. A rituálék gyakorlása, a rendszeres részvétel közösségképző, integráló hatást eredményez, a vallási élmények pedig az egyén spirituális igényeit elégítik ki. Durkheim megállapítása szerint a vallás a rituálékon keresztül a társadalmi együttműködést, integrációt segíti elő (Durkheim 1925, idézi Andorka 1997, p. 550). A társadalom tagjai számára valamilyen közös értelmezési keretet nyújt, Berger és Luckmann szerint a vallások az emberi élet egzisztenciális kérdéseire adnak választ, értékek,

normák, viselkedési szabályok rendszerét alakítják ki (Berger - Luchmann 1966, idézi Andorka 1997, p. 550). Az integrációs, értékteremtő funkciók mellett legitimálhat fennálló társadalmi intézményeket, máshol viszont éppen ellenkezőleg akár meg is kérdőjelezheti azok létjogosultságát. Ez természetesen az adott társadalmi viszonyok függvénye.

A vallás, lévén maga is a társadalom terméke, folyamatosan változik, igazodik az adott társadalmi valóság jelenségeihez. A modernizáció olyan felgyorsult társadalmi változásokkal járt együtt, melyek a vallás térvesztését, hatalomból való visszaszorulását eredményezték. Ennek ellenére nem beszélhetünk a vallás, az egyház eltűnéséről, inkább egyfajta átalakulás, változás figyelhető meg. A racionális gondolkodás elterjedése visszaszorította a vallásos szemléletet, viszont a tudomány nem moralizál, nem képes választ adni olyan alapvető kérdésekre, mint például hogy mi az élet értelme, célja. A nem sajátosan vallási feladatok (államigazgatás, oktatás, betegápolás, szegénygondozás) ellátása függetlenedett az egyháztól, ami viszont gyakran nem volt megoldható államilag, vagy más szervezetek által (Giddens 1997). Az egyházak szervezete átalakult, hierarchiájuk gyengült, erősödtek a kisebb, spontán vallási csoportok. Ezen szekularizációs folyamat több dimenzió mentén zajlott: egyrészt a vallásgyakorlás visszaszorulása, továbbá a társadalmi befolyás, vagyon, tekintély csökkenése, és a vallásosság dimenziója hitelvek és értékek tekintetében.

A fenti, szekularizációra támaszkodó magyarázat ellenpontjaként említést tennék Tomka kritikai szemléletéről (Tomka 1999). Abból indult ki, hogy a vallásosság soha nem uralta olyan nagy mértékben az egész társadalmat, mint ahogy az a közhiedelemben él. A korábbi egyházi hatalmi struktúra jelentőségét természetesen nem vitatja, de fontosnak tartja, hogy a vallásosság dinamikus jelenség, gyakori fellendülések és visszaesések váltották egymást története során. A modern korban tapasztalható egyháziasság hanyatlása szerinte nem vezet szükségszerűen az általános értelemben vett vallásosság hanyatlásához, hiszen ezzel egyidejűleg sok új kis vallási mozgalom és intézmény is létrejött. Rendkívül magasnak találja a maguk módján, egyházhoz nem kötődően vallásosak arányát, mely jelenség az egyházi kontroll gyengülését jelzi. A szekularizáció hatásának kritikai megközelítése ellenére egyetért azzal a szemlélettel, mely szerint a modernizáció nem szorította ki a vallást (Kamarás 1999). Az egyházhoz kötődően és a maguk módján vallásosak mellett van még egy jelentős csoportja a hívőknek: az összefoglaló néven új vallási mozgalmak tagjai valószínűsíthetően egyre nagyobb számban fordulnak elő. Ezen összetett csoport vizsgálata sok tekintetben nehézségekbe ütközik, ami jelentősen torzíthatja a róluk alkotott képet. Kamarás írásaiból szerezhethetünk ismereteket különböző irányvonalairól (Kamarás 1999), melyek közül a teljesség igénye nélkül említenek meg néhányat. Szélsőségesen individuális a New Age irányzat, melynek hívei nem alkotnak közösséget. Egyes mozgalmak elutasítják a világot (pl.: Egyesítő Egyház, Krisna-mozgalom egyes elemei), közéjük sorolhatók a destruktív mozgalmak, melyek életveszélyt is jelenthetnek tagjaik, vagy kívülállók számára. Más mozgalmak alkalmazkodnak a világhoz (pl.: újpünkösdista mozgalmak). Népszerűségük leginkább annak köszönhető, hogy különböző formában nyújtanak fogódzót az élet különféle területein (mélyebb istenhitet, közösséget, az önérték és önbizalom növekedését, egészséget, szabadságot, eredményesebb munkát és sikeres karriert ígérnek), melyekből mindenki kiválaszthatja a neki legmegfelelőbbet.

Összességében megállapítható, hogy a tradicionális társadalmakban még komoly hatalmi, társadalmi befolyással rendelkező egyház szerepe a modernizáció hatására fokozatosan ártértékelődött. A vallásos hit – lassabban ugyan, mint a társadalom – individualizálódott, a kornak megfelelően módosultak funkciói, megjelenési formái.

A vallásosság tendenciái Magyarországon

Az 1945 utáni magyar vallásossági tendenciák a nyugat-európaiakétól némiképp eltérően alakultak, ezek bemutatásához Tomka vizsgálatainak eredményeit használom fel (Tomka

1985). A második világháborút követően a vallásosság emelkedő tendenciát mutatott, ami valószínűleg a rend, az erkölcs iránti megnövekedett igényeknek tudható be. A hatvanas évek közepéig viszonylag magas szinten stabilizálódott, ezután viszont hirtelen hanyatlás következett be. A gazdasági válsághelyzet felismerésének eredményeképpen a társadalom összetartó ereje csökkent, a tradíciók gyengültek, és érezhetően jelen volt az ideológiai, politikai korlátozás is. Tomka szerint a társadalmi egyensúly megbomlásának első jele az elvallástalanodás. A csökkenés 1978-ban érte el mélypontját, ezután lassú fellendülés tapasztalható. A hagyományos értelemben vett vallásosság bomlása viszont a növekedés ellenére tovább folytatódott, tehát lényegében a vallás társadalmi alakjának megváltozásáról beszélhetünk. Korábban az önmagukat vallásosként definiálók között többségben voltak a nők, az idősek, a községi lakosok, és az alacsony iskolai végzettségűek. Ez az arány 1978 után némiképp eltolódott a fiatal, nagyvárosi, magas iskolai végzettségűek irányába (bár még mindig alacsonyabb közöttük a vallásosak aránya, mint az előbbi csoportokban).

Az utóbbi csoport vallási érdeklődése Tomka szerint eltér a hagyományos formáktól: az ún. passzív-befogadó-fogyasztó típusú vallásosság mellett a fiatalabb generáció körében terjed az aktív-kereső-alkotó típus (Tomka 1990). Ennek egyik lehetséges magyarázata az, hogy a papok létszámcsökkenésének, és előregedésének hatására megnőtt a laikusok szerepe. Ennek eredményeként előtérbe kerültek a kisebb vallási közösségek a nagyobb, személytelenebb csoportok ellenében. A hetvenes évek végétől kezdték a vallásosságot finomabb módszerekkel mérni: az eddig használt „Vallásos ember-e Ön?” kérdés igen/nem válaszlehetőségei helyett árnyaltabb, több válaszalternatívát nyújtó kérdést kezdtek használni, miáltal a korábbiaknál valamelyest pontosabb képet kaptak a magyarországi vallásosság mértékéről. Tomka említést tesz Hankiss 1978-as évi vizsgálatáról, mely kimutatta, hogy a társadalom viszonylag kis hányada (10 százalék) nevezhető csak szigorú értelemben vallásosnak (követi az egyház tanításait, rendszeresen jár templomba) és hasonlóan alacsony (7,5 százalék) a következetes ateisták aránya is. A két véglet között elhelyezkedő több mint 80 százalék közömbös a vallás iránt, vagy csak lazán kötődik az egyházakhoz. Ebből egyértelműen látható, hogy a vallásosság csökkenését tulajdonképpen nem az ateisták, hanem a vallás iránt közömbösek számának növekedése eredményezte. Az 1980-as és 1990-es adatok összehasonlításával egyfajta lassú eltolódást figyelhetünk meg a vallásosság irányába, 1990 után viszont nem nőtt tovább a magukat vallásosnak mondók aránya.

A vallásgyakorlás módjáról a KSH 1992. évi felvétele szolgáltat érdekes adatokat (Andorka 1997). Ez a felmérés felekezetekre bontva vizsgálta a vallásgyakorlás megoszlását, mely a következőképpen alakult: a nagyobb, történelmi egyházak (katolikus, református és evangélikus) mellett megnőtt a jelentősége az egyéb vallásokat képviselő kiségyházaknak, szektáknak, új vallási mozgalmaknak. Ez utóbbiak tagjai között találjuk (arányaiban) a legtöbb intenzív vallásgyakorlót. Ez megerősíti a korábban észlelt tendenciát, mely szerint előtérbe kerülnek a kisebb, szorosabb kötelékeket nyújtó vallási közösségek.

Napjaink vallásossági tendenciáiról meglehetősen ellentmondásos képet kaphatunk. A hagyományos értelemben vett vallásosság mértéke csökken, emellett megnőtt viszont a jelentősége a modern, maguk módján vallásos csoportoknak és a kiségyházaknak, szektáknak, melyek vizsgálata komoly nehézségekbe ütközik.

Elméleti feltevések

A fent említett kutatási eredmények tükrében több kérdés is megfogalmazódott bennem a további vizsgálati irányokkal kapcsolatban. Érdekesnek ígérkezett egy magyarországi lakosságot reprezentáló mintán tesztelni, hogy van-e különbség hívő és nem hívő csoportok között a szubjektív jólétet illetően. Másrészt van-e összefüggés a vallásgyakorlás intenzitása, a vallási közösség nyújtotta társas támogatás, és a szubjektív boldogság között? Szeretném azt is vizsgálni, hogy a korábbi vizsgálatok alapján extrém mértékben vallásosnak nevezett csoport valóban boldogabbnak nevezhető-e, mint mások. Érdekelne továbbá, hogy a korábban említett új vallási mozgalmak hívei esetén hasonlóan alakul-e a boldogság és a vallásosság kapcsolata, mint a hagyományos egyházak híveinél.

Empirikus elemzések

Elsősorban a TÁRKI 2006. évi Omnibusz felvételének keretei között készült életminőség-vizsgálat adatbázisát használok elemzésemhez. Az országos reprezentatív felmérés kérdőíves módszerrel történt, a minta elemszáma 1033 fő. Kiegészítésként néhány kérdéskör felderítéséhez használni fogom az ISSP (International Social Survey Program) 1998-as moduljának egyes vallással kapcsolatos adatait, továbbá a Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszékének 2003-as Kultúra és Vallás felvételének néhány kérdését.

Mint már korábban is említettem, a vallásosság és a boldogság fogalma igen nehezen mérhető. Az elemzésekkel kapcsolatos esetleges félreértések elkerülésének érdekében szeretném tisztázni, hogy mit értek az előbbi fogalmak alatt és milyen változókkal szándékozom mérni a köztük feltételezett kapcsolatot. A vallásosság mértékét több dimenzió mentén vizsgáltam: nemcsak az önbesoroláson alapuló vallásosságot és a templombajárás gyakoriságát vettem figyelembe, hiszen emellett az Istenbe vetett bizalom mértéke és a transzcendenssel való kapcsolat örömtelisége is sokat elárulhat erről a kérdésről. Elképzeléseim szerint ez utóbbi változók segítségével árnyaltabb képet kaphatunk a vallásosságról. A másik nagy kérdés a szubjektív boldogság mérése. Társadalmunkon belül számos értékrendszer létezik egyidejűleg, melynek eredményeképpen az eltérő gondolkodással, értékpreferenciákkal rendelkező emberek számára más-más jelenéssel bír ez a fogalom. A boldogság tekintetében való ön-jellemzés mellett ezért hasznosnak tartom más változók bevonását is. Azt hiszem, hogy magát a boldogságot – túlmenően mindenféle szocio-kulturális meghatározón – leginkább egyfajta harmóniaként írhatnánk le, mely valamiféle pozitív, egyensúlyi viszonyt feltételez az egyén és a környezete között. Ennek szemléltetésére alkalmasnak találtam egy kérdéscsoportot, mely segítségével lehetőség nyílik a harmónia, vagy éppen a diszharmónia mértékének vizsgálatára. A boldogság és a vallásosság összefüggéseit elsősorban az előbb említett mutatók közötti lehetséges kapcsolatok elemzésével tervezem vizsgálni.

Leíró statisztikák

A vizsgálatot egyszerű leíró statisztikákkal kezdtem. A vallásosságot önbesorolós módszerrel mérve azt tapasztaltam, hogy a kérdezettek legnagyobb része (majdnem 80 százaléka) valamilyen módon vallásosnak nevezi magát. Fontos, hogy a legtöbben a „maga módján vallásos” kategóriát választották, ami alátámasztja a vallásosság individualizálódásával kapcsolatos korábbi elméleteket. A kapott eredmények nem mutatnak komoly eltérést a TÁRKI 1990. évi felméréséből származó adataihoz képest (Tomka 1990).

1. tábla

Vallásossága tekintetében melyik állítással tudná magát leginkább jellemezni ?

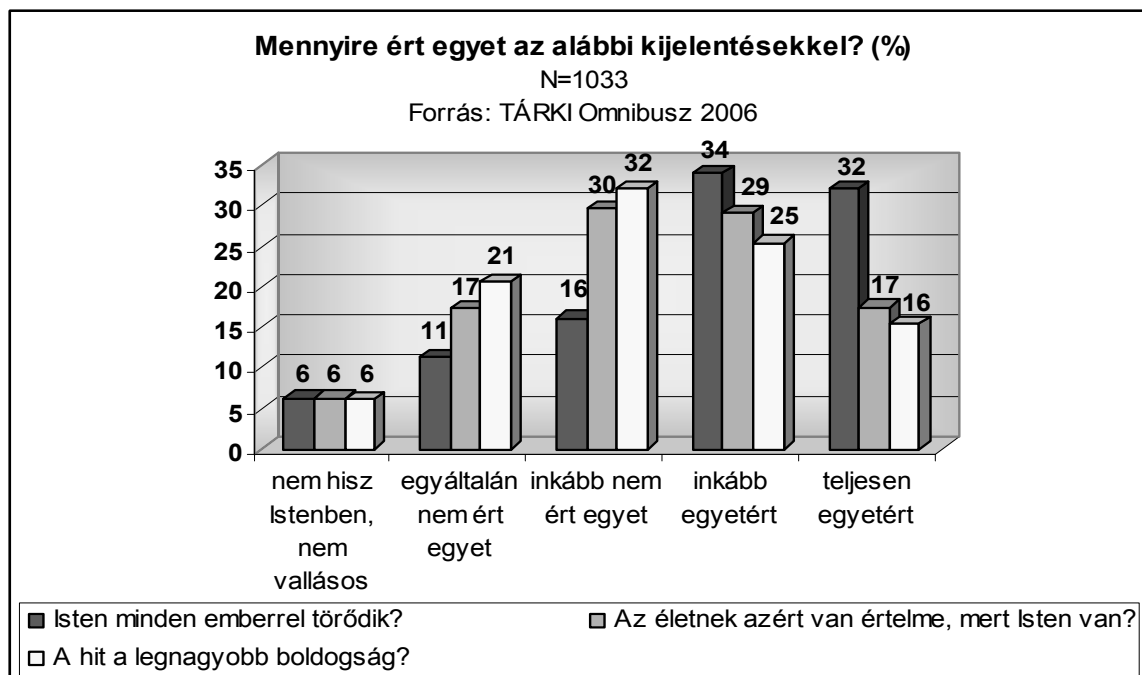
	Gyakoriság	Érvényes százalék
nem vagyok vallásos	223	22,3
vallásos vagyok a magam módján	604	60,4
vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	174	17,3
Total	1001	100,0

Forrás: TÁRKI Omnibusz 2006

Az egyháziasság hanyatló tendenciáját a vallásgyakorlással kapcsolatos válaszok is megerősítik. Az egyházhoz kötődő vallásosak alacsony aránya mellett nem meglepő, hogy az aktív vallásgyakorlók száma is meglehetősen alacsony. A magyar népességnek kevesebb, mint egyötöde jár valamilyen rendszerességgel (hetente, vagy havonta) templomba, a többség pedig csak a nagyobb egyházi ünnepekkor, vagy még ritkábban. E két kérdésre kapott válaszok megoszlása alapján azt feltételezem, hogy a (valamilyen formában) hívők magas aránya és a formális, intézményesített keretek között folytatott vallásgyakorlás kis mértéke egy új, a hagyományostól eltérő vallásosság jelenlétére utal.

Ezután a vallás egyéb dimenzióira vonatkozó kérdések eredményeit vizsgáltam. Az Istenbe vetett bizalom kapcsán azt tapasztaltam, hogy igen sokan pozitívan válaszoltak: a megkérdezettek majdnem 70 százaléka bízik valamennyire Istenben. Az extrém mértékben vallásosak kiszűrésére olyan kérdéscsoport mutatkozott alkalmasnak, mely három vallással kapcsolatos kijelentéssel való egyetértést vizsgálta. Az „Isten minden emberrel törődik” állítással összesen a kérdezettek kétharmada értett egyet valamilyen mértékben. „Az életnek azért van értelme, mert Isten van” és „A hit a legnagyobb boldogság” itemeknél ez az arány az előbbinél valamivel alacsonyabb, együttesen több mint 40 százalék a teljesen és a valamelyest egyetértők aránya. Az utóbbi két állítással való teljes egyetértés feltételezi a legerősebb hitet, ezért meglepőnek találtam, hogy viszonylag magas, 17, illetve 16 százalék az ezekkel teljesen egyetértők aránya. E két utóbbi eredmény segítségével fogom a későbbiekben az extrém vallásos csoportot elkülöníteni.

1 ábra

A kérdőív egyik kérdésblokkja a közeli kapcsolatok örömteliségének mértékét vizsgálja egy 0-tól 10-ig terjedő tizenegyfokú skála segítségével. Többek között a transzcendens kapcsolatokra is rákérdez: „Mekkora örömet okoz Önnek Isten, ill. a természetfeletti való kapcsolata?”. A válaszolók egyötöde számára jelent ez egyértelműen boldogságot (10 érték). A válaszok inkább az „örömet okoz” pólus irányába tolódtak el, a szórás viszonylag kicsi. Megjegyezném, hogy maga a kérdés feltételezi azt, hogy a válaszoló kapcsolatban áll Istennel, vagy valamilyen természetfeletti lénnel, így elképzelhető, hogy a válaszadók között kisebb arányban, vagy egyáltalán nem szerepelnek a nem hívők, és az ateisták. Ezt jelezheti a hiányzó adatok kifejezetten magas aránya - 24 százalék - is. A kérdés eredményét ezért inkább csak a valamilyen mértékben vallásosakra, hívőkre vonatkoztathatnánk.

A következőként vizsgált változó szintén egy nagyobb kérdéscsoport tagjaként szerepelt a kérdőívben, mely az elégedettséghez szükségesnek vélt tényezők fontosságát vizsgálja. Arra a kérdésre, hogy „A hit mennyire fontos ahhoz, hogy elégedettnek érezze magát?” több mint 70 százalék nagyon, vagy inkább fontos választ adott. Ez a magas arány tulajdonképpen nem meglepő, ha figyelembe vesszük azt, hogy a kérdezettek többsége valamilyen mértékben vallásosnak tekinti magát.

A továbbiakban a boldogság szintjét mérő változókkal foglalkoztam. Négyfokú skálán mérve a „Hogyan jellemezné önmagát, mennyire boldog mostanában?” kérdésre a többség, 67 százalék az „inkább boldog” kifejezéssel jellemezte magát. Nagyon boldogtalannak mindössze 2 százalék tartotta magát, ami elég pozitív képet nyújt társadalmunk lelkiállapotáról. Hasonló eredményeket mutat az a tízfokú skála is, mely az eddigi élettel való elégedettségre kérdez rá. A válaszok a „teljesen elégedett” végpont irányába tolódtak el: 83 százalék jelölt meg inkább elégedett értéket (5-9 értékek). Az elégedettségi átlagérték a tízfokú skálán 6 feletti, a szórás értéke alacsony.

A boldogság és az elégedettség mértékére vonatkozó konkrét kérdések mellett érdemesnek tartottam egy másik változó bevonását is ebbe a körbe. E változót klaszterelemzés segítségével hoztam létre egy harmónia - diszharmónia mérésére alkalmas kérdéscsoport segítségével. A kérdések többek között a bizonytalanság, a magány, a munkával való elégedettség, az optimizmus és határozottság témakörére irányultak. Ezek alapján kettő kategóriát különítettem el: egy harmonikus és egy diszsonáns csoportot. Ellenőrzésként megvizsgáltam ez

utóbbi változó a boldogság mértéke szerinti megoszlását, és azt tapasztaltam, hogy a harmonikus, kiegyensúlyozott csoporthoz tartozók közül jóval többen definiálják magukat valamilyen mértékben boldogként (összesen 95 százalék), mint a disszonáns csoport tagjai (67 százalék).

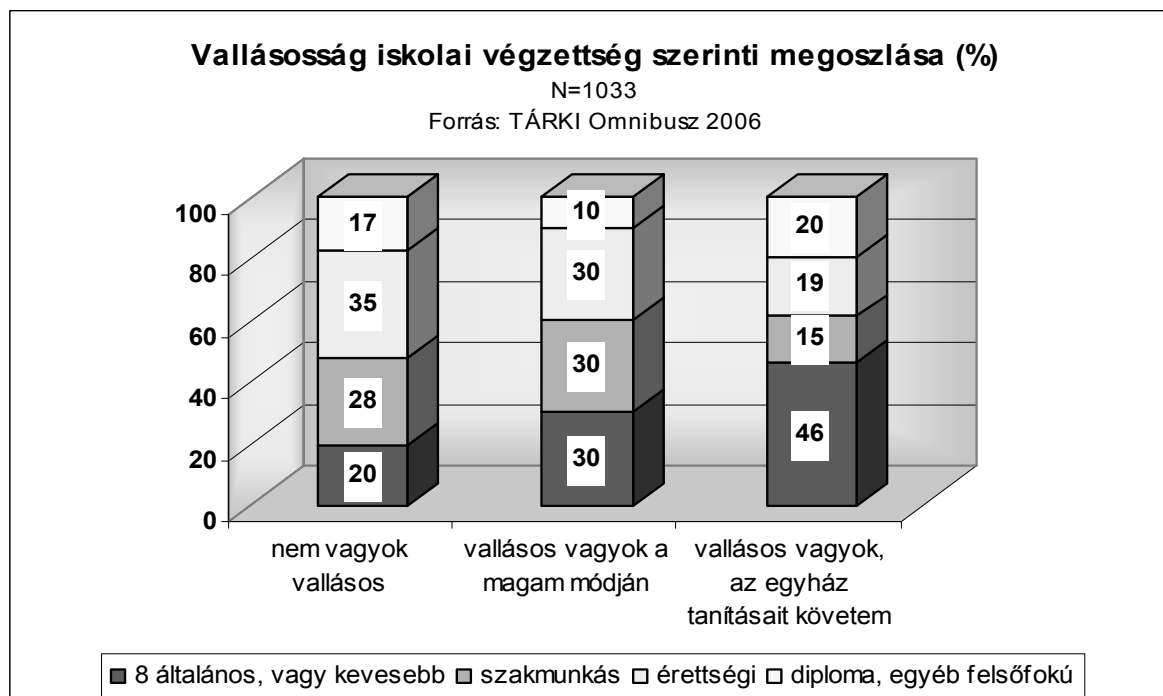
A fenti adatok ismeretében látható, hogy a vallásosság nagymértékben jelen van társadalmunkban, viszont nem a hagyományos értelemben vett, egyházhoz kötődő vallásosság reprezentál felül a népesség körében, hanem a maguk módján vallásosnak nevezhetők csoportja. A szubjektív életminőséget illetően pedig elmondható, hogy a többség - valamilyen mértékben - boldognak és elégedettnek tartja magát.

Háttérváltozók hatása

Ahogy már korábban több kutatás eredményei között láthattuk, a vallásos emberek között többségben vannak az idősek, alacsonyabb iskolai végzettségűek, a kis településen élők és a nők. Ebből kiindulva hasznosnak vélem a háttérváltozók hatásának felmérését.

A fentieket igazolja, hogy a vallásosság és a nem között található szignifikáns kapcsolat. Az egyházhoz kötődő vallásosak között jóval több nőt (67 százalék) találhatunk, mint férfit (32 százalék), hasonló a helyzet a maga módján vallásos kategóriában is, bár a különbség itt valamelyest kisebb. Az iskolai végzettség és a vallásosság esetében szintén szignifikáns kapcsolat áll fenn. Az egyházhoz kötődő vallásosoknak közel a fele nyolc osztályt, vagy annál kevesebbet végzett, a szakmunkások, érettségizettek és diplomások viszont jóval kevesebben szerepelnek közöttük. A maga módján vallásos kategóriában viszont a legalacsonyabb végzettségűek a szakmunkás és az érettségizett csoportokhoz hasonló arányban fordulnak elő.

2. ábra

Az életkor vizsgálatához három nagyobb korcsoportra bontottam a válaszolókat: fiatal felnőttek (18-35 éves), középkorúak (36-60 éves) és idősek (60 év feletti) kategóriáival dolgoztam a továbbiakban. Ebben az esetben szintén tapasztalható szignifikáns kapcsolat a

vallásossággal. Leginkább azt találtam szembetűnőnek, hogy a 60 év felettiek a felét teszik ki az egyházhoz kötődő vallásosoknak, a maga módján vallásos csoportban a középkorúak reprezentálnak felül, a fiatalok pedig a nem vallásos csoportban vannak többségben. Ezek az eredmények alátámasztják Tomka meglátását, mely szerint az újabb generációk körében az egyházi kontroll gyengülésével párhuzamosan megnőtt a jelentősége az egyéni útkeresésnek és a kis vallási közösségeknek (Tomka 1990). A társsal és az egyedül élők csoportjainak vallásossága között is található említésre méltó különbség: az egyház tanításait követő hívők között több egyedülállót találunk, a nem hívők esetében több a társsal együtt élő. Ezzel kapcsolatban megjegyezném, hogy az egyedül élők között a többi kategóriánál jóval nagyobb arányban találhatunk idős nőket, ami a férfiak rövidebb várható élettartamára vezethető vissza. Nem meglepő az sem, hogy az egyedülállók közül ragaszkodnak legtöbben a hagyományos egyházi keretekhez, hiszen legtöbbjük számára ez - életkorukból adódóan - a szocializáció szerves részét képezte. Ami a településtípusokat illeti, tulajdonképpen tapasztalhatók szignifikáns különbségek, hiszen ahogyan azt sejtettük, a községek esetében jóval nagyobb arányban fordulnak elő az egyházhoz kötődő vallásosak, mint a városoknál. A településtípusok közötti különbség viszont nem kiugróan nagy.

A templombajárás (misén, istentiszteleten, gyülekezetben való részvétel) gyakorisága, rendszeressége tekintetében szintén nagy befolyása van a fenti háttérváltozóknak. A nemek csoportátlagai között komoly eltéréseket tapasztalhatunk: a nők jóval nagyobb arányban vesznek részt egyházi szertartásokon, mint a férfiak. Az életkor és a vallásgyakorlás között gyenge, pozitív irányú kapcsolat tapasztalható, tehát az életkor növekedésével együtt az istentiszteletek látogatásának aktivitása is emelkedik valamelyest. Az iskolai végzettség kapcsán azt feltételeztem, hogy negatív irányú korreláció mutatkozik a templomlátogatással, vagyis az alacsonyabb végzettségűek aktívabbak e téren. A két változó esetében viszont nem találtam együttjárást. A nyolc általánost, vagy kevesebbet végzetek kiugróan magas mintaátlaga mellett meglepő módon a diplomásoké is kiemelkedő. A településtípus és a vallásgyakorlás intenzitásának összevetése szintén ellentmondásos eredményeket hozott. Településtípusok szerint különbözik az intenzitás átlaga: a rendszeres vallásgyakorlók aránya a községekben a legmagasabb, ezt követően viszont a fővárosban a legnagyobb az aktivitás.

Az Istenbe vetett bizalom mértéke és az eddig említett háttérváltozók kapcsán a nemek esetében ismét jelentős különbség tapasztalható: az Istenben teljesen megbízók 65 százaléka nő, a benne egyáltalán nem bízók között pedig a férfiak vannak túlsúlyban. Az iskolai végzettség negatív irányú, viszonylag gyenge korrelációt mutat az Istenben bízás mértékével, vagyis az alacsonyabb végzettségűek bíznak benne inkább. Az életkor esetében az előbbinél némileg erősebb és pozitív irányú a kapcsolat, tehát az idősek körében több az Istenben bízó. Ezt híven tükrözi a korcsoportok Istenbe vetett bizalom szerinti megoszlása: a 60 év felettiek közel fele bízik teljesen Istenben, ez a középkorúak egyharmadáról, a fiataloknak pedig csupán egynegyedéről mondható el. Településtípusok szerint tulajdonképpen tapasztalható szignifikáns eltérés, de az eredmények a vallásgyakorláshoz hasonlóan alakulnak: a község után a fővárosiak között a legmagasabb az Istenben bízók aránya.

Az extrém vallásosságot mérő három kijelentéssel (1. „Isten minden emberrel törődik”, 2. „Az életnek azért van értelme, mert Isten van”, 3. „A hit a legnagyobb boldogság”) való egyetértés mértéke eltérő a nemek esetében, a nők jóval nagyobb arányban értenek egyet, mint a férfiak. Ez természetesen nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a nők körében magasabb a hívők és az intenzív vallásgyakorlók aránya is. Az életkor pozitívan korrelál a kijelentésekkel való egyetértéssel, az első esetén a leggyengébb a kapcsolat, a harmadiknál a legerősebb. Tulajdonképpen várható volt, hogy az idősebbek sokkal inkább hajlamosak egyetérteni szélsőségesen vallásos kijelentésekkel, mint a fiatalok, hiszen közöttük találjuk a legtöbb erősen hívőt. Az előbbieknél gyengébb szignifikáns kapcsolatot találtam az egyetértés és az iskolai végzettség között. Megjegyzendő, hogy a korreláció itt is negatív (ahogyan az

iskolázottság és a vallás kapcsolatát vizsgálva már korábban is láthattuk), tehát alacsonyabb iskolai végzettség esetén valószínűbb a kijelentésekkel való egyetértés. A lakóhely típusa ebben a kérdésben nem releváns. A társsal vagy egyedül élés esetében a két utóbbi állítással kapcsolatban találtam szignifikáns eltéréseket: a két kijelentéssel teljesen egyetértők közel 60 százaléka egyedülálló. Ezek alapján tehát a következő jellemzőkkel bír az extrém vallásosak csoportja: tagjai között legnagyobb arányban idős, alacsonyabban kvalifikált, egyedülálló nőket találhatunk. Ez az eredmény az ideáltipikus vallásos ember jellemzőivel kapcsolatos előfeltevésekből kiindulva egyáltalán nem meglepő, viszont valószínűnek tartom, hogy nem minden háttérváltozó azonos súlyú az extrém vallásosak esetében.

Az Istennel, vagy természetfeletttel való kapcsolat örömteliségének mértéke szintén eltérő a nemek, az iskolai végzettség és az életkor tekintetében. A nőknél a változó átlagértéke jóval magasabb, mint a férfiaknál; az iskolai végzettség esetében negatív irányú, nem túl erős korreláció tapasztalható (alacsonyabb végzettség esetén inkább örömteli a kapcsolat); az életkornál pedig kissé erősebb, pozitív együttjárás áll fenn (az idősebbek számára örömtelibb a transzcendens kapcsolat).

A háttérváltozók szempontjából megvizsgáltam a hit szerepét az elégedettség alakulásában. A nemek terén itt is nagy különbség tapasztalható, a nők kétharmadának nagyon fontos a hit az elégedettséghez, a férfiak esetében ez jóval kevesebb. Az életkorral együtt nő a hit szerepe az elégedettségre nézve, pozitív irányú, nem túl erős korrelációt tapasztaltam. Az iskolai végzettség esetében a kapcsolat jelentéktelen.

Kérdéses, hogy a boldogságérzetben és az elégedettségben található-e eltérés az eddig használt háttérváltozók kategóriái tekintetében. A nemek esetében a csoportátlagok közötti különbség szignifikáns, a százalékos arányok vizsgálata viszont nem mutat kiugróan nagy eltéréseket, mindenesetre az adatok szerint a férfiak némileg boldogabbak, mint a nők. Az életkor növekedésével szignifikánsan csökken a boldogságérzet, ami természetesen igen sok egyéb tényező hatásának tudható be. Az iskolai végzettséggel pozitívan korrelál, bár nem túl erős a kapcsolat. A boldogság szintje és az egyedül, vagy társsal élés közötti kapcsolat jelentősebb: a társsal együtt élők nagyobb hányada nagyon, vagy inkább boldog, mint az egyedül élők. Az eddigi étellel való elégedettség esetében a nemek között nincs szignifikáns eltérés, az iskolai végzettséggel gyenge, pozitív irányú kapcsolatot mutat, vagyis a magasabb végzettségűek némileg elégedettebbek. Az életkor növekedésével viszont valamelyest csökken az elégedettség mértéke a negatív irányú, nem túl erős korreláció alapján.

A harmónia-diszharmónia csoportok kapcsán a boldogsághoz hasonló tapasztalatokról számolhatok be. A nemek esetében a férfiak valamelyest nagyobb arányban tartoznak a kiegyensúlyozottak csoportjába, mint a nők (bár a különbség itt sem túl nagy), az életkort illetően az idősek között jóval kevesebb a kiegyensúlyozott, mint a fiatal felnőttek és a középkorúak esetén. A legmagasabb iskolai végzettségűeknél találhatunk a legnagyobb arányban harmonikus csoportba sorolhatókat, és a nyolc osztályt, vagy kevesebbet végzetek között van a legtöbb disszonáns világlátású. Az egyedülállók és a társsal élők között e tekintetben nem túl nagy az eltérés, bár az utóbbi csoport esetében több a kiegyensúlyozott.

A háttérváltozók hatásának vizsgálata rámutat arra, hogy a nők, az idősek, az egyedülállók és az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők a leginkább vallásosak. Ez nemcsak a vallásosság öndefiniálása során mutatkozik meg, hanem egyéb hittel kapcsolatos kérdésekben is. A vallásgyakorlás terén is jóval aktívabbak, mint más demográfiai összetételű csoportok. Lehetséges-e az, hogy az egyházhoz kötődően vallásosak között nagyobb arányban fordulnak elő azok, akik valamilyen szempontból hátrányos helyzetűek és ezáltal boldogtalanabbak is? Vagy esetleg abban rejlik a magyarázat, hogy az idősebbek - akik között egyébként is több a nő, az egyedülálló (özvegy) és alacsonyabb az iskolai végzettségük - egészen egyszerűen egy olyan értékrendszerben szocializálódtak, melynek szerves részét képezte a hit és az aktív vallásgyakorlás? A boldogsággal, elégedettséggel, illetve harmóniával kapcsolatos kérdések azt

mutatták, hogy a nemek között nincs szignifikáns eltérés, az életkor esetében viszont fordított a kapcsolat, vagyis az évek számával nem nő a boldogságérzet. Az iskolai végzettség és a boldogság szintje között is fennáll ugyan valamiféle összefüggés, de az életkorhoz hasonlóan ez sem túl erős. Ezek ismeretében azt tartom elképzelhetőbbnek, hogy a huszadik század második felének néhány egyház- és vallásellenesebb időszaka ellenére is jobban ragaszkodnak az idősek a vallásosság hagyományos formáihoz a többi korcsoportnál. Ezek után szeretném tisztázni, hogy mennyiben befolyásolhatja a szubjektív boldogságot a vallásosság.

Vallás és boldogság összefüggései

Elsőként az istentiszteleteken való részvétel és a boldogság kapcsolatát vizsgáltam. A korábbi kutatások eredményeiből kiindulva feltételeztem, hogy a vallási közösség gyakorol valamilyen hatást a boldogságra. Tapasztalataim szerint a boldogság és az egyházi szertartásokon való részvétel intenzitása pozitívan korrelál ugyan egymással, de a kapcsolat meglehetősen gyenge. A vallási aktivitás csoportátlagai között van szignifikáns különbség, de nem kiugróan nagy, ezért nem foglalkoztam mélyebben a témával. Elképzelhetőnek tartom, hogy a hagyományos egyházi szertartásokon való részvétel elsősorban nem a hívők egymás közötti kapcsolatait erősíti, hanem a hívők és a transzcendens viszonyára gyakorol hatást.

Elképzelésem szerint a magukat vallásosként definiálók boldogabbnak érzik magukat, mint a nem vallásosak. A chi-négyzet próba eredménye szignifikáns különbséget jelzett a boldogság vallásosság szerinti megoszlása tekintetében. A vallásossági csoportok boldogságátlaga ellenben nem az általam várt eredményeket hozta: legmagasabb átlagot a nem vallásosak érték el, a legalacsonyabbat pedig az egyházhoz kötődően vallásosak. A csoportok átlaga között tulajdonképpen nincs túl nagy különbség, a szórásértékek sem térnek el egymástól jelentősen.

3. tábla

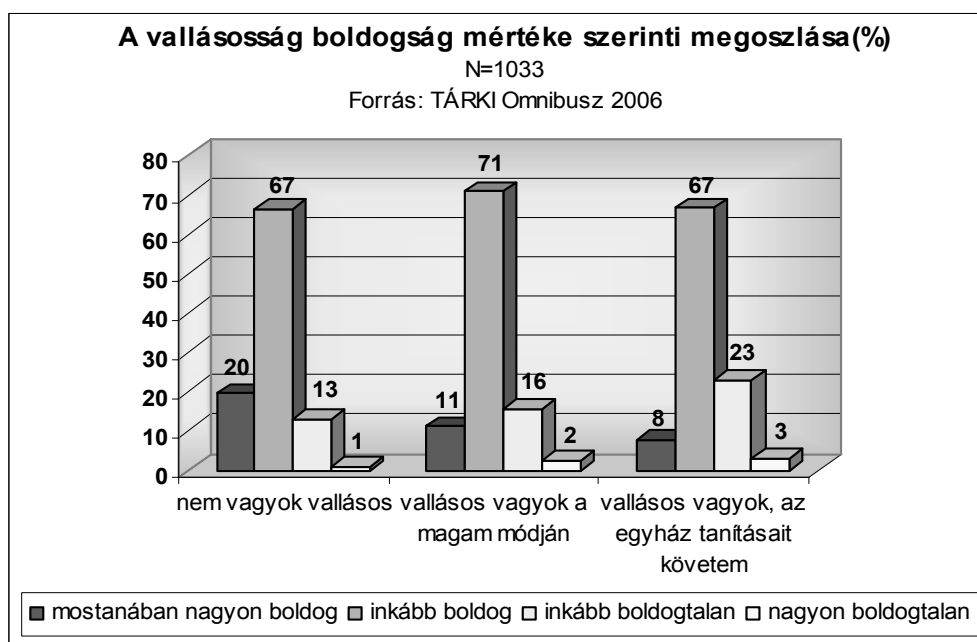
Boldogság-átlagértékek a vallásosság mértéke szerint

Mennyire boldog?			
Vallásossága	Átlag	Elemszám	Szórás
nem vagyok vallásos	3,05	216	,607
vallásos vagyok a magam módján	2,91	585	,596
vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	2,79	172	,621
Összesen	2,92	972	,608

Forrás: TÁRKI Omnibusz 2006

A vallásosság boldogság szerinti megoszlását megfigyelve megállapítottam, hogy a nem vallásosak között vannak legnagyobb arányban nagyon boldogok, és legkevesebben a boldogtalanok. Fontos persze az a tény, hogy mindegyik kategóriában igen magas az inkább boldog választ adók száma, és jól látható ugyan, de nem kiugróan nagy a három kategória közti különbség.

3. ábra

A harmónia-diszharmonia és a vallásosság között szintén fennáll valamilyen összefüggés: a disszonáns csoportban valamivel nagyobb arányban (20 százalék) találhatunk egyházhoz kötődő hívőket, mint a kiegyensúlyozottak esetében (15 százalék). Az utóbbiak közül pedig többen tartják magukat nem vallásosnak.

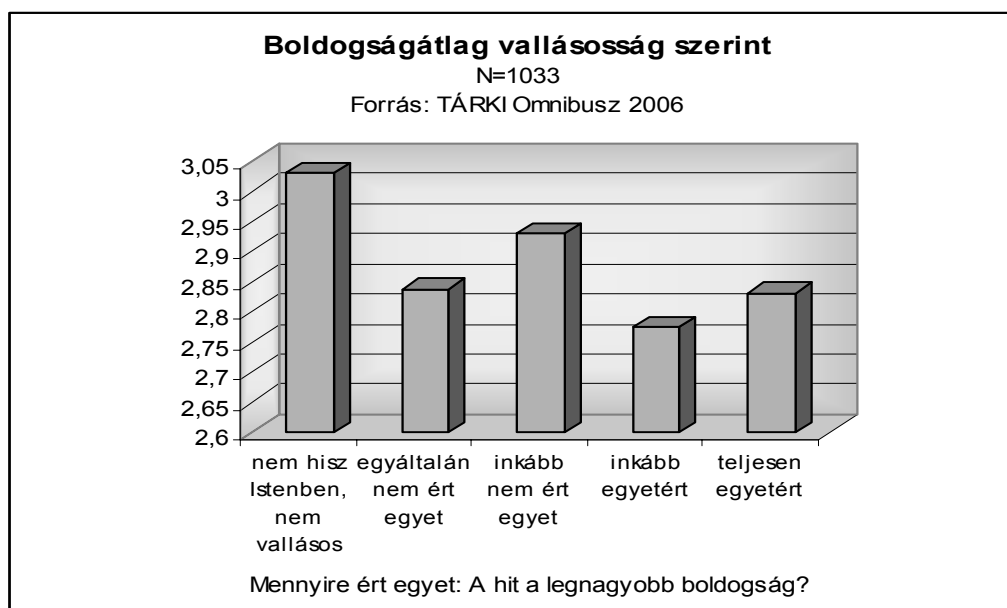
A boldogság és az egyházi szertartásokon való részvétel intenzitása pozitívan korrelál egymással, de a kapcsolat meglehetősen gyenge. A kiegyensúlyozottság tekintetében pedig nincs jelentős különbség a vallásgyakorlás rendszerességét illetően.

Ezután az extrém vallásos csoportra vonatkozó feltételezésemet teszteltem, mely szerint nagy mértékű boldogságot várok esetükben. A vizsgálathoz a három vallással kapcsolatos kijelentés közül kettő bizonyult használhatónak: azokat tekintettem kiemelkedően vallásosnak, akik teljesen egyetértettek ezekkel („Az életnek azért van értelme, mert Isten van” és „A hit a legnagyobb boldogság”). Az eredmények nagyon gyenge pozitív irányú korrelációt mutattak a kijelentésekkel való egyetértés és a boldogság között, vagyis erősebb egyetértés esetén nagyobb valószínűséggel boldogok a kérdezettek. A gyenge kapcsolat után nem meglepő, hogy a különböző mértékben egyetértők (vagyis extrém vallásosak és a többi csoport) boldogságátlaga között nem található jelentős különbség. A harmónia és a szélsőséges vallásosság között a boldogság esetében tapasztaltnál némileg erősebb kapcsolat látható: a két kijelentéssel teljesen egyetértők között valamivel nagyobb arányban találhatunk kiegyensúlyozatlanokat, mint harmonikus beállítódásúakat. A bizonytalanabb, kiegyensúlyozatlanabb lelkiállapotúak tehát valószínűleg jobban igénylik a hit nyújtotta fogódzókat másoknál. Az extrém vallásosak között többségben vannak az idős, egyedülálló, alacsony végzettségű nők, ezért ezt erre a csoportra különös figyelmet fordítottam. E demográfiai csoport esetében a vallásosság mértéke²⁶ és a boldogság összefüggései ahhoz hasonlóan alakulnak, mint amit a teljes mintát vizsgálva láthattunk a boldogság és az önbesoroláson alapuló vallásosság kapcsán. Ezek szerint tehát az előbbi demográfiai csoporton belül azok a legboldogabbak, akik nem hívőként definiálják magukat. Ezt láthatjuk az alábbi, boldogságátlagokat szemléltető grafikonon is. A nem hívők a legboldogabbak az öt kategória közül, a kijelentésekkel teljesen egyetértők, vagyis az extrém módon vallásosak esetében pedig a boldogság átlaga meglehetősen alacsony a többi kategóriához képest.

²⁶ A vallásosság mértékét ebben az esetben az extrém vallásosságot mérő kérdéscsoport segítségével határoztam meg

4. ábra

Az eddigi elemzésekből azt a következtetést vontam le, hogy a vallásosság ugyan mutat valamilyen kapcsolatot a boldogsággal, de ez legnagyobbbrészt más, vallásosság mértékét, jellegét befolyásoló háttérváltozóknak köszönhető. Érdekelne viszont az, hogy - mivel a kérdőíves felvétel nem törekedett a vallásosság részletes vizsgálatára - más, vallásosságot feltérképezni igyekvő adatbázisok kiegészítő elemzésével is a fenti eredményekre jutnék, vagy esetleg kimutathatók kisebb, finomabb összefüggések a vallásosság és a boldogság között. Elemzéseim tekintetében érdekesnek találtam a vallásosság, illetve a hit egy másik irányból való megközelítését is. A vallásosság változásainak áttekintésekor említést tettem az elmúlt évtizedekben előtérbe kerülő új vallási mozgalmakról, új irányzatokról. Ezek vizsgálata szintén érdekes lenne az eddigi eredményeim pontosításához, ezért kiegészítésként felhasználom egy e területtel foglalkozó kutatás néhány adatát is.

Kiegészítő adatelemzések

Az 1998. évi International Social Survey Program felmérése részletesen foglalkozik a vallás témakörével, ezért elemzésemet szeretném kiegészíteni néhány érdekesnek ígérkező kérdés vizsgálatával. A rendelkezésemre álló adatbázis a magyar felnőtt lakosságot reprezentálja, a minta elemszáma 1250.

A kérdőív kifejezetten sok oldalról igyekszik megközelíteni a vallás, a vallásosság kérdéskörét, dimenzióit. Ezek közül választottam ki az elemzésemhez néhány kérdést. A „Mennyire tartja magát vallásosnak?” kérdés hét kategóriája részletesebb elemzési lehetőségeket kínált, de azt tapasztaltam, hogy a boldogságérzettel igen gyengén korrelál (a korrelációs együttható alacsony volt, de az összefüggés szignifikáns). A korreláció iránya itt is negatív volt, ami egybevág a korábban kapott eredményekkel. A további vizsgálódások viszont azt mutatták, hogy a csoportátlagok között nincs jelentős eltérés. A következő, „Kialakult-e személyes kapcsolata a vallással?” (eldöntendő) kérdés alkalmasnak tűnt arra, hogy kiszűrje azokat, akik erősebben vallásosak, viszont nem találtam szignifikáns eltérést a két csoport boldogság szerinti megoszlásában. A vallással kapcsolatos attitűdöket mérő kérdésblokkokból klaszterelemzés segítségével alkotott csoportjaim esetében szintén nem találtam eltérést a boldogság eloszlásában.

Az adatbázis tartalmazott egy ezoterikus hiedelmekre vonatkozó kérdésblokkot, mely különböző, természetfeletti kapcsolatos állításokkal való egyetértést méri. Az első kijelentéssel („Az amulettek néha szerencsét hoznak”) összesen 31 százalék ért egyet valamilyen mértékben. Ehhez hasonlóan a megkérdezettek egyharmada hisz valamilyen mértékben a „Vannak isteni eredetű erővel bírók” tételben. Az előbbinél kicsit magasabb, 42 százalék a következő állítással („Vannak, akik valóban jövőbe látnak”) egyetértők aránya. A „Horoszkópunk befolyásolja életünket” gondolat pedig 38 százalék számára elfogadható. Ezek az arányok meglepően magasak, bár a modern korunk vallásosságával foglalkozó szakirodalom tapasztalataival egybevág. A fenti gondolatokkal teljes mértékben egyetértők aránya viszont nagyon kicsi, mind a négy esetben 10 százalék alatti, ezért részletesebb elemzésekre nem alkalmas. A kapott válaszok dichotomizálva megfelelőnek ígérkeznek további vizsgálatokhoz. Néhány demográfiai háttérváltozó segítségével próbáltam felderíteni az ezotériában hívő csoportok összetételét. A nemek között nincs jelentős eltérés e téren, az életkor és az iskolai végzettség viszont mutatott különbségeket. Negatív irányú, szignifikáns korreláció tapasztalható a négy állításból három esetben, vagyis az életkor növekedésével egyre kevésbé hisznek a kérdezettek az amulettekben, a jövőmondásban és a horoszkópban. A különbségek látványosan nagyok: a 18-29 éves korosztály közel 40 százaléka hisz a három említett természetfeletti jelenség létében, ez az arány viszont az idős, 60 év feletti korosztály esetében csak körülbelül 20 százalék. Ennek oka nagy valószínűséggel a már korábban is említett szocializációs tényezőben rejlik, miszerint az idősebbek inkább ragaszkodnak a hagyományos keretekhez kötődő hithez. Az isteni erővel kapcsolatban nem találtam szignifikáns kapcsolatot. Az iskolai végzettség skálája mentén is az előbb említett három változó esetében tapasztalhatók különbségek: a jövőbelátást illetően az egyetértők aránya az iskolai végzettséggel együtt nő. Az amulettek és a horoszkóp tekintetében a középfokú végzettségűek (szakmunkások és érettségizettek) körében a legmagasabb az egyetértők aránya, ezt követi a diplomások csoportja, legkevesebben pedig a 8 általánost, vagy kevesebbet végzettek hisznek ezekben. Ezek alapján levonható a következtetés arról, hogy az ezotéria hívői között nagyobb arányban fordulnak elő fiatalok, és inkább középfokú, vagy diplomás végzettséggel rendelkezők. Ezután a boldogság és az ezoterikus hiedelmek kapcsolatát vizsgáltam, de az állításokkal egyetértők és az azokat tagadók csoportjai között nem tapasztalható szignifikáns eltérés a boldogság átlaga szerint.

Összességében megállapítottam, hogy a vallásosságot különböző dimenziók felől megközelítő változók nem mutattak komolyabb összefüggést a boldogsággal. Az előző adatbázis elemzése során kapott eredmények is azt mutatták, hogy a vallásosság nem befolyásolja jelentősen a boldogság alakulását (inkább a háttérváltozók boldogságra gyakorolt hatása az erősebb). Az ezotériában hívők és a boldogság kapcsolatának elemzése sem mutatott összefüggést. Ez utóbbi vizsgálata módszertani nehézségekbe is ütközött, a mintában ugyanis rendkívül kis számban fordulnak elő az ezotériában teljes mértékben hívők, ezért nem lehet megbízható következtetéseket levonni velük kapcsolatban.

A kiegészítő elemzések másik részéhez a Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszéke által 2003-ban végzett Kultúra és Vallás felmérés adatbázisainak egyes kérdéseit fogom felhasználni. A kutatás kisegyházakat vizsgált: a Jehova Tanúi, a Szciantológia és a buddhisták csoportjáról vannak adataik.²⁷ Kontroll csoportként a Háló egyesület²⁸ körében mért adatok használhatók. A vizsgált csoportok mintaelemszáma a következőképpen alakult:

²⁷ Mivel e csoportok országos reprezentatív vizsgálatokkal gyakorlatilag elérhetetlenek, ezért a Jehova Tanúi esetében területi reprezentativitás, a Szciantológiát illetően területi reprezentativitás, és szakértői minta kiegészítés, a buddhisták esetében szakértői mintavétel történt.

²⁸ Saját definíciója szerint katolikus közösségek kárpát-medencei hálózata.

a Jehova Tanúi esetében 470, a Szciantológiánál 171, a buddhisták esetében 249, a Háló egyesületnél 347 fő.

A három kisegyházat egymással és a katolikus közösséggel összehasonlítva több kérdésben is komoly eltéréseket tapasztaltam. Röviden ejtenék néhány szót demográfiai jellemzőikről. Elsőként a megkérdezettek kifejezetten alacsony átlagéletkora szembetűnő: a Szciantológia követőinél 38, a buddhisták és a Jehova Tanúi esetében 45 év. (a kontrollcsoporté 40 év). Ez persze nem túl meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy ezek a mozgalmak az utóbbi néhány évtizedben jelentek meg hazánkban. Az iskolai végzettség is jóval magasabb az országos átlagnál mindhárom csoport esetében: a buddhisták körében találhatjuk a legtöbb diplomást (48 százalék) és érettségizettet (44 százalék), ezt követi a szciantológia (25 és 54 százalék), a Jehova Tanúi között leginkább a középfokú végzettséggel rendelkezők reprezentálnak felül (a Háló esetében 37 százalék diplomás, 49 százalék érettségizett). Mindegyik vizsgált vallási közösség tagjairól elmondható tehát, hogy az országos átlagnál alacsonyabb életkorúak, és magasabban kvalifikáltak. Ez az eddigi tapasztalatok szerint általánosságban alacsonyabb mértékű vallásosságot feltételezne, viszont ebben a helyzetben máshogyan alakul a vallásosak aránya. Komoly eltéréseket tapasztaltam a három csoport között a vallásosság önbesoroláson alapuló mérésének eredményeiben, ugyanis a Jehova Tanúinak 97 százaléka, a szciantológusok 64 százaléka, a buddhisták közül pedig csak 25 százalék tartja kifejezetten vallásosnak magát (a Háló tagjai körében 66 százalék). Az iskolai végzettség és a vallásosság között tehát hasonló összefüggést láthatunk, mint az országos minta esetében. Érdekesnek találtam a csoportok világnézetének pozitív illetve negatív beállítódását. Ezt az alábbi állításokkal való egyetértés segítségével vizsgáltam: „Romlott világban élünk.”, „Világunkban éppolyan sok a jó, mint a rossz.” és „Világunk tele van nagyszerű lehetőségekkel.”. A kapott eredmények alapján a legpozitívabbnak a szciantológusok nézete bizonyult (több mint 70 százalékuk ért egyet a lehetőségekkel teli világgal), a buddhisták leginkább a pozitív és a középszerűt képviselő állításokkal értettek egyet, a Jehova Tanúi viszont túlnyomó többségben (92 százalék) a romlott világot tartják valósnak. A kontroll csoport beállítódása leginkább a buddhistákéhoz hasonló: inkább pozitív, vagy középértékre helyezhető. Ezek magyarázata valószínűleg az eltérő vallási tanításokban keresendő, amivel ezen elemzés keretein belül nem kívánok mélyrehatóan foglalkozni.

A továbbiakban két kérdéskört vizsgállok: mennyire nyújt boldogságot a hit, és milyen szereppel bír a vallási közösség a tagjai számára. A hit és a boldogság kapcsolatát a következő állítással való egyetértéssel vizsgáltam: „Hitem vigaszt nyújt a gondok és bajok idején.”. Legnagyobb arányban a Jehova Tanúi értenek ezzel egyet (94 százalék), a buddhisták és a szciantológusok kevésbé (37 és 38 százalék). A Háló tagjai esetében a teljesen egyetértők aránya 57 százalék. Valószínűleg a Jehova Tanúinak negatívabb, pesszimistább világképével együtt jár az erős hitbe való menekülés, ezzel szemben a többi csoport pozitívabb világképe mellett talán nincs is olyan nagy szükség hit általi (vagy bárminemű) támogatásra. Milyen szerepe lehet a vallási közösségeknek e csoportok tagjainak életében? Feltételezéseim szerint az új vallási mozgalmak közösségei szorosabb köteléket jelentenek tagjaiknak, mint a nagy létszámú történelmi egyházak. Az alábbi állítással, „Elsősorban azért járok templomba, mert ott barátaimmal találkozhatok.” legkevésbé a buddhisták és a szciantológusok értenek egyet. A Jehova Tanúi közül az előbbieknél kevesebben utasítják el ezt a feltevést, de mindhárom csoportról elmondható, hogy elsődlegesen nem a barátaik, a közösség kedvéért járnak templomba. Érdekes, hogy a kontroll csoportként alkalmazott Háló egyesület tagjai értenek egyet leginkább azzal, hogy a barátaikkal való találkozás az egyik legfontosabb oka templomlátogatásuknak. Ez valószínűleg abból adódik, hogy az egyesület egyik legfőbb törekvése az egyházon belüli közösség építése.

E rövid elemzés adataiból látható, hogy az új vallási mozgalmakhoz tartozók közül az országos átlaghoz viszonyítva nagyobb arányban fordulnak elő kifejezetten vallásosak. Ennek

több oka is lehet, például az új vallási irányzatok csupán néhány évtizede jelentek meg, így tagjainak túlnyomó többsége önként választotta egyházát, nem pedig beleszületett. Ez véleményem szerint komolyabb elköteleződést jelenthet az adott vallás, egyház irányába, mintha a születéstől adott lett volna. A másik jellegzetesség, mely mindegyik vizsgált kisegyházra igaz, a hétköznapi életre, az emberi kapcsolatok minőségére gyakorolt igen erős befolyás. A világkép pozitív illetve negatív beállítódása is valószínűleg ennek tudható be. A vallás és a hozzá tartozó rítusok (például a rendszeres imádkozás) támaszt, fogódzót nyújtó szerepe a pesszimista világképpel rendelkezők számára a legszükségesebb. Legtöbben a Jehova Tanúi közül rendelkeznek negatív világlátással, és közöttük található a legtöbb kifejezetten vallásos, rendszeresen imádkozó, vallásban vigaszt kereső hívő.

Összegzés, következtetések

A vallásosság és a szubjektív életminőség összefüggéseivel foglalkozó szakirodalom áttekintése tulajdonképpen előrevetítette, hogy mire számíthatok az adatelemzések során. A korábbi kutatási eredményekben tapasztalható ellentmondások azonban érdekesnek tűntek. Elemzéseim tükrében leginkább azt mondhatom, hogy a vallásgyakorlás intenzitása és a szubjektív boldogság között nagyon gyenge kapcsolat tapasztalható. A hívő és nem hívő csoportok között viszont van különbség a boldogság tekintetében, bár nem egészen úgy, ahogyan azt korábban feltételeztem. Legboldogabbnak a nem vallásosak bizonyultak, szemben a tradicionális módon vallásosakkal. Ezt a nagyon érdekes eredményt leginkább azzal magyaráznám, hogy a nem vallásosak talán nagyobb arányban bírnak egyfajta hedonista, megengedő életstílussal, ami rövid távon boldoggá teszi őket, ezzel szemben az egyházhoz kötődően vallásosak a szigorú vallási előírások szoros kötelékében talán kevésbé érezhetik kellemesen magukat. A másik lehetséges indoklásom szerint feltételezhető, hogy az egyházhoz kötődő vallásosak között többségben vannak az egyébként is hátrányosabb helyzetű csoportok (idősek, alacsonyabban kvalifikáltak, nők, stb.) tagjai, akik depriváltságuk folytán kevésbé boldogok. A kifejezetten erős, extrémnek nevezhető vallásosság és a boldogság között gyenge kapcsolat áll fenn, az viszont látható, hogy a lelki támaszt igénylő kiegyensúlyozatlanok valamivel nagyobb arányban fordulnak elő köreikben.

Nagyon sok esetben figyelembe kellett vennem a kapott eredmények értelmezésekor azt a fontos tény is, hogy a háttérváltozók hatása nem elhanyagolható. A tapasztalt gyenge korrelációk, összefüggések a vallás és a szubjektív jólét között leginkább azonban a történelmi egyházak huszadik században végbement térvesztésével, illetve a vallásosság átalakulásával magyarázhatók. Elképzelhetőnek tartom, hogy a tanulmányomban alkalmazott egyszerűbb statisztikai módszerek nem képesek feltárni olyan rejtett összefüggéseket, melyeket például Lengyel és Hegedűs állapított meg összetettebb többváltozós módszerek használatával (Lengyel - Hegedűs 2002). Ebből kiindulva a későbbiekben esetleg érdekes lenne bonyolultabb statisztikai metódusokkal vizsgálni a szubjektív jólét és a vallásosság esetleges rejtett összefüggéseit.

Érdekes eredményeket hozott az új vallási mozgalmak közül némelyek vizsgálata. Ezek esetében szorosabb a kapcsolat az egyház és a hívők között, ami véleményem szerint annak tudható be, hogy a tagok legnagyobb részben maguk választották egyházukat, nem pedig beleszülettek, mint a történelmi egyházakhoz tartozók jó része. A szorosabb egyházi kötelékek, a vallás közvetítette értékek jelentős hatást gyakorolnak a hívők mindennapi életére, és szükség esetén erős lelki támaszt is nyújthatnak számukra. A vizsgált kisegyházak esetében érdekesnek találtam, hogy a legerősebb köteléket nyújtó Jehova Tanúi közösséget találtam leginkább pesszimiztának, tagjai pedig a többi kisegyháznál jóval nagyobb arányban kerestek vigaszt hitükben. Ez egybevág azzal, amit az extrém vallásosak körében tapasztaltam: a kevésbé

boldogok sokkal inkább igénylik a hit, a vallási közösség nyújtotta társas támasz segítségét, mint a kiegyensúlyozottabbak.

A kapott eredmények alapján megállapíthattam, hogy a hagyományos értelemben vett vallásosság és a boldogság között igen gyenge a kapcsolat. Az utóbbi időkben megjelent újabb vallási mozgalmak még kialakulóban vannak, de jelen stádiumukban a tradicionális egyházaknál nagyobb befolyást gyakorolnak híveik életére, ami a boldogságra is hatással lehet.

Irodalom

- Andorka Rudolf (1997): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris kiadó
- Berger, P. L. - Luchmann, T. (1966): *The Social Construction of Reality*. Golden City, Doubleday
- Durkheim, É. (1925): *Les formes élémentaires de la vie religieuse*. Paris, Alcan
- Ellison, Ch. G. (1991): *Religious involvement and subjective well-being*. In: Journal of Health and Social Behavior, 32.
- Emmons, R. A. (1986). *Personal strivings: An approach to personality and subjective wellbeing*. In: Journal of Personality and Social Psychology, 51.
- Giddens, A. (1997): *Szociológia*. Budapest: Osiris kiadó
- Kamarás István (1999): *Új vallási mozgalmak világszerte és Magyarországon*. In: Magyar Tudomány 1999. május
- Kékesi Márk Zoltán (2006): *A vallás és az életminőség néhány összefüggéséről*. In: A szubjektív életminőség forrásai. Szerk.: Utsi Ágnes, MTA PTI
- Krause, N. - Ellison, Ch. G. (2002): *The effects of church-based emotional support on health: Do they vary by gender?* In: Sociology of Religion, 2002/1.
- Lengyel György – Hegedűs Rita (2002): *A szubjektív jólét objektív tényezői nemzetközi összehasonlításban*. In: Lengyel György (szerk.): Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből. Budapest, BKÁE
- Livingston, K. (2002): *Faith, Reason, and the Good Life*. http://www.objectivistcenter.org/articles/klivingston_faith-reason-good-life.asp
- Pollner, M. (1989): *Divine relations, social relations, and well-being*. In: Journal of Health and Social Behavior. 30.
- Taylor R. J. - Chatters L. C. (1988): *Church members as a source of informal social support*. In: Review of Religious Research, 30.
- Tomka Miklós (1985): *A vallásosság változása - egy és több dimenzióban*. In: Kultúra és közösség 5.
- Tomka Miklós (1990): *Vallás és vallásosság*. In: Társadalmi Riport. Szerk.: Andorka-Kolosi-Vukovich
- Tomka Miklós (1999): *A magyar vallási helyzet öt dimenziója*. In: Magyar Tudomány 1999, május
- Utsi Ágnes (2002): *A bizalom hálója - Mikrotársadalmi kapcsolatok, szolidaritás*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó
- Yinger, J. M. (1970): *The Scientific Study of Religion*. New York, Macmillan
- Veenhoven, R. (1984): *Conditions of Happiness*. Boston/Dordrecht/London: Kluwer Academic. <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/>
- Veenhoven, R. (2003): *Happiness*. In: The Psychologist, March 2003.
- Zapf, W. (1984): *Individuelle Wohlfahrt: Lebensbedingungen und wahrgenommene Lebensqualität*. In: Lebensqualität in der Bundesrepublik. Objektive Lebensbedingungen und subjektives Wohlbefinden. Szerk.: Glatzer, Zapf, Campus Frankfurt/New York